HIRİSTİYAN İLÂHİYATI

Yazanlar :

Albert M. Besnard
Olivier Clément
Roger Mehl

TERCÜME EDEN :
Doç. Dr. Mehmet Aydın
Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

Dizgi Baskı :

Arı Basımevi - Tel : 10650-20624 Konya

ÖNSÖZ

«Hıristiyan İlâhiyatı» adını verdiğimiz bu eser, aslında, Hırıstıyan kiliseleri üzerinde yazılmış üç ayrı makaleyi ihtiva etmektedir. Albert - M. Besnard tarafından kaleme alınan Katolisizm; Olivier Clément tarafından araştırılarak ortaya konan ortodoksluk; Roger Mehl tarafından incelenen protestanlık, üç hırıstiyan ekolunun temel düşünce ve inanç sistemini bize, ciddi şekilde sunmaktadır.

Katoliklik uzmanı Albert - M. Besnard, Katolikligin tarihî gelişimini, Hz. İsa'nın vekili olan, papa'nın, saint pierre' ve saint paul'a kadar inen maddi ve manevi mirasını halâ katolik sistemi içinde nasıl koruduğunu, Katolik kilisesinin manâsını ve icra edilen vaftizin, hiyerarşinin, Katolik geleneği içindeki anlâmının tarihîliğini ustaca ifade etmiştir. Yine yazar, Katolik Kilisesinin çağdaş proplemleri üzerine dikkatleri çekmiş, II. Vatikan konsilinin, (1963 - 1965) Katolik Doktrinine kazandırdığı canlılığı ve bu konsilin Katolik kilisesinin çağdaş proplemleri karşısında, bir muhasebe anlâmı taşıdığını vurgulamıştır. Nihayet katolikliğin hayatiyetini, bu muhasebeyi tekrarlamaya bağlı olduğunu da belirtmiştir.

Olivier clément ise, bizzat inceleyerek ve tasvib ederek mensubu olduğu ortodoksluğun, milâdî ilk bin yılın kilisesi olduğunu ve geçirdiği sayısız yabancı işgalleriyle ve nihayet komünizm rejimiyle, çok önemli proplemlerle karşılaştığını buna rağmen, Rus ortodoks kilisesi içinde çok büyük ortodoks ilâhiyatçıların yetiştigine dikkatleri

çekmiştir. Daha çok mistik bir dünya görüşü etrafında merkezileşen ortodoks dünya'nın, teoloji sahasında Batıya yaptığı tesirlerin küçümsenemiyeceğini'de belirtmiştir.

Roger mehl ise, protestanlığın doğuşunun, aslında sadece katolik kilise yapısını ve onun içinde bulunduğu sapmaları, ıslâh anlâmından kaynaklandığını belirtmiş Reform hareketinin içine, politik etkenlerinde karışarak tüm Avrupayı sardığını, böylece Lutherle başlayan Reform hareketinin, Calvin'le Zwingli' ile ayrı boyutlarda da olsa, devam ettiğini, tarihî gelişimi içinde sunmuştur. Ayrıca R. Mehl, Dünyadaki protestan dağılımını ana hatlarıyle vererek, çağdaş protestanlığın durumunu tahlil etmiş, beliren yeni ideolojik temayülleri belirtmiş; geleceğin, protestanlığa yüklediği sorumlulukları dile getirmiştir.

Böylece bir nevi, üç ayrı Hıristiyan ekolunun düşünce, inanç, değerler sisteminin yorumu ve izahı olan bu eser, Türk kültür hayatına belli ölçüde katkıda bulunacaktır. Özellikle, «İlâhiyat Tahsili yapan» genç insanlara ilâhiyat fakültelerinin «Dinleri Tarihî» dersleri muhtevası içinde, çok önemli malzemeler sunduğu kesindir. Aslında, bu üç makalenin tercümesindeki ana etken de, sadece budur.

Bu amaçla tercümesini sunduğumuz bu üç makaleye, «Hıristiyan ilâhiyatı» adını verdik. Bu makalelerdeki görüşler sadece yazarlarına aittir. Biz, bir hıristıyanın kendi görüşlerini nakletmek gayesiyle, hiçbir fikre ve görüşe mudahele etmedik. Bunun için, kitaptaki tüm görüşler ve düşünceler her makalenin yazarına aittir. Biz, sadece okurlara faydalı olur ümidiyle konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için, makalelerin yer aldığı Les Religions - Verviers (Belgique) - 1974 adlı kitaptan ilgili maddeleri tercüme ederek dipnotlar halinde verdik.

Bu eserin tercümesin'de yardımlarını esirgemiyen Fransız sefareti din görevlisi mösyö Jacob'a ve arkadaşımız Dr. Salih Akdemir'e burada teşekkürü borç bilirim.

M. AYDIN
Ankara 1983

1. BÖLÜM
KATOLİK MEZHEBİ

I. KATOLİK MEZHEBİ

(İsa Vasıtasiyle Kurtuluş) (2)

Yazan : Albert - M. Besnard

Katolik mezhebi, gerek sayı ve gerek yayılma yönünden büyük dünya dinlerinden birini temsil eder. Aşağı yukarı 41 millete dağılmış 613 milyon müntesibi vardır, fakat katoliklerin dağılımı gayr-i müsavidir. Katolik mezhebi müntesiplerinin büyük bir çoğunluğu, Lâtin Amerika'dadır (226 milyon Genel nüfusa göre % 90). Diğer büyük çoğunluk, Batı Avrupa'dadır (250 milyon. Genel nüfusa göre % 56). Siyah Afrika ve Kuzey Amerika'da ise azınlıktadır. (Herbiri % 23,6 ve % 11,3 dür). Arab dünyasında (% 19) ve Asya'da (% 4) ile daha da azınlık durumundadır.

Şüphesiz verdiğimiz rakamları hatasız, kabul etmek mümkün değildir. (3)

Eğer Vaftizi (4) (Baptême = Baptism), Katolikliğin müntesiplerini, kesin bir sosyolojik tesbite izin veren bir kriter olarak kabul edersek; bütün Vaftiz olanların, dinlerini uygulamaktan yani Kiliseleri tarafından emredilen dinî işleri, yerine getirmekten uzak olduklarını göreceğiz. Çokları, ancak, hayatlarının büyük olayları olan evlenme, çocukların vaftizi, cenaze merasimi gibi olaylar vesilesiyle Katolik görünürler. Üstelik bütün amel sahipleri de kelimenin tam anlamiyle Katolikliğe mensup olmaktan uzaktırlar. Yani Katolikliğin, onlara verdiği yükümlülükleri ve kanaatları şahsen kendilerinin kanaatı ve yükümlülüğü yapmaktan uzaktırlar.

Aslında sosyolojik mensubiyetle; samimi bağlılık arasındaki böyle bir fark, bütün dinlerde mevcuttur. Böyle bir fark Katolikliğin geliştiği farklı ülkeler içinde, kesin bir istikrara ve oldukça sarih hatlara sahip olmasına mani olmamıştır. Katolikliğin bu durumu, yirmi asra yakın bir zaman sürdürmeye muvaffak olduğu sağlam bir birlikten kaynaklanmaktadır. Yine de bunun ileride bahsedeceğimiz gibi, dramsız da olmadığını söyleyemeyiz.

Katoliklik, Budizm gibi sadece manevî bir yaşam yolu değildir. O bir Kilisedir (5). Bizzat bu kelime, hıristiyanların icadıdır. Katolikler için, onun takdim ettiği herşeyi belirtmek lâzımdır. Bununla beraber, zaten herkes onun; sosya-dinî yapının dayanıklı bir sistemini belirttiğini biliyor. Onda olan en açık şey, otorite ve idare yapısıdır. Katolik kilisesi, papa gibi açık bir birlik merkezine maliktir. Papa (6), her piskoposluk; Katolik cemaatinin gerçek mesulleri olan metropolitleri tayin eder. Bu hiyerarşi bölgelere göre gayri müsavi taksim edilmiş olan, bekâr ve kendini tamamen bu işe vermiş olan papaz sınıfı ile desteklenmiştir. Dünyada 268.000 Séculier papaz sınıfı (ruhanî olmayan, yani dünyevî papazlar), 145.000 regulier papaz sınıfı (nizama bağlı olanlar)'nın olduğu hesaplanmıştır. Fakat Fransa'da tahminen bin Katoliğe bir rahip düşerken bu oran Lâtin Amerika'da dört veya beş defa daha azdır. Dışardan birçok gözlemcilere göre, Katolik kilisesi, hiyerarşisi ve papaz sınıfı ile dikkati çekmiştir. Onların durumları ve davranışları basit olarak Katolik ifadede kendini göstermiştir. Aslında bu toplu bir bakıştır. İtiraf edilebilir ki Katoliklik, herşeyden önce laikler topluluğudur. Çağımızın fikir hareketleri ve özellikle II. Vatikan (7) Konsili (8), bu laik kitleye sorumluluklarının ve icra edecekleri rollerinin bilincini yeniden kazandırmıştır.

KATOLİKLİK TARİHÎ BİR DİNDİR :

Katoliklikte müşahede ettiğimiz değişiklikler ve evrimler; olması iddia edilen şeyin açıklanmasını güçleştiriyor.

O, ahlâkçı, kültçü, ruhbancı, otoriter, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir dinle aynı tutulduğu an, bazılarına tiksinti verici, bir başkalarına da mutlu bir sığınak gibi görünen bu yönü, daha karmaşık bir hale getiriyor. Fakat, bu noktada, Katolik mezhebinin tarihî bir din olduğuna dikkat edilirse, her şey açıklık kazanıyor. Bu, onun sadece tarihin belirli bir anında doğmuş olması anlamına gelmez. Çünkü bu sıfatla bütün dinler, tarihîdir. O halde Katolikliğin tarihî oluşu, onun tarihî bir şahıstan ve İsa Mesih'in mesajından doğmuş olması anlâmını ifade eder. Böylece Katoliklik kendisini, içten değişiklik projesi ile, insanlık tarihi içinde; Allah'ın varlığının aktif bir uzantısı olarak görür. O halde, tarihle eştir ve onunla hususî şekilde bir bağa sahiptir. Yeni nesil, önceki nesillerin davranış biçimine itiraz ediyor. Bunlar, onda, tükenmiş bir yeterlilikten başka bir şey görmüyorlar. Yine onlara göre, ona verilen birkaç yorum, Katolik olayının bu orijinalitesini ortadan kaldırmayacaktır.

O halde bir anlamda Katoliklik, tarihî çerçeveden uzak, saf bir din, manevî bir kurtuluş doktrini değildir. O, mazide birçok vechelere sahip olmuş ve daha başka vechelere de sahip olacaktır. Onu anlamak için birçok safhalarda girişim yapmak, değişik anlatımlar altında yapılan lektürleri üst üste koymak, hiçbiri inhisarcı olmayan, hepsi de gerekli olan görüş noktalarını birleştirmek gerekir. O halde Katolik kilisesini sırayla şu şekilde ele alacağız :

1 — Toplumun sînesinde özel cemaat olarak,

2 — Hayat ve doktrinin özü içinde inananlar cemaatı olarak,

3 — İç yapısı ve teşkilâtı içinde dinî bir kurum olarak,

4 — Mistik ve manevî bir ortam olarak.

TARİH :

Topyekün cemiyette, tüm tarihi boyunca, Katolikliğin münasebetleri, o derece sıkı olmuş ki onlar, her iki anlamda da oldukça rol oynamışlardır. Katolikliğin işgal ettiği

yüz yıllık mevkiini bilmezlikten gelen hiçbir kimse, Batı kültürünün muayyen sonuçlarını anlayamayacaktır. Aksine, cemiyetin evriminin onu almaya sevkettiği büyük dönemeçlere işaret etmezse, Katolikliği de kimse anlayamayacaktır. Böyle bir tarihi göz atış, Katolikliğin mazisini tasvir için faydalı değil; sürekli özellikleri tesbit için bil'akis zaruridir. Bu zaviyeden, Katolikliğin evrimi içinde dört devreyi belirtebiliriz ve beşinci devreye de girmiş bulunuyoruz.

BÜYÜME VE YAYILMA DEVRESİ :

Bu devre, İsa'nın havarilerinin ilk vaazından (Milâdî 30 yılının pentecôte) 313 Milan fermanına kadar uzanan devredir. Bu durumda üç asırlık bir büyüme ve yayılma devresi vardır.

HIRİSTİYANLIK YAHUDİLİKTEN KURTULUYOR :

Önce Yahudiliğin bir mezhebi olarak görünen genç hıristiyanlık, iki şeyin çok çabuk farkına varmıştır : Birincisi İsa, sadece Yahudilikte beklenilen Mesih olarak tanınmamış, aynı zamanda, İsrail'in Allah'ına inananların ilişkisi içinde köklü bir yeniliğe neden olan Allah'ın oğlu olarak da tanınmıştır. İşte bu anlayış Allah'la - İnsanlar arasında yeni bir ittifakı meydana getirmişti. Bu yeni ittifak, bütün Yahudi cemaatına, geçmiş tarihinin bir sonucu olarak görünebilirdi. Fakat durum böyle olmadı. Yahudi muhitlerindeki sürekli muhalefet, doğan Hıristiyanlığın ikinci şuurun bilincini elde etmesini çabuklaştırdı. Yani, Yahudi şeriatı ve sünnet olmakla belirtilen Yahudi hususiyetini, evrensel bir yönelime açılmak için Hıristiyanlığın aşması gerekiyordu. İşte Evrensellik ve herşeyi içine alma fikrini çağrıştıran Katolik kelimesinin anlâmı, buradan kaynaklanmaktadır. (Katolik kelimesini ilk defa Antakyalı Ignace II. asrın başında bir mektubunda kullanmıştır).

Matta İncilindeki «Bütün milletleri şakirtler edinin» şeklindeki İsa'nın son sözlerine verilen anlama göre, doğ-

muş olan bu din, bir dünya özlemi kazanmıştı. (70 yılında (9), Kudüs'ün ve Mabedin tahribi, 135 yılında (10) Yahudilerin kesin dağılımı) gibi bilinen dramlarla kaderi devam edecek olan Yahudilikle; başlayacak olan Hıristiyanlık arasında, yüzyıllar boyunca sert tartışma devam edecektir. İlk kırgınlıklara maruz kaldıktan sonra, hıristiyanlar, isteyerek ve tabir caizse çoğu zaman nefret derecesinde, (bizzat prensiplerine ters düşen ve ancak II. Vatikan konsilinde resmen bir karara varacakları) bir Antisemitizme kendilerini kaptırmışlardır.

Sinagogtan ayrılan Yahudilerle, ihtida eden müşrik çoğunluktan teşekkül eden Hıristiyan cemaatleri, git gide Orta - Şark'ta ve Roma İmparatorluğunun belli başlı şehirlerinde kaynaşmışlardı.

Zemin Hıristiyanlar için uygundu. Öte yandan Greko - Romen resmî politeizmi, gerçek bir dini endişeyle karşı karşıya kalan ruhları, artık tatmin etmiyordu... Sadece, Asya'dan gelmiş olan «sır dinleri» itibarda idi ve birçoklarının gözlerinde hıristiyanlık, ancak onların arasından biri olarak görünüyordu. (Bu gün kim, Mitra Kültünün muayyen bir zaman Hıristiyanlığın en korkunç rakibi olduğunu bilir. Ancak, yine de Hıristiyanlık ona galebe çalmıştır.) Hıristiyanlığın mesajı muhtelif insanlara hitap ediyordu : Yani, onun ilk müşterileri olan yoksullara, kardeşlik ve adalet; dindar ruhlara, Yahudi özelliğinden kurtulmuş bir monoteizmin sâfiyeti, kültürlü ruhlara logos doktrini sayesinde çabuçak zihne yerleştirdiği ikna ile konuşuyordu.

ZULÜMLER KİLİSEYİ SARSAÇAĞI YERDE KUVVETLENDİRİYOR :

Bizzat kilisenin başarıları, ona zulüm sağlamıştır. Hakikatte birçok kültlere müsamaha eden Roma İmparatoru, diğerleri ile yanyana yaşamakla iktifa etmeyen; Roma düzeninin ideolojik olarak dayandığı politeizmin hiçliğini isbat eden ve İmparatordan tanrısal (rablık) sıfatını kaldıran bir dini, asla kabul etmiyordu. Roma idaresi, çoğu defa hareket tarzı üzerinde tereddüd etmiş, bunun için de zulümler İmparatorlukta sürekli ve genel olmamıştır. Bundan dolayı, Alexandre Sévére (222 - 235)'in saltanatı altında bir takım durgunluklar olmuş, Dèce ve Valèrien (250 - 260)'in saltanatlarında ise hıristiyanlığı kökünden kurutma teşebbüsleri vuku bulmuştur. Böylece Kilise, sonuç itibariyle onu sarsmaktan daha çok, kendini kuvvetlendiren şehitler çağını müşahede etmiştir. İşte bütün bu zaman zarfında Katoliklik, teşkilâtlanmıştı. Ana hücre, aynı şehrin mü'minlerini bir piskoposun otoritesi altında toplayan mahallî kilise idi. Burada Kilise, (Ekklesia) kelimesinin orijinal anlamı ortaya çıkıyor. Buna göre (Kilise, Allah'ın çağrısı ile davet edilmiş mü'minler topluluğu anlamına gelir.)

Öğretim ve Kült toplantıları özel evlerde yapılıyordu. Delegelerin karşılıklı ziyareti, gezici vaizler, maddî yardımlaşmalar, önemli olaylar vesilesiyle birbirlerine gönderdikleri mektuplar (11) gibi birçok tesanüt işaretlerini, muhtelif mahallî kiliseler, kendi aralarında icra ediyorlardı. (Birçok şehit rivayetleri bize böylece intikal etmiştir).

Bazı kiliselerin özel bir üstünlüğü vardı; İncil yazarı Markos'a bağlı olan Antakya ve İskenderiyye Kiliseleri ile ilk havarilerden olan Pierre (12)'in ve Paul (13)'un M.S. 60 yıllarında şehit edildikleri yer olan Roma Kilisesi, özellikle böyle idi.

MİLAN FERMANI (M. 313) KONSTANTİN ÇAĞINI AÇIYOR :

M.S. 313 deki Milan Fermanı ile Konstantin, zulümlere son vermiş, ancak M.S. 380 de Théodos'un saltanatında devlet dini haline gelecek olan Hıristiyanlığı, kayırmağa başlamıştı. İşte bu durum değişikliği, Konstantin Çağı denen çağı başlatacak ve Katolikliği esaslı şekilde etkileyecektir.

Böylece Katolik bir dizi mutlu sonuçlara sahip olurken, ciddî anlaşmazlıklara da sürüklenecektir. Artık, açıktan yayılma hürriyeti ile Hıristiyan imanı, büyük manevî ve entellektüel eserler meydana getirecektir. Yine kendisine takdim edilen Kilise alanlarını işgal etmek için Kült, gizliliği veya yarı gizliliği terkedecektir. (özel evler veya mahzenler).

Şarkta, Aziz Basille ve Aziz Jean Chrysostome'la olduğu kadar, Batıda da, Aziz Ambroise veya Aziz Léon'la, yoğun yaratıcılığı olan bu devir, hem popüler hem de semboller yüzünden zengin ve dinî canlılığı olan bir takım âyinlerle sonuçlanmıştır. Bu liturjiler, Hıristiyan imanındaki duygusal, kültürel, manevî bütünleşmenin en aktif faktörlerinden birini teşkil ediyordu. Çünkü Hıristiyan imanı, bunlarla öğretilmiş ve nakledilmiştir.

Ayrıca çoğunluğu piskoposlardan olan büyük zekâlar, kutsal metinleri açıklamak ve mü'minlerin hayatıyla ve imanlarıyla ilgili soruları açıklamakla memur edilmişler, böylece de çok sayıda téolojik eser meydana getirmişlerdir. Kilise içinde ve hâlâ bugün bile maneviyat ve doktrin konusunda onlara tanınan özel otoriteyi belirtmek için; bu öncü Hıristiyan düşünürlerine «Kilise Babaları» ünvanı verilmişti. Onların rolleri oldukça önemli olduğundan dolayı, Konstantin devrinin sukûnetini Kilise için bir istirahat devri olarak düşünmek yanlış olur. Aksine, inanç ve zekâ plânında bu devir, karışıklıklar ve sürekli problemler devriydi.

Aslında, ilk nesillerden itibaren Hıristiyan imanı, ya Hıristiyan olmayanların (Les Gnoses) batınî ıgvalarına ya da manayı bozan yorumların tehditlerine (Les Hérésies) (14) maruz kalmıştı. Oysa Konstantin'in sulhu, sonuç itibariyle; çok sayıda itizallerin mayalanmasını kolaylaştıran ikinci unsur olmuştu.

İTİZALLER KARŞISINDA İLK İZNİK KONSİLİ (325) İSA HAKKINDAKİ DOKTRİNİ AÇIKLIYOR :

Allah'ın oğlunun bedenleşmesi olarak İsa'nın kabulü

ve üç (15) unsurlu bir tek Allah'ın tasdiki, rasyonel düşünceyi sarsmış ve birçok yanlış anlamalara neden olmuştu. Meselâ, Arianisme, İsa'yı tanrısal güçlerle mücehhez, fakat özellikle tanrısal tabiatlı olmayan istisnaî bir yaratık olarak telakki ediyordu. Bu kanaat, önemli bir başarıya sahip oldu ve bir an Hıristiyanlık dünyasına hakim olma tehlikesi gösterdi. Buna, Birinci Genel Konsil'in yani muhtelif ülkelerin piskoposlarının toplanmasıyla çare bulunmuştu. Bu piskoposlar, inanç konusunda yüce bir davanın açıklanması ve belirlenmesinin bilincinde idiler. Bu Birinci Konsil, Milâdî 325 de İznik'te (Küçük Asya'da) toplanmış ve İsa'nın uluhiyetinin muhteşem bir şekilde ilân edildiği ilk iman formülünün belirlenmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece, modern çağa kadar Katoliklikte oldukça büyük rol oynayacak olan dogmanın gelişmesi ve tarif edilmesi devri başlayacaktı. İşte bu açıdan II. Vatikan Konsili, Katolik ilâhiyatçılar envanterinin tarihi içinde 21. Genel Konsil olacaktı.

Katolikliği daha iyi anlamamız için bu II. Vatikan Konsili üzerinde biraz durmamız gerekecektir. Orada bütün vahyin (16) İsa - Mesih'e (bu geleneksel terminolojiye veya vahye göre iman deposudur.) Bir defada verildiği kabul edildiği kadar; onun yorumlanmasının da hiçbir zaman tamamlanmadığı da kabul edilmiştir. Böylece meselelere ve zamanla ortaya çıkan güçlüklere bağlı olarak Katolik kilisesi; yeni açıklamalar ilâve etmeyi görevine uygun bulmuştur.

Aslında Konstantin'in sulhü, yine ciddi anlaşmazlıklara neden olmuştu. Çünkü resmî din olan Hıristiyanlık, daima samimi bir hidayetin sebep olmadığı, çok sayıda kalabalıkların vaftize akın ettiklerine şahit olmuştu. Putperestliğin 356 da yasaklanmasından sonra, İmparator Julien l'Apostat (361 - 363) nın putperestlik kültürüne yeniden canlılık kazandırmak için çabalarına rağmen, genel fikrî hareketleri, çok çabuk yeni bir passif tavır tehlikesinin tesirine giren Hıristiyanlığın, lehine olmuştu. Ateşli

Hıristiyanlardan birçokları, genel bir imanî yozlaşmanın tehlikesinin farkına varmışlardı. Buna reaksiyon olarak da bir zahidlik ve manastır hareketi, çöl kenarlarında özellikle Mısır'da, Suriye - Filistin'de ve Küçük Asya'da hızla gelişmeye başlamıştı.

SEZARO - PAPİZM, KİLİSE VE DEVLET GÜÇLERİNİ KARIŞTIRIYOR :

Kilise düşmanlığından, onun hamisi durumuna gelen İmparator, netice itibariyle piskoposların, politik düzenin devam ettirilmesine dikkatlerini çekmiş ve i'tizallerle karıştırılmış olan Kilisenin bünyesinde, düzeni yeniden kurmaya çaba sarfetmiştir. (Böylece, İmparatorluğun bir faaliyetiyle İznik Konsili toplanmıştı). Neticede Devlet ve Kilise münasebetleri proplem olmaya başlamıştır. Birçok piskoposlar da bunun şuurunda idiler. Ayrıca burada, birçok nazik durumlarda devletten istenilmesi veya istenilmemesi gereken destekle ilgili birçoklarının tereddütlerini ve davranış değişikliklerini de belirtmekte yarar vardır. Sezaro - papizm (Césaro - papisme) (17) veya Katolik hiyerarşisinin mutlak iktidarı ile gizli ittifakı, Katolik mezhebinin gerilemesinin alışılmış bir tehdidi olmaya başlamıştı.

Aslında, Katolik imanının özellikle orijinalitesi için bir tehdit teşkil eden, sadece merkezî iktidarın direkt müdahaleleri değildi. Bütün Grek - Lâtin (Gréco - Latin) mirası ile indirekt buluşma da iyi bir şekilde gerilikle ölçülebilen bir riskti. Çünkü, piskoposlar, İmparatorluğun yüksek memurlarının âdetlerini almışlar, Roma piskoposu, Roma putperestliğinin en büyük papazı ünvanı olan Papa (Souverain Pontif) titrine varis olmuştu. İmparatorluk sarayının merasimleri, bir törenden ziyade Roma âyinlerine model teşkil ediyordu.

Buraya kadar anlattığımız durum İmparatorluğun hem doğu hem de batı kısmında da aynıydı. Ancak daha sonra, Bizans'ın politik ilerleyişi, barbar istilâları iki kısmı da

birbirine yabancılaştıracaktı. Her ne kadar Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki kopuş IX. asrın ortalarında, sonra da kesin olarak 1054 de vukubulmuşsa da; kiliselerin fiilî ayrılışı, farklı evrimlerin kuvveti ile Batı İmparatorluğunun düşüşünden (476) itibaren kendini göstermişti.

(Böylece Bizans Kilisesi, Ortodoxe (gerçek imanı muhafaza eden) vasfını elde edecek, Roma Kilisesi de Katolik (Birlik içinde evrensellik) vasfını kazanacaktı. Fakat bununla beraber yine de her biri, diğerinin üstlendiği vasfa kendinin layık olduğunu da iddia edecekti.) İşte bunun içindir ki, onları birbirinden ayıran ayrılış noktasında her biri elde ettiği müşterek değerleri farklı şekilde değerlendirecekti. Bundan dolayı da, modern devirlerde bir takım güçlükler çıkacak, ama yine de, Hıristiyan kiliselerinin yeni birliği için, çalışmalar eksik olmayacaktı.

BARBAR İSTİLASINDAN REFORMA :
(V. - XVI. Asır)

Şark, İslâm istilâsına kadar İmparatorluğun temiz mirasından yararlanırken; Batı Katolikliği, medeniyetinin ilk krizine dalmış bulunuyordu. Şimdi, kilisenin verimli bir ittifak kurduğu bir dünyanın kaybolmasına ağlamak ve sızlamak mı lâzımdı? Yoksa barbarların tarafını mı tutmak gerekecekti?

Önce, O'nun tarihi aksaklıkların durduramadığı, istikbâli olan bir hakikatın taşıyıcısı olduğu hakkında bir kanaata sahip olması. İşte bundan dolayıdır ki, Batı Hıristiyanlığı, Greko - Lâtin medeniyeti ile birlikte kendini mezara koymaya mecbur hissetmemiştir.

Sonra, piskopos teşkilâtındaki dayanıklılık birçok yerlerde, istilâların, karşısında bulduğu yegâne kuvvet, bu teşkilât olmuştu. Müstevliler bu teşkilâtın mensuplarına karşı saygılı davranmışlar ve onların dostluklarından yararlanmışlardır.

Nihayet, az veya çok kabaca anlaşılmış bir dinin cazibesi ki o, Barbarlar için gerçek bir kültür yükselmesini

temsil ediyordu.

496 da Clovis'in vaftizi, başlayacak olan yeni bir durumu sembolize eder. Bu garip bir durumdur. Gerçekte Hıristiyanlık, istemeksizin misyonerlik durumunda kaldı.. Aslında o, İncil'i (18), bu milletlere sonra vaftize gelsinler ümidi içinde ilân etmedi. Ancak onlar, vaftiz olmak istediler, Kilise de onları; sonra Hıristiyan olmaları ümidi içinde vaftiz etti. Hatta onları gruplar halinde vaftize sevkeden şey; özel nedenlerin yanında, politik güçtü. Eğer Hıristiyan olmak demek, Hıristiyan sosyal kadrosu içinde yaşamaktan başka bir şey değilse; o halde Batı Hıristiyanlığının esasında; sonraki güçlüklerin bir kısmını açıklayan bir karışıklık var demektir. Çünkü Antikite'nin kültür kadrolarının çökmesi ve hareketli çağlar içinde ruhbaniyetin doktrinel düşüklüğü; Kiliseye, vaftizi kabul edenler üzerinde her yerde tesirli bir hıristiyanlaştırma yapmaya imkân vermemiştir. Ve yine zorlama ile vaftiz kabul edenlere de hele hele hiç karşı koyamamıştır. Yetersizliğin o kadar az farkına varılmıştı. Çünkü yeni vaftiz olanlar, kendilerine sunulan dini, onun doktrinini, esaslarını tartışmasız kabul ediyorlardı. İşte o zaman kilise hakikaten yeni Batının annesi ve mürebbiyesi olduğunun farkına varmıştı. (Bu ünvan, 15 Mayıs 1961 de yayınlanan XXIII. Jean'ın papalık genelgesinde Mater ve Magistra olarak ilân edilmiştir).

İşte böylece Ortaçağ dünyasının karakteristik çizgileri, görünmeğe başlar: Bu, herşeyden önce Kilise egemenliği; hemen hemen antik kültürün yegâne muhafızları olan papazların entellektüel iktidarın tekelini muhafaza etmeleri ve kimse tarafından itiraz edilmeyen manevi bir güçle donatılmaları ve neticede nihaî sözün kendilerinin olması şeklinde kendini göstermiştir. Ancak itiraf etmek gerekir ki bütün bunlar, dünyevî iktidarla kavgasız bir şekilde yürümüyordu. Aksine bu çekişmeler, herkes tarafından kabul edilen bir düzenin içinde oluyordu : Çünkü, maddî ve manevî iki iktidarın bulunduğu Hıristiyan düzeni, aynı tanrısal otoriteye bağlanmış ve ideal bir Hıristiyan cemiyetinin idaresini bütünleyen bir unsur olarak telakki edilmişti. (Bu kuvvet dengesi ve ona refakat eden ideolojinin hareket noktası olarak, Papa III. Leon tarafından 800 yılının Noel'inde Batı İmparatoru olarak Charlemagne'a taç giydirilmesi olayı gösterilir.) İşte bu iki iktidar ortağının biribirlerini kazanabilmeleri, birbirlerinden ayrılabilmeleri, karşılıklı olarak yetkilerinin hürriyetlerine saygılı davranabilmeleri için; gerilimli ve krizli asırlara ve sosyal tekâmüle ihtiyaç gerekecekti.

HIRİSTİYAN BATININ TEMELİLİNİ PAPAZ SINIFI TEŞKİR EDER :

Hıristiyanlığın en temiz dinî müessesesi olan manastır hıristiyanlığı (19) bile, bu iktidar kavgasına iştirak etmiştir. Aslında gittikçe çoğalan manastırlar, bu meselede, ihmal edilemez bir rol oynamışlardır. Manastırlar, yeryüzü zenginliklerinin toplandığı ve geliştiği, kültürel ve entellektüel yığılmanın, ideolojik rezervlerin yapıldığı yerlerdi. (Kütüphaneler, tedrisat, edebiyatla ilgili eğlence yerleri manastırların içinde yer alıyordu. Ayrıca o, Ortaçağ katolisizminin, cemiyeti, topyekün manastır haline getirme ütopyasını temsil ediyordu.) Neticede, onlara ağır gelen ve basit ve fakir yaşama ideallerinden onları uzaklaştıran feodal sistemin oyununa onlar da kendilerini kaptırmışlardı.

Aslında Ortaçağ Hıristiyanlığının altın çağı, XII. ve XIII. asırlardır. Çünkü bu yüzyıllarda, evrensel olmakla övünen büyük bir medeniyet, tüm Batı Avrupa çapında gerçekleşmişti. Artık kiliseler, hudutlarını bile bilmediği mükemmel üniversiteleri yönetiyordu. (20) Bologne'a, Paris'e, Kologne'ya, Oxford'a; sadece en iyi hocalarda ders görmek kaygısı ile gidiliyordu. Bu devirde ibadet ve düşünce dili lâtince idi. Aziz Thomas d' Aquin'in (21) «Somme Théologique» gibi, eşsiz eserlerini yazdığı devir de yine bu devirdi. Artık bu devirde Hıristiyanlık, katedrallerle,

kiliselerle, yeni manastırlarla çevrilmişti. Manevî sahadaki ilerlemede küçümsenemezdi. XII. asrın Cisterciennes'-lerinin kuruluşundan sonra, özellikle XIII. asırda Dominicain ve Franciscain dilenci tarikatlerinin doğuşu olmuştu. Fakat bu tablonun karanlık yanları da vardı: Dengeleri kültür birliğine bağlı olan bütün cemiyetler gibi; Ortaçağ cemiyetleri de kendinden kopanlara müsamaha göstermiyordu. İşte bunun için o, Languedoc Cathares'larına karşı savaş açmış ve Engizisyon (22) (Inquisition)'u kurmuştu. Böylece tarihinin bir aksaklığı olduğu konusunda, daha sonra hasımlarını iknada güçlük çekeceği, bir şekle bürünmüştü.

KİLİSE, RENESSANS'IN İLMÎ VECHELERİNİ TANIMIYOR :

XIV - XV. asırlardan itibaren Batı toplumu, gittikçe gelişen laikleşme hareketi içinde; Kilisenin himayesinden tedrici şekilde uzaklaşmıştı. Neticede, modern dünyanın doğumu ile sonuçlanacak yeni bir evrim ortaya çıkmıştı. Bu yeni evrimin tezahürlerini,

1 — İman ile akıl arasındaki ahengin kopması,
2 — İlk hümanizmin başlaması,
3 — Subjektif vicdanın gelişmesi,
4 — Avrupa'nın politik patlaması,
5 — Renessans,
6 — Büyük coğrafî keşifler,
7 — İlim hareketleri,
8 — Burjuvazî dünyasının ilerleyişi, şeklinde belirtebiliriz.

Ancak bu defa Barbar istilâları zamanında olanın aksine, Katolikliğin, bu yeni dünyayı kabule takati yoktu...

Gerçekten Katoliklik, düşünce düzeninde bir gerilik içinde bulunuyordu. Bunun içinde, zahiren parlak olan skolastik ilâhiyat, ne laik dünyanın gerçek sorunlarını ne de ibadet ve imanın hayatî meselelerini teşkil etmeyen, nazariyelere önem veriyordu. İdarî sistemde de durum farksızdı. Politik iktidar karşısında imtiyazları üzerine ge-

rilmiş, kredisini tüketmiş, İncil'in tanığı olmayı bırakmış, reformun isteklerine engel teşkil edecek bir sistemin temellerini atmış olan, bir papalık vardı... Dinî sistemde de gerilik hakimdi. Özellikle 1349'un «Kara Veba» sından sonra, çabucak elemanlarını yeniden teşkil ettiği zaman, Azizlerin kutsal hatırası veya İndulgence (23) vaazı, İncil'in veya dogmanın vaazına üstün geliyordu. Böylece Reform, tam bir çözümü hızlandıran bir şok gibi, birden patlak vermişti.

REFORMDAN II. VATİKAN KONSİLİNE :

XVI. Asrın başında Luther, Roma kilisesinin yolsuzluklarına ve gerçek Hıristiyanlığa sadakatsızlığına, karşı çıktığı zaman; o, herşeyden önce bir başka kilise kurmayı iddia etmemişti. O, sadece Katolik kilisesini ıslah etmek istemişti. (24) Fakat tèolojik, sosyal, kültürel, politik çerçeve içinde ele alınmış olan Roma kilisesi sorunlarını inceleyen Romalı ilâhiyatçılar, ondaki meşru isteklerden ziyade; aşırılıkların farkına varmışlardır. Böylece Roma, davayı reddetmiş, Hıristiyan Avrupa ikiye ayrılmış ve kanlı din savaşları ile parçalanmıştı. Reformatörlere karşı çıkmak ve durumlarını haklı çıkarmak isteyen papaya bağlı piskoposlar da, günümüze kadar Katolikliğin bilinen vechesini ona veren; bir karşı reforma teşebbüs etmişlerdir. Gerçekte II. Vatikan Konsilinin, bu devrin sonunu manidar bir tarzda damgaladığı düşünülebilir.

TRENTE KONSİLİ KARŞI - REFORMU BAŞLATIR :

Karşı - Reform çabası, yeniliğin kaçınılmaz meyvelerini getirmiş ve Katolikliğe, birbirini takip edecek rejimler veya fikir hareketleri içinde tutunma imkânı vermiştir. Trente Konsilinin çağdaşı olan La Compagnie de Jèsus merkezîleşmiş teşkilâtı ile, şarap - ekmek (Eucharistie) (25) ve mukaddes yürek olan (26) İsa'nın saltanatı üzerinde temerküz etmiş dindarlığı ile, ideal militancılığı ile kayıtsız şartsız itaat ile, karşı - reformun en verimli ve en asil ruhunu karakterize eder.

Yeni bir yapıya sahip olan Katolikliğin bu sağlamlaşması, karşı bir takım şeyleri kazanmaya onu sevketmişti. Bu şeyleri şöylece belirtebiliriz : Reformatörlerin kendilerine göre değerlendirdiği bir takım değerlerin, dikkat etmeksizin kaybolması, (mü'minlerin papaz olması, İncil'in tanınması, ibadetin alışılmış dilde olması gibi); sonraki tarihlerin gerektirdiği değişikliklere karşı onu, gayri müsait hale sokan Kilise bünyesindeki sertlik, felsefe ve yeni ilimlerle hakikî dialoğa girmede, gittikçe büyüyen Katolik ruhundaki kapasitesizlik...

İşte zaman geçtikçe bu güçsüzlükler, Katoliklik için dramatik olarak ortaya çıkacaktır. Özellikle XVIII. asırdan itibaren itiraf edilmiş bir düşmanlık; eleştirilmiş bir geçmiş, cemiyet üzerinde icra ettiği nüfuzla otoritesinin geçersizliğinin ilânı, gittikçe gelişen bir rasyonalizm tarafından hücum edilmiş bir iman... Neticede geleneksel bir pozisyon içinde, modern dünyaya karşı kuşkulu bir bakış içine giren bir Katoliklik...

(Aslında resmî kilise seviyesinde bu durum üç önemli olayla sembolize edilebilir : 1864'de Papa IX. Pie, zamanın hatalarını açıklar ve kilisenin modern dünya ile uzlaşamayacağını düşünür. 1869, I. Vatikan Konsilinde papanın yanılmazlığının (27) (infaillibilitè) tarifi yapılır. Nihayet, 1907'de Papa X Pie tarafından modernizm kınanır.).

Fakat yine de resmî kilisenin durumu, Katoliklerin tamamının durumunu yansıtmıyordu. Onlardan bazıları, onların imanları adına (İngiltere'de Anglikanizm'den dönen John H. Newman, Fransa'da, Henri Lacordaire, Albert de Mun, filozof Maurice Blondel, Albert Lagrange gibileri) devirlerinin duygusallığına derinden bağlılık hissetmişler; hürriyetler, demokratik hareketler, işçi dünyası lehine, tenkidî ve tarihî ilimlerle ciddî temasla, Hıristiyan düşüncesinin köklü yenilikleri uğruna savaşmışlardır. Bu akımlar, özellikle XX. yüzyılda kesafet kazanmıştır. Büyük dünya krizleri, devrin ihtiyaçlarına cevap vermede Tridentin (28) Katolikliğin yetersizliği üzerinde sivrilen bilinçlenmeyi, tahrik etmiştir. İnançsızlıkla temas; Kitab-ı Mukaddes'in okunmasiyle, luturjik yeniliklerle, sosyal ve politik yükümlülükle, Katoliklik ruhunun unutulmuş kaynakları, yeniden keşfedilmeye başlamıştır.

Burada şunu da ilâve edelim ki, Asya'da ve Afrika'da XIII, XVI, XIX. asırlarda misyoner faaliyetlerinden kaynaklanan Katolik topluluk, gittikçe önemli olmaya başlamıştı. Damgasını taşıdığı batılı zihniyetlerden yavaşça kurtulan bu kiliseler; bütün katolikliğin değişmesine katkıda bulunmuşa benzemektedir.

II. VATİKAN KONSİLİ İLE KİLİSE, YENİDEN KAYNAKLARINA DÖNÜYOR :

II. Vatikan Konsili, otoritesinin ağırlığı ile bu yeni kaynaklara dönüşün en iyisini benimsemiştir. Ayrıca o, başlamış olan hareketi hızlandırmış, Kilisenin en mükemmel ve kesin çehresinin Tridentin Katoliklikte bulunduğuna inananlarla, bu sonuncuya ve önceki gerçekleşmelere nisbetle Kilisenin oldukça yeni bir kökleşmeye sahip olmasını isteyenler arasındaki ayrılığı, ortaya çıkarmıştır. Ama yine de, çağdaş Katolikliğin değişikliklerinde ve gerginliğinden çıkan şeyi tahmin için, vakit oldukça erken. Ama hiç değilse, tarihi bir panoramadan daha ziyade batınî üç sürekli bakışla ilgili olarak, onu yakalayan krizin getirdiklerini ve sebeplerini daha iyi anlayabiliriz...

DOKTRİN VE HAYAT :
(Dinî Topluma Giriş)

Katolik, iman ikrarı ve Vaftiz'le olunur. İman ikrarı ile Mü'min olan kişi, Kilisenin ona teklif ettiği gibi İncil'i, «Sevinçli haber» ve Hakikat olarak tasdik eder.

Bu mesaj, iman simgesi veya Kredo'nun (29) içinde sağlam bir formüle sahiptir. Fakat bu formül kısaltılmış bir şekildedir. İşte bunun için, onun daima; bir din dersi veya geleneğin (Tradition) (30) temel şekli olan şifahî bilgiyle öğretilmeye ve şerh edilmeye ihtiyacı vardır.

İşte bunun içindir ki, Havariler ve Kilise babalarından, Modern din dersi (31) merkezlerine kadar (Klasik din derslerini unutmamak lâzım) ilâhî mesajın esası, az veya çok tesirli şekilde bizzat dinlenerek nakledilmiştir. İman formülünün iki şekli var. Biri kısadır. (VI. yüzyılda Roma'da tesbit edilmiştir). Bu, Vaftiz merasiminde kullanılır. Diğeri de âyinlerde kullanılandır. İşte İznik - İstanbul sembolü denen iman formülü budur. Çünkü bu, 325 - 381 Konsillerine dayanmaktadır.

DOGMALARIN TESBİTİ :

İman muhtevasının sonradan sarahate kavuşması, dogmaları meydana getirmiştir. Kilise, i'tizalleri red edebilmek, değişik yorumlara son verebilmek, kesin inanç esaslarını tesbit edebilmek için, iman muhtevasının tesbitini gerekli görmüştür. (Meryem'in göğe çıkışı ve onun günahsız gebeliği hariç, bütün dogmalar konsillerde tesbit edilmiştir). Bu tesbitler, tanrısal sırların bir açıklaması olduğunu iddia etmiyor, sadece insan zekâsının onları anlayabileceği yolu gösteriyor. Yani dogmalar, bir sonuçtan çok istikamet; teoloji ve murakabe (32) için ise; tahditlerden çok bir manivela durumundadır.

Bugün denilebilir ki, İsa - Mesih'e inanan kişi, Nasıralı İsa'da, Yahudi tarihi içinde tarihleşmiş ve oluşmuş mutlak bir olayı da kabul etmiş demektir. Bu olay şudur: Aziz Paul'un dediği gibi metodsuz olarak tüm dinler tarafından aranmış olan kâinatın yaratıcısı olan bir tek Allah, bir defacık bütün insanlığın hayrına Hz. İsa'da tecessüd etmiştir. İsa'nın sözleri, ölümü, dirilmesi (33) fiillerinde bu Tanrı, yeni ve kesin bir veche altında Allah'ın hulûl etmiş oğlu olan İsa'nın bu yüce baba ile devam ettirdiği ilgi istisna edilirse, hiçbir benzeri olmayan bir babalık vechesi ile zuhur etmiştir. Bundan böyle, şu andan itibaren varlığın bütün mesuliyetlerinde bedenleşen ebedî bir geleceğe ve manaya, her insan hayatı açık bulunmaktadır. Eğer Katolik imanı, münzevî bir vicdanın işi değil de,

kişisel ve özgür bir vicdanın meyvesi ise, böyle bir iman ikrarı, Katolikliğe özgü bir husustur. Böyle bir iman, İsa Mesih'in babasını ve Allah'ı kabul eden ve yine bu sıfatla «Allah'ın Cemaatını» (34) teşkil eden (II. Vatikan Konsili bu tabiri iftiharla kullanmıştır) herkesi; özel bir şekilde kardeşler olarak telakki etmeye götürecektir. Yine o iman, İsa'ya inananları açıkça İsa'nın birleştirme iradesine iştirake sevkediyor. Bunun için Yuhanna şöyle demiştir : (Bir olmak üzere tamamlanmış olsunlar) Yuhanna : XVII, 23)

Katolik kilisesi, teolojik olarak ve mistik olarak İsa'nın etrafında inananların birliği olarak ve «Allah'ın Cemaatı» olarak tarif edilebilir, (yani bir tek beden halinde birleşme). İsa - Mesih'in bedeni, Aziz Pavlos'tan beri, «Mesih'in Bedeni» olarak adlandırılmıştır.

VAFTİZ, YENİ BİR DOĞUŞTUR :

Vaftiz, Hıristiyan olan kişiyi, topluluğun faal bir üyesi haline getiren sosyal bir faaliyettir. Vaftiz, sadece bir katılma, Vaftiz olan tarafından bir taahhüt veya cemaat tarafından bir kabul anlamına gelmez. Hıristiyanlık, aynı zamanda vaftize bir Sakrament olarak bakar; yani, onların nazarında su (35) ile yapılan bu kutsal hareket, her defasında içinde Allah'ın dahil olduğu yaşanmış bir işaret olarak bizzat İsa tarafından istenmiştir. Böylece Allah, cemaatin sînesinde daima hareket eder ve vaftiz olana; İsa gibi gerçek oğul olma inayetini (36) ihsan eder.

Katolik mezhebi, inayetle, insan gücünün Allah'la yeni bir münasebete girmesini istiyor. Artık o münasebet içinde, günah bağışlanmıştır. İnsan ruhu, Allah'ın sırrının gerçek bilgisini elde edebilmiştir. Yine orada, ibadet (37) ve aşk içinde Allah'la köklü bir birleşme gerçekleşmiştir. İşte oradaki bu birleşme yeni bir pozisyonun mayası haline geliyor. İşte hıristiyanlar bu vaftizle değişmeyi çok kesin telâkki ediyorlar, bundan dolayı da ona yeni bir doğuş adını veriyorlar. İşaret edilen bu güzergâh, Katolik

mezhebini kabul eden bir yetişkinin takib edeceği yola uygun gelmektedir. Geleneksel Katolik geleneğinin yaşadığı yerlerde vaftiz, ihtidadan sonra değil; doğuştan sonra yapılması kabul edilir. Aslında bu uygulama katolikler arasında halâ bir tartışma konusudur.

Bazıları vaftizin, çocuğa verilen dünya görüşünden ve Hıristiyan gerçeklerinden ayrı tutulabileceği kanaatindedirler. Bu, bütün eğitim çevrelerinde de meşru kabul edilmiştir. Ancak Vaftiz, bulug çağından önce yapıldığında; Vaftiz olan, Sakrament ile açıklanan imanı, serbest bir şekilde kabul ettiği andan itibaren vaftiz, gerçek anlamı kazanacaktır. Yine belirtmekte yarar vardır ki vaftiz edilen, kendini bir aşk (38) ve ümit cemaati olarak takdim eden bir iman cemaatına, dahil olmuş demektir.

BİR KURTULUŞ DİNİ :

Gerçekte Hıristiyanlık kendini, bir kurtuluş dini olarak takdim eder. Yeni çağlarda, özellikle XIX. asır burjuvazisi içinde saliklerinin birçoğunun inandığı Deizm'le lekelenmiş olmasına rağmen; Hıristiyanlık, her türlü deizm'den köklü şekilde ayrılmaktadır. Deizm (Deisme), Evrenin ve cemiyet nizamının ayarlayıcısı ve sahibi olan bir Yüce varlığı kabul etmektir. Bu yüce varlıkla statik ve ahlâkçı bir perspektif içinde makul bir kültle uzlaşmak söz konusudur. Hıristiyanlık ise, bir tarihtir, dramdır ve harekettir.

Hıristiyanlık Yeni Bir Hayata İştiraktir :

Düşkırıklığına, durmadan doğan haksızlığa her çeşidi ile kötülüğe, nihayet ölüme boyun eğmiş bir hayatın evrensel tecrübesine göre Hıristiyan, İncil'i, yeni bir hayatın habercisi olarak kabul eder.

Hıristiyan, başarısızlığı gördüğü her yerde günahı sebep olarak görür. Aslında bu, tahlili yapılabilen diğer rasyonel sebeplerden ayrılmaz. Çünkü bugün modern hıristiyan, haksızlığın, muayyen ekonomik ve sosyal yapıların

arasında devam ettiğine iyice inanmaktadır. Fakat yine günah, insanı ferd olarak ve toplum olarak kötülüğe meyilli kılan ve iyiliği görünümünde onu tahrip eden içten bir kopukluk ve temel bir kargaşadır. İnsan, Allah'tan ayrılmaya kendini bıraktığından beri (péche originel) bu çöküş insanla beraberdir. İşte insan, Allahla uğraşmakla hürriyetinin bu yarasını tedavi ederse, bu, kurtuluş (salut) kelimesinin ilk mânâsı olacaktır.

Aslında bu kelime (salut), lanetlenmiş bir dünyayı en çabuk bir şekilde terketme anlamında, bir çeşit ana baba gününü hatırlatmamalıdır. Bu, modern zekâların esas olan «hayatı değiştirmek» diye ifade ettikleri şeye, daha yakındır. Yine Hıristiyanın kurtuluş tecrübesi bu noktada I. Asır Yahudi tecrübesinden ayrılmaktadır. Çünkü Yahudiler Mesih'i ateşli bir adaletçi olarak bekliyorlar ve bir anda ortaya çıkan bir Allah'ın Krallığını (39) ümid ediyorlardı. Oysa, bu vakıa zahmetsiz meydana gelmiyecekti. Zira havariler, İsa'dan, onun yıldırım gibi bir kurtuluşu gerçekleştirmeye gelmediğini, aksine; tedrici bir kurtuluşu gerçekleştirmeğe geldiğini öğrenmişlerdi. Bu tedrici kurtuluş da insanın ona dahil olup olmamasına bağlıydı. Allah'ın Krallığı ise, kalblerin sonra da insan kitlelerinin ve cemiyetin köklü şekilde değişmesine bağlı olarak mütevazi bir şekilde teşekküle başlayacaktı.

MİSYON TARİHİNİN KARANLIK VE AYDINLIK VECHESİ :

İtiraf etmek gerekir ki İsa tarafından havarilerine emanet edilmiş olan misyon'a bağlılık içinde ve bunun heyecanı altında Katolik mezhebi, tarihin her devrinde yayılma yolunu araştırmıştır. Burada, Katolik mezhebinin yayılış detayına girecek değiliz. Çünkü bu öyle bir manzara arzediyor ki orada aydınlık ile karanlık, sevilenle sevilmeyen iyice birbirine karışmıştır. Bizzat Katolik ilâhiyatının prensipleriyle çelişik olmasına rağmen; gerçekten üzücü olan icbari din değiştirme sapıklıkları bir yana bırakılır-

sa, Katolik vicdanı, belli başlı şu soruların cevabını bulmakla karşı karşıya kalacaktır :

— Çoğu defa imanın yasal ve meşru önerisi ile İncillerden daha çok insanî metodlarla biraraya getirilen salikler topluluğu, birbirine karıştırılmamış mıdır?

— Bazı milletlerin her türlü kültür değerleri ve hatta dinî değerleri, gerçek bir zaruret olmaksızın sadece iman değil, fakat özel bir kültür tipi empoze etmek için, çok basit bir teoloji adına inkâr edilmedi mi?

— Birçok yerlerde çok az da olsa kolonileştirme ile işbirliği yapılması kabul edilmedi mi?

— Gerçekten yeni hıristiyanlara, Kilisenin katolikliğini zenginleştirmek ve onu batılılıktan çıkarmak için özel kabiliyetlerini geliştirme imkânı verildi mi?

Artık bugün, çağdaş insanlığa empoze edilen kültürlerle, cemaatler arasındaki ilişkinin büyük revizyonundan Kilise, kendi hesabına kesin sonuçlar çıkarmışa benziyor.

Kilise, II. Vatikan Konsilinde «Bir kimseyi imanı kabule zorlamaya veya onu imana getirmeye, saygısız, uygulamalarla birini imana çekmeye» çalışmayı; sert bir şekilde yasaklamıştır. Ayrıca muhtelif milletlerde gizli bulunan Verbe (40) (İsa'ya imanın tohumlarını) ın tecellisini memnuniyetle keşfettiğini açıklamıştır. Yine bunun için dir ki Vatikan, yeni kiliselerin, milletlerinin geleneklerini âdetlerini, felsefesini, ilmini, sanatlarını, dsiplinlerini Allah'ın kudretini itirafa yardım edecek; kurtarıcının inayetini gün ışığına çıkaracak ve Hıristiyan hayatının gereğini düzenleyecek herşeyi; almaları tavsiyesinde bulunmuştur.

BİR HAYAT AHLÂKI :

Bütün milletlerden gelmiş ve kilisede toplanmış olan hıristiyanlara; Konsilin, mücadele etmeyi hedef olarak gösterdiği konular şunlardı : Yabancıları horgörme, aşırı milliyetçilik. Ve yine konsil, insanların evrensel aşkını ilerletmelerini Hıristiyanlara hedef olarak gösteriyordu.

Gerçekte İsa'nın «İncil'in yeni Kanunu» diye özetlediği bu kardeş aşkı, düşmanlara varıncaya kadar, bütün insanlara yönelmektedir. (Size biribirinizi seviniz diye yeni bir emir veriyorum. Benim sizi sevdiğim gibi, siz de biribirinizi seviniz.» (41) «Size diyorum : Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik edin.» (42) Böyle bir emirdeki yenilik, bir Hıristiyan için onun muhtevasından ileri gelmez. Gittikçe sayısal değerleri artan insanlar, kendilerinde olan iyiliğin basit anlamı ile bu buyruğu daha ileriye götürülmesi gereken bir ideal olarak kabul etmişlerdir. Hakikatte hıristiyanlığın yeniliği, Allah'ın oğlunun kendisi ile ve kendisinden sonra yapılacak binanın ilk taşı olarak kendi hayatını vermekle «insanlar arası» böyle bir aşk realitesini koymuş olmasındadır. İşte Yeni Ahit, onun köklü ve tanrısal kökenindeki yeniliğini manalandırmak için, onu **Aşk** olarak isimlendirmiştir. Fakat bu kelime, bizim dilimizde yine bizzat hıristiyanların hatalarıyla geçerliğini kaybetmiştir.

İsa ile başlayan şey, sadece tasarlanmış basit bir ideal, bir çağrı, bir örnek değildi. Aslında bu, hıristiyanlığın, kutsal ruhun bağışı olarak isimlendirdiği insan ruhuna yapılan yeni bir enerji aşısıydı : (Çünkü bize verilmiş olan Ruhu'l - Kudüs vasıtasiyle, Allah'ın sevgisi yüreklerimize dökülmüştür). (43) şeklindeki ifade de bunu doğruluyordu.

Öyle ki bu bir uzlaşma enerjisidir. İsa, hayatını, ayırım yapmaksızın herkes için verdiğinden bu enerji, insanları biribirinden ayıran bütün engelleri kaldırmaya davet ediyor. Yine bu, bir topluluk enerjisidir. Pavlos'un deyimi ile Allah'ın; İsa'da her insanı eksiksiz kabul ettiği gibi; bu enerji de, başkalarını kabule davet ediyor. Aynı zamanda bu bir şahsiyetleştirme enerjisidir de. Çünkü her insan varlığına, ebedî bir ifaya adandığı kanaatı ile bu enerji; emsalsiz bir liyakat kazandırmaktadır.

İşte Katolik ahlâkı, insan faaliyetinin tüm alanlarında, bu aşk prensibinin neticeler yekününden başka bir şey

değildir. Fakat burada üç müşkül, zaruri şekilde karşı karşıya gelecektir : Birincisi, insan varlığının ve onun varlık durumlarının karmaşıklığıdır. Aziz Augustin (44) «Hıristiyan ütopyasını» şu cümlesinde iyi bir şekilde özetliyor : «Sadece sev. O zaman vicdanının yap diyeceği şeye güvenebilirsin.» Fakat itiraf etmek gerekirse, bazı şahsıyetler hariç, bu vecizenin pek işlerliği olmamıştır.

Her halukarda tesirli olabilmek için Katolisizm; aşkın, insan tabiatının bilgisiyle ve onun cemiyet içindeki varlığının tahlili ile aydınlanmış olmaya ihtiyacı olduğunun farkındadır. İşte bunun için, genellikle Katolizm, geliştiği yerlerin kültür felsefelerinden geniş ölçüde istifade etmiştir. Böylece, Stoicisme (45), Yeni Eflatunculuk (46), Aristotelisme (47) Katolik ahlâk doktrinlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Pek tabiiki bu duruma, daha saf bir İncil ahlâkını savunanlar, pek razı olmamışlardır.

Fakat Katolik mezhebi, bu proplemle devamlı uğraşmak zorunda kalacaktır. Çünkü ne İncil'in metni, ne de sadece sevme kuralı, böyle bir durumun tesbitinde pratik olarak uygun olan şeyi yapmaya kâfi gelmiyordu. Aşkın meyvelerini vermesi için, İncil kurallarının keskinliğine ve sadeliğine karşı olanların itirazları kadar; felsefeden yansıyan etüd ve insan ilimleri de bu faaliyette kaçınılmaz rol oynamaya devam etmiştir.

AŞK YERİNE KAİDELER VE MÜEYYİDELER :

İkinci güçlük, İncil'in yakını sevmeye çağrısını, Hıristiyan muhitinin ortak ahlâk ile aynı kılma temayülünden kaynaklanmaktadır. Aşkın zarurî neticeleri olarak görünen şeyler, müeyyide ile kanun olarak empoze edilmiş fakat aşkın, empoze edilen bu davranışları; şahıslarda canlandırıp canlandırmayacağı göz önüne alınmamıştır. Cemıyet üzerinde Kilise, direkt bir nüfuza sahip olur olmaz bu temayül, Kiliseye, örflerin ilham kaynağı olmasını ve gözeticiliğini sağlamıştır. Genel olarak konuşmak gerekirse, bu temayül bazan kiliseyi ilk defa sadakatsiz

olarak itham edebildiğimiz değerler dahil; (insan şahsiyetinin saygınlığı, fakirliğin anlamı, barış aşkı) kıymetli değerlerin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Fakat yine de itiraf etmek gerekir ki bunun mantıkî sonucu olarak katoliklik, sosyolojik uygunluğa, ahlâkçılığa, kuralcılığa kendini teslim ederek, İncil buyruğunun tahripkâr orijinalitesini köreltmeye yönelmiştir.

Ayrıca, Ortaçağ monolithismine, pluralist laik bir dünya halef olduğu andan itibaren; Kilisenin, gelenekler kuralını herkese ilân etme iddiasına toplu olarak itiraz edilmiştir. Fakat kendi müntesipleri üzerinde Kilisenin yasal yargılaması limite noktaya kadar götürülmüşde olsa; daima şu proplem ortada kalmıştır : Geleneğin, vahiyden aldığı objektif kurallar (evlilikte boşanmanın yasaklığı) veya aktüel olarak bugün kabul edilmemesine rağmen tabii kanundan (Evrensel Kanun) düşünme sonucu meydana getirilen değerler, mü'mine (hıristiyana) teklif edilerek nasıl yakını sevmenin yaratıcılığından söz edilebilir?

Üçüncü güçlük daha bayağı olmasına rağmen önemsiz değildir. Aslında bu katoliklerin övündükleri bir sadakatsizliktir. Bu nokta üzerinde hıristiyan hassasiyetinin evrimini müşahede oldukça ilginçtir. İlk çağlarda mü'min cemaatin ahlâki idealinin çok yüksek bir seviyede olduğu görülür. O vakitler, Vaftiz, önemli bir hayat değişikliğini temsil ediyordu. Bunun için çokları Vaftizi, geciktirmeyi tercih ediyorlardı. Ancak, daha sonraki devirlerde, aşırı günahkâr için bir istisna olarak görülen Tövbe Sakrament (48) disiplini, meydana getirildi. Bunun anlamı, Hıristiyanların toptan bir takım azizler olmadıklarının ifade edilmesiydi. İşte bunun için Ortaçağın başından itibaren, hassasiyet içinde günahın anlâmı çok kuvvetli bir şekilde gelişmiş, böylece alışılmış itiraf ve zahidâne (perhiz, oruç, hac, günahtan kurtulma arzusu) pratiklerin refakat ettiği, mânevî bir ortam meydana getirilmiştir. Ancak teoloji, tabiat ve inayet münasebetleri veya günah ve inayet ilişkileri üzerindeki kavgada oldukça zahmet çekmişti. (Özel-

likle XVII. asırdaki Jansénisme (49) kavgasında). Sonra ki asırlar, onu tekrar bulmaya yardım etmekten ziyade, İncil çağrısını daha çok gözden kaybettirmekle sonuçlanan bu ortama karşı, tepki gösterecektir. Böylece insanın kendini günahkâr hissetmesi, ancak formalist bir tarzda olacak ve insan gerçek ahlâkî mesuliyetlerini, bir kenara bırakacaktır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; Çağdaş Katolisizm de günahın anlamı ve itiraf Sakramentinin bir krizi görülür. Yine orada bir yandan genel bir yetersizliğin sonucu, diğer yandan aktüel değişimler içinde bireysel şuurlardaki karışıklık ve yine önce mütevazi olarak «Dağdaki Vaazın» ve «Komşu aşkının» pozitif uygulamasını tekrar öğrenme ihtiyacı açıkça görülmektedir.

AYİN :

İlk Hıristiyan neslinden itibaren hıristiyanlar pazar günü bir Tanrı'ya olduğu gibi İsa'ya da bir takım ilâhiler söylemek (pline le jeune'un imparator trajana yazdığı bir mektubun ifadesine göre) İncil'i ve onun öğretisini dinlemek, şarap âyinini (Eucharistie) kutlamak için toplanıyorlardı. İşte bu âyinsel topluluk daha sonra ekmek - şarap âyini (50) haline gelecek ve XIII. yüzyılda da haftalık mecburiyeti olacak ve her mü'minler topluluğunun zarurî iştiraki gerekecektir.

KATOLİK İÇİN KÜLT VE KUTSALIN, ORİJİNAL BİR KARAKTERİ VAR :

Hıristiyan teolojisine göre dini kültün, birçok şekillerini meydana getiren kutsalın, farklı kullanılışının varlık nedeni yoktur. Bundan böyle, Allah ile insanlar arasındaki teması bir tek realite yerine getirir. Bu da bizzat İsa'dır. (Bundan dolayı o, yegane papaz veya aracı olarak isimlendirilmiştir). Yine bu onun tebcil edilmiş ve çarmıha gerilmiş bedenidir. (Kesin olarak fedakârlığın her çeşidinin yerine kaim olan). Bu, İsa'nın mü'minlere ulaşmış olan

ruhudur. (Böylece mü'minler direkt olarak Allah'a yaklaşmaya yetenekli oluyorlar). Böylece herşey «Kutsal bir nesne» olmayan, fakat «Ruhta ve bedende» canlı kutsallık» olan, İsa'da merkezileşiyor ve kişileşiyor. Onun bedenselleşmiş varlığı ile yersel ve insanî olan bütün şeyler kutsallaşıyor ve Allah olma liyakatini elde ediyor. Kefâret olan ölümü ile de bir anlam kazanmış ve ebediyyen aktüelleşmiş olarak, insanlarla ilgili kurtuluş iradesiyle, ona imanda yaklaşan kimseler de kendilerine göre kutsallaşmışlar ve Allah'la birleşmişlerdir. İşte bundan dolayıdır ki, İsa «Ruhta ve Hakikatte» olan bir tapınmayı (Culte) başlatmıştır. (Yuhanna, IV, 24). Bu noktada esas olan şey, böyle bir ihsanı kabullenmek, ona katılmak ve bunun kaynağı olan kimseye minnet duymaktır.

İşte Katolik âyini bundan dolayı, sadece bir cemaat olarak kutlama, inayet ve kabul festivalidir. Aslında ayinde sıkı bir şekilde ilişkili olan iki önemli vasıta, onu mümkün kılıyor. Bunlardan birincisi, İsa'nın jest ve hareketlerinin anlamını ve İsa'nın öğretisini muhafaza eden İncil'in sözüdür. İkincisi ise, Katoliklerin en temel varlıklarından biri olarak telakki ettikleri Evharistiya sırrıdır. Gerçekte bu, bütün İncil'in bir özetidir. Bu, İsa ile havarileri arasında dostça yenen bütün yemekleri ve özellikle Allah'ın oğlunun insanları kendi aralarında toplamak istediği samimiyetin sadeliğini gösteren son yemeği, hatırlatıyor. Ekmek ve şarap sembolü içinde onun kurbaniyetinin gerçek varlığı ve anlamının tekrarlandığı bu yemekle, mü'minlere her zaman ona iştirak izni verilmiştir. Yine İsrail Peygamberlerinin bahsettiği şölende, kesin olarak kurtulan bir insaniyetin, sevinci ifade edilmiştir.

«Hakikatte ve Ruhta» tapınmasında yegâne papaz olan İsa'dan başka kimse olmadığına ve bütün mü'minler onda bir tek vücud olarak birleştiklerine göre bu vücudun bir ifadesi olan Kilise'de, kendini kutsal bir topluluk olarak görecektir.

II. Vatikan Konsili, mü'minlerin geleneksel kutsiyetleri doktrinine yeniden itibar kazandırmıştır. Bu demektir ki bütün vaftiz olanlar, Allah'ın hoşlandığı ibadeti cemiyette, ailede, meslekte doğru ve dürüst bir hayatın ibadetini Allah'a sunma yetkisinde eşittirler, Yine onlar, kurtuluş realitelerine göre liyakatta hepsi eşittir. (Bu onların rollerinin aynı olması anlamına gelmez).

KURULUŞLAR VE TEŞKİLÂTLANMA :

Katolik doktrinin ve iç hayatın belli başlı çizgilerini tasvir ettikten sonra, bu doktrine ve bu hayatın hizmetine kendini adayan kuruluşlara, dikkatleri çevirmek yerinde bir hareket olur. Bu kuruluşlar, asırlar boyunca önemli kurumsal gelişmelere sahip olmuşlardır. Öyle ki, birçok Katolikler bile, daimî ve esaslı unsurları, zararsız bir şekilde geçersiz olanlardan ayırd etmede zahmet çekmişlerdir.

GELENEK VE İMANI ÖĞRENME YETKİSİ :

Kaynağı, tarihi ve vahyi teşkil eden iman ve Kilise'nin, herşeyden önce sadık bir iletime ihtiyacı vardır. İşte bu, gelenek adı verilen şeyi, meydana getirir. Sosyolojik anlâmda kurumlaşmış geleneklerin muhafazasını, basit ve sâde olarak görmemek gerekir. İşte onun sayesindedir ki İsa'nın söz ve varlığı, gelecek nesillerde aktüel bir yaşayış kazanmıştır.

VAHYİN BİR KAYNAĞI İKİ İLETİM ŞEKLİ VARDIR :

Bu iletimin şartlarını üç önemli husus tayin eder :

1 — Otorite olan İncil'de Havarilerin (51) Şehadetlerinin Yazılması :

Dört İncil, Resullerin İşleri, muhtelif Mektuplar ve Vahiy'den meydana gelen bu metinler topluluğu, Yeni Ahit'i (52) oluşturur. Yeni Ahit'teki kitapların resmiyeti, pratik olarak V. yüzyıla doğru tamamlanmıştır. Yine Protestanlarla olan en sert tartışmalardan biri, Kutsal Kitabın rolü üzerinde cereyan etmiştir. Çünkü, Katolik Kilisesi, hiçbir zaman «Scriptura sola» yani, Kutsal Kitabın, yegâne iman kaidesi olma durumunu, kabul etmemiştir. II. Vatikan Konsili, bu konuda önemli açıklamalar getirmiştir. Onun kabul ettiği yasaya göre, (No : 9) Kilise, vahyin tüm muhtevası üzerindeki inancını; sadece kutsal kitaptan çıkarmamıştır. (Dei Verbum, İman Yasası, 18 Kasım 1965).

Bununla birlikte o, bir yandan kutsal kitap, diğer yandan da şifahî gelenek iddiası gibi biribirinden ayrılması oldukça zor olan vahyin ayrı iki kaynağı olduğu fikrini reddeder. Gerçekte «Kutsal gelenek ve Kutsal Kitap biribirine bağlıdır ve biribiriyle yakın ilişki içindedirler... Çünkü her ikisi de aynı kutsal kaynaktan fışkırmaktadır...»

2 — Havariler, kendi öğretme fonksiyonlarını ifa için, bir takım piskoposları görevlendirmişlerdir (II. Vatikan, Karar No : 7) :

İşte bu fonksiyon «Öğretme Yetkisi» (53) olarak isimlendirilmiştir.

İşte havarilerin bu mirası, Katolikliğin çok önemli bir parçasını teşkil eder. Bu demektir ki, kesintisiz bir soy zinciri ile, havarilerin halefleri olan piskoposlar, Allah'ın kelâmını mevsuk bir tarzda yorumlama görevini yegâne yüklenenlerdir. (II. Vatikan, No : 10).

3 — Allah'ın kelâmının (54) mevsuk yorumunu gerçekleştirmek için; Kilise Cemaatından ve İsa'nın vaadlerinden alınmış olan, Kutsal Ruhun canlı yardımı kanaatı:

Bu üçüncü eleman geleneğin, Katolik manada ne temel bir kelâmın katıksız tekrarı ne de bitmiş bir tebliğin nakledilmesi anlamına gelmediğini belirtmek için, önemli bir nokta teşkil eder. Bu şöyle ifade edilmiştir : «Havarilerden gelen gelenek, Ruhu'l - Kudüs'ün yardımları altında, Kilise'de birtakım ilerlemeler kaydetmiştir.» (II. Vatikan, No : 8).

Bu üç önemli husustan tarihçi gözünde en önemli olanı, ikincisidir. Çünkü bu durumda, öğretme yetkisi (magis-

tère) rolünü oynayacak, Kutsal kitap değerlendirilecek veya askıya alınacak; Kutsal Ruh ise, meydanı boş bulacak veya aziz Pavlos'un deyimi ile azçok sönmüş olacaktır. İşte bunun içindirki, devrin hatalarına karşı delil ve silâhla savunma (55) araç ve gerecini, çok az yenilemiş teolojilerden alarak; dünya evrimi ile gerekli yeni tutumların ilhamını Kutsal Kitap'tan aramanın oldukça az icra edildiği uzun bir devreden sonra, II. Vatikan Konsili, mevsuk bir dengeye kavuşmak için, büyük bir çaba göstermiştir.

Bu çabanın, bir Konsilin meyvesi olması ve Katolik Kilisesi'nin, vaktiyle geleneksel olan «öğretme yetkisi» ne böylece kavuşmuş olması, ayrıca dikkat çekici bir husustur. Aslında bu, kilise gidişatının ve geleneğinin mesuliyetine müdrik olan tüm episkopal bünye ile ilgilidir. Böylece II. Vatikan Konsili ile piskoposluk kurulunun manası, muhteşem bir şekilde kabul edilmiştir.

PAPA :

«Piskoposlar Kurulu»nda, Papa'nın rolünün kesin olduğunu söylemek gerekir. Roma piskoposu olarak, Havari Petrus'un halefi olan Papa, Hz. İsa'nın diğer havarilere nazaran Petrus'a bahşettiği üstünlüğe, varis olmuştur. Bu üstünlük gerçek olmasına karşılık, imanı veya Kilise huzurunu tehdit eden anlaşmazlıklarda hakemlik şekli altında, yüzyıllarca ölçülü şekilde icra edilmiştir. Latin Batı'nın politik ve kiliseye ait evrimi, Roma Piskoposunu gittikçe mahalli kiliselere direkt olarak müdahale noktasına getirmiştir. İşte zamanla bu temayül merkezileşmiş ve Papa tarafından yönetilen bir çeşit Kilise monarşik idaresi oluşturmuştur. Böylece Katolik Kilisesi, XII. Pie'ye kadar, tamamen Vatikan'da merkezileşen bir çeşit üst dinî teşkilât olarak görünmüştür. Bunun için, emirler, direktifler, uyarmalar, tayinler v.s.. hep oradan çıkmıştır. Pek tabii ki Vatikan'ın taşradaki piskoposları da merkezî hükümetin sivil valileri gibi, mahallî görevliler olarak görünmüşlerdi.

PİSKOPOSLAR KURULUNDA PAPA'NIN MUTLAK HÂKİMİYETİ :

XXIII. Jean, Kilisenin ilk başı olmaya halel getirmeden Papa'nın rolünü oynayabileceğini ve Kilisenin piskoposluk kurulu yapısından daha iyi istifade edeceğini göstermeye çalışmıştır. Aslında II. Vatikan Konsili de, hiçbir zaman Roma Pontifi'nin (56) imtiyazlarını kaldırmamıştır. Çünkü onun kararı şu mahiyettedir : «Roma Piskoposu, İsa'nın vekili ve bütün kiliselerin başı olması hasebiyle Kilise üzerinde herzaman serbestçe icra edebileceği mutlak ve evrensel bir iktidara sahiptir.» (57) Böylece yeni konsil (II. Vatikan Konsili), bizzat kilisenin verdiği imajı, açık bir şekilde değiştirmeye yönelmiştir. Muhtemelen bu imaj, gittikçe daha az yekpâre bir teşkilât olarak ve daha çok aynı çalışma modellerine sahip olmaları gerekmiyen mahallî kiliselerin çokluğu olarak görülecektir. Böylece birliğin kutbu olarak papalığın rolü, daha önemli olacak, fakat bu, vaktiyle olandan ayrı bir şekil içinde icra edilecektir.

Yine Papa tarafından onaylanmış ve toplanmış olan genel Konsil, yüce bir otoriteyi elinde tutmaktadır. Papanın arzusu gereğince toplanmış olan, fakat üyelerinin bir kısmı piskoposlar tarafından seçilen «Piskoposlar Din Kurulu» (58) ise, bir nevi istişârî bir role sahiptir.

Kardinallere gelince; bunlar, Kardinaller Meclisi'nde Papa'nın seçicileri olma imtiyazına sahiptirler. Bunlar da, bir piskoposluğun başında bulunan kardinaller ve kilise yönetimi içinde papalığın direkt işbirlikçileri olan kardinaller (Curie) olarak ikiye ayrılırlar. Papa tarafından atanan kardinallerin sayısı sürekli artmaktadır.

İdare Kardinalleri (Curie), Papalık çapında kilisenin günlük idare organını teşkil eder. Bu idare organlarını belli başlı şu sekreterlikler meydana getirir : Topluluğu düzene koyan Dış İşleri Bakanı — Hükümetlerle ilgili Halk işleri konseyi — İman doktrini, Şark kiliseleri, Piskoposlar, Sakrament disiplini, Dinî törenler, Papaz sınıfı, dinî ve laik

mlar, Katolik öğretimi, Cemaatleri hıristiyanlaştırma, eterlikleri. Bunlardan ayrı olarak üç sekreterlik daha dır ki, bunları da şöylece belirtebiliriz : Hıristiyanların Birliği — Hıristiyan olmayan Dinler — İnanmayanlar. Ayrıca iki yeni teşkilât daha ihdas edilmiştir : Laikler Konseyi (59) — Adalet ve Sulh Komisyonu. Bu iki teşkilât daha çok kendilerini, çağdaş toplumun problemlerine vakfetmişlerdir.

Yine papalıkta bir takım mahkemelerde dikkati çeker : Bunlar arasında, büyük günahkârları bağışlayan Kilise Mahkemesi (İtiraf Sakramentini gösteren özel hadiselerle ilgili olarak), On iki üyeli Roma Mahkemesi (Kilisede son başvuru mahkemesidir), İmza Mahkemesi (Bu on iki üyeli Roma Mahkemesinin kararlarını gözden geçirir. Bir çeşit Yargıtay'dır). Bunlardan ayrı olarak, kararların icrasını ve intikalini sağlayan muhtelif bürolarda vardır. Nonce'lar ise, yabancı hükümetlerde papanın elçileridir. Bu elçiler, mahallî kiliselerle ilgili olarak da rol oynarlar. Fakat, tartışma konusu olan bu rolün, bugün uygulaması oldukça nazik bir nokta teşkil etmektedir.

Piskoposlar Konferansı, aynı kıt'anın veya aynı memleketin piskoposlarının toplantısıdır. Bunlara, âyinler konusunda belirli sayıda haklar tanınmıştır.

MAHALLÎ KİLİSELER :

Pastör (Pasteur) kelimesiyle Papa'nın ve piskoposların fonksiyonunu hatırlatmıştık. Bu fonksiyon, sadece, imanın veya törelerin öğretimini ve Kutsal Kitab'ın yorumunu ihtiva etmez; bu fonksiyonun bir kültür ve disiplin yönü de vardır.

MAHALLÎ KİLİSEYİ PİSKOPOS YÖNETİR :

Piskopos, Mahallî kilisesinde, Vaftiz olanların şefi rolünde İsa'yı temsil eder.

Özellikle İsa'nın «Beni anmak için bunu yapın» dediği Evharistiya (ekmek — şarap âyini) törenlerinde, cemaat içinde, cemaatın ve üyelerinin mânevî yararı için âyinle-

rini yönetmede, Havarilerden sonra İsa'nın yerini Piskopos işgal etmiştir. O, bu ünvana, denkleri ve Ordre (60) Sakramentinin en yüksek derecesi tarafından lâyık görülmüştür. Cemaatın birliğine ve iyi bir şekilde sevkine memur edilmiş olarak ayrıca ona, yargılama yetkisi adı verilen bir yetki de verilmiştir. Bu yetki ona, Kilise hukuku veya kiliseye özgü genel hukuk çerçevesinde inananların lehine, bütün faydalı tedbirleri almasına yardım eder.

Kilise egemenliğine yardım eden sosyolojik durumlarda, papazlara ait olan bu iktidar (tarihî misalleri eksik değilrir) kuvvetli bir otoritedir. Öyle ki, çağdaş Katolikler, onun faydası ve gerekliliğini itiraf ederek, metodlarının ve zihniyetinin en iyi şekilde belirtilmesini talep ederler. Gerçekte, İsa'nın havarilerine bıraktığı anlayış içinde, yüklenilecek birtakım mesuliyetler vardır. Fakat bu mesuliyetler herkesin veya her ferdin gerçek varlığı için, aşk hizmetleri olarak yaşanması gereken mesuliyetlerdir.

BİR PİSKOPOSLUĞUN YÖNETİMİ :

Piskopos, bir yardımcı (Halef olma hakkına sahip olan) veya bütün episkopal takdis ile mücehhez yardımcılar tarafından desteklenir.

Piskoposun yargılama yetkisinin bir kısmı ile görevlendirdiği mesaî arkadaşları, genel vekillerdir veya piskopos yardımcılarıdır.

Piskoposun çevresinde presbytéral (rahiplerden oluşan) ve pastoral (dinî ve laik rahiplerden) konsey bulunur. Piskoposlar kurulu meclis üyeleri, vaktiyle sahip olduğu önemi artık kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca, her piskoposluk, muhtelif görevlerle ilgili bir sekreterliğe sahiptir.

Piskoposluk din işleri kurulu, şurda veya burda deneme safhasında görülüyor.

CEMAAT HİZMETİ RAHİPLERİN TEKELİNDEDİR :

«Hizmet» kelimesi, cemaatlerin iç yapısını karakteri-

ze eden en müsait kelimedir. Gerçekte, her cemaat, gelişmesini gerekli kılan fonksiyonları, kendi bünyesinde ayırmaya yönelmiştir. Başlangıçtanberi, Hıristiyan kiliseleri de bu özellikten uzak kalmamıştır. İşte bu kiliseye ait fonksiyonlar «Öğretme yetkisi» olarak adlandırılmıştır. Bunun tesbiti ise, zamanla oldukça değişikliğe uğramıştır. En önemli «Öğretme yetkisi», Havarilerin, sonra Piskoposların, kendi işlerine yardımcı olmaları için ihdas ettikleri Öğretme yetkisidir. İşte Diaconat (Diyakosluk) ve Presbytérat (Presbiterlik) müesseseleri böylece ortaya çıkmıştır. (Hiyerarşiye, piskopos gibi iştirak eden fakat ondan daha aşağı derecede olan ve ondan neş'et eden Diyakos (papaz çömezi) lar ve rahip (ki onları ellerin üst üste konması antik jesti ile, düzenleyen piskoposlardır), cemaatlerin yapısının ana parçasını teşkil ederler. Diyakos'lar, özellikle maddî işlerde, dinî soruların cevaplandırılmasında, fakirlerin gözetilmesinde ve bazı âyinle ilgili işlerde piskoposlara yardım ederler. Asırlardır yürürlükten kaldırılan bu hizmetler, 1967 den itibaren yeniden canlandırılmış ve birçok piskoposluklar, diyakosları yeni bir stille düzenlemişlerdir. (Evli diyakoslarda buna dahildir). Onların görevleri, mevcut cemaatlerin ihtiyaçlarına daima bağlı kalacaktır.

Buna karşılık, rahipler kategorisi tarihî yönden, daima artan bir önem kazanmıştır. Onlar, geçirdikleri denemelerle tanrısal kelâmı ifşa ve öğretmeye, evharistiyi takdis etmeye, mahallî cemaatlerin başları olmaya yetenekli olmalariyle, Kiliseler yapıldıkça piskoposların kaçınılmaz yardımcıları haline gelmişlerdir. Konstantin devri, onları sadece kilise olarak değil; toplum olarak da bir kategori içinde göstermeye başlamıştır. Böylece bir çok vergi ve borçlardan muaf tutulmuşlar, kendilerine bir takım ödenekler sağlanmış, toplumda resmî bir saygınlık elde etmişler, bir takım hukukî imtiyazlar kazanmışlardır. Böylece de rahipler, cemiyette imtiyazlı bir sınıf olan «Papaz Sınıfı»nı meydana getirmişlerdir.

ORTAÇAĞDAN BERİ PAROİSSE SİSTEMİ :

İstilâların basit bir kırsal döneme çevirdiği Avrupa'nın; Katoliklik evrensel bir dini haline gelmesiyle birlikte Kilise, teşkilâtlanmasını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır... Temel cemaat, kırsal bir mahal veya paroisse (61) haline gelmiştir. Onun için piskopos, (veya bölgenin üstadı) bir bölge papazına veya Cure (Katolik papazı) ye ihtiyaç duyar. Paroisse'lar sistemi, kolayca Féodal sistemle bütünleşmiş, sonra burjuva yönetiminin altına girmiştir. Bugüne kadar da modern şehircilik hayatı içinde değişmeden kalmıştır. Ancak bugün Kilise, organizasyona uygun daha iyi bir takım şekillerin bulunup bulunmadığını kendi kendine ciddî şekilde sormaya başlamıştır. Papaza gelince, çok farklı yönetimlerin sinesinde, bu sürekli yapının kendine oynamaya izin verdiği role göre, bir takım değişik vecheler arz eder.

Kilise, toplumların evrimi ile çözümleri devamlı söz konusu edilen birçok problemlerle, daima karşılaşmıştır. Bu problemleri, başlıca şöylece belirtebiliriz : Papazların seçimi ve onların formasyonu, bekârlığa riayet, gerçek bir işbirliği ile piskoposun etrafında papazların toplanmaları, politik veya ekonomik işlere papazların müdahalesi...

Denilebilir ki modern dünyanın laikleşmesi, Katolik papazını bu bin yıllık düzenlemeden kurtarmaya yardım etmiştir. Papazların etrafında, çağdaş katolikliğin harekete getirdiği problemler, daima sivri kalmakta devam etmiş fakat onlar, berrak ifadelerle ortaya konulmaya başlanmıştır. Ancak, ne pahasına olursa olsun; artık uzun bir geçmişin mirası olan Kilise yapısını, muhafaza kaygısı kalmamıştır. Fakat asıl kaygı, modern dünyanın ve özellikle şehirleşme çevresine dalmış olan kiliselerin, gerçek ihtiyaçları noktasındadır. Şüphesiz 2000 yılının papazı 1000 yılında yaşayan atasından çok farklı yaşayacak, fakat onun, mü'minler cemaatının hizmetinde ifa edeceği görev de daha az önemli olmayacaktır.

MANEVÎ ZENGİNLİK :

Bir dinin özelliği, zihinleri bir mutlakla, bir yüce varlıkla temasa geçirmesidir. Bir dinin sadece tarihine, inançlarına veya teşkilâtına dikkat edilirse, o din hakkında sathî bir bilgi elde edilir. Halbuki din, sözle ifadesi güç olan kutsal bir tecrübedir. O, dinin ikrar ettiği Allah'a doğru, bir atılım ve bir koşmadır. Yine din, bir takım azizler ve mistikler meydana getirmiştir. Burada itiraf etmek gerekir ki, Katolikliğin manevî verimliliğinin tüm tablosunu çizmek, bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Bundan dolayı, sadece özetle yetineceğiz.

KUTSALLIK YOLLARI :

İlk Hıristiyan cemaatleri, verimli bir manevî tecrübe ortamına sahip görünüyorlar. Kutsal ruh, ya bir kısım vecd ve heyecan (62) olaylarına, ya bir takım vahiyle bilme olaylarına (yani Tanrısal sırrın ve Kutsal Kitabın yorumları, bilgisi gibi) ya da, bir takım istisnâî hadiselere (hastaların iyileşmesi) meydan veren ihsanlar veya inayetlerle kendini gösteriyordu. Bu ortamdaki sevgi ve vecd yoluna, zihinsel yola, başkasına hizmet yoluna; Katolikliğin içinde Kutsallığın belli başlı tiplerinin oluşmasına imkân veren, zahitlik yolunu da ilâve etmek gerekir.

Bununla beraber, belirtmek gerekir ki, kutsallığın belirli ölçüsü, hiçbir zaman bir murakabenin, bir bilginin, bir sadakatin veya bir çilenin gözlenebilen bir başarısı değildir. Fakat o, bu faaliyetleri canlandıran aşkın, içerde sâfileşmesi ve yoğunlaşmasıdır. (Bu konuda Saint Paul'un şu meşhur metnine bak : Korintoslulara I. Mektup, Bab. XIII). Buradaki aşk, sınırsız ve karşılıksız bir sevme olayı değildir. Söz konusu olan aşk, İsa gibi sevmek ve bir nevi onun ilhamı altında sevmektir.

BİR ŞEHİTLİK MİSTİĞİ :

Eski kilise tarafından tebcil edilen ilk azizler, şehit (63) olmuşlardır. O zaman kendi bedeninde İsa'nın çarmıhını taklit eden şehit, uğrunda kanını döktüğü kişi ile birleşmiş oluyordu. II. Asrın başında Roma'da şehit edilen Antakya Piskoposu Ignace, gerçek şehitlik mistiğini ifade eden birkaç mektup bırakmıştı. İşte bu mistik anlayış, bazı devirlerde yeniden ortaya çıkacaktır. Meselâ, XIII. asırda, bir kısım francisken'lerin, sadece şehit olmak ümidi ile Müslüman memleketlere İncil'i va'z etmeye gittikleri görülür.

Her mistik, ona anlamını veren birtakım zorlayıcı şartlardan ayrıldığı ve münhasıran bir ideal olduğu zaman; kolayca ifratlara ve mübalagaya kaçabilir. Bu, kutsallığın muhtelif şekilleri konusunda, Kilise'de rol oynayacak olan bir çeşit mânevî bir kanundur. Bu konuda Kilise hiyerarşisi, düzenleyici ve yardım edici bir role sahiptir... İyi yürekliliğin caiziyetini tesbit için bizzat kutsal ruhla mücehhez olarak o, gerçek şehitlikle, gözüpekliği yani şehit veya zahitliği, intiharı biribirine karıştırmayı reddeder. İşte bu ihtiyat, bazan korkak bir ihtiyata dönecektir. Fakat iyi bir tetkikten sonra, ancak bir ideali önerme ve durumunu ciddi bir incelemeden sonra bir azizin tebcilini ve mü'minlere taklidini teklif kaygısı yavaş yavaş Katolikliğin orijinal karakterlerinden biri olacaktır. Bazı şahıslara yersiz bir tapma olan bu hurafe şekline karşı, hiç değilse teoride ermişliğin ilânı, bir garanti teşkil eder. Çoğu zaman, yine o, bazı azizlerin hayatında gerçekten hoşa giden şeyi en iyi şekilde göstermek için bir fırsattır.

ZAHİTLİK BİR HİKMET VE DENGE DÜNYASI KURAR :

Zulümlerin sona ermesinden sonra, Hıristiyanlıkta Manastır zâhitliği gelişir. İlk münzeviler, hayatın çok zor olduğu dünyadan kaçmıyorlardı. Çünkü onlara göre hayat kolaydı. Onlar, Şeytan'ın igvasına (64) karşı savaşan İsa'yı taklit ederek çöllere gidiyorlardı. Bunlar, meşhur aziz Antoine (65) gibi bir kısım münzevilerdi. Manastır ruhaniyeti üzerine çok büyük etkisi olan aziz Antoine'in

hayatı, İskenderiyyeli Athanasa (66) tarafından kaleme alınmıştır.

Bu münzeviler kendilerini, Kutsal Kitab'ı okumaya ve ibadete adamışlardı. Ayrıca tam bir perhize ve çok sert bir oruca da karar vermişlerdi. Ancak yavaş yavaş temayüller farklılaşmaya başlamıştı. Çünkü bunların arasında, tarik-i dünyalardan ve keşişlerden ayrı Cénobite'ler veya müşterek bir hayat içinde toplanmış olan rahipler de vardı. Şarkta Cénobite'lerin en meşhur organizatörleri, Mısır'da Aziz Pakôme (290 - 346) (Çöl Zâhidliği); Küçük Asya'da Aziz Basile (329 - 379) (Kiliseye bazı hizmetler sağlamak için mahalli kiliseye bağlı olan zahitlik) dir. Batı dünyasında ise önce, zahitliğin tecrit edilmiş bir takım ocakları vardı. Tour'lu Aziz Martin'e (316 - 397) bağlanmış müesseseler veya Marseille'deki Aziz Victor ve Lérin manastırları gibi... Buralarda Filistin ve Mısır zahitlerinin doktrinleri, onların yaşayış misâlleri, eserleri, tüm Ortaçağ boyunca sürekli okunacak olan Cassien'in (67) şahsî hatıraları ile nakledilmiştir. Fakat Batı zahitliğinin gerçek babası Aziz Benoit'dir. (68) İnsanî ve ruhî vasfıyla onun disiplini, Ortaçağ'a kadar Batı hıristiyanları için gerçek bir manevî pedegoji rolü oynayacaktır. Ancak VII. yüzyıldan itibaren daha zahidâne ve tevbekâr temayüller olan İrlandalı Aziz Patrick (385 - 460)'in ve Aziz Colomban (540 - 615)'ın manastır akımları gibi diğer manastır akımlarının da Batı Hıristiyanlarına tesirleri görülür.

Manastıra has bir takım değişiklikler ne olursa olsun (gerilemeler ve sürekli reformlar) bize kadar intikal eden abideler sayesinde bugün bile, Manastırın temsil ettiği büyük dünya hakkında, bir fikre sahip olabiliriz. Thoroneti, fontenayı veya chaise - Dieu'yi bina eden insanlar; pontigny, Sénaque veya başka yerlerdeki insanla çevresi arasındaki ahenk sırrını kat'î olarak elinde bulunduran muhteşem Cistercienne Kiliselerini kurmuşlardır. Daha yakından bakarak manastır hayatının gerisinde birçoklarının arzu ettikleri bir hikmet ve bir yaşama sanatı keşfediyoruz. Bu yaşama sanatı ve bu hikmet, özellikle bir kültür dünyasında tescil edilmiştir. Orada ölümle ülfet, göksel sitenin rahat bekleyişi ile değiştirilecek, yaşama canlılığı, dengeli ve gerekli bir disiplin altında uslanmayı öğrenecektir. Yine orada, yer yüzünün çalışma köleliği tatlılışacak ve hamdin günlük ahengiyle muhteşemleşecektir.

Renessans'tan sonra bu idealin gerilemesi, eskisinden tamamen ayrı kültür muhtevamız içinde manastır mayasının, şüphesiz yeni bir şahsa sahip olmasına mani olmamıştır. Belki XIX. asrın, mütevazi onarımları basit kalıntılar olarak görünebilir. Gerçek olan şudur ki, çağdaş dünya, aktüel zahidliği; İncil'e göre yepyeni şartlara adapte olmuş bir hikmet ve bir yaşama sanatı aramaya sevkediyor.

DİLENCİ TARİKATLERİ ÜNİVERSİTELERİ VE HALK ÇEVRELERİNİ HEDEF ALIYOR :

İtiraf etmek gerekirse XIII. asırdan itibaren Katoliklik ruhu, bir takım yeni istikâmetlerde ortaya çıkıyor. Değişkenlikle, havarilere has canlılıkla, şehirlere yerleşme ile herkesin iştirakini ihtiva eden bir takım yönetim kuruluşları ile dilenci fakirliği ile (onlara verilen dilenci tarikatlelri ismi, işte buradan ileri geliyor) karakterleşen dinî asıllı bir takım tarikatler zuhur ediyor. Bilhassa bunlar Mineur Kardeşler (Fréres Mineurs) (veya Aziz François d'Assise (69) tarafından kurulmuş olan Franciscains'-ler), prêcheur kardeşler (Frères Prècheurs) (veya Aziz Dominique tarafından kurulmuş olan Dominicain'ler), Carme Kardeşler (Frères Carmes) tarikatleriydi.

Bu genç kuruluşlar, ya onlarla bütünleşerek ya da mistiklerinden, manevî üstadlarından, ilâhiyatçılardan istifade ile gün ışığına çıkmayı arayan yeni mânevî güçleri, kendine doğru çekiyordu.

Şematik olarak onları, belli başlı iki yerde işbaşında görüyoruz. Birincisi, düşünce yeri olan Üniversite'dir. Dilenci tarikat mensupları, çok çabuk bir şekilde belli başlı

Avrupa Üniversitelerinde bir takım kürsüler elde etmişler ve onları Dominicain'lerden Albert le Grand (70) veya Thomas d'Aquin, Franciscain'lerden Bonaventure gibi bir takım ünlü isimlerle meşhur etmişlerdir.

Ayrıca her biri, Angéle de Foligno, Raymond Lulle gibi franciscain temayülde daha duygusal mistik; Catherine de Sienne, Üstad Eckhart, Tauler, Suso gibi dominicain temayülde daha aktüel bir takım mistikler daha meydana gelmişlerdir. İşte bu temayüller, diğer ortaya çıkanlarla rekabet ederek sürüp gidecektir. İşte ekol spiritualite (école spiritualité) böylece doğmuştur. Bunun karakteristik özelliği, düşüncede sistematik bir öğretimin nakli yerine, aynı düşüncede bir topluluk şeklinde belirtilebilir.

Yeni tarikatlerin çalıştığı ikinci alan halk kiliseleri içindeki bütün laiklerdir. Çünkü dinî merasim, keşişlerin ve piskopos yardımcılarının işi haline gelmiş ve halktan kopmuştu (zaten merasim dilinin lâtince oluşu bir engeldi). İşte bu, her çeşit sofuluğun bir ilerleyişi oldu. Rosaire (71) (tesbih) ve Haç Yolu (Le Chemin de Croix) bunların en evrenseli olmuşlar ve hululün insanî vechelerini duygulu bir şekilde öğrenmeyi göstermişlerdir. Böylece Bâkire Meryem (72) özellikle çocukluğunda ve Çarmıhında (73) İsa'nın insaniyeti (Noeldeki Kreş âdeti), birçok şekil altında tebcil edilmiştir. Bu devrin sanatı, bu düşünceleri birçok örneklerle bize kadar getirmiştir. (Heykelcilik, cam resimler, süsleme sanatı, resim sanatı gibi).

AKSİYON VE MURAKABE ARASINDA SPİRİTUEL AKIMLAR :

İçiçe olan bu akımlar nihayet, Ortaçağ'ın sonunda birbirlerinden ayrılmaya ve biribirlerini tanımamaya başlamışlardır. Kişisel ve batınî spiritualité üzerinde duran zihinsel teoloji ile ilgilenmeyen Thomas a Kempis'in «İsa'nın Taklidi» olarak açıklanan «Modern Sofuluğu» (Devotio Moderna) yeni bir akım olarak göründü. Fransa'da bizzat Aziz François de Sales (74) dünyada ruhi nayatla

(devrin ifadesiyle sofuluk) laik hayatı uzlaştırmaya yönelmiştir. Böylece de onda, çağın modern özelliğini haber veren psikolojik tahliller kendini göstermiştir.

Belirtmek gerekirse, XIV. asrın dinî krizi iki önemli manevî akım meydana çıkarmıştır. Birincisi; aksiyonun manevileşmesidir. Bunun önemli temsilcisi Jésuites'ler olacaktır. (Aziz Ignace de Loyola (75), Aziz François - Xavier, Aziz Vincent de Paul'u bunun içinde sayabiliriz.)

İkinci akım, Aziz Thérèse d'Avila (76) ve Aziz Jean de la Croix gibi büyük isimlerle şöhrete ulaşan İspanyol Karmelle (Carmel) rindeki murakabeye dönüş akımıdır. Jean de la Croix (77), aşkın canlı alevinde saf kullanılabilir içinde ruhun çıplaklığının mistik bir zirvesini temsil eder. Bu katıksız murakabenin sertliği ile gittikçe yapılacak işleri artan bir dünyada, hergün dikkat çeken bir aksiyonun zaruretleri arasında modern katoliklik, hiç bir zaman gerçek olarak halledilmeyen bir gerilimi daima duyacaktır.

KATOLİKLİK ÇAĞDAŞ İHTİYAÇLARA CEVAP VEREBİLECEK Mİ?

Modern dünyanın büyük kültür olaylarının (Hayatın tedricî olarak kutsallığını kaybetmesi, tarihin ve konuların, insan ve tabiat ilimlerinin felsefeleşmesi) manâsını anlamak ve ona kesin bir ruhî tecrübe ve yüceliği ciddi olarak inceleme mayasını zerketmek için; katolikliğin, bundan yoksun bulunduğunu daha önce söylemiştik.

Farklı teşekküller, ahenkli bir birlik meydana getirmediğinden dolayı; teoloji, gitgide iç tecrübe ile meşgul olmaya başlamıştır. Böylece, tecrübî subjektiviteye yönelen teoloji, saygılı bir dindarlığa kendini vermiş ve neticede Batı insanının gerçek ruhî dramlarını baştan savmıştır. Böylece de sayısız kişi, ekseriya aksiyon plânında verimli olan bir takım teşebbüslere girişmişlerdir. (Eğitim, misyonerlik, yardımseverlik v.s.). Fakat bunlar, geçerliği olmayan, dar bir ruhî canlanmaya bağlı kalmışlardır. Pek

tabiî ki sonuçta, Hıristiyan sembolizminin duyulmamış zenginlikleri yavaş yavaş tanınmamış ve XIX. asırdaki dinî sanatın geriliği de, bunun dikkat çekici ifadelerinden biri olmuştur.

Kısaca II. Vatikan Konsili, Katolikliğin yeni bir açılma dönemini gösteriyorsa; bu, onun spirituelle derinliklerinin bir yenilenmesi anlamına gelecektir. Dünyamız, devamlı manevî güçleri beklemektedir. Bu güçler olmaksızın, en güzel teknolojik ve gezegenlerle ilgili girişimler, insan için bir başarısızlık olarak görülme tehlikesine düşecektir. İşte bu, Katoliklik için bir çeşit tahrik ve belki de onu, gizli kaynaklarını işlemeye sevkedecek bir şanstır.

11. BÖLÜM
ORTODOKS MEZHEBİ

II. ORTODOKS MEZHEBİ

[İlk Yedi Konsil Kilisesi]

Yazan : Olivier Clément (1)

Muhtemelen ilk bin yıllık Kilise birliğini en iyi şekilde muhafaza eden Ortodoks Kilisesi (2), tahminen 160 milyon vaftizlisi ile Hıristiyanlığın üç önemli mezhebinden birini teşkil etmektedir. Bununla beraber o, gereği kadar anlaşılamamıştır. Hakikaten birçok kez, VII. Asırda müslüman Araplar, XIII. Asırda Latinler ve Moğollar, XV. Asırda Müslüman Türkler ve XX. Asırda Komünizm gibi, doğudan ve batıdan gelen birtakım yabancı güçler, onda ifadeleşen kültür şekillerini tahrip etmiştir.

Bugün Ortodoks Kilisesi bünyesinde aşağıdaki kiliseler toplanmaktadır :

Girit ve Finlandiya bağımsız kiliselerinin (bunların başkanlarının seçimi İstanbul Patrikliği tarafından onaylanması gerekir) ve Yunan kiliselerinin bağlı olduğu **İstanbul Genel Patrikliği**...

Kenya, Uganda, Tanjanika'da bulunan Zenci cemaatlerin bağlı olduğu, **İskenderiyye Apostolik Patrikliği**...

Antakya ve Kudüs Patrikliği...

Japonya bağımsız kilisesinin bağlı olduğu Moskova Patrikliği. (Bugün bağımsız Çin Kilisesi resmen kapanmıştır.)

Patriklerle yönetilen Sırbistan, Romanya, Bulgaristan Kiliseleri...

Uzun zaman bağlı kaldığı patrikhaneye saygıdan dolayı bir Başpiskoposla yönetilen Rum Kilisesi...

Bir Katolikos (3) ile yönetilen Gürcü Kilisesi...

Başpiskoposlarla yönetilen Kıbrıs, Arnavutluk (Bugün Arnavutluk Kilisesi resmen kapatılmıştır), Polonya, Çekoslovakya ve Amerika Kiliseleri...

Amerika Kilisesi, batıda kendi başına olan ilk kilisedir. Bu kilise 1970 de Moskova Patriği tarafından yeni dünyada çok sayıda nesilleri olan Rus asıllı Ortodokslarla kurulmuştur.

Bunca dramların arasında Ortodoksluk, çok defa popüler ve rituel olarak nakledilen biraz da ilk bakışta donmuşa benzeyen bir gelenek halinde içine kapanmıştır. Bütün buna rağmen o, peryodik olarak yenileştiren ve istikbâl vadeden bir ruhun uzantısı olan tamamen ayrı bir boyut arz eder.

Roublev'in (4) «Trinite» si veya Karyie Camii'nin «Descente aux enfers»i içinde yer alan Kutsal hümanizm'den (Divino - Humanisme) bahsetmeden; Batıda döllenmiş olan XX. yüzyıl Rus dinî düşüncesi, Modern dünyanın Allahsızlığına ve isyanına cevap vermeye yönelmiştir.

Berdiaeff (5), Dostoievsky'nin (6), Nietzche'nin bildiği tüm şeyleri fazlasıyla bildiğini söyler.

Yine aynı şekilde günümüzün genç Rum ilâhiyatçısı Christos Yannaras «L'Homme Revolté» yazarı Camus'u «Ortodoksluğun değerleri» arasında sayar.

Kompleks görünümler arzeden bu kiliseyi anlamak için önce, gerçekten onun bir «Ölme ve Dirilmeler»den (Morts Resurrections), oluşmuş tarihi mirasını, sonra çoğu defa değişikliklere daha duyarlı batılı hıristiyanları şaşırtan veya öfkelendiren sarsılmaz temel inançlarını inceleyeceğiz. En sonra da bugünün sefaletlerinin proplemlerinin ve vaadlerinin bir tablosunu çizeceğiz.

Ancak, bunca tarihî günahlar arasında, Ortodoksluğun gerçek devamını sağlayan ve Paskal'ın deyimiyle onu sadece kalbe karşı duyarlı kılan iki gelişimi, gözden uzak tutmamak gerekecektir : Şehitlerin kırmızı kanı ve nurlanmış (7) (transfigurés) yüzler.

YEDİ GENEL KONSİL KİLİSESİ :

Milâdî ikibin yılının dönemecinde, Akdeniz'e özgü Doğu evrimi ile ve Romanya, Kafkasya, Slavların bir kısım topraklarını hıristiyanlaştırmakla belirginleşen Ortodoksluk; şehitler, kilise babaları (8) (çölde yetişmiş olsun veya yüksek teolojik şehadetten olsun) ve Yedi Genel Konsilin Kilisesi olarak bizzat ilk bin yılın Kilisesinin bir devamı olduğunun bilincine ulaşmış bulunmaktadır.

Bugün hıristiyanlık, trajik olarak yıkılırken, herşeyden önce, Konstantin öncesi kilisesinin büyük iletici imajı devam ediyor. Çünkü bu kilise kendini, evharistik cemaatin kilisesi olarak hissediyor. Orada «İsa'daki hayat» hizmetin ve kardeşliğin gerçek bir tecrübesi içinde açıklanıyor. Orada hissedilen spiritualité, normal olarak gerçek mistik bir hal olan şehidin spiritualitesi şeklinde görülüyor. Orada İsa ile aynîleşen insan, dile getirilmez bir değişimi ve yeniden hayata kavuşmanın (Résurrection) bereketini duyar. Pagan İmparatorluğu devrinde verdiği şehitlerden başka, itizal imparatorları devrinde maruz kaldığı şehitler ve XX. yüzyıla kadar devam eden Osmanlı egemenliğinde şahit olduğu «Yeni — Şehitler» nihayet iki dünya savaşı arasında Rusya'da verdiği şehitlere tanık olan Ortodoks Kilise'de «Kanını ver ve Ruhu elde et» şeklindeki ata sözünün çok önemli bir yeri vardır.

Şüphesiz Constantin ve Théodose'den itibaren, mucizevî şekilde hıristiyan olan César'ın Krallığı ile, Allah'ın Krallığını karıştırmanın riski büyük olmuştu. Neticede gelenekçi kitleler, Kiliselere üşüşmüşler, piskoposlarda resmî şahsiyetler haline gelmişlerdir. Gelen İsa'ya doğru yönelen eğilim ve Ruhun ateşli ulviyeti, o zaman zahitlik tarafından muhafaza edilmiştir.

İsa'nın gelişiyle başlayacak olan yeni Krallık içinde, (Parousie), (9) tarihi tamamlamak için daha bu dünyada bir kısım gerçek dirilmişler olmak isteyenlerin ilk ve ibtidadî şekli içinde ortaya koydukları bu zâhitlik, «Allah meczubu» kişilerin bir başarısıydı.

Sessizler (Silencieux — Allah'la birleşmenin sessizliği), inziva'da veya bir üstadın etrafında birkaç tilmizle, kalbi saran ve mutluluk içinde bedenin değişimini hızlandıran, «Sanatların sanatını ve ilimlerin ilmini» gerçekleştirirler. Cénobitler'de (10) cemaat hayatının tadsızlaşmasını dengelemek için, servetlerin müşterek olduğu Kudüs Orijinal Kilisesine benzer birtakım kardeş cemaatları meydana getirmişler, çoğu kez de sosyal bir görev ifa etmişlerdir. Bu büyük manastır tecrübesi, hıristiyan cemaatine; sadece bir misâl bir benimsenme ve yaratıcı spiritualite olarak değil; aynı zamanda Bizans Usulü âyinler olan topyekün bir sanatın hazırlanmasıyla ulaştırılmıştır.

Bunca akımlar arasında halâ Romalı bir medeniyetin, henüz Bizanslaşmış bir medeniyete geçişine işareten (bu devrin Supra — National helenizmi içinde düşüncelerini ifade eden) VII. Asır krizinin arefesinde ve sonrasında, hemen hemen hepsi keşiş ve Suriyeli olan büyük ilâhiyatçı şairler (11), ikonlarda (12) ve fayanslarda parlak bir güzelliğin Grek manâsının etkili ve bedensel Sémitik manâ ile birleştiği hakikî «bir ilâhî nehri» fışkırtmışlardır. İstanbul'daki Ayasofya'nın (tanrısal Hikmet) görkemli ve zarif kubbesi, yer üzerindeki göğü sembolize eder. İşte bu, liturjinin Ortodokslukça tarifidir.

Diğer taraftan spiritualite'de ve liturji'de yaşamış olan Hıristiyan tecrübesi, Yunan felsefeleriyle Hıristiyanlığı kaçınılmaz bir şekilde bir araya getirerek sadece birkaç skolastik faraziyyeye değil; fakat düşüncenin sır içinde aydınlandığı bir kutlama teolojisine varmasına imkân vermiştir. Bugünün Ortodoks ilâhiyatı içinde, hudutsuz bir yer işgal eden «Kilise Babaları», işte bu noktada müdahale etmişlerdir.

Şüphesiz, Kilisenin bütün devirlerinde birtakım Kilise Babaları olmuştur ve olacaktır da. Fakat ilk sekiz asrın büyük şahitleri, sentez kabiliyetlerini, aynı zamanda ahlâkçılar, zahitler, yorumcular ve düşünce adamları olma keyfiyetine borçludurlar. Onların ilâhiyatı; murakabenin

sessizliği ile, büyük piskoposların existensiel kaygıları ve liturjik hamd arasında yer almaktadır. Namını gerek vücuda ve gerekse ruha iletmek için Hayy olan Allah'ın, Ruh kadar bedeni de aştığını göstererek bu teoloji, Helenistik Spiritualizmi aşmıştır.

ORTODOKS İMANI YEDİ GENEL KONSİLDE BELİRLENMİŞTİR :

Kilise babalarına has büyük tefekkür, halâ bugün bile Ortodoksluğun «Yegâne iman kaidesini» teşkil eden yedi genel Konsilin dogmaları içinde yer almaktadır. Oysa, Ortodoksluk, daha sonra ve hatta bugüne kadar birçok konsiller daha görmüştür. Fakat «Hikmetin Yedi sütununu» diktiği, Kristolojik ve teslisi ilânın bu büyük dönemine olan saygısından; «Bölünmez Kilise», diğer konsillere genel (Oecumenique) Konsil vasfını vermemiştir. (Burada belirtmek gerekir ki Batı hıristiyanlığı, sonraları gerçekleşmiş olan Konsilleri «geneller olarak» tesmiye etmekle iktifa etmiş, böylece bu mefhumu uzun zaman paylaşmıştır).

IV. Asırda en büyük savunucusu İskenderiyyeli Athanas (13) olacak olan I. İznik (M. 325) ve Kapadokyalı (Cappadocien) babalar tarafından hazırlanan I. İstanbul (M. 381) Konsilleri, Teslis sırrını kutlamak için Uknum (özellikle teolojik anlamda insanî) ve Cevherin ayniyeti ayrılığı (Distinction — İdentité)nı belirtmişlerdi. Onlara göre Uknum, varlık içinde tekti. Fakat aynı zamanda o, cevher yönünden başkalarıyla aynıydı. O halde Hayy olan Allah mutlak birlikte ve tam olarak da mutlak ayrılıktı. O, aynı zamanda aşkda, kişisel varlığın temeliydi.

V. Asırdan VIII. Asra kadar (14) İsa'nın, Tanrı — İnsan realitesi yahut onun bedeni olan Kilise realitesi veya bizzat hıristiyanın réalitesi tavazzuh etmiştir. İnsanın, Tanrı'dan ayrılmaması ne de onda tam olarak yok olmaması; fakat tanrılaşarak onda tamamlanması için üzerinde durulan konu, daima ikilikten birliğe ve birlikten ikiliğe doğru seyretmiştir.

Özellikle İskenderiyyeli Cyrille tarafından hazırlanan Efes Konsili (M. 431) İsa'nın insaniyetinin konusunu, kelimenin (verbe) tanrısal Uknumu olarak belirtmek için Meryem'i «Allah - Annesi» (Théotokos) ilân etmiştir. (451) Kadıköy (Chalcédoine) Konsili ise, bu birliğin uzlaşmadığını fakat, karışmaksızın, değişmeksizin, bölünmeksizin, ayrılmaksızın Tanrısallığın ve insaniyetin İsa'da tamlığını belirtmiştir. Ne yazıkki bu Konsil tarafından kullanılan «Allah - İnsanın» iki tabiatı terimi, Tanrılaşmamızın temeli olan İsa'nın birliğini belirtmek için kullanılan yegâne realite olarak «Allah - İnsanın» tek tabiatından bahseden İskenderiyye ekolünün formüllerine bağlı olan Mısırlıları incitmiştir. Politik proplemlerin ağırlığı ile çabucak ciddileşen bu anlaşmazlık «Kadıköy Konsilinin» ilkelerine uymayan Kiliselerin (Ermeniler - Ya'kubiler - Kıptiler - Habeşliler, sonra; Güney Hindistanlılar) ayrılmasını intaç etmiştir. Bugün artık bu ayrılma sona ermişe benziyor.

Bununla beraber 553'de yapılan II. İstanbul (Constantinople) Konsili, «Allah'ın, ölümü bedende taddığını» ve İsa'nın insaniyetinin (İnsaniyetine Kilise sayesinde katıldığımız) aynı zamanda Allah olduğunu kabul ederek, İskenderiyye ekolunun önemli görüşlerini yeniden kabul etmiştir.

680'de icra edilen III. İstanbul Konsili, hıristiyan olan bir insanın içindeki gibi İsa'da da, ilâhî irade ile serbest bir şekilde birleşerek tamamlanan; temiz bir insanî iradenin varlığına işaret eder.

Nihayet 787'de toplanan II. İznik Konsili İkonlara tapınmayı kabul etmiştir. Çünkü, Allah'ın hululu, maddeyi kutsallaştırmış ve Allah'da böylece muşahhaslaştırmıştır. Böylece insan onda, gerçek vechesini bulmuş oluyor. Bundan dolayı, bir ikona tapınma; aslında onun modeline yöneltilmiş bir harekettir.

Son üç konsilin ve Maxime le Confesseur'un, Jean Damascen'in büyük sentezinin enerjetik (energétique) Kristolojisi, Batıda hemen hemen meçhul kalmıştır. Bilhassa

Jean Damascen, Kilise içinde, yeniden dirilme sırrını Evharistiya'da gerçekleşen bir tanrılaşma (15) (Déification) sırrı olarak göstermiştir.

Bununla beraber Kilisenin iyi bir şekilde tanzimi için «Yedi Konsil» mahallî cemaatlerin metropol şeklinde ve metropollerin de patriklik şeklinde bir araya gelmesini kabul etmiştir. (Hiyerarşiye göre; Roma — İstanbul — İskenderiyye — Antakya — Kudüs).

Göründüğü gibi bu cemaat hiyerarşi merkezlerinin zirvesinde Roma, evrensel bir imtiyaza sahiptir. Bu durum son genel konsillerde Şark tarafından tamamen kabul edilmiştir. Buna göre, Roma bir hükmü bozabilir ve yerine yeni mahallî bir hüküm koyabilir — Roma'nın toplantılara katılması zaruridir — Tüm Allah'ın cemaatının icma'sı ve patriklerin muvafakatı ile birlikte alınan Konsil kararlarının, yüce bir değeri vardır.

BİZANS DAMGASI :

Muhtemelen ilk bin yılın nihayetinde başlayan, İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle tamamlanan dönem, özellikle Bizans olarak adlandırılmıştır. (16) Kadıköy Konsiline bağlı olmayanların ayrılması, Yakın — Doğu'nun İslâm'a katılması, Batının uzaklaşması, eski Bizans olan İstanbul'u, gitgide «Doğrudoktrin ve doğru tapınma» gibi çift anlamlı «Ortodokslukla» belirginleşen hıristiyanlığın, tanınmış merkezi haline getirmiştir. Artık bundan böyle genel patrik (patriarche oecumenique) ismini alan İstanbul Patriği, öncelik imtiyazlarını üstlenecektir. Artık «Yeni Roma» yine Ortodoks İmparatorluğunun başkentidir. Orada gelişen kültür, keyfî bir kültür değil; Kilise tarafından ilham edilen bir kültürdür.

Özellikle keşişlerle canlandırıldığı kabul edilen bir kilisenin, şehitliğe kadar varan sarsılmaz mukavemetiyle belirginleşen şiddetli krizlerden sonra; Césaro — papisme igvası aşılmış; Kilise ve devlet münasebetleri ahenkli bir şekilde düzenlenmiştir. Kilise mânevî bağımsızlığını en

sert şekilde savunurken maddî iktidardan vazgeçmiş ve antik hümanizmin (bazan da anti — hıristiyan) peryodik kaynaklar tanıdığı serapa laik yüce bir üniversitede ortaya çıkan özel istikrarını bile; Devlete terketmiştir. Başkentin yanında murakabeye elverişli olan Athos (17) adası (Meryem Bahçesi) tamamiyle Ortodoksluğun mânevî bir merkezi haline gelmiştir. Çünkü her Ortodoks ülke, orada bir veya birkaç Manastırın bakımını üslenmiştir. (Bu adada XIII. Asra kadar İtalya Bénédictin'leri vardı). İşte buraya, Keşişler ve Hacılar akın etmişler ve ayrıca Kutsal dağ (Saint Montagne), etrafa ateşli misyonerler sevketmiştir.

Bu devri, üç tekâmül safhası karakterize eder :

1 — Batıdan uzaklaşma,

2 — Misyonerlik faaliyeti,

3 — Hıristiyan tecrübesiyle ilgili téolojik derinleşme.

1054 İDARÎ BÖLÜNMESİNİN POLİTİK VE TEOLOJİK BİRÇOK SEBEPLERİ VARDIR :

Hıristiyan Doğu ile Batı arasındaki ayrılık gerçekte XI. asırdan XIII. asra kadar devam eden uzun bir uzaklaşma seyri içinde görülür. Bu konuda iki tarih, nirengi noktası teşkil etmektedir : 1054'de girişilen bir yakınlaşma teşebbüsü başarısız olur ve İstanbul Patriği ile Papalık elçisi arasında Aforoz mübadelesi ile iş sonuçlanır. 1204'de ise kin ve anlayışsızlıkla dolu yüzyılın sonunda Dördüncü Haçlı Seferi ile Batı, İstanbul üzerine saldırmış ve onu iğrenç ve tahripkâr çılgınlığı içinde, yakıp yıkmıştır. Neticede parçalanmış ikonlar, Kutsal çanaklar, asılmış rahipler, kirletilmiş kiliseler, patriğin tahtı üzerinde bir fahişe tarafından söylenen edebsizce şarkılar, İstanbul'a Papa tarafından atanmış olan Lâtin Patriği, zorla lâtinleştirme gibi şeyler cereyan etmiştir... İşte Bizans'ın, daha sonra, Lâtin âyin başlığına; Türk sarığını «tercih etmelerinin sebebi burada aranmalıdır»

Bugün tamamen eskimiş olan psiko - sosyal faktörler yanında; bir Ortodoks zaviyesinden iki kilise arasındaki ayrılığın; özellikle kilise içinde; Papanın rolü ve Kutsal Ruh (Saint - esprit) teolojisi ile ilgili tamamen mânevî bir takım sebepleri de vardır.

Grégorienne reformu ile Batı, mutlak bir Roma Monarşisine doğru tekâmül etmiştir. Uzun zaman mahallî kiliselerin sînesinde cemaatin merkezi olan ve onların hukukuna saygılı olan görevlileri olduğu, Evrensel Kilise üzerinde sınırsız bir iktidar haline gelmiştir. Hakikatte papalık, sadece mânevî değil; cismânî olarak da bütün iktidarın kaynağını teşkil eder. Böylece, ilk bin yılın cemaat kilisesine sadık kalan Şarkla, arada olan mesafenin ne nisbette olduğu tahmin edilebilir.

Kutsal - Ruh (Saint - Esprit) ile ilgilil tartışma «Filioque» (18) problemi etrafında cereyan etmektedir. Batı, Problemi bir genel konsilde incelemeden Yuhanna'daki İsa'nın «Ruh, Babadan çıkar» sözüne; lâtince «Filioque» kelimesini ilâve etmiştir. Bu kelime «ve oğuldan» demektir.

Lâtin babalarında görülen «Filioque»un menşei hakkında yapılan en yeni araştırmalar, onun sadece Batıda bir yanlış anlama, Yunan formüllerine bir muhalefetten değil; bilakis tamamlayıcı farklı bir yaklaşımı gösterdiğini ortaya koymuştur.

Teslis'i ikili şema içinde ifade etme rasyonel zaruretine rağmen lâtin skolastiği, Ruh ile Oğul arasında karşılıklı bağlılık ve karşılıklı hizmet bağını kurmamış, sadece tek yanlı bir bağlılık münasebeti tesis etmiştir. Bu, lâtin kilisesinin yeni yapılarına kadar aksetmiştir. Orada, ruhtaki hürriyet ve kehânet, İsa'nın hiyerarşik ve sakramentel varlığına (benzer bir bağlılıkla) boyun eğmiş bulunuyor.

ORTODOKSLUK DOĞU AVRUPA'YA YAYILIYOR :

İki bin yılın dönemecinde Ortodoksluk, Kafkasya'dan Karpatlara ve Kuzey Buz Denizi'ne kadar tüm Avrupa'yı

ele geçirmiştir. Doğu Hıristiyanlığının birçok geleneğine göre, Kutsal kitap ve âyin adâbı çoğu defa misyonerler tarafından bir Syntaxe ve alfabe ile teçhiz edilmiş olarak, halk lisanına tercüme edilmiştir. İşte Ortodoksluk tarafından, hıristiyanlaştırılmış Slav ülkelerinde bugün kullanılan Cyrillique denen alfabe buradan neş'et etmiştir. IX. asırda Aziz Cyrille ve Méthode gibi Slav havarilerinin tilmizleri, Bulgaristan'da Slav hıristiyanlığının güçlü bir ocağını teşkilâtlandırmışlardır. Sırplar ve Rumenler daha sonraki asırda, Aşağı Tuna bölgelerinde bir takım izler bırakmış olan çok eski bir hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Halkın yavaş yavaş hıristiyanlığı kabulünde Bulgar katkısının başlıca rol oynadığı Rusya, ancak 987'de (bu tarih semboliktir) resmen Hıristiyan olmuştur.

Lâtinlerin İstanbul'u işgalleri sırasında XIII. asırda Bulgaristan'da ve bilhassa Sırbistan'da Batı Hıristiyanlığı ile verimli bir karşılaşma meydana gelmiştir. Boiana ve Sopotchani fresklerini borçlu olduğumuz vechesi değişmiş bir hümanizmin muhteşem sanatı, bunun şahitliğini yapmaktadır. Aynı devirde Kiev Rusyasının Moğollar tarafından tahribinden sonra bu kilise, dağınık ve yabanî Rus halkına Kuzey - Doğu ormanlarının içinde kendilerine gelmelerine ve Moskovo'nın çevresinde birleşmelerine imkân vermiştir.

XIV. asırda Poustinniki (Çöl Hareketi), Kuzeydeki ormanda ilk zahidlerin macerasının yerini değiştirmişti. Fakat bu macera, çok geniş bir sosyal ve kültürel gayretin ve poliltik bir sulh çabasının içinde Serge de Radonége (19) tarafından geliştirilmiştir. Saint Serge'in izinde, özellikle Roublev ve onun ekolu içinde ikon sanatının aydınlık ve tamamiyle «transfiguratif» (mucizevî şekilde yüzün değişmesi) bir sanat anlayışı içinde geliştiği müşahede edilir.

Uzun zaman, Batı'da kısır ve Bizans'a özgü kavgalar olarak gösterilen bu devrin téolojik verimliliğini, yavaş yavaş anlamaktayız. Aslında Bizans dünyevî yönden çöker-

ken bile, o, Ortodoksluk dünyasına ışık saçmıştır. Bu ışık Batının akıl ışığından ayrı bir ışık olan Tabor dağı ışığıdır. Bu, Tabor'da (20) şekil değiştirmiş İsa'dan çıkan bir ışıktır.

Burada üzerinde durulmak istenen Hıristiyan tecrübesidir. Çünkü üzerinde durulan düşünce, daha merkezî bir sarsıntının sismografıdır. Aslında bu hareket, bin yıldan beri yeni ilâhiyatçı Syméon'un (21) hakim olduğu profetik ve mistik bir hareketti.(Tüm hiyerarşizme ve otomotik sırcılığa karşı olan bu havarî insanlar (Hommes Apostoliques), Ruhun tecrübesinin sadece mümkün değil, zarurî olduğuna ve sadece ruhdan doğmuş kişinin kendinden geçen Paul veya Patmos'daki Jean gibi gördüğü ışığın şehadetini taşıyabileceğine, işaret etmişlerdir. Pentecôtiste veya Çathare diye adlandırabileceğimiz bir desiseyi aşmak için müteakip asırlarda Bizans düşüncesi; Ruhun, İsa'nın esrarlı bedeni üzerinde durduğunu ve profetik tecrübenin bir kilise tecrübesi olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü İsa'nın bedeni, Aziz Paul'un dediği gibi bir «Soma Pneumatikon»dur, yani Ruhun enerjisinden titreşen bir maddedir.)

Bütün bu hazırlık 1351'de İstanbul'da toplanan Konsille kabul edilen Palamite büyük senteziyle doruk noktasına ulaşmıştır. Aziz Grégoire Palamas (22), Allah'ın sırrına yaklaşma konusuna cevherin ve enerjilerin «Ayniyet - tefrikini» getirmiştir. Cevherinde tam olarak kavranamayan Allah, Tabor'da parlayan, Paskalya gecesini nurlandıran, bugün Evharistiya'da sel gibi dökülen, İsa'nın gelişini hızlandıran bu yaratılmamış nur içinde, serbest aşkla, tam olarak enerjileri içinde iştirak edilebilir hale geliyor. İşte bunun içindir ki insan, bu nur içinde kalbini, bedenini, bütün varlığını, kâinatın her maddesinini değiştirmeye davet edilmiştir.

Palamit sentezi, Kilisenin iç bünyesinde dua ve âyin hayatının yeniliği ve fakirliğin anlâmı şeklindeki bir reforma neden olan Sessizler geleneğinden ilk önce, Athos'a

götürülmüştür. Böylece Şarkta, Kilisenin XVI. asırda Batı dünyasının parçalanmalarından sakınması ve sosyal seviyede çağımızın sosyalist rejimlerini kesin olarak kabul etmesi için; profetizm ve İncil'e has tarik-i dünya (Paupe-risme) (23) hareketleri, yeterince kilisenin içinde kalmıştır.

XV. ASIRDAN XVIII. ASRA KADAR — ORTODOKS ORTAÇAĞI — :

İstanbul'un fethinden XVIII. asrın başına kadar bir çeşit Ortodoks Ortaçağı uzanmaktadır. Balkanlar (24) üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti; Moskova Rusyasının muhafazakâr ve tecrid hareketi, «Kapalı Cemiyet» zihniyetini egemen kılmıştır. Aslında bu yüzyılların büyüklüğü, toplum hayatında (25) oluşan güzellik ve anlamın sindirilmesine bağlıdır. Yunan takım adalarındaki beyaz kiliselerden, Rus ovasının tatlı alacalı kiliselerine kadar saha, biçim değiştirmektedir. Orada merasimlerin şenlikler halinde uzandığı zamanı, liturjik ahenk düzenlemektedir. Balkanlarda kutsal sanat, Hz. İsa'nın iradî tevazuuna ve ilk örneğini Vaftizci Yahya'nın teşkil ettiği cesur bir zahitliğe önem veren bir manastır ve halk sanatı haline gelmiştir. Vaftizci Yahya ikonlar üzerinde cılız ve kavruk ve kanatlı olarak tasvir edilmiştir. İşte bunun için onun dağdaki bir benzeri olan zahit'e, her zaman bir hayat sözü istemeye gidilebilir.

ORTODOKS DÜNYA KENDİ İÇİNE KAPANIYOR :

Bununla beraber bu akım; yasal olduğu kadar gayri müşahhas bir imanla ve tamamen büyüleyici bir kuralcılıkla çoğalmıştır. Bizans döneminde başlamış olan bir evrimin sonunda liturji, kutsal bir manzara almaya yönelmiştir. Mihrabı, sahından ayıran ikonlarla kaplı olan ikonostase (icon ostase) bölümü, sanıldığına göre «Azizler Azizini» korumak için Kudüs mâbedi tarzında büyütülmüş; Communion (Ekmek - Şarap âyini) saygılı bir kor-

ku ile eşsiz hale gelmiştir. Dinî kurallar, Levililer'den alınan emirlere dayandırılmıştır.

(Bu genel durum içinde Allah'ın cemaatı, Osmanlı İmparatorluğunda kilisenin koruduğu veya Rusya'da tebcil ettiği Milliyetçilikle karışmaya yönelmiştir. İşte Modern Ortodoksluğun büyük «Tarihî günahı» olan «Dinî Milliyetçilik» böylece ortaya çıkmıştır. Osmanlı Sultanı tarafından hıristiyan cemaatin hukuken sorumlu şefi olarak kabul edilen İstanbul Patriği; Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde, Slavların ve Arapların aleyhine Helenizmi (Hellénisme) himaye etmiştir. (Halâ bugün, Kudüs Patrikliğinde bir Rum hiyerarşisi devam etmektedir). Rus halkı, «Üçüncü Roma» ve «Üçüncü İmparatorluk» gibi bir Moskova rüyasının etrafında kendini göstermiştir. İşte bu Ortodoks dünya, Karşı - Reformla (26) galvanizleşmiş bir Katolikliğin devamlı hücumlarına maruz kaldığı için, içine kapanmıştır. Roma, Avusturya ve Polonya gibi Ortodoks eyâletlerde gözü olan Katolik devletleri, zorla Şark görünümü altında ruhen lâtinleşmiş ve Roma'ya bağlı birtakım Rum Katolik Cemaatleri meydana getirmeye sevketmiştir. İşte bütün bunlardan dolayı, fikren zayıflamış olan Ortodoksluk; bu baskıya mukavemet edebilmek için, düşmanın silâhını benimsemek ve Alman (27) Lâtin tesirlerinin nüfuz ettiği bir ilâhiyat ekolü teşkil etmek zorunda kalmıştır.)

(Bütün bunlara rağmen liturjinin ve maneviyatın devamlılığı ve mü'minlerin «Ortodoks Sezgisi», işin esasını muhafaza etmiştir. Fakat birtakım lâik dernekler, Rum Katolisizmine karşı çıkmışlardır. XVII. asırda toplanan (1642'de Lassy'de, 1666 - 1667'de Moskova'da, 1672'de Bethléme'de birer Konsil toplanmıştır) konsiller, Reform ile karşı Reform arasında, Kilisenin Sakramentel özelliğini ve Sırda Kutsal - Ruhun rolünü kabul etmişlerdir. Antakya ve İskenderiyye Patriklerinin de katıldıkları Moskova Konsili «Millî Mesihçiliği» ve «sihirsel Kuralcılığı» aşma gücüne sahip olmuştur. Fakat bunu o kadar şiddetli icra

etmiştir ki bu iki temayüle sıkıca bağlı olan «Yaşlı Mü'minlerin» i'tizalini (Raskol) kaçınılmaz hale getirmiştir.)

XVII. ve XIX. ASIRLAR :
(BİR ÇÖKÜŞ VE DİRİLİŞ)

Aslında XVIII. asır, Ortodoks kilisesi için bir can çekişme devri olarak görülür. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, Rum ve Balkan Ortodoksluğunu da tehlikeye sokmuştur. Rusya'da Büyük Pierre (Pierre le Grand), Kilisenin güçsüzlüğünden (Raskol) vasıtasiyle yararlanarak Patrikliği kaldırmak ve Kilise idaresini yüksek bir görevliye tevdi etmek teşebbüsünde bulunmuştur. Rasyonalist veya Okultisans (Gizli ilimlerle uğraşan) olan yeni Rus elit tabakası ise, geleneksel imandan çaresiz olarak ayrılmıştır.

KİLİSE BATIDAN GELEN TENKİTÇİ ZİHNİYETİ BÜNYESİNE ALIYOR :

XVIII. ve XIX. asrın dönemecinde Sessizlerin (silencieux) yeni bir müdahalesi ile Ortodoks Kilisesinde yenilik aniden belirmiştir. Corintheli Macaire ve Paruslu Athanas'ın yardımlariyle Saint Montagnlı Aziz Nicodème büyük Bizans metinlerini neşretmiş; Batılı birçok mistiği Ortodoksluğa adapte etmiş, liturjiyi ve alışılmış olan âyinin temizlenmesini tavsiye etmiş ve nihayet 1782'de Venedik'te yayınlanan Zahitlik ilâhiyatının abidevî ontolojisi olan «Philocalie'yi» (28) meydana getirmiştir. Athos'da uzun bir ikametten sonra Moldavie'ye yerleşen Ukraynalı Paissie Vélitchkovsky,» «Philocalie'yi» Slavcaya çevirmiş, «Pères» leri Rusça ve Roumence neşr etmiş ve XIX. asır Rusyasında hıristiyan hayatını yenileştirecek manevî bir topluluğu oluşturmuştur. Böylece Philocalique yenilik, tüm Ortodoxe dünyada çoğalmıştır. İşte, eskilerin «mânevî yaratıcılığı» ve «Zihin güçleri» böylece kalabalıkları çekmiştir. Onların şahsında, Kilise ile kültürlü zümre arasındaki uçurum kapanmaya başlamıştır. Çünkü onlar, tüm bilgi açısından Batıdan gelen tenkitçi zihniyeti üslenmekten çekinmemiştirler.

XIX. asrın en iyi Grek yazarları «İki İskender» (Papadiamantis ve Moraitadis) «gèrontés»lerin dostlarıdır. Rusya'da, Khomiakov ve Kirieskvy gibi büyük Slav düşünürlerinin nezdindeki Ortodoksluğun bilinciyle, Startsîlerin canlandırdıkları Optino Keşiş Manastırına; yazarlar, filozoflar, mutlağın araştırıcıları akın etmişlerdir. Dostoievsky, onların kurtarıcı yaratıcılığının içinde köle ve patron diyalektiğine (29) cevap bulmuş ve hürriyet dini olarak hıristiyanlığın, yeniden keşfini yapmıştır.

1848'de, Yanılmazlık dogmasını hazırlayan papalığın çağrısına bir cevap olarak, Doğu Patriklerinin büyük bir genelgesi; Ortodoks geleneği içinde Hakikatın bütün Kilise bünyesiyle korunduğunu hatırlatmıştır. Khomiakov ise hemen buna, «Aşk ve İman ile birleşmiş kişilerin vicdanlarının hür birleşimi» ifadesini ilâve etmiştir. Ayrıca hürriyetine kavuşmuş Balkan ülkelerinde yeni Millî Kiliseler teşekkül etmiştir. 1833'de bağımsızlığını ilân etmiş olan Yunan Kilisesi ancak 1850'de İstanbul Patrikliği tarafından resmen kabul edilmiştir. 1832'de muhtar olan Sırp Kilisesi 1879'da müstakil hale gelmiş ve yeni Yugoslavya Ortodoks cemaatlelriyle birleştikten sonra da 1922'de Patriklik seviyesine yükselmiştir.

1860'da kendini müstakil bir kilise olarak ilân eden Bulgar Kilisesi, ancak 1945 yılında İstanbul Patrikliği tarafından tanınmıştır. Yine 1953'de patrikliğe yükselen Bulgar Kilisesini, İstanbul Patrikliği ancak 1960'da resmen tanımıştır.

Aydın laiklelrle sıkı bir birlik içinde olan Rus Piskoposluğu güçlenmiş ve 1904'den beri rejimin himayesinden Kiliseyi kurtarmak için, Konsil öncesi birtakım, komisyonlar toplanmıştır. Çok sayıda laik ve rahip delegelerden teşekkül eden Rus Kilisesi Konsili, 1917 - 1918'de Moskova'da toplanmış, Patrikliği yeniden gözden geçirerek, tam bir laik mesuliyet anlamı içinde, Kilise hayatını tanzim etmiştir.

XX. ASIR : ŞEHİTLİK VE EVRENSELLİK :

1917 Komünist ihtilâlinin arefesinde Boulgakov veya Berdiaeff gibi marksizmden gelen veya Florensky gibi ilmî araştırmadan gelen seçkin bir dinî mütefekkir topluluğu olayı önleyerek, bir hıristiyan antropolojisi hazırlamaya yönelmişlerdir. Fakat azınlıkta olduklarından ve endüstri, savaş ve ihtilâlle geleneksel kadrolarından koparılmış olan kitleler, ihtilâlci ümitlerini krallığın eski bekleyişi şeklinde ifade ettiklerinden onlarda, krizin şiddeti ve hızına çabucak yakalanmışlardır.

İhtilâlin heyecanlı devresi boyunca 1922 yılına kadar ürpertici zulümler meydana gelmişti. Ne varki bu zulümler, sistemli değildi. Bu durumda hıristiyan düşüncesi riskli bir şekilde olağanüstü bir Hakim olan evli bir rahip Alexis Metchey'in rehberliğinde ciddî bir gelişme müşahede etmiştir. Fakat Lenin, geleceği garanti etmek için N.E.P. ile Marksizmden münhasır bir ideoloji yapmış ve 1922'de büyük mütefekkirlerden birçoğunu ülkeden kovmuştur. 1929 dan itibaren herşey, Kilisenin yıkılmasına veya onun muhafazakârlığı içinde donmuş bir hurâfe seviyesinde düşmesine yönelmişti. Ancak ne var ki savaşla herşey birden değişivermişti. Böylece Kilise, ülkenin moralmen yükselmesine büyük ölçüde iştirak etmiş ve 1943'de âyin hakkını elde ederek Sovyet cemiyeti içindeki mütevazi yerini almıştır.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra Güney - Doğu Avrupa'da kurulmuş olan Halk demokrasileri, Kilise hayatına oldukça sert kısıtlamalar getirmiş; fakat ne kanlı zulümler, ne de hıristiyan aydınlarının sistemli tahribi olmuştur.

İki Dünya Savaşı arasında, mütevazi bir köy papazı, Romanya'da, İsa'nın ismi adına politik sürgünleri himaye etmişti. İşte onlardan biri Komünist Partisi iktidara geldikten sonra, partinin genel sekreteri olmuştu. Böylece bu hami papazda, Justinien adı ile Patrik seçilmiştir.

Patrik .I Justinien, Kilisesini teşkilâtlandırmış ve 1953'

de cemaatleri sosyalist ekonominin içine sokan ve kalblerde İsa'nın ismini muhafaza ederek keşişleri, rejimin istediği «Tabiat değişimine» iştiraka davet eden bir manastır reformunu gerçekleştirmiştir. Yani «Bir transfigurati-on» açısından o, ibadet yapmasını bilmeyen onu istemeyen veya yapamıyan insanların ibadetlerini keşişlerin üstlenmelerini tavsiye etmiştir.

Kısaca denebilir ki, şayet XX. asır, Ortodoksluk için bir Şehitlik asrı ise aynı zamanda o, bir evrensellik asrıdır da. Batı yarım küresine yapılan ekonomik göçlere; Rus ihtilâlinin ve 1922'de Türk Milliyetçilerinin zaferinin neden olduğu neticeleri de ilâve edebiliriz. Böylece milyonlarca Ortodoks Batıya, Batı Avrupa'ya, özellikle Fransa'ya, Amerika'ya ve Avusturalya'ya kadar dağılmıştır. Neticede her yerde Ortodoks cemaatleri, Ortodoks hareketler ve birkaç Ortodoks İlâhiyat ekolü teşekkül etmiştir. Rus dini düşüncesinin son meyvelerini verdiği ve Batı düşüncesi içine (şimdilik bu konuda Chestov ve Berdiaeff'in isimlerini söylemek yetecektir) Ortodoksluğun tohumlarını saçtığı yer, Paris'tir.

TEMEL İNANÇLAR :

Aslında büyük Ortodoks gelenek içinde, ilâhiyatı, mistik hayatı, Kilise sırlarını biribirinden ayırmak mümkün değildir. Buna göre, Evharistiya (ekmek - şarap âyini), kutsal kitabın anlamını açıklar. Teolojik anlamdaki «İlâhî Kelâm» ise, âyinlerde tamamlanır. Sadece Hıristiyan tecrübesinin tehdit edildiği zamanlarda nadiren formüle edilen doğmalar ise, İsa'daki hayatın (31) iletici imajlarını teşkil ederler.

İNSANIN TANRI OLABİLMESİ İÇİN ALLAH İNSAN OLMUŞTUR :

«Allah suretinde» yaratılmış olan insan, Allah'ın benzeri olmaya çağrılmıştır. Yani, insan ilâhî bir hayata çağrılmıştır. Yine de bu hayatta, onun insaniyeti ortadan

kalkmaz, bilakis tamamlanır. Maxime Le Confesseur'ün dediği gibi, yaratılmamış inayet olan Tabor dağının nuru, «İnsanın esasını, çevresini ve **akibetini» meydana getirir.** Bu felsefeye göre, insanın yaratılışı bir nevi Allah'ın Kutsal gerilemesini ihtiva eder. Çünkü bir başka hürriyetin zuhurunda zirveleşen ilâhî kudret, bir acizliğe maruz kalmıştır. Bunun için Kilise babaları, şöyle demişlerdir : «Allah, herşeye muktedirdir. Sadece insanı, kendini sevmeye zorlayamaz.» Çarmıha gerilmiş olan tanrısal aşkla, insan hürriyeti arasındaki bu esrarengiz uçurum içinde inayet, Aziz Jean'ın dediği «hayat ışığıdır». Bu öyle bir ışık ki Allah onu, imanın yüce hürriyeti içinde insanın, Gethsémani'nin defiguresinde Tabor'un şekil değiştirmesini keşfedebilmesi için insana vermiştir.

O halde başlangıçtan beri, insana gösterileln hedef Tanrı - İnsan olmaktır. Yine ezelden beri, insanın ezelî modeli olan «Oğulun bedenleşmesi», kâinatı tesis etmiş ve onu canlandırmıştır. İnayet, bizzat yaratma işinin içine de girmiştir. Yaratılmamış nur, eşyanın kökünde fışkırmıştır. Böylece orada tabiat ve inayet içiçe var olmuş, fakat insanın kişisel hürriyeti, bu ayrı insânî şartların şekilleri olan cehennem ve ölüm içinde yaratılışı gizleyerek, onları dağıtabilmiştir. İşte bunun için **«ayırıcı, kendine tapan, ışık taşıyıcı haline gelen şeytan»** bu durumu açığa vuruyor ve abartıyor. Bundan dolayı kötülükte sadece Allah'ı uzaklaştıran insanın kaosu değil; aynı zamanda sapkın bir zekâde hissediliyor.

Sadece ikinci Âdem olan Mesih, bizzat ayrılığın arasında yani Haç ve onun Kilise bedeni arasında; hürriyetimizi kurtaran ve bizzat ölümü değiştirerek onu gerçekten hayatı değiştirmeye yetenekli kılan, canlandırıcı ruhun alanını insana yeniden açıyor.

Yine bunun için Ortodoksluk, İsa'nın şahsiyeti ve eseri içinde herşeyden önce; ölüm, cehennem, yeni yaratılışın (halâ bir sırdır) başlaması konularında elde edilen zaferleri tebcil etmektedir.

Ateizmin sonsuz ümidsizliklerine varıncaya kadar İsa'da olan her ayrılık (Allahım! Allahım! beni niçin terkettin?) Teslis aşkı içinde yer almaktadır. Artık, her yaratılmış, yaratılmamışlığa geçebilir. Aslında, her evharistiya'da yenileşmiş olan Paskalya (burada Paques geçiş anlamına gelir) sevinci, işte budur. Buna göre Mesih, ölüler arasından dirilmiştir. Böylece o, ölümle ölümü kırmıştır. Mezarda olanlara da hayat vermiştir.

O halde dirilme, günahkâr şekilleri içinde bir cesedin yeniden hayat bulması demek değildir. (Bu şekillere göre bizzat yaşayan bizler bile, bir manâda bir takım cesetlerden ibaretiz) fakat o, Kutsal - Ruhla aynîleşen hayatın, kâinatın, insanlığın canlanmaya başlayışı demek olan bu şekillerin alt - üst olmasıdır. İsa'nın göğe yükselişi, Mesih'in ruhsal (Pneumatique) (32) insanlığı olan Pentecôte'un kapısını açar. (Bu, Paskalya'dan sonraki Yedinci pazar günü, Havarilere inen Kutsal - Ruhun hatırasına kutlanılan bir hıristiyan bayramıdır) Bu, Kilise sırları içinde ve Kilisede Hz. İsa'nın dirilişi sakramenti olarak bize kadar gelmiştir. Böylece, sürekli bir pentecôte, Parousie'yi kucaklamak için azizlerin içinde alev alev yanmaktadır.

TESLİS VE ANTROPOLOJİK TESLİS :

Mademki insan «Tanrı şeklinde yaratılmıştır», o halde Teslis dogması, hıristiyan doğu ilâhiyatının ve onun tüm antropolojisinin kalbini teşkil etmektedir. Ölüme mahkum edilmiş «günahkâr mantık», buna muhalefet eder veya onu anlaşılmaz hale sokar. Bu mantık ikili temele dayanır üçlü birleşmeye değil. Aksine, Teslis dogması bizzat hayatın kaynağında, mutlak bir birlikte, mutlak bir ayrılıkta, mükemmel bir uyumu telkin etmektedir. Bu öyle bir birleşmedir ki, orada birlik, Eflâtun'un BİR'inden veya Hind'in «İki olmayanın» dan daha tümdür. Yine oradaki ayrılık, Batı'ya has ferdî gelişme ve dialog özleminden, daha tamdır. Burada Üç, Matematik ötesi bir sayıdır.

(Saint Basile le Grand'e ait bir ifade) ve daima BİR'in aynıdır. Bu ise gayri müşahhaslık içinde yok olma değil; bil'akis herbirinin değerlerini, akıl almaz teslisi bir birlik münasebeti içine koyduğu, tam bir birleşmedir. Böylece bu üç, muhalefeti sonsuz şekilde aşmaktadır.

Her Uknum, (Felsefî anlamda değil, teolojik anlamda) biricik cevheri, eşsiz bir şekilde var ederek onu diğerlerinden alarak ve onu onlara, Maxime le Confesseur'un bahsettiği aşkın bu değişmez hareketi içinde sunarak; belirtilebilir ve ifade edilebilir. Hz. İbrahim'in üç esrarlı misafirine gösterdiği kabulü ifade eden André Roublev'in ikonunda, tasvir ettiği teslisin mânâsı, sadece budur.

İNSANIN SIRRI TESLİSİN SIRRINA UYUYOR :

Allah'ın hayatının, insanların içinde (33) dolaşması demek olan; Kilise içinde bu hayat şekli, özel hayatımızın hedefi ve esası haline gelmiştir. Nasıl ki üç uknumda bir tek Allah varsa; aynı şekilde İsa'da da Ruh'un parıltıları altında (bizde öyle olmaya çağrıldık) birçok şahıslar halinde «bir tek kişi» vardır. Katolik kişi (Kat'holan), sadece başkalarının benzeri değil; aynı zamanda aynı cevher itibariyle onların aynısıdır. Buna göre İsa'ya katılmış olarak hepimiz biribirimizin uzvuyuz. Böylece Pentecôte'da her şahıs için bölünen Ruh'un kıvılcımları, içten onun karakterini aydınlatır ve her simadan bir mutlak şahıs meydana getirir.

XX. yüzyılın büyük Ortodoks düşüncesi, bilhassa Rus asıllı Fransız ilâhiyatçısı Vladimir Lossky ile (34), Kilise babaları tarafından hazırlanan teslise özgü tabiatın zıtlığını, Antropolojiye uygulamayı başarmıştır. Buna göre, insandaki uknum, objektif olmayan bir temelsizliği ve Allah'ın yeri olan çok derin bir kalbi belirtir. Böylece o, bir aşma bir yenilmezlik ve bayağılık arasında bir mucizedir. Yine de o, sadece vahiyle anlaşılır. Kelimenin mistik ve téolojik anlamıyla Tabiat (La Nature), ilâhî inayete iştiraktir. Gerçek tabiatiyle insan, Apocalypse'in (35) (Vahiy)

bahşettiği arzu eden bir varlıktır. Öyle ki Allah, ebedî olarak sevilebilen (36) yegâne realitedir. Yine bu yegâne réalitenin içinde, herşey sevilebilir.

Hz. İsa'da restore edilmiş olan tabiat, aynı zamanda tüm insanlığı ve hiç kimsenin istisna edilmediği birlik içinde insanın, kucaklamaya, almaya ve açıklamaya çağrıldığı evrene işaret etmekte; ayrıca da evrensel kurtuluş için yapılan duada da bu doruk noktaya ulaşmaktadır.

İsaac le Syrien, azizi, tüm yaratılış, tüm insanlar, kuşlar, bütün yaratıklar için aşktan yanıp tutuşan kişi olarak tarif eder. Böyle bir kişi, hakikatın düşmanlarına bile duadan geri kalmaz. O, yılanlara bile dua eder. Sonsuz merhametle harekete geçirilmiş olan bu kişi, Allah'da fanileşmiş olanların kalbinde uyanır. (Sentence 55).

KUTSAL — RUHUN HULÛLU :

Herkese takdim edilen Hıristiyan tecrübesi önce, liturjik tecrübedir. Dogmanın kutlama olarak yer aldığı, Kitab-ı Mukaddes'in aktüelliştiği ve ebediliği içinde ortaya çıktığı topyekün bir sanatın aracılığı ile, liturji Evharistiya'nın saçtçığı dirilme sayesinde bütün yeteneklerimizi ve duygularımızı uyandırıyor. Burada ikonlar, âyinin bütünleyici kısmını teşkil ederler. Aslında, Kutsal Ruh'ta saydamlaşan kişilerin varlığının tasviri olan ikonlar, Allah'ın güzelliğini belirtirler. Ve bizi dirilmişlerin, cemaatına dahil ederler.

İşte büyük Ortodoks zühdü, insanın herşeyde evharisti yapmaya yetenekli olması için, bu liturjik halin sağlamlaştırılmasını insan için hedef olarak seçmiştir. Bu zühd, ruh ve beden muhalefetini tanımaz ve «Kutsal - Ruhun» bir mabedi olarak bedeni ritmlerine varıncaya kadar, insanı bir bütün olarak telâkki eder. Ona göre Kalb, (en realist anlamda fizikî kalb, gerçek kalbin sembolüdür) bütün varlığımızın kişisel bütünleşmesinin merkezini teşkil eder. İşte bu kalb, iman, adalet, güzellik ve aşkla dolu bir organdır. Günahkârlık durumunda kalb,

kararmıştır. Çünkü marifet, oradan ayrılmış, dış dünyaya dönmüştür. Fakat bize, İsa'nın insaniyetini vaftiz, aşıladığında; ilâhî inayet de varlığımızın yani kalbimizin derinliklerine kadar nüfuz eder. Soluğun ahenginden yararlanarak onu İsa'nın isminin himayesine sokan Silencieux'lerin (Sessizlerin) metodu; vicdanı adilikten, asabilikten, aldatıcı tesbitlerden kurtararak onu kalbin henüz karanlık olan mabedinin içine dahil ediyor. Böylece orada o, ilâhî inayet ateşiyle «Ruhsal Kalb» ve «Bilinçli Kalb» olarak teşekkül ediyor. Nihayet bu durumda insan, kendini toparlıyor ve tüm Allah'ın mekânı oluncaya kadar genişliyor.

İNSAN KALBİ ALLAH'LA BİRLEŞME ÖZLEMİNDEDİR :

Ortodoks zahitliğe göre, gerçek yol, mutluluk yoludur. Benlikten kurtulmanın esası, fakirlik ve tevazuudur. Yine ona göre, vaftizin kalıplaşmış suları, göz yaşlarında aktüelleşmiştir. Vaftiz sularında «taş kalpler», «bedensel kalbe» dönüşmüş ve putlara kulluktan çıkmış olan tüm ihtiraslarımız, tapınma ve kabul içinde birleşmiştir. Böylece Allah'la başbaşa kalmak için herkesten ayrılmış olan «Büyük ruhaniyet» bu şekilde yine herkesle birleşmiştir. (Evagre le Pintique). Artık nişanlının gece bekleyişi içindeki uyanıklığı, «ölüm hatırasını» Allah hatırası haline yöneltmiştir. Neticede Allah için, Allah'ın aşkının cazibesiyle alt - üst olmuş olan insan, Şefkat Bakireleri şeklinde sonsuz şefkat haline gelmiştir.

İşte o zaman İsa'nın ismi, (Paskalya Hacı ile herşey bu isimde yeniden yaratılmıştır) kalbi sarar ve damarda dolaşan kanla aynı olur. Böylece dua kendiliğinden derin bir uyku halini alır. Artık insan dua etmez; duanın tâ kendisi olur. Bu haliyle o, kâinatın takdisini kurtarır, ölü ve ateşli maskelerin altında yakının gerçek simasını sezer. Neticede, son asırda Aziz Séraphin de Sanov'un laik bir sâlike ifşa ettiği gibi; ilâhî nur duygularda ve bedende kendini gösterir.

Genellikle son derece cesur ve ölçülü olan bu maneviyat, mistik ürküntülere, ışık ve sulhun büyük beyaz örtüleriyle günlük nüfusu ve İsa'nın dirilmesindeki parıltı içinde tüm varlığın keşfini tercih ediyor. Bununla beraber bu «Kurtarılmış hayat sahipleri» Hindu değil, Hıristiyanlardır. Çünkü bunlar, Haç taşıyıcıları oldukları kadar, aynı zamanda Ruh taşıyıcılarıdır da. (37) Bazan Haça bağlılık onları öylesine istilâ eder ki, onlar bir takım masumlar ve İsa meczubları haline gelirler. Bu durumda onlar, sonuna kadar mutluluk dünyasının aksini ve huysuzlara ve halka haber verilmiş olan İncil'i, yaşamaya devam ederler. Kötü kadınlarla ve kötü erkeklerle buluşarak ve aşağılık davranışlar ve sözler söylemek suretiyle her türlü gururlarını yok eden bu kişiler, söyledikleri manâsız sözleriyle, kalblerde geçerli bildikleri ve kehanette bulundukları, vaki işlerdendir.

CEVHER VE ENERJİLERİN FARKI :

Bu paradadoksal tanrılaşma, Ortodoks düşüncenin en orijinal şekli içinde yer almıştır. Buna Apophatique ilâhiyat adı verilir. Apophase (38), Allah konusundaki tüm kavramsal hudutlandırmaları inkâr eden negatif bir ilâhiyattır. Buna göre Allah, bir değerler ve kavramlar sisteminin kubbesinin anahtarı değildir. Yine o, ne yüce bir varlık, ne nüfus edilebilen bir cevher ne de bizzat Allah'tır.

Allah'tan öte bir şey olan bu, tüm tasdiklerin ve tüm inkârların ötesindedir. Böylece uçurum kendini gösteriyor. Neticede ulviliği içinde yüce olan Hayy, kaybolmuş koyun olan tüm insanlığı ve herbirimizi cehennemin tabanına kadar aramaya yönelmiş ve bizim için «Hayat ekmeği» ve «ölümsüzlük mayası» olmak için Aşkın haline gelmiştir» (bu tabir Antakyalı Aziz Ignace'a aittir). Bu kurtarıcı geliş ve nüfuz edilemez varoluş, cevherin ve enerjilerin ayniyet ayrılığı içinde kendini göstermiştir. Yukarıda gördüğümüz gibi Aziz Grégorie Palamas tarafından bu açıklanmıştır. Aşk diyalektiğinin ifade edildiği büyük Apophatique tezad budur işte. Yani bu erişilmez bir iştirak ve bizzat nurunun kaldırılmasiyle örtülmüş, bir haldir. Hayy olan Allah, bulundukça ve o, karşılıklı tükenmezliğe dahil olmuş iştirakle, yeniden aranacaktır. Bu durumda Allah'ın hakikatı ne ise, kulun hakikatı da odur. Çünkü tanrılaşmış olan Ruh, hudutsuz şekilde yayılma durumundadır. Böylece nihayetsiz başlangıçtan, başlangıca gidiyoruz ve gideceğiz. Bilinmezliğinin dinamizm teşkil ettiği, hıristiyan marifet kanunu «Bilinen şey, bilindikçe bilinmez hale gelir» şeklindedir. Bir vecd (en - tase - ekstase) olayının içinde, tamamen cevherin ötesinde tam olarak enerjiye inkılâp etmiş olarak elde edilen Kemal mertebesi yeni bir atılımı ortaya kor. (39)

Böylece Tanrısal enerjiler ilâhiyatı, hıristiyanlığa kozmik bir hava kazandırmıştır. Allah, enerjileriyle varlıkları ve eşyanın kalbindedir. Yerle gök arasında yani yaratılanla yaratılmayan arasında İsa'ya Nurun büyük sirkülasyonunu yerleştirmek suretiyle, Allah'ın enerjilerini ifşa etmemiz ve onları serbest hale getirmemiz gerekir, yine, «Tabiatın murakabesi» içinde Varlıkların ruhî cevherlerini yaratıkların takdimeleri olarak Allah'a sunmak için (40) toplamamızı gerekir. Böylece Confesseur'un bir başka ifadesini yeniden almak için kâinatın «Ateş Ağacı» şekline dönüşmesine katkıda bulunmuş olacağız.

KİLİSENİN ANLAMI :

Esas olarak Ortodoxe Kilise ilmi (Ecclésiologie), İsa, Kutsal - Ruh ve Teslis'le ilgili dogmaları, doğrudan izah etmeye yönelen bir kommunion Ecclésiologie'si olarak görünür.

Kilise, evharisti k cemaatlerden oluştuğu için birinci derecede İsa'nın bedeni (41) olarak tarif edilmiştir. Gerçekte evharistik başkalaşım, mü'minler topluluğunu en realist anlamda İsa'nın bedeninde bütünleştiriyor. Bu durumda Mahallî Kilise, mücerret evrensel kilisenin bir parçası değil; belli bir yerde onun tam bir tezahürüdür. Çün-

kü Kutsal birdir. Aynı şekilde zamanla, sadece evharisti havarilere ait bir miras ollarak piskoposlar tarafından kabul edilmiş ve tüm mahallî kiliselerin sadece onda bir birlik teşkil ettikleri kabul edilmiştir. Çünkü İsa'nın bedeni, Kutsal - Ruhun (42) dayandığı, mânevî bir bedendir. O halde İsa'nın bedeninin uzuvları olan mü'minler de kutsal - Ruh taşıyıcılarıdır. 1848'de Şark Patriklerinin bir genelgesinde hatırlatıldığı gibi, onlar, bu vasıfla, hakikatın sorumlu muhafızlarıdır. Allah'ın cemaatinin (Laos Théau) uzuvları olan Lâiklerin rolü ise teolojik öğretim ve araştırma için de çok daha önemlidir. Bu rol bazan, prophétique şahsiyetler veya hareketler içinde, ve bilhassa mânevî şehadet içinde merkezîleşir. O halde, imân hakikatlerini öğretme yetkisinin (Magistére) tesiri ve tarifi sadece Allah'ın cemaatının ortodoks sezgisi hesaba katılarak yapılabilir. Hakikat şayet hayatın kendisi ise, vicdanlara dışardan kendini kabul ettirmez. Bilakis o, ruhların Kommunionunda açık olarak görülür. Kilisenin bu iki yönünün karşılaşmasında her sır hareketinin kalbini teşkil eden épiclèse'i (yakarışı) buluyoruz. İşte bunun için özellikle evharistiya âyininde değişim, sadece sezgisel sözlere bağlı değil; aynı zamanda esas olarak Allah'tan daha açık bir ifade ile babadan, ruhun üzerimize ve İsa'nın bedeni ile bizi bütünleştiren ekmek ve şarap ihsanlarının üzerine göndermesini isteyen bu yalvarmaya (Epiclèse) bağlıdır. Âyinde rahip yalvarmayı (épiclèse) söyler. Herkesde ona iştirak eder. Böylece iki kutsal papaz sınıfı belirir : Evrensel papazlığın üyeleri olan lâikler yalvarma seviyesinde kutlama icra ederler. Diğerleri de bu yalvarışları cem eden dinî liderdir. Onun bölgede temsilcileri olanpapazların ve piskoposların havarilere has şahadetleri sayesinde, o, yalvarışın kabulünü tasdik eder.

Diğer taraftan yakarış olayı, rahibin İsa'nın aynı olmadığını, bilakis onun, onu laiklerden ayıran bir cevher farkı olmaksızın, sadece İsa'nın iması olduğunu belirtmektedir. İşte bunun içindir ki her bölünmez kilise gibi Ortodoks kilisesi de dinî görevleri bir takım evli insanlara vermekten geri kalmamıştır.

Din öğretimi ile halk arasındaki bu sıkı işbirliği düşünülecek olursa, piskoposluğa en lâyık adayın, geleneksel olarak seçilmiş olduğu anlaşılır. Aslında bu seçim birçok Ortodoks kiliseleri içinde kaybolmuş ve orada sadece liturjik bir alkış olarak devam etmektedir. Bununla beraber, Kıbrıs'da ve Antakya Patrikliğinde piskoposların geleneksel seçimi devam etmektedir. 1917 - 1918 Konsili ile Rus Kilisesinde de bu geleneksel usul tekrar yerleşmiştir. Yunanistan'da da bu geleneksel seçimin tekrar uygulanması ciddî olarak düşünülmüştür.

İsa'nın bedeni, Kutsal - Ruh'un mâbedi, Allah'ın cemaatı olan kilise, nihayet Teslis'in şahsında bir birlik olarak görülüyor. Aslında bir yandan bu birlik, kişisel vicdanların birliğidir. Öğretme yetkisine sahip olan birinin bir kararı yine genel kilise konularının tüm garantisi altında toplanan bir Konsil'in kararı, tüm Allah'ın cemaatı tarafından kabul edilmelidir. Fakat gürültülü ve sindirme devirlerinde, yeni aydınlanma çabalarına ve hatta yeni konsillere ihtiyaç vardır. IV. asırdaki Efes şekaveti VIII. asırdaki Hiérela Put Kıran Konsili; XV. asırdaki Florence Konsil Birliği, Kilise vicdanı tarafından reddedilmiştir. Buna karşılık kişisel vicdanların bu birliği, işişten geçtikten sonra 381 yılında İstanbul'da toplanan bölgesel Konsili, genel olarak ilân etmekte veya 1848'deki papalık genelgesine Panorthodoks değerde bir önem vermekte tereddüt göstermemiştir.

ORTODOKS KİLİSESİ MAHALLÎ KİLİSELER BİRLİĞİDİR :

Diğer taraftan Ortodoks Kilisesi, bir bakıma Mahallî Kiliseler Birliğidir. O, anlaşma merkezleri hiyerarşisi etrafında teşkilâtlanmıştır. Onların başkanlarının, mahallî cemaatlerin toplumdan uzaklaşmalarına engel olmaya ve onların birliklerinin realitesine, dikkat etmeye hakları vardır. Çok eskiden bir bölgenin kiliseleri, bir metropolitin

çevresinde bir metropol (Başkent) meydana getiriyorlardı. (Bu anlamda metropoller, Yakın Doğuda, Yunanistan'da ve Romanya'da çok önemli bir rol oynamışlardır). Daha sonraları, kendi kendilerini yöneten büyük bağımsız medenî cemaatler, oluşturulmuştur. (Roma'nın çevresinde Lâtin dünya, İstanbul'un çevresinde Grek dünya, Antakya'nın çevresinde Semitik dünya, İskenderiyye'nin çevresinde Nilotik (Nil ile ilgili dünya gibi). Artık, XIX ve XX. yüzyılda Balkanlardaki Milliyetçilik hareketlerinden ve Rusya'nın çabalarından sonra bugün, bağımsız Ortodoks Kiliseleri bir takım Millî kiliselerdir. Genelde Patrik olarak isimlendirilen bağımsız bir Kilisenin başkanı, kendi Kilisesinin topluluğu tarafından seçilir. Yani o, kiliseye bağlı, halkın ,papazların, piskoposların iştirakiyle seçilir. Fakat o, diğer ülkelerin patrikleri tarafından ve özellikle onların başı tarafından da tanınması icabeder. Gerçekte geleneksel olarak bir başpiskopos, evrensel bir üstünlüğe sahiptir. Kilise birliği içinde Roma piskoposu ve siyasî bölünmeden sonra yeni Roma olan İstanbul Piskoposu böyleydi.

Ancak kuruluş ve iman ayrılıkları aşıldıktan sonra Roma, ilk mevkii yeniden elde edecektir. Ancak geleneksel ortodoks anlayışı içinde evrensel üstünlük, hukukî bir hakimiyet anlamına gelmez. **İşte bunun içindir ki, papanın tüm inananlar üzerinde «doğrudan ve gerçek anlamda episkopal bir yargılama» icra ettiğini belirten I. Vatikan Konsili'nin doğması; Ortodoksluk için geçerli değildir. Çünkü bu üstünlük onursal bir üstünlük değildir.** Başpiskoposla beraber olma ve bir davanın temyizini sadece onun önünde taleb etme; evrensel kiliseye aidiyeti doğrulamaktadır. İşte böylece o, öncelik imtiyazlarını ve dini bilgileri öğretme yetkisini elinde bulundurmaktadır.

Bölünmez kilisenin geleneğini karakterize eden şey; Kilisenin kutsal ruhun ilhamını izhar etmek için birçok vasıtalara sahip olmuş olmasıdır. Bu vasıtalar, piskoposların uyumu, özellikle patriklerin desteği, ilk piskoposun prestiji, kişisel vicdanların birliği ve onu canlandıran kehânet olayları gibi şeylerdir. Aslında bu öyle bir senfonidir ki, ruh ve onun meydana getirdiği esrarlı uyumdan başka kimse, onun hakkında söze sahip değildir. Yani, her hıristiyanın imanında; evharistiya'ya başkanlık eden piskoposların imtiyazlı şehadetlerinde (Kudüs'te ilk kilisede Petrus'un bulunduğu gibi) ve Kilise Birliğini izhar eden başpiskoposun misyonunda, Petrus'un mirası (O da Petrus gibi kiliseyi bir havariyyun topluluğu haline getiriyor) herkesde seviyeli şekilde bulunuyor. (Ancak, Petrus'un bu mirası, Peygamberlerin ve Resullerin tanığı olarak Paul'un ve Yuhanna'nın miraslarını hiç bir zaman bir kenara bırakmaz).

ÇAĞDAŞ DÜNYADA ORTODOKSLUĞUN DURUMU :

Bugün Ortodoksluk, Komünist dünya gibi dünya çapında bir mücadelenin içinde bulunan veya Batı dünyası ve Üçüncü dünya gibi birlikte yaşayan, muhtelif medeniyetlerin içinde bulunmaktadır.

ORTODOKSLUK VE KÖMÜNİZM :

Ortodoksluk, hiçbir zaman bir mülkiyet teolojisi geliştirmemiştir. Manastırların benzer örnekleri olduğu ve servetlerin müşterek bulunduğu ilk kilisenin hatırası, İsrail peygamberlerinin ve Grek babalarının sosyal adalet çağrıları, (Aziz Jean Chrysostomé'a göre fakir, İsa'nın bir bedenleşmesini teşkil eder. O'na göre mihrab sırrı, kardeşlik sırrına ulaşmazsa hiçbir anlam ifade etmez). XIX. asır Rusyasındaki sosyal günahın sert anlamı gibi tüm şeyler (İmparatorluk rejiminin uzun yıllar istifadesine rağmen) Ortodoksluğun 1917'den sonra sosyal ve ekonomik alandaki yeni düzenlemeyi kabul etmiş olduğunu göstermektedir.

Ancak Devlet, ondan özel mülkiyetten vazgeçmesini ve hayatını ortak hale getirmesini isteyecek miydi? Oysa Rus Kilisesi'nin sorumlularından birisi 1927'den beri «imanlarının, hıristiyanlara öğrettiği şeyin bu olduğunu» yazar. O halde ötedenberi var olan proplem, Totaliter bir materya-

lizm karşısında, insanın ebedilik şehadeti ve Hayy olan Allah'ın şehadeti olarak gösterilebilir.

ORTODOKS KİLİSESİ VE ZULÜM :

Yukarıda belirttiğimiz gibi 1943'den 1959'a kadar Rus Kilisesi bir yenilik içinde bulunuyor. Bu geçici uzlaşma, devletten ve partiden ayrı yaşamaktır. (Modus vivendi). Böylece Komünist Partisi din düşmanlığını devam ettirecek, Devlet de Anayasa'da yazılmış olan ibadet hürriyetine saygı gösterecekti. Çünkü o devirde, Komünist olmadan da Sovyet vatandaşı olunabiliyordu. Ancak 1959'a doğru 40 - 45 milyon Hıristiyan mü'mininin olduğu tesbit edilmişti. (Genel Nüfus 210 milyondu, bu nüfusun bir kısmı da başka dinlere mensuptu, 1959'dan itibaren, tamamen Komünist rejimde yetişen intellektüellere ve işçilere zarar veren kilisenin bu tutumu, (yani müstakil yaşama tavrı) başta Kruşçev olmak üzere Komünist teorisyenleri çileden çıkarıyordu. Neticede, sadece Parti ile değil, Devlet tarafından da yönetilen zulüm 5 yıl bütün şiddetiyle devam etti, Bakanlar Konseyinde Din işleri için kurulan komisyon, Ortodoks Kilisesi üzerinde baskısını artırmış ve 1961'de Ortodoks Kilisesini statüsünü değiştirmeye zorlamıştı. Bundan böyle Kilise, cemaatlerinin hayatını içten çökertmek için kilise idaresi, laik bir idarenin elinde kalmıştı...

Neticede 20.000 kiliseden 15.000'i; 68 manastırdan 60'ı; 8 papaz mektebinden 5'i; kapatılmıştır. İşte bu zulüm, kanlı olmamakla beraber soluk kesici oluyordu. Pek tabiî ki, bütün bunlara, işten uzaklaştırılanlar, tenzil-i rütbeye maruz bırakılanlar, pisikiyatri kliniklerinde göz altında tutulanları da ilâve etmek gerekecektir.

Kruşçev'den sonra durum biraz gevşemiştir. Bu arada, kilisede, kilisenin devletten ayrılmasını isteyen bir muhalefet grup teşekkül etmişti. Ancak durgunluk ve komünist rejimin gerilemesi bu muhalefeti susturmuş ve yüksek Sovyet görevlisine benzeyen bir takım yüksek rütbeli papazlar ön safta yer almıştır. Böylece onlar, politik - Dinî diplomaside rejimin çıkarlarını ve Üçüncü Roma olan Moskova'nın mesihçiliğini geçici olarak bir araya getirmişlerdi.

Yeni zulümler kalabalık köy topluluklarını hıristiyanlıktan uzaklaştırmıştır. Bu zulümler, kültürlü mü'minlerle kendi kuralcılıkları içinde kuvvetlenmiş olan mü'minlerin, karşı karşıya gelmesine engel olmuştur.

Bütün bunlara rağmen, gizli olarak birçok gelenekçi kilisede vardı. Bunlar büyük gayret gösteren vaftizlilerdi. Fakat Ortodoks teolojisi, resmen donuklaşınca, şurda - burdaki küçük gruplarla, genç intellektüeller, hıristiyanlıkta şahsiyet ve hürriyet dini gören bir felsefeye ilgi duymaya başlamışlardı. Dünün, büyük Rus yazarları Akhmatova, Pasternak ve bugünün yazarları Soljenitsyne, Siniavski nekadar riskli olursa olsun, Ortodoksluk ruhuna açıkça bağlı kalmışlardır.

Kısacası, Ortodoks Kilisesi, varlığını sürdürmekte ve ekseriyetle duanın önemli bir şehadetini taşımaktadır. Orada, piskoposların ve papazların çoğu ölçülü ve fakat derin bir bölgesel aksiyona sahiptir. Patrik Alexis (1945 - 69)'un ölümü üzerine rejimin Patrikliği ortadan kaldırılıp kaldırılamıyacağını sorabilirdik. Ancak, onsekiz aylık bir tereddütten sonra, yeni Patrik **Pimen**'i seçen ve Pentekot günü onu tahta oturtan bir konsilin toplanmasına, Komünist rejim izin vermiştir. Böylece bu Konsil, 31 Mayıs - 3 Haziran 1975 arası Trinité Saint - Serge Manastırında toplanmıştır.

Rus idarecilerinin 1958'den beri Romanya'yı zulüm yeri olarak seçtiklerini söyleyebiliriz. Çünkü orada, her türlü manastır hareketi yok edilmiş, belli başlı ruhaniler ve ilâhiyatçılar hapse tıkılmışlardı. Ancak bugün, millî bağımız politika içinde de olsa, durum iyileşmiş ve Romanya Kilisesi yeniden Ortodoksluğun şuuru için ve genel diyalog için, çok önemli bir rol oynayacak duruma gelmiştir.

GREK VE ARAP DÜNYASINDAKİ ORTODOKSLUK :

Helenizmin ve Yakın - Doğu'nun en eski kiliseleri içinde durum, tarihî ağırlıklara veya ruhun yenileyici itişlerine göre çok farklı olmuştur. İstanbul Ortodoks Rum cemaatı (orada genel patrikliğin merkezi olan Fener Patrikhanesi vardır) Kıbrıs krizi boyunca Türklere rehine görevi görmek için azalmıştır. (43) Fakat Patrik I. Athénagoras (1950'den beri), bu tarihî zaafiyeti, parlak bir maneviyata dönüştürmesini bilmiştir. Onun devrimci ruhu, evrenselliğe, sosyal faaliyete, téolojik derinleşmeye, cemaat - piskopos işbirliğine çok güzel bir örnek olan Girit Kilisesi'nde yüksek yargılama sıfatiyle kendini göstermektedir.

MUHAFAZAKÂR VE MODERN CERYANLAR :

Teknolojik medeniyetin ve lâikleşmenin tesiri, Yunanistan'da çok ciddî bir krizi meydana getirmiştir. Özellikle bir rahipler ve lâikler tarikatı tarafından canlandırılmış olan güçlü bir havarilik ve hıristiyan aksiyon hareketi, son yıllarda laik tüzüklere baş vurma teşebbüsü ile ahlâkî bir sofuluk tarzına dönüşmüştür. Bu da, Albaylar rejimi karşısında «Yunan - Hıristiyan medeniyetinin» dış görünüşünü devam ettirme maksadına matuf bir hareketti. Fakat Atina Başpiskoposu Hiéronymosu, Baş Papaz olmasına rağmen yine de kilisenin büyük bağımsızlığı için gizlilik içinde hareket etmek gereğini duymuştu. Bu arada antimodern ve antievrensel olan Muhafazakâr bir cereyan kuvvetlenmiş ve Roma'ya yakınlaşmasından sonra Patrik Athénagoras'ı sapık (i'tizal) olarak ilân etmiş ve Athos keşişleri yanında büyük bir destek bularak yeni bir ilâhiyatçılar nesli, böylece geleneğin diriltici kuvvetini keşfetmiştir. Bu genç entellektüellerden bir kısmı şimdi Atina Baş Papazıyla işbirliği yaparak Atina'da Ortodokslar arası bir merkezin kurulması (1971) gibi ümid dolu tedbirlere teşebbüs ediyorlar.

Yakın - Doğu'nun politik - dinî parçalanışı içinde; özellikle sosyolojik açıdan çoktandır bir cemaat haline gelen

Arab Ortodoksluğu, 1940'dan beri Antakya Patrikliği Ortodoks Gençlik Hareketi (M.J.O.) ile canlanmıştır. Esasda serapa lâik ve profetik olan bu hareket, birtakım rahip ve piskoposlara sahip olmuş; manastır ve bölgesel hayatı yeniden ihdas etmiş, 1970'de **Bahman**'da çok önemli bir ilâhiyat okulunun kurulmasını sağlamıştır.

Bugün o, Hıristiyan olmayan dinlerin sînesinde hıristiyanlığın orijinal varlığını araştırarak, Üçüncü Dünyanın özellikle Arab dünyasının proplemlerine cesaretle eğilmiştir.

ORTODOKSLUK VE BATI DÜNYASI :

Yeni göçler (1880 ve 1924) Ortodoks kavimlerin bir kısım temsilcilerini, Amerika'ya, Kanada'ya, Brezilya'ya ve Arjantin'e sevketmiştir. (Meselâ bugün Arnavut Kilisesi sadece Amerika'da vardır). İhtilâlin akabinde ve İkinci Dünya Harbinden sonra olan iki Rus göçü, ayrıca 1922'den sonra Asyalı Rumların büyük göçü, Batı yarım küresinde 5 milyonluk bir Ortodoks topluluğu toplanmasına neden olmuştur.

Böylece XIX. asrın başından itibaren Batı Avrupa'da, özellikle Marseille'de bir Rum Kolonisi teşekkül etmeye başlamıştır. Burada itiraf etmek gerekir ki, buraya gelenlerin çoğunu Smyrne yangını ve beyaz orduların bozgunu ile 1920 senelerinde gelenler teşkil etmektedir. Londra'daki Kıbrıslılarla, Almanya'daki, Belçika'daki v.s. yerlerdeki Rum işçilerle ve Fransa'da çok sayıda bulunan Sırblılarla bu göç hareketi, hâlâ devam etmektedir. Bugün Fransa'da doğumdan sonra vaftiz edilen 100.000 civarında Ortodoks Fransız vatandaşının varlığı tesbit edilmiştir.

Gerçekte Ortodokslar, bulundukları her yerde, o ülkenin vatandaşı olmuşlar ve sessizce çoğalmışlardır. Bilhassa, parlak bir entellektüel kadroyu ihtiva eden Rus göçü, Ortodoksluğun derinleşmesi ve şehadeti için, hudutsuz bir rol oynamıştır. İşte bu elit kadro, Paris'te Saint - Serge ilâhiyat Enstitüsünü kurmuştur. Bu enstitü, İkinci Dünya

Harbinden sonra; Amerika Ortodoksluğunu birleştirmeye matuf olarak Saint Vladimir Papaz Okulunu New - York'-ta açmıştır.

Eugraph Kovalevsky (mgr. Jean, ölüm: 1969) tarafından kurulmuş olan «Fransa - Katolik - Ortodoks Kilisesi»nin macerası bir yana bırakılırsa, Ortodoksluk; Batı'da, propaganda yapmaktan kaçınmıştır. Bütün bunlara rağmen, Hıristiyan dışı çevrelerden Ortodoksluğu kabul edenler olmuştur. (Bu makalenin yazarı içinde durum aynıdır.) Bugün Ortodoksluğun ilâhiyatçıları arasında, Fransız, İngiliz, Alman, İsviçre ve Amerikan asıllı, birçok ilâhiyatçı vardır. Bugün Amerika'daki Ortodoksluk, sırlı anlamı, şuurlu kapasitesiyle ve ızdırabı yok ediciliği ile birçok gençleri kendine çekmektedir. Yine burada itiraf etmek gerekir ki, Batı, kültürünün muhtelif sahaları içinde bunan, büyük dinler tarihçisi Mircea Eliad'dan genç ve ümid verici Fransız yazar Gabriel Matzneff'e (44) kadar birçok insan, Ortodoks bulunmaktadır.

Böylece Diaspora (sürgündeki Ortodoksluk), Ortodoksluğun, evrensel tecrübeye sahip olduğu bir karşılaşma, bir mübadele, bir şuurlanma yeri olarak görülür. Ancak, Diaspora'nın psikolojik durumu oldukça komplekstir. Bazı çevreler, Ortodokslukta millî orijinalitelerinin himayesini görmekteler. Diğer bazıları ise, asıllarını inkâr etmeksizin, Ortodoksluğu, vatandaşları olduğu millet varlığı içine dahil etme gayretindedirler. İşte bunun için, bazı etnik toplulukların ve herkese açık cemaatlerin; Amerika'da İngilizce, Fransa'da fransızca konuşarak birlikte yaşadıkları görülmektedir. Yine bunun için Fransa'da, göçmenlikten, Ortodoks imaniyle beraber Fransız vatandaşlığına geçiş; Rus göçmenlerinin çoğalmasiyle yoğunlaşmış vaziyettedir.

Ortodoksluğun dağıldığı yerlerde hakim olan karışık kilise hukuku ile bu geçiş daha da zordur. Ekseriya, geleneksel kiliseye bağlı bazan da Doğu Avrupa Komünist ihtilâllerinin neden olduğu Dinî - politikadan kaynaklanan i'tizaller «birçok yargılama» kurullarına sahip olarak

müştereken var olmuşlardır. Böylece merkezi Amerika'da olan «Hudut dışı Rus Kilisesi» veya «Kilise Meclisi» Moskova Patrikliğini dinsizliğin âleti olarak itham etmektedir.

ORTODOKS KİLİSESİ VE KONSİL HAZIRLIĞI :

Kilise evrenselliği ve birliğini gözetmekle yükümlü olan İstanbul Ortodoks Patrikliği, nihayet, Ortodoksların dağılmasına karşı özel kaygısını belirtmek zorunda kalmıştır. O, bunun için, Rum dağılması üzerinde hukukî velâyetini ilân etmiş, fakat aynı şeyi; Batı Avrupa'daki Rus göçlerinin en önemli franksiyonu hariç, diğer milletler üzerinde kuramamıştır. Bugün o, merkezi Paris'te Daru caddesinde Saint - Alexandre -de-la Neva olan bir «çok milletli bir Başpiskoposluğa» sahiptir. Böylece, 1971'den beri evrensel bir tahtın geçici bir vekili, bu Başpiskoposlukla, Rum Metropolitini Fransa'da bir araya getirmekte ve bu ülkede yaşıyan Ortodoksların büyük çoğunluğunu toplamaktadır. Çünkü Patrik Athénagoras'a göre, Ortodoks dağılmanın proplemlerini, sadece yapılacak olan Konsil çözebilecektir.

Yakın senelerde İstanbul Patrikliği, Amerika'da bütün Ortodoks piskoposlardan oluşan bir konferansın yapılmasını sağlamıştır. Bu konferansta genel patrik, daha çok Amerika Rum Kilisesine dayanmış ve gayri millilikten hoşlanmadığını belirtmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, Amerika Ortodoksluğunun öncüleri olan Saint - Vladimir'in genç ilâhiyatçıları, Moskova Patrikliğine baş vurmuşlardır. (Bu konudaki politik nedenlere ileride eğileceğiz). Moskova Patrikliği onların isteklerini büyük bir memnunlukla karşılamış ve 1970'de «Ortodoks Kilisesi» meclisine dahil olmayan Rus asıllı Ortodokslar için, Amerika bağımsız Ortodoks Kilisesini kurmuştur. Bu olay, Ortodoksluğun yükümlü olduğu uzlaşma seyrine ters düştüğü için, kardeş kiliselerin çoğunluğunca soğuk karşılanmıştır. Yine de bu olay, zarurî bir uzlaşma seyri ile resmen Batı Ortodoks Kilisesi görünümünü ortaya koymuştur.

TEOLOJİK CEREYANLAR :

Ortodoks ilâhiyat XX. yüzyılda, bizzat Rusya'da daha sonra da Ortodoksların dağıldığı ülkelerde Rus düşüncesi tarafından uzun süre canlı tutulmuştur. Bunun için, son derece bir yenilikle peygamberlere has güçlü bir cereyan; önce «Rus dinî felsefesi» olarak dikkat çekmiştir. Bu cereyanın en büyük temsilcisi olan Nicolas Berdiaeff, 1948'-de Clamart'da ölmesine rağmen, yinede onun düşüncesi, farklı sentezler içinde de olsa; zihinlerde yerleşmiştir. Bu din felsefesi, tarih ve kültürü yaratıcı bir tarzda ortaya koymak için, manevî tecrübeyi esas almıştır. Bu felsefenin teorisyenleri, Üniversite camiasından değil; Devrimçilik ortamında Ateizme bağlı olan maceraperestlerdir. Böylece onların şahsında, kilise babaları ile modern dünyanın babaları olan Marx, Nietzsche ve Freud karşı karşıya gelmişlerdir. Meselâ Rozanov (45) cinsiyeti, temel bir dinî tecrübe olarak incelemiştir. Boulgakov (46) Ekonominin, tabiatı tahrip eden kan emici bir tavırla; tabiata saygı gösteren, onu güzelleştiren onun değişimini hazırlayan **evharistik** tavır arasında seçim yapacağını belirtmiştir. Berdiaeff'e göre gerçek yaratıcılık Kutsal - Ruh'taki insanın yaratıcılığıdır. Burada ne Allah'ın insana, ne de insanın Allah'a muhalefeti söz konusudur. Ne de «Kutsal olmayanı» dinden ayırmak söz konusudur. Burada söz konusu olan, Tanrı - İnsan - bütünlüğü içinde insanî gelişmede, insanı körlükten kurtarmaktır.

HİKMET AKLÎ BİLGİYİ AŞIYOR :

Bu başlık altındaki düşünceye hakim olan kaygılar, Antropolojik ve kozmolojiktir. Genellikle din filozofları rasyonel bilginin sınırlandırmalarını eleştirmekte (chestov (47) ve Florensky bunu paskalcı bir uslûpla yapıyorlar) ve insanın Allah'ı tüm birleştiriciliği ve vahdeti içinde tanıdığı bir Hikmet aramaktadırlar. Bu durumda kilise, bizzat ruhun temel yapısı olarak görünmektedir. (Troubetskoi, Nicolas Lossky, Berdiaeff gibileri böyle düşünür). Hikmetçi ve herşeyi birleştirici olan filozofların temsil ettiği bu akım (her zaman mevcut olan tanrısal Hikmet düşüncesi) içinde, Florensky, Boulgakov, Frank, Zander, Kilisede; şekil değiştirme yolunda olan kozmozu, tarih içinde ise Allah - insandan, Allah - insaniyete ve Allah - kâinata mukadder geçişi, tebcil ediyorlar. Oysa, Berdiaeff, yıkıcı bir ihtirasla hürriyet üzerinde durmaktadır. Onun Allah anlayışına göre Allah, hürriyettir. Allah olmaksızın herkes, tabiat ve toplum mekanizminin kölesi olur. Yine ona göre Hayy olan Allah, Kurbansal aşktır ve sadece kişilerin şeffaflıkları arasında kendini gösterebilen hayat ve ışık parıltısıdır. O, fizikî sebep olarak ve bu dünyanın kudreti olarak hareket edemez. O, serbest aşkla onu tanıyan kişilerin ruhlarında dirilmek için Haçta ölmüştür. İşte gerçek yaratıcılık, Ruhun parıltısından bir anda fışkırmadır. Yine ona göre, sadece zahidin tebcili değil; sosyal reformcunun savaşı matematikçi veya şairin sezgisi, bir erkek veya kadın aşkı, bir annenin gülmesi; dinî bir anlam kazanıyor ve kaçınılmaz muşahhaslığın ötesinde, Kâinatın nihâî değişimini hazırlıyor.

KİLİSE BABALARI GELENEĞİ :

Rus dinî felsefesinin aşırı şekilde modernleşmesi; şüphesiz kaygı verici formüller, bir takım dengesizlikler, Gnostik veya çok liberal bir kilise ilmiyle dolu birtakım desiseler olmadan, meydana gelmemiştir. Bundan dolayı, Kilise babalarının ve Bizans'ın büyük geleneğine dönüş gerekli görülmüştü. Bir Athonite olan Basil Krivochéine ve genç Romen ilâhiyatçısı Dimitru Stanibae palamite sentezinin önemini belirtirken ve bayan Myrrha Lot (48) Borodine Yunan Kilise babaları ve Bizans düşünürleri nezdinde tanrılaştırma yollarını serinkanlılıkl.. incelerken; 1940 yıllarında Georges Florovsky (49) Vlad..nir Lossky (50) aşırılıklara ve din felsefesinin kararsızlıklarına karşı saldırıyı sürdürmüşlerdir. 1950 yıllarında Florovsky tam bir kristoloji geliştirir. Lossky ise, oğul ve ruhu, sakrament ve kehaneti birleştiren ilişkiye dikkati çeker. Nicolas Afanassieff,

Saint - Serge'de bu makalede sık sık zikrettiğimiz evharistik bir kilise ilmi hazırlar.

Yine sessizlerin (silencieux) geleneğini çağımıza adapte etmek için çok büyük çaba sarfedilmiştir. Bu konuda, Batı Avrupa'da Sophrony (51) nin (Bu zat Londra yakınlarında bir manastır cemaatını idare ediyor), Mgr Antoine Bloom (52)'in, Lev Gillet (53) ve Elisabeth Behr - Sigel (54)'in çalışmalarını sayabiliriz. Bunlardan son ikisi fransızdır. Bununla beraber bu sahada en büyük eser, Romanya'da Staniloae'nin eseridir. Staniloae, harbemüteakip senelerde, büyük philocaliques metinleri, özellikle Maxime le Confesseur'un metinlerini, sadece tercüme etmekle kalmamış, aynı zamanda şerh etmiştir.

Bugün Yeni - Kilise babaları téolojisi, Ortodoks dünyaya hakimdir. Fakat o, biribirinden ayrı iki hareket noktası içindedir. Onlardan biri, Kilise babalarına sadık bir şekilde işaretle yetinir. Böylece tipik bir Ortodoks bütünlelşmeyi güçlendirmeye çalışır. Gelenekte kökleşmiş olan diğerleri ise, bugünün proplemlerine cevap vermeye yönelmişler ve genel bir diyaloğa dürüst bir şekilde iştirak etmişlerdir.

Böylece Bizans kristolojisi ve Palamisme (55) tarihçisi olan Jean Meyendorf, New - York'ta; Boris Bobrinskoy, Paris'te Ortodoks Sakrament ilâhiyatının yenileyicileri olarak görünmektedir.

Diğer akımlar ise, daha da ileri giderek, yeni kilise babalarının ve din felsefesinin muhalefetini aşmayı denemişlerdir. Bunun için Amerika'da Schmemann (56) hayat Sakramentinin ve maddiyat esrarının üzerinde durmuştur. Fakat bu konuda temel eser, doğrudan fransızca yazılmış Rus asıllı lâik bir ilâhiyatçı olan Paul Evdokimov'un (1901 1970) (57) eseridir. Kilise babalarının sözlerini değil, nefeslerini yeniden bularak o, geleneğe, din filozoflarının bilhassa Berdiaeff'in sezgilerini dahil etmiştir. Ona göre «Allah'ın sukûtu» onun «meczub aşkı» ile aynıdır. Yine ona göre insanlık, teslis'de birleşmeye davet edilmiştir. Kilisede, haç işaretine varıncaya kadar herşey bir yalvarmadır. Gerçek ilâhiyat, güzelliğin takdis edilmesidir. İkon haline gelen yüz, Allah'ın yegâne isbatıdır. İçine kapanık «evrensel keşişlik» insanî aşkın esrarı ile birleşmiştir. Çünkü gerçek iffet, ruhun dürüstlüğü ve sevginin bütünleşmesidir. Son zamanlarda Tanrının, Tanrıçalık sırrı kendini ifşa ediyor ve kısmen Kutsal - Ruha (Consalateur) bağlı olan kadın, yeni görevini keşfediyor.

Bundan böyle, sürgünle evrenselleşmiş olan bu Rus düşünceleri arasından yeni ilerlemeler kendini gösterebilir. Ne varki bunda batının tesiri herzaman kendini gösterecektir. Ancak, Yunanistan'da genç ilâhiyatçılar, helenizmin (bunlara Heidegger'in çalışmaları yabancı değildir) tepyekün kaderini ve Bizans Spiritüalitesinin ışığını ifadeyi denemek için rasyonel ve skolastik düşünceden (bu konuda sadece bir Karmiris'in sağlam ve dürüst eseri, kesin olarak birşeyler söylemektedir) kendilerini kurtarmışlardır. Burada, Nissiotis'in gnosélojik ve evrensel, Piziouilas'ın kilise ilmi, Nellas'ın Antropolojik araştırmalarını ve bilhassa genç bir düşünür ve dâhi bir yazar olan Christos Yannaras'ın (58) ateşli eserlerini zikredebiliriz. Artık, onunla ilâhiyat, garib bir ihtisas olmaktan çıkmış, bir anlam ve canlılık kazanmıştır. Ayrıca o; sanatçıları ve Allah'sızları harekete geçirmiştir. Bir kenarda düşünen bugünün «Hıristiyan Sokratı» Démètre Kontroubis (59), ilham veriyor, fakat yazmıyor.

Yine Arab Ortodoksluğu için iki büyük piskopos olan Lübnan dağı Metropoliti Georges Khodr ve Lattaquine (60) metropoliti Ignace Hazim tarafından yeni bir teoloji yazılmış ve tecrübe edilmiştir. (Bu sadece inzivada değil; aynı zamanda savaş alanlarında da yaşanmıştır). Bu teolojinin son derece sémitik, liturjik, Kitabî olan bedenleşme anlamı ile onların düşüncesi, kelimenin tam manasiyle Batılı olmayan insanlara yani onların adalet ve derunî olmak üzere çift isteklerine doğru yönelmiş, Rus dini felsefesinde olduğu gibi nihâî bekleyişte doruk noktasına ulaşmış-

tır. Yani Kutsal - Ruhla, vahyin vahyini bekleyişte olduğu gibi. Ortodoksluğun en meşhur duasının dediği gibi «Kutsal - Ruh, her yerdedir ve herşeyi doldurur.»

EVRENSEL KİLİSENİN KURULUŞLARI :

Bugün Ortodoksluk hakkında ortaya konan en ciddî proplemlerden biri, Evrensel Kilisenin yapısı proplemidir. Uzun zaman Kilise Evrenselliği, genel patrikliğin etrafında birçok milletlerin Apostolik patriklerinin anlaşması içinde ifade edilmiştir. İşte bunun içindir ki İstanbul Patriği, konsillerde, Antakyalı, İskenderiyyeli, Kudüslü kardeşlerini daima yanında olmasını istemiştir. Onların da herbiri, piskoposluğunun temsilcisi olan Synode (Meclis) le birlikte hareket ederek, piskoposluğunu temsil etmiştir. Nihayet bu konsillerin sonuncusu 1872'de İstanbul'da toplanmıştır. Ancak burada belirtelim ki, bu teşkilatlanmayı, milliyetçilik hareketleri ciddî olarak tehdit etmiştir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğunun zayıflaması, İstanbul Patrikliğininde zayıflamasına neden olmuştur. Hürriyetlerine kavuşan Balkan milletleri Rus Kilisesinin ve İmparatorluğunun desteğiyle, bağımsız kiliseler haline gelmişlerdir. Neticede biribirine muhalif iki kiliseye ulaşılmıştır. Bunlardan biri geleneksel İstanbul Kilisesidir. Ona göre evrensel kuruluşlar, hakiki imtiyazlarla mücehhez bir cemaat merkezini ihtiva eder. Diğeri ise, Roma ile polemikten ve milliyetçilikten doğmuş olan Rus Ortodoks Kilisesidir. Ona göre ise Ortodoksluk, tamamen bağımsız kardeş kiliselerin bir konfederasyonudur. Rus Kilisesi, bağımsızlığı kabul ettikten sonra (de Facto en 1448, de Jure en 1589) İstanbul'la işbirliği yaparak, konsillerine Doğu Patriklerini iştirak ettirerek önce geleneksel sistem içinde bütünleşmiştir. Bununla beraber XIX. asırdan itibaren Rus Kilisesi, kardeş kiliseler arasında birinci derecede rol oynamak için, bilhassa yeni kilise fikrini savunmuştur. İkinci ve Üçüncü Roma'nın bu kavgaları daima güncelliğini korumaktadır. Çünkü, İstanbul'da Fener'in tarihiliği durma-

dan yıpranırken, Sovyet rejimi Rus Kilisesi, dünya politikasiyle bilhassa ilgilenmektedir. (61) Ancak, bağımsız kiliselerin çoğalmasını gözönünde tutarak onların yeniden teşkilâtlanmasını düşünen İstanbul Ortodoks Kilisesi, 1902'den beri düzenli bir Pan - Ortodoks fikrini canlı tutmakta ve hatta bir konsil hazırlığı içinde olduğunu izhar etmekteydi... Fakat bunun tahakkuku için patrik I. Athénagoras'ı beklemek gerekecekti. Tevazuu ve mânevî gücü XXIII. Jean'ı hatırlatan bu büyük adam (62) birtakım tartışmaların ötesinde, Ortodoksları bir araya getirme sabrı ve sebatı ile işe girişmiş ve birçok fedakârlıklarla başarı sağlamış ve Moskova Ortodoks Patrikliğini de bu işte bir araya getirmiştir.

İşte bu amaçla 1961, 1963, 1964'de üçü Rodos'ta, biri de 1968'de Cenevre yakınlarındaki Chambésy'de olmak üzere dört Ortodoks Birliği Konferansı toplanmıştır. Böylece I. Rodos Konferansı gelecek bir konsilin programını ortaya koymuş; Chambésy Konferansı ise bir dizi konferans hazırlığını ihtiva eden konsil öncesi gelişmeye, işlerlik kazandırmıştır. Fakat, birtakım yanlış anlamalardan dolayı Moskova Patrikliği, bir dizi müzakere ile; İstanbul'un önceliğine bir yenilik muhtevası veren bu konsilleri, tehlikeye düşürüyordu. Çünkü, Moskova Patrikliği, 1969'da cemaatini Katoliklere açarken ve 1970'de Amerika bağımsız Ortodoks Kilisesini kurarken, bütün bunları sadece kendi insiyatifiyle yapmış ve Ortodoks birliğine danışmamıştır. Pek tabiiki böylece de Rus Ortodoks Patrikliği, Konsil öncesi gelişmeyi tanımamış, kendini tam bağımsız ilân ederek Ortodoks hareketin mihverinde kendini görmüştür.

Görünüşe göre bu tıkanma, vasat önemi olan kiliselerin müdahaleleriyle ve dünya çapında Ortodoks efkâr-ı umûmiyesinin uyanışı ile aşılacaktır. Ortodoks gençliğin evrensel teşkilâtı olan «Syndesmos» Temmuz 1971'de Boston'daki Sekizinci genel toplantısında, Hıristiyan halktan; özellikle gençlerden, Konsil hazırlıklarına girmelerini is-

temiş ve onları uzlaşmaya çağırmıştır. Ayrıca, bir kısım lâik ilâhiyatçılar da benzer çağrılarda bulunmuşlardır.

ORTODOKSLUK VE HIRİSTİYAN BİRLİĞİ :

İstanbul Patriği 1902 - 1904'den beri ve ayrıca 1920'deki Genelgesiyle bütün hıristiyanları diyaloğa ve yardımlaşmaya çağırmıştır. Yirmi yıl içinde İstanbul, Ortodoks Patriği, 1948'de kurulan Kiliseler Birliği Konseyi'nde Anglikan ve Luthercilerle birlikte «Hıristiyan Birliği» hareketinin kurucusu olmuştur. Yine o, 1945 - 1955 arası Rus Kilisesinin, «Kilise Birliği»nin, Batı Emperyalizminin bir âleti» ve «Yunan Kilisesinin» Ortodoksluğun Safiyeti «için bir tehdit olduğunu ifşa ettiği zaman; ortodoksluğun Konseye iştirakini engellemiştir. Ancak 1960 yıllarında» Barış içinde birlikte yaşama politikası; Ortodoks kiliselerinin (Rus Kilisesi hariç) 1966'dan beri üyesi olduğu «Kiliseler Birliği Konseyi»'ne, Doğu Ortodoks Kiliselerini bağlanmaya sevketmiştir. Yine de bu iştirak işi, birtakım proplemlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Konseyin çalışması, daha çok entellektüel sahadadır. Ortodoksluk entellektüel kuvvetlere az sahip olurken, Birliğin mânevî boyutları ve Sakramenti üzerinde israr ederken veya gerçek yaratıcının her taahhüdünün kaynağını **SIR**'da görürken; Konseyin temayülü, Sosyo - politik taahhüdün içinde hıristiyan sırrını eritmeye yönelmiştir. İşte, bir takım kısılmaların ve art niyetlerin ötesinde, Konsey'deki Ortodoks şehadetin anlamı da bu noktada bulunmaktadır.

Bununla beraber Ortodoksluğun iştiraki, Konsey kadrosu içinde «Kadıköy Konsiline uymayanlarla» (M. 451) esasta bir takım diyaloğa zemin hazırlamasiyle; meyvesini vermiştir. 1964'ten 1970'e kadar olan Diyaloglar, iman konusunda tam bir anlaşma ile sonuçlanmış ve bu, devamlı bir birliğin habercisi olmuştur.

Yine birkaç yıldan beri, özellikle Katoliklerle Ortodokslar arasında, çok verimli diyaloğlara girişilmiştir. Böylece 1964'de I. Athénagoras ve VI. Paul Kudüs'te bir araya

gelmişler ve 1967'de Papa, Fener Patrikhanesini; Fener Patriği de Vatikan'ı ziyaret etmiştir. (63) İşte bu «İyi Niyet» diyalogları 1965'den beri; 1054 Afarozunun kalkmasına ve «Bölünmez Kilisenin» su yüzüne çıkmasına özen gösteren orijinal teolojik diyalogların, başlamasına imkân vermiştir.

Ortodokslar için eski bir yara, Katolikler için ise taze bir yara olan UNİATES (64) Cemaatı proplemi, bir acı olarak ortada durmaktadır. Çünkü Uniatisme, İkinci Dünya Harbi akabinde Batı ülkelerinde kaba şekilde tasfiye edilmiş ve gönülden Katolik olan cemaatler, Ortodoks Kilisesine girmeye zorlanmıştır.

Burada şunu belirtelim ki, XVI. asır Katolisizminin dramlarına maruz kalmamış olan Ortodoksluk; Katolikliğe, Kilise gerçek sırrını kaybetmeksizin Reformun pozitiv isteklerini benimsemesine yardım edebilir.

Bugün Batı Hıristiyanlığı, bizzat imanın muhtevasını ortaya koyan manevî bir kriz içindeyken; Ortodoksluk, Kilisenin bedenleşmesini açıklayan tarihî bir kriz içinde bulunmaktadır. Böylece ikisi arasında nasıl bir karşılaşma olacağı ve herbirinin oraya ne getireceği görülmektedir. Burada sonuç için sözü, genç Ortodokslara bırakalım. Onlar meseleye şöyle bakıyorlar : «Yapısal proplemlerin ötesinde, çağdaş dünyanın krizi herşeyden önce bir düşünce krizi, bir ruh krizidir. Bunun için, içinde bulunduğumuz zaman, hıristiyanların kiliseyi bir sır olarak unutacağı ve duanın önemini azaltacağı bir zaman değildir. Böyle yaptıkları takdirde onlar, şekil değiştiren ve Tanrılaşan İsa'da bir hayat olan hıristiyanlığı, esas yönünden yoksullaştırmadan başka bir şey yapmış olmazlar. Ortodoksluk, insanın gerçek kurtuluşunun, sadece çevreyi değiştirmekle değil; her seviyede, yani toplumu kapsayan bir hizmet içinde, insanları «Dirilmenin sevincini» yeniden keşfe sevketmekle mümkün olduğunu, göstermiştir.» (65)

III. BÖLÜM
PROTESTANLIK MEZHEBİ

III. PROTESTANLIK MEZHEBİ

Yazan : Roger MEHL (1)

TOPLU BİR BAKIŞ :

XVI. asır reformundan doğmuş olan Protestanlık (2) hareketi, Batı'nın din tarihi içinde kendini, ne yeni bir din olarak ne de Hıristiyanlığın yeni bir şekli olarak takdim eder.

O, Batı kilisesini uzuvları ve başı içinde derin bir reforma tabi tutma hareketidir. Böylece, Protestanlığın doğuşunda, hiçbir idarî ihtilâf da söz konusu değildir. O, sadece XIII. yüzyıla kadar uzanan uzun bir kilise reformu faaliyetine girişme teşebbüsüdür. Bu hareketin öncülerinden bir kısmı, Kilise tarafından aforoz edilmiş; diğer bir kısmı ise aforoz edilmemiştir. Hussites ve Vaudois'lar, savonarde, pic de la Mirandola bir takım zulümlere maruz kalmışlar; Luther (3) ile akrabalığına henüz işaret edilmemiş olan aziz Bernard, «Papalığın oldukça ağır idare ve istilâsına» karşı yaptığı hücumlara rağmen, sakince yaşamıştır. Eğer Reform, «ayrı kiliselerin teşekkülü» ile sonuçlanmışsa, bu aynı zamanda önerilen reformların, toplu karakterinden, politik ve Kiliseye has durumlardan kaynaklanmıştır. İşte bunun içindir ki, Papalık ile Hükümdarlar arasındaki tartışma korkunç boyutlara ulaştığı anlarda ve hükümdarlar muhtelif sebeplerden dolayı Reformcuları desteklediklerinde kırılma, zaruri olarak ortaya çıkmıştır.

İşte bundan dolayıdırki Reformu, uzun süre düşünülmüş stratejik plânı ve bir takım liderleri olan organizeli bir hareket olarak görmemek gerekecektir. Çünkü Reform, Avrupa insanının bütün kesimlerinde mayalaşan mânevi

bir ihtiyaca cevap olarak kendiliğinden ve bizzat anarşik olarak patlak vermiştir. O devir insanlarının birçokları Reformu istiyorlardı ve hatta zarurî görüyorlardı. Ne var ki bu insanlar, reformu sonuna kadar götürme azminde değillerdi. Çünkü hiçkimse Kilise karşısında shismatik (mutezilî) damgasını yemek istemiyordu. Onların istediği yegâne husus, Kilise bünyesinde İncil'e uygun bir hayat tarzıydı. İşte sadece bunun için, 1520 senelerinin sonuna doğru bir kimsenin Protestan olduğunu veya olmadığını söylemesi bile çok zor bir işti. Bundan dolayı, Reform, taraftarları sadece efkâr-ı umumiyenin verdiği ismi taşıyorlardı. Böylece Reformcular, Lutherienler, Biblienler, Evangelikler veya Fransa'da olduğu gibi Huguenotlar (Bu kelimenin kaynağı tartışmalıdır) olarak isimlendiriliyorlardı. Bilinen Protestan kelimesi çok sonra ve tesadüfen ortaya çıkmıştır. 1529'da Speyer Meclisi (Diète de Spire) topluluğundaki imparator devletlerinin belirli sayıdaki delegesi, dinî azınlıkların çoğunluğun kararı ile ezilme olayına karşı bir gösteri (protestation) düzenlemişlerdi. Bu tezahüratın esas gayesi şu cümlelerle belirtilmişti : «Allah'ın şerefi veya ruhların selâmeti bahis konusu olunca, herkes Allah'ın huzurundadır ve sadece Allah'a karşı hesap verir». İşte bu gösterinin savunucuları «Protestan» ismini komik bir şekilde böylece almış oldular. Artık evrensel olarak kullanılan bu terim, herkes tarafından kabul edilmiştir. Meselâ Almanlar, protestan terimini, Evangelik terimine tercih ederlerken; Anglikanizmin (4) büyük bir kesimi, onu benimsememektedir. Buna karşılık Reformdan asırlarca sonra doğmuş olan Hıristiyan mezhepleri (Baptistler ve Metodistler gibi), gönüllü olarak Protestanlığa aidiyetlerini ilân etmişlerdir. Kiliseler tarafından kullanılmamış bile olsa bu kavram, Reformun içinde tarihî olmasa da mânevî esasını bulan tüm adlandırmaları belirten, cins bir terim haline gelmiştir.

Burada şunu hemencecik belirtelim ki, Reform; muhtelif memleketlerde farklı şekiller aldığından (özellikle Al-

manya'da, Fransa'da, İngiltere'de) ve Reformu oluşturan olaylar sırf dinî olaylar olmadığından; Reformun kısa bir tarihini çizmek oldukça zordur. O halde Reform, Politik ve sosyal hareketlerle içiçedir. Bunun içindir ki prensler ve hükümdarlar, bazan reformcuları desteklemiş, takviye etmiş, bazan da aksine onlarla çatışmışlardır. İşte Charles Quint ile I. François arasındaki çatışmalar bunlardan biridir. I. François'nın Almanyalı Lutherci prenslerle ittifak kurması, neticede onun Fransız protestanlarına hüsnü kabul göstermesini sağlamıştır. Çünkü onlar, 1546'da Luther'in ölümünden sonra imparatorla lutherci prensleri savunma birliği arasındaki çatışmayı başlatmışlardı. Yine, Almanya'da 1522 - 1523'de Şövalyelerin ve bilhassa Köylülerin isyanı (1524 - 1525), Reformcuların onları desteklememesi ve onların da dinî olmaktan çok sosyal ve politik gruplar olmasına rağmen, reform dışı olaylar sayılmaz.

HUMANİSTLER VE REFORM :

Bu konudaki kaynak eserlere (5) başvurarak, hareketin genel bir tahlilini yapmak için Reformun mânevî yapısını özellikle tasvire çalışacağız. Arka plân'da Reform, bütün sosyal sınıflara nüfuz eden derin bir kaygı ile oluşmuştur. Bu kaygı, kurtuluş proplemi ve kurtuluş inancı etrafında ağırlık kazanıyordu. Yine bu kaygının kökleri, geçmiş iki asrın mistik ve dinî olan tüm hareketlerinin içine uzanıyordu... Karışık devirlerin özelliği olan böyle bir inanç arayışına, Kilise uygulamaları ve öğretim kurumlarının eleştirisi de ilâve edilebilir. Dikkat çeken manzara şu idi : Papalık ile hükümdarlar arasındaki kötü ilişkiler (1516'daki Fransa Concordatosu (6) bu konuda iyi bir misâl teşkil eder), saray faaliyetleriyle silinip yok edilen yüksek rütbeli papazların istikrarsız durumları, askerî ve diplomatik faaliyetler, yüksek papaz sınıfının bozulmuş ahlâkî sefaleti, aşağı papaz sınıfının cehâleti, Kilise menfaatlerinin suiistimali, piskoposlar ve keşişler arası otorite çatışmaları, ticaret metaı haline getirilen indulgensler...

Eğer matbaa'nın icadı olmamış, İncil'e ve Kilise babalarına ait olan yazılar, büyük bir yayımla kanalize edilmemiş, kaynaklara dönüş hareketi, Humanistlerin sabırlı çalışmalarıyle mümkün olmamış olsaydı; işte bu sosyal endişe ve hoşnutsuzluk; muhtelif şekiller alabilecek ve neticede de Réform gerçekleşmiyecekti. Orijinal yayınların, tercümelerin ve şerhlerin de İncil'e yönelik sadelik endişesine katkıları olmuştur. Birçok hümanist, Reformcuları izlememelerine (ancak Erasme veya Lefévre d'Etaples hariç) ve kişisel bir dinî ukalalık içinde olmalarına rağmen, Augustin Renaudet (7)'in tasvir ettiği gibi, yine de Humanist hareket, Reformu hedefine ulaştırmış ve bu reform öncesi ortamı yaratmıştır.

Reform hareketinin başlangıcı olarak genellikle 1517 tarihi gösterilir. 31 Ekim 1517'de Luther, devrin âdetlerine ve halk tartışmalarına uygun olarak Wittenberg şatosunun Kilise kapısına endulgens kavgaları vesilesiyle 95 maddelik iddialarını astırmıştı.. Çünkü Roma Saint - Pierre Kilisesinin malî finansmanı için Papa X. Léon, tüm cömert bağışçılara bir enduljans verilmesine karar vermişti... Bu nedenle Augsbourg'un büyük bankalarından birisi bu bağışları toplamayı üstlenmiş ve Keşiş Tetzel, Almanya'da utanç verici bir kampanyaya girişmişti. Görüldüğü gibi enduljans işi, sadece bir vesile olmuştur. 95 maddelik iddiaların muhteviyatı da bunu açık olarak göstermektedir. O halde bu iddiaların, enduljans satın almanın meydana getirdiği sahte - tövbekârlığa karşı, Martin Luther tarafından ortaya konmuş olan gerçek tövbekârlık doktrini olduğu söylenebilir. Çünkü eğer bir Hıristiyanın bütün hayatı tövbeden oluşuyorsa bu, insan tabiatı içinde insana ulaşan köklü kötülüğü oluşturan günahtan dolayıdır... Aslında Luther'in burada ortaya koyduğu proplem, Papalığın varlığından söz etmeksizin, Papanın manevî gücü ve yetkileri proplemidir.

ALLAH'IN İNAYETİ VE KURTULUŞ PROPLEMİ :

Luther'in doktrini, 1517 yılından itibaren her nekadar

tamamlanmamışsa da; onun önceki çalışmaları sayesinde yine de bir biçime kavuşmuştu. Öteden beri, Luther'in düşüncesine ve hayatına hakim olan proplem, «Kurtuluş proplemi»ydi. «Allah'ın önünde inayeti nasıl bulacağım?», «İnayet açısından Allah'la nasıl karşılaşacaktım?», Bütün çabalarına, takva ve nefesini köreltme riyazetlerine ve çok ciddî bir rahip olmasına rağmen; Luther'in kişisel tecrübesi ona, günahın onun yakasını bırakmadığını ve Kurtuluş inancını yok ettiğini öğretmişti. İşte bundan dolayı Luther şöyle diyordu : İyi amellerle İsa, bende oluncaya kadar iyi işler yapmam gerekecek... Yine büyük bir otorite olan ilâhiyatçı Gabriel Biel ise, insanın, iradesini iyiye yönelttiğini bizzat iyinin üzerinde ve inayeti elde edebilmek için gerekli şöylerle yaratılmış olduğunu öğretmiyor mu? mu?

İsa, Luther'e sert ve acımasız bir yargıç olarak görünüyordu. Luther, âmiri Staupitz'in yanında aşırı kuruntulara dalmama gayretini elde etmiş olmasına rağmen; yine de onun için proplem tam olarak durmaktaydı. Büyük bir bilgin olarak o, kendini eğitime verdiği zaman onun araştırmaları onu, skolastiklerden daha çok kutsal kitaba yöneltmişti. «Mezmurlar» üzerindeki dersleri vesilesiyle 1513'e doğru aniden, Allah'ın adaletinin zecri bir mefhum olmadığını; onu, Allah'ın insana meccânen verdiğini ve onunla insanın bağışlandığını ortaya koymuştu.

İMAN YETERLİ BİR UNSURDUR :

Bu anlayış, Allah'ın, sadece «Allah'ın inayetiyle elde ettiğimiz sevapları mükâfatlandırır» şeklindeki anlayışa tam olarak zıddır... Allah'ın, kayıtsız ve şartsız affının bu keşfi, Réformun tüm téolojisinin kalbini teşkil eder. Allah'ın bu adaleti, sadece imanla bilinir... Bunun için iman, bir güvendir.(O, Allah cezalandırdığı zaman bile Allah'a hak verir. Böylece Allah'a hak vererek onun gibi davranıyoruz ve günahımızdan sıyrılıyoruz. Allah'ın adaletini bildiğimiz bu iman, bizim eserimiz değildir... O, bizzat Al-

lah'ın bir ihsanıdır) İşte bu durumda Luther'e, bağışlanma ameliyesinin içinde İsa'nın merkezi rolünü keşfetmek (Onun doktrini başlangıçta İsa - Merkeziyetçilikten ziyade, ilâhî merkeziyetçiydi), Kristoloji ile ilişkide Kutsal Kitabın fonksiyonunu açıklamak, yepyeni bir tarzda Kilisenin tarifini yapmak ve ötedenberi ona Roma'dan ayrılma kararını hiçbir vakit telkin etmeyen tüm bu keşifler mecmuuna, yeni bir hüviyet vermek düşüyordu... Bütün bu beklenen işler 1515 - 1520 yıllarının işi olacaktı... Bundan dolayı bu döneme, Henri Stroh (8) ile birlikte Réformun gelişme devri adını verebiliriz. Bu dönem, Luther'in «Romalılara Mektup (9)»'a tahsis ettiği dersleriyle esaslı şekilde belirgin hale gelmiştir. Bu ders notları yazmaları, ancak 1899'da elegeçmiştir.

LUTHER VE ROMA :

1517 yılında enduljans meselesi patlak verdiği zaman, yolsuzluklar ve kısmî reform sorunu, çoktan Luther'in düşüncesinde aşılmıştı... Şimdi onun için söz konusu olan bizzat Hıristiyan doktrininin esasıydı... Ancak enduljans meselesi, 1520'de Luther'in aforozu ve 1521'de de imparatorluktan sürgünü ile sonuçlanmıştı. Neticede Luther, Saxe bölgesi sakinleri tarafından himaye edilerek Wartbourg şatosunda bir yıl karar kalmıştı. Bu zarurî kapanma, Luther'e, İncili Almancaya çevirme fırsatını verdi. Tamamiyle mevsuk bir tercüme olan bu İncil tercümesi, aynı zamanda Alman lisanının edebî yönünü ortaya koymuştur. Burada yine belirtelim ki, Alman tarihçilerinin «Reformcuların büyük yazıları» olarak adlandırdıkları ve 1520 tarihini taşıyan diğer yazılar da Reform fikrinin yayılmasına ve İncil doktrininin belli başlı hatlarının tesbitine yardımcı olmuştur.

Bu yayılma hareketi, sadece Almanya'da değil, Almanya dışında da oldukça sür'atli gelişme göstermiştir. Küçük eserler, ilâhiler, küçük halk türküleri, çoğu defa bu yayılmanın vasıtası olmuşlardır. Nihayet 1522'de Almanya iki kampa ayrılmış ve çok sayıda devletler (palatinat, Saxe, Porandebourg, Hesse) ve çok sayıda bağımsız eyalet, Reforma geçmişlerdir. Fransa'da bile özellikle piskopos Briçonne (10) ve Lefévre d'Etaples'in etrafında faaliyet gösteren Meaux grubu ve çok sayıda keşişin vaazıyla, zihinlerin şartlandırılmasına rağmen; yine de, Fransa'ya Lutherci yazıların girmesine ve halk içinde (11) tanınmasına engel olunamamıştır. Fakat bütün bunlara rağmen herkes (başta Luther ve onun çevresi) yolsuzlukları ortaya koyacak ve doktrine, İncil'e has vecheyi verecek bir Konsil'in toplanmasını ümid ediyordu. Ancak, İmparatorla Papa arasındaki geçimsizlik; I. François ile Charles Quint arasındaki sürekli harbler, böyle bir Konsil'in toplanmasına imkân vermedi. Nihayet 1545 yılında Trente Konsili toplandı. Ne var ki çok geç kalınmıştı artık. Bu Konsil'de böylece bir karşı - Reform Konsili olmuş, ortadaki gerkinlik ise, Avrupa'yı kana boyayacak olan din savaşlarının bir başlangıcı olmuştu.

JEAN CALVİN :

Fransa'da, Reformların tesirinde kalmışsa da; Reform orada daha sonra gerçekleşmişti. Çünkü Fransa'da Reform'a önderlik edecek bir lider yoktu. İşte Fransa'daki bu boşluğu Jean Calvin (12) doldurmuştu. (Calvin'de, Luther'in fikirlerine ve Kitab-ı Mukaddes etüdüne bağlıydı) Hatta onun kuzeni Olivetan, Kutsal Kitabı tercümeye başlamıştı. Calvin, ilk defa, raformist fikirlerle, hukuk tahsili yaptığı Orléan ve Bourges Üniversitelerinde karşılaşmıştı. Kişisel hayatı çok iyi bilinen Calvin'in, reforma geçiş tarihi olarak 1534 senesi gösterilir.

Bu anda ülke Reformistlerle dolup taşıyordu. «Placards'ların davası» (1534), Rektör Cop'un nutukları (onun gerçek söyleyicisi Calvin olması muhtemeldir), davaya henüz kazanılmış olan Bâle şehrine, Calvin'i sığınmaya mecbur etmişti. Orada, «Reform edilmiş kiliselere» teolojik yapısını ve temel kurallarını kazandıracak olan «L'Institu-

tion de la Religion Chrétienne» (1536) adlı eserini neşretti Sağlam istidlâl, sert muhakeme, Kutsal Kitap ve Kilise babaları hakkındaki mükemmel bilgi, Calvin'in bu eserinin birçok baskı yapmasını sağlamıştır. Lâtince olarak yazılan birinci baskı, çok çabuk bitmiş, ilâveli ikinci baskı ise 1539'da neşredilmiştir. 1541'de Fransızcaya tercüme edilmiştir. Ayrıca, 1543'de yeni baskısı yapılmış ve bu da 1545' de fransızcaya tercüme edilmiştir. Yine 1550'deki neşri, 1551'de yapılan tercüme izlemiştir. Nihayet bu eser 1559'-da kesin şeklini almış ve 1560'da da tercümesi yapılmıştır.

1536 yılında ilk baskısı yapılan «Institution», açıklamalı bir hıristiyan din bilgisinden başka bir şey değildir. Buna rağmen bu eser, dikkatleri Calvin üzerine çekmiş ve Bâle'in sessizliği içinde kendini, incelemelerine adamış olan Calvin; Reformu Cenevre'ye sokan ve Kiliseyi islâh için kendinden yardımlarını isteyen Guillaume Farel'in acele çağrısına, mukavemet edememişti. Roma Katolik Kilisesi'nin reforma yeteneksizliği nedeniyle iyice yoğunlaşan ayrılık; Protestanlık için bir teşkilâtlanma devresini, zaruri hale getirmişti. İşte böylece Calvin bir organizatör durumda idi. O, düşünce ve faaliyetlerinde, sadece Allah'ın kelâmı ile yönlenmiş bir cemaat kurmayı, vazife olarak tasarlıyordu. Çünkü Allah'ın kelâmının iyi bir yorumu, en iyi şekilde tutarlılığı gösteriyordu.

ÖNCE STRASBOURG SONRA CENEVRE :

Calvin, Cenevre'de sadece iki yıl kalmıştı (1536 - 1538). Çünkü şehir yargıcı, gerçek bir Réformun bütün gereklerini kabul etmeye hazır değildi. Neticede 1538'de Farel ile birlikte hudut dışı edildi. Daha sonra Calvin Strasbourg'a gitmiş, orada Martin Bucer'in, Mattieu Zell ve Capiton'un tesirleriyle Reform, başarıya ulaşmış ve 1539'da Kilise, âyini, resmen yürürlükten kaldırılmıştı.

Üç yıllık ikâmet (1538 - 1541) Calvin'in devrimini kesin bir sonuca götürmüştü. Artık o, sadece Fransa'ya sığınmış olan cemaatın ilk başkanı değildi, aynı zamanda

Collége de France'da ders vermiş olan pedagok ve hümanist Jean Sturm tarafından idare edilen ve 1538'de kurulan «Yüksek Okul» da İlâhiyat dersleri veren bir öğretmendi.

Yeni Külte âyinsel ve düzenleme verme konusunda kaygılı olan dengeli ve uzlaştırıcı bir zekâya sahip Bucer ile temasa geçince Calvin, Kült ve Kilise disiplini üzerindeki fikirlerini yeniden gözden geçirmiştr. 1541'de Cenevre'ye geri çağırılan Calvin, artık ölümüne kadar (1564) oradan ayrılmamıştır. Onun görevi, Kilise yönetimini **Consistoire** adı verilen Protestan papazlarından ve laiklerden oluşan bir Konsey'e tevdi eden Kiliseye özgü reçetelerin neşri ile, belirginleşmiştir. Bu Consistoire (Protestan papazlar Konseyi) hertürlü politik etkilerden uzaktı... Ekseriya tekrarlandığı gibi, bir teokrasi olmaktan ziyade Calvin'in Cenevresi, mânevî iktidarla, maddî iktidarın arasını net olarak ayırmakla temayüz etmiştir. 1559'da kurulmuş olan, aynı zamanda bir Orta öğretim ve bir İlâhiyat Fakültesi olan Cenevre Akademisi'nin idaresi, Théodore de Bèzée tevdi edilmişti. Aslında böyle bir vakfın kuruluşu biraz gecikmişti. Çünkü, Fransız Protestanlığının acele ihtiyacı olan Protestan papazlarının formasyonuna yeterli zaman ayrılmamıştı. Yine de bu konuda çok büyük bir ilerleme müşahade edilmişti (13).

Calvin'in başlıca görevi, papazlık işleriyle meşgul olmak olmuştu. Bunun için Calvin'in zamanının büyük bir kısmını, vaaz, İncil yorumu, papazlık müessesesinin oluşturulması, geleneklerin denetimi (büyük bir otorite ile icra edilmişti) gibi işler almıştı. Yine Calvin, İsviçre'de, Fransa'da, Hollanda'da ve talebesi John Knox tarafından reformun idare edildiği İskoçya'da canlanan reform tipini benimseyen, tüm kiliselerin danışmanı ve önderi omuştu.

Ayrıca Calvin, devrin belli başlı ilâhiyatçılarıyla düzenli haberleşmeyi sürdürüyordu. Katolik ilâhiyatçılarla tartışıyordu (özellikle Sadolet ile.) Bilhassa Fransız pro-

testanlığının kaderi ile meşgul olmuş ve bu alanda çok önemli diplomatik bir rol oynamıştı. Fransız mültecilerinin Cenevre'ye akını; Calvin'i yeni endüstri gelişmesiyle meşgul olmaya zorlamış ve okonomi üzerindeki görüşleri, biçimlenen (14) ekonomik değişimin derin anlayışına delil teşkiil etmiştir.

VIII. Henri'nin, Roma ile anlaşmazlığından doğmuş olan «İngiltere Kilisesi» sadece köklü bir Gallicanismei (Gallicanisme radical) (15) (Katolik doğmaları samimiyetle bağlı kalarak papalığın karşısında İngiliz Kilisesinin özerkliğini savuunan bir doktrindir) temsil ediyordu. Ancak, İngiltere Kilisesi, Calvin'in ve Bucer'in tesiriyle 1553'ün «Kırk iki maddelik belgesi içinde ve «Book of Common Prayer»in ikinci baskısı içinde çok açık olarak Protestan doktrinine yönelmiştir. Fakat, Kraliçe Elisabeth tarafından seçilmiş olan «Via Media = Orta Yol» içinde «İngiltere Kilisesi» güçsüzleşmiştir.

REFORM AVRUPA'YA YAYILIYOR :

Lutherci Réform, Kilise teşkilâtına, dış kültür şekline, Kilise hiyerarşisine büyük değişiklikler getirmeksizin Almanya'ya, İskandinav ülkelerine hakim olurken; Calvin tipi Reform, İsviçre'nin bir kısmına, Fransa'ya, Macaristan'a, Hollanda'ya yayılmıştı. İsviçre'de, özellikle Zürih'de Ulrich Zwingli tarafından telkin edilen, özel bir Réform kendini göstermiştir. Zwingli'nin Reformu, diğer reformistlerden sadece iki noktada ayrılıyordu : O, bir taraftan Luther ve Calvin'den daha kuvvetli bir şekilde istediği Cumhuriyetçi Sivil iktidarla kilise yönetiminin arasında samimî bir ittifakı savunuyordu. Diğer taraftan ekmek - şarap âyininin (Evharistiya) hatırlamaya vesile olma karakterini ortaya koyuyor ve İsa'nın varlığından bir realiteden çok bir sembol yapma temayülünü gösteriyordu.

Bu arada Akdeniz ülkeleri de Réform hareketinin dışında kalmamıştır. Sadece Güney Fransa'nın büyük bir kısmı harekete kazandırılamamış, aynı zamanda Piémont'a

yerleşmiş olan eski Vaudoise cemaatinin dışında İtalya'da reformcularını az veya çok kabul etmiş (özellikle asilere Reform cazip gelmişti) ancak Engizisyon, uzun müddet reform hareketine engel olmuştur. 1519'dan itibaren Luther'in yazılarının nüfuz ettiği İspanya'da da durum aynıydı. Fakat orada da Engizisyon ve Ignace de Loyala tarafından başlatılmış olan daha etkili bir hareket, Reformcuların karşısına daha kesin bir engel çıkarmıştı.

DOKTRİN AYRILIKLARI :

İşte böylece Reform, birçok merkezlerden başlayarak Avrupa'ya yayılmıştı. Ayrıca bu merkezlerden herbiri bir reformcunun ismiyle temayüz etmiş ve bu reformcu tarafından doktrine özel bir anlam verilmişti. Bu şartlar içinde ve Avrupa politik ayrılıkları ortamında Reform, birliğini muhafaza edebilecek miydi? Şayet, ilk reform dalgası açıkça Lutherci olmuş olsaydı, ayrılıkların doğması gecikmeyecekti. Çünkü bizzat Lutherci bölgede bile ihtilâflar başgöstermişti. Meselâ Luther'in arkadaşı Mélanchthon, anlaşmaya Luther'den daha çok eğilimli ve Reform öncesini karakterlelştiren humanist oluşumu dikkate almaya Luther'den daha müsaiddi. Fakat, Kutsal Ekmek - Şarap âyininde (Eucharistie), İsa'nın varlığının yorumu konusunda büyük ayrılıklar ortaya çıkmıştı. Transsubstantiation şeklinde ifade edilen Katolik doğmasını reddeden ve İsa'nın, iki tabiatiyle Ekmek - Şarap türü içinde, türlerin tahavvulu olmaksızın hazır olduğunu ifade eden Luther'le; Allah'ın sağına yükselmiş olan İsa'nın Ekmek - Şarap âyininde sadece Kutsal - Ruhun kudretiyle var olabildiğini bildiren Calvin arasında bir uzlaşma şüphesiz zor değildi.

Fakat Luther ile Zwingli arasında uzlaşma bir hayli zordu. Ancak Reform birliğinin bilincinde olan Reformcular, bu gibi güçlükleri aşmak için gayret sarfedeceklerdir. Meselâ Bucer ve Calvin, hayatları boyunca bıkmadan, uzlaşma teşebbüsünde bulunmuşlardır.

REFORM VE MÜŞTEREK CEPHE :

Calvin'den önce, Reform birliği için çok önemli bir teşebbüste bulunulmuştur (1529). Reformun doktrin birliği konusunda kaygılı olan Philippe de Hesse'in isteği üzerine imparatorluğa ve Roma'ya karşı müşterek bir cephe oluşturmak gayesiyle bu güç tartışma (Marbourg), Luther ve Mélanchthon, Zwingli ve Ocolampade, Bucer ve Johann Sturm gibi bir takım insanları bir araya getirmiştir. Bu toplantının hedefi, Zürih ile Wittenberg arasındaki uyuşmazlıkları çözmekti. Bu toplantı başarısızlıkla itham edilmiştir. Ancak ,hakikatte hiç de öyle olmamıştır. (Çünkü kaleme alınan onbeş maddeden ondördü üzerinde uyuşma gerçekleşmiş; Ekmek - Şarap âyini ile ilgili olan onbeşinci maddenin de önemli bir kısmında uyuşma sağlanmıştı. Sadece «İsa'nın gerçek bedeninin ve kanının cismen ekmekte ve şarapta olup olmamasını bilmek proplemi bu toplantıya iştirak edenleri, bölmüş ve protestanlığın tarihi boyunca birtakım güçlükler doğurmaya devam etmiştir. Ancak XX. asrın sonunda bu Evharistik (ekmek - şarap âyini) kavga, bir çözüm bulmuşa benziyor)

YENİ MEZHEPLERİN ORTAYA ÇIKIŞI :

Bütün bunlara rağmen Kutsal - Ruh doktrinine ağırlık veren ve Kutsal - Ruhun mü'minlere yeni vahiyler getirdiğini kabul eden mistik ve vizyon hareketleri gibi Reforma eşlik eden tüm yan hareketler ve Millénarist (16), sosyal devrim (Carlstadt'ın radikalizmi ve Thomas Munzer'in Sosyalist Mistisizmi gibi), temiz bir kilise yaratma endişesiyle çocukların vaftizini reddeden Anabaptizm gibi birtakım hareketler karşısında Reform, müşterek bir cephe olarak görülecektir. Luther de Calvin kadar, «Schwarmer», Enthousiastes, fanatik olarak adlandırdıkları kimseler karşısında sert bir tutum içine girmiştir. Yine de muhtelif şanslarla ve yeniliklerle bu hareketler yaşamaya ve kurulmuş olan resmî Protestanlık için sürekli bir yumuşatıcı olmaya devam etmişlerdir. Burada tarihî sıralanmaları, açıkça ortaya koymak mümkün olmasa bile; tarih boyunca, Protestanlığın protestan olmayan yeni adlandırmalarla zenginleştiğini belirtmek uygun olur. Bir takım mezhepler olarak görünen bu yeni isimler, özellikle Kuzey Amerika'da büyük Protestan kiliseleri haline gelmişlerdir. Meselâ, Anabaptist geleneğin varisi olarak XVII. yüzyılda görünen Baptism hareketi, XVIII. yüzyıldan itibaren dikkat çekici bir yayılma kaydetmiştir. Aynı şekilde XVII. yüzyılda muhtelif Protestan kiliselerinin kendilerini verdikleri merkezileşme ve hiyerarşik örgütlenmeye karşı savaşan kongregasyonalizm (17) hareketi de; Reformun, Kilise düşüncesini oluşturan şeylerden sadece birini esas alarak, mahallî cemaatın hürlüğünü ilân eder. Şüphesiz XVIII. yüzyılda, Anglikanizmin içindeki bir bölünmeden doğan Methodizm, tarihî protestanlığa daha yakın olarak ihtidanın önemi üzerinde israr etmektedir. Bu hareketin kurucusu olan John Wesley, sadece İngiltere Kilisesini yenilemeyi düşünüyordu. Fakat bu hareket, Anglikan toplumunun sînesinde bugün kabul edilebilen güçlü bir kilisenin teşekkülü ile sonuçlanmıştı. Nihayet XIX. yüzyılda Pentekotizm (Pentecôtisme) hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareket aslında karizmatik bir Protestanlık'tır. Bu, Kilise'deki hiyerarşi ve doktrinin doğruluğundan şüphe etmeksizin Kutsal - Ruhun birtakım lutuflarını gören bir harekettir. Onun ferdiyetçiliği, kollektif disiplinlerinin öncelik kazandığı bir devirde bile, yayılmasına engel olamamıştır. Amerika'da güçlenerek eski kıtaya geri gelen bu hareket, yakın zamanda Amerika'daki Katolik grupları canlandırmıştır.

PROTESTANLIĞIN RUHU :

Protestanlığın tarihini Bossuet'den beri, bir bölünmeler ve ayrılıklar tarihi olarak mütalaa etmek âdet olmuştur. Aslında bu olayların şöyle bir izahını yapmak gerçeklere daha uygun düşmektedir : Lutherci ve Calvinci Reformdan doğmuş olan Kiliseler, Roma'ya karşı tavırlarını «La Confession d'Augsbourg (1530)», «Article de Smal-

kalde 1537», «La Confession de la Rocelle 1559», «La Confession Ecossaise 1560», «La Confession des pays - Bas 1561», «Le Catéchisme de Heidelberg 1563», «La Confession Helvétique Postérieur 1566», «La Formule de Concorde 1577» gibi büyük sembolik yazılar içinde belirtirlerken; diğer taraftan kendilerini düşmanlarına karşı savunmak ve bu yüzden de gelişmelerini ve tarih boyunca yeni kiliselerin doğmasına neden olan birtakım özlemleri ve belirli konuları, bir kenara bırakmak zorunda kalmışlardır. Ancak bu Kiliseler de bir müddet sonra Protestanlığa katılmışlardır.

PROSTESTANLIK VE KUTSAL KİTAP :

Protestanlığın belli başlı iki prensiple tarif edildiğini herkes bilmektedir. **Bunlardan biri, Hıristiyanların hayatı ve iman konusunda kutsal kitabın, yüce otorite olduğu prensibidir. Diğeri de günahkâr bir insanın, amellerinin tesiri olmadan sadece ilâhî inayetle bağışlandığı prensibidir.** Bunlar doğrudur. İşte Protestanlığın XVI. yüzyıl katolikliği ile polemiğe girdiği nokta burasıdır. Diğer yandan, Roma dinî öğretimi yetkisi ile belirtilmiş olan geleneğin **gelişmesi karşısında Reform,** tek kuralcı değere sahip olan şeyin, İsa - Mesih'teki Allah'ın vahyi konusunda yetkili şehadetlerin bir derlemesi olan Kutsal Kitabı göstermektedir.

Ancak Reform, bu vasfıyla bir Kutsal Kitap putperestliği değildir. Luther, Kutsal Kitaba otoritesini verenin, sadece muhtevası olduğunu, durmadan tekrar etmiştir. Eski Ahid'in peygamberleri tarafından haber verilmiş olan bu muhteva, bizzat İsa'nın şahsiyeti olarak bedenleşmiş, sonra ölmüş ve nihayet insanın kurtuluşu için dirilmiştir. **Kutsal Kitap, İsa'yı taşıdığı ölçüde Allah kelâmıdır. Bunun için Luther, Kutsal Kitabı,** Hz. Musa'nın içine konularak terkedildiği sepetle mukayese etmiştir. Luther, burada önemli olanın Musa olduğunu, yoksa, sepetin öneminin olmadığını belirtir. Çünkü sepet, görevini ifa eder etmez; değerini kaybedecektir.

Şüphesiz Reformistler, Rönesans'ın hümanistlerinin, en eski ve en sağlam metinleri yeniden keşfetmek ve yaşıyan değişik dillerle Vulgate'dan (18) daha ilmî değere sahip Kitab-ı Mukaddes tercümelerini Hıristiyan halka sunmak için gösterdikleri endişeye, çok önem vermişlerdir. Ancak Reformistler, sadece bu endişe ile yetinmemişlerdir. Onlar, vaaz edilen, açıklanan, okunan İncil vasıtasıyle hayy olan İsa ile her mü'min arasında kişisel bir münasebetin oluşmasını istiyorlardı. Bu, formel denen İncil otorite prensibinin, formel prensibden daha çok bir şey olduğunu gösterir. Yani, gerçekte bahis konusu olan, ünitesi içinde yeniden kavranan İncilin otoritesidir. İsa'dan gelen bu ünite bizzat İsa'nın ta kendisidir.

Rasyonalist ve modern devirde Reforma, hür araştırma prensibi ilâve edilmiştir. Artık bununla her Protestan, istediği gibi İncil bilgisine bağlı olarak «Kutsal Kitabı» yorumlayabilecekti. Neticede her Protestan elinde İncil olan bir rahip gibi olacaktı. Fakat Reform, hür araştırma prensibi ile ithal edilen bu ferdiyetciliği ve Subjektivizmi kabul etmemiştir. Onlara göre Kutsal Kitap, Kiliseye ve mü'minlere verilmiştir. Böylece bu kitap Kilisede okunmalı ve açıklanmalıdır. Reformistlere göre Kilise, Kutsal Kitaba değil, Kutsal Kitap Kiliseye sahiptir. Böylece Kutsal Kitap, Kiliseye hükmeder, onu kurar ve onu ıslah eder. Kutsal Kitap, Kilisenin sahip olacağı inayet vasıtalarından biri olacağına, Kilise Kutsal Kitaba boyun eğmelidir ve onun tenkidini kabul etmelidir. Reformistlere göre, **Kilise içinde Papa veya Konsil gibi günahsız bir otorite mevcut değildir. Çünkü böyle bir otoritenin mevcudiyetinin kabulü, Kutsal Kitaba itaatı tahrip eder. İşte bunun için Kilise, kendisini sürekli eleştirecek bir şeye ihtiyacı vardır.**

Subjektivizme gelince; o, sadece reformistlerin işi olmamıştır. Çünkü Reformistler, Kutsal Kitabın objektif bir mukavemet sunduğunu, onun her anlama gelebilen bir esnekliğe sahip olmadığını, onun yaratıkları için Allah'ın aşkından bize vahyettiğini, kristolojik olayların bizim için

(pro nobis) bir anlamı olduğunun bilinmesiyle Kutsal Kitabın bir mantıkî denge sunduğunu düşünmüşlerdir. Bütün bu itiraflar, normal bir insanın işi değildir. İnsanın, İncil'in kurtarıcı anlamını kavrayabilmesi için, Kutsal - Ruhun iç şehadeti elzemdir.

İnsanda yaratılmış olan Tanrı, bir bilgi organıdır ki onunla insan, Kutsal Kitabın tebliğini şahsen kendine hitap edilmiş bir mesaj olarak kavrıyor. XVII. yüzyılda Ortodoksluk, açık olarak telâkki edilmiş doktrinler halinde Kutsal - Kitabın muhtevasını sistemleştirirken; Reform, Kutsal Kitabı okuma olayının karakterini açık şekilde devam ettirmiştir. Onun açıklamasına göre, insana, Kutsal Kitabın hakikatını, sadece Kutsal - Ruhun müdahalesi öğretebilir. Ancak bu hadisenin oluşması, insana ait bir olay değildir. Bu hadise, Allah'ın razı olduğu zaman ve yerde, kendini gösterir. İşte bunun için Reform düşüncesi içinde Kutsal Kitap doktrini, basit metodolojik bir prensip değildir. Kutsal Kitap doktrini, muayyen sayıda temel téolojik seçmelere sahiptir.

GÜNAHKÂRIN BAĞIŞLANMASI :

İlâhî inayetle bağışlanma doktrini, Reformun neden olduğu polemiklerin merkezini teşkil eder. Protestan İlâhiyatçıları bu noktayı kesin bir husus olarak kabul etmişlerdir. İtiraf etmek gerekirse yine de bu konuda bir yenilik söz konusu değildir. Çünkü bu konu, Kilisede kabul edilmiş ve Kilise uleması tarafından öğretilmiş bir doktrindir. Saint Augustin'in, Pélagianisme (19) karşı savaşı, bu konuya açıklık getirmiştir. Ancak Ortaçağ'da Kilise uygulamaları bu konuyu anlaşılmaz hale sokmuştur.

İnsan kendi kurtuluşunu sağlayabilir mi? Eğer bu soruya müsbet cevap verilirse ve ilâhî inayet, insan fiillerinde tezahür eden insanın kesin iradesine bir destekten ve bir tamamlayıcılıktan başka bir şey değilse; o halde insanın günahı köklü bir günah değildir. Bu durumda insanda daima Allah'ı tanıma ve iradesini gösterme gücü, mevcud

demektir. Fakat o zaman, İsa - Mesih'te kurtuluşun anlamı nedir, Oğlunun insanı ve onun çarmıhı ile sonuçlanan nihaî çözüme Allah niçin başvurmuştur? Reform, Allah'la insan arasındaki güven bağının kopması olan günahın, tam ve genel bir karakteri olduğunu, onun insan hayatının hiçbir vechesini bir kenara bırakmadığını ancak yeni bir yaratılışla olabilen bir onarım olmadıkça, insanın ne gerçek Allah'ı tanıyabileceğini nede iradesini icra edebileceğini açıklamıştır. Reforma göre sadece ilâhî inayet, günahın tahrip ettiği şeyi onarabilir. İşte Haçta ve İsa'nın dirilmesinde kendini gösteren sadece bu ilâhî inayettir. Aslında insanın, kendi kurtuluşunu sağladığını veya ona katkıda bulunduğunu savunmak; İsa'nın çarmıhını boşa çıkarmak demektir. Oysa, insandan istenen tek şey, bu ilâhî inayete inanmasıdır.

İşte Luther «Salih, imanla yaşayacaktır» (Romalılara I, 17) ifadesi üzerinde düşündüğü zaman, bu iman, Luther'de açıkça tezahür etmiştir. Böylece de bu söz, onun için İncil'in anahtarı olmuştur. Ona göre insan, ancak imanda tasarlanan, ilâhî inayetle kurtulabilir. Bunun için o, en küçük detaylarına kadar Allah'ın kanununun ifa edilip edilmediğini öğrenmek için tedirgin olmadı. Bizzat o, Allah'ın kutsallığı önünde gayri salih ve günahkâr olarak kaldığını biliyordu. O, ilâhî inayete imanla bağışlanabilirdi. Yine o biliyordu ki Allah onu, İsa'da tam olarak beyan etmiş ve sadece Allah'ın bu fiili, onun adaletini tesis etmiştir. O bu adaletin gerçek adalet olduğunu biliyordu. Çünkü Allah'ın kelâmı yaratıcıydı. O, gerçekten insanı değiştiriyordu ve onu güzel işlere yetenekli kılıyordu. Fakat, bu güzel işler, hiçbir şekilde insanın bağışlanmasının şartı değildi. Bilakis onlar, bir sonuçtu. «Heidelberg Catéchisme» nin kuvvetle işaret ettiği gibi, iyi işlerin nedeni; bağışlanmayı elde etme arzusu değil, bizim dışımızda icra edilmiş bu bağışlanmayı kabuldür. Böylece Hıristiyan ahlâk hayatı, zorlama, korku ile değil; kendiliğinden ve sevinçle ortaya çıkmış bulunuyor. Luther bunu, iyi ağacın iyi mey-

ve vermeye zorlanmadığını, onun bizatihî iyi ağaç olduğu için iyi meyve verdiğini açıklayarak ifade etmiştir. Bizim dışımızda (Extra Nos) icra edilmiş olan bağışlanma ile insan, iyi meyve veren iyi ağaç haline gelmiştir.

LUTHER'İN HEDEFİ :

İnsanın istirahat etmesi ve bu dünyada yapacağı bir şeyi olmaması düşüncesi insan için hiçbir zaman proplem olmamıştır. İnsan için söz konusu olan, amellerine güvenmemesi veya onlarda kurtuluşu için bir garanti aramasıdır. İşte Luther'in hedefi, insanı bu sıkıntıdan ve korkudan kurtarmaktı. Vicdan, kendini kurtaran bir takım amelleri ifa etmek istediğinde, bu korku ve sıkıntı vicdanı sarmaktadır. Böylece insan, imanı ile birlikte bir günahkâr olarak kalıyor ve onun amelleri de hiçbir zaman salih ameller olamıyor. O halde insan, Luther'in sık sık tekrar ettiği gibi «daima salihtir ve günahkârdır = Sempet justus ac peccator».

Eğer insan ameli içinde, sulh ve güven ararsa o, onu hiçbir zaman bulamayacaktır. İnsana verilen yegâne ümit, ilâhî inayet tarafından sunulmuştur. O, bu güveni imanı içinde tasavvur ederse; bu durumda o, bütün gücü ile aşk işlerine yardımlaşmaya, kardeşlerinin hizmetine girmeye hazır demektir. Şüphesiz yine de insanın gerçekleştirdiği bu şeyin, sadece nisbî veya özel bir değeri olacaktır. Bu durumda ilâhî inayet insana hareket hürriyeti verir. Eğer Luther, çağının zahitlik hareketine karşı bir savaş vermişse, bu, orada açıktan açığa insanlara hizmete karşı bir feragat gördüğündendir. Yine Calvin'in, hıristiyanları, hangi stille aksiyona çağırdığını ve bu aksiyona yepyeni bir stil ve boyut verdiğini de biliyoruz.

Ortaçağ dindarlığını karkterize eden bir feragât çeşidinin ötesinde Calvinizm, daha fatih, yeni teknik vasıtaların sunduğu gözü pekliğe ve maceraya daha meyilli yeni bir insan tipi yaratmıştır. Modern kapitalizmin Protestan kaynakları üzerindeki Max Weber'in meşhur tezi, herne-

kadar ılımlaştırılmış da olsa; yine de bir hakikat payı ihtiva etmektedir.

Gerçekte, ilâhî inayetle bağışlanma doktrini, sadece feragat, zahitlik, kurtuluşu kaybetme korkusu içinde nefsi körletmeyi değil; aynı zamanda sadece imanla elde edilebilen ve İsa tarafından herkes için vaktiyle elde edilen kurtuluşun yardımı içinde; yaratıcı hür yayılma ile, yeni bir ahlâk emreder.

Yine bağışlanma doktrini, İncil'le Ahdi Atik'in hükümleri arasındaki münasebetlerin yükselmesini emrediyordu. Hükümlerin nihayetindeki Paul'cü doktrine işaret ederek Luther, buna özellikle bağlı kaldı. Buna göre Hıristiyan; sadece kurallar altında yaşıyan bir kişi değil; aynı zamanda İncil'in vaadinde yaşıyan bir kişiydi... İşte bunun içindir ki Luther, insanı köleleştiren tüm kilise kanunlarını altüst etmiştir. Ona göre hıristiyan, prométhée'nin (Mitolojide bir tanrı) gururlu hürriyeti içinde değil; hataları hergün yeniden bağışlanan mütevazi bir varlık hürriyeti içinde hür bir insandır. Bunun için istikbal onun için daima açıktır.

Zaten, Reform düşüncesinin iki önemli konusu olan **İncil'in otoritesi ve ilâhî inayetle bağışlanmanın** ötesinde, Protestanlıktan bir fikir elde etmek mümkün müdür?

ALLAH HAYY OLAN KELÂMDIR :

André Dumas'ın (20) işaret ettiği gibi, Protestanlığı Tanrı kelâmı dini olarak tarif edebiliriz. Bu anlamda o, Allah'ı Kutsal Cevher olarak değil, Hayy olan kelâm olarak tasavvur etmiştir. Bu ifade şekli sadece Reformistlerde değil; biribirlerine oldukça ters olan Karl Barth (21), Rudolf Bultmann (22), Gerhard Ebeling gibi çağdaş ilâhiyatçılarda da göze çarpar.

Allah bize kendini kelâm olarak ve vahyin özelliği olarak tanıtır. Bu durumda vahiy, bedenleşmiş kelâmdır. O halde iman, kelâmı dinlemekten başka bir şey değildir. Thomisme tarafından bildirilen Katolisizm, evharistik tür-

ler içinde mevcut olan ve Kilise öğretme yetkisi içine işlemiş olan ontolojik cevher imtiyazına meyilli idi. Mistisizm tarafından öğretilen Katolisizm ise, Allah'ı ifade edilmez bir sükûnet haline getirmiştir. Protestanlık ise, Allah'ın varlığının kelâm olduğunu, sonra insanla Allah arasındaki münasebetin, kelâmın alındığı Allah'ın konuştuğu, insanın cevap verdiği bir diyalog içinde meydana geldiğini öğretmiştir. Kelâmın haber verilişi olan vaaz üzerinde protestanlığın ısrarı, işte bunun içindir. O bu haliyle sırları (sacrement) ihmal etmiş değildir. Yine bundan dolayıdır ki kelâm ve kilise sırrı, Protestan ibadetinin iki kutbunu oluşturmaktadır. Fakat ibadetteki iç hareket, kelâmdan sırra doğru ilerliyor, sırdan kelâma doğru değil. Evharistiya âyininde (Ekmek - Şarap âyini) dikkat, kutsal bir cevher haline gelmiyen (yani Ekmek, ekmek olarak; şarap, şarap olarak kalmaktadır) türlerde temerküz etmez. Fakat, mü'minleri yemeğe davet eden Rabbın, sözü üzerinde toplanır. Orada Rab, onlara kendini, Hayy olan kelâm olarak sunmuştur. Burada türlerin takdisi söz konusu değildir. Yine burada hiçbir cevher değişimi meydana gelmez. (Ex opere operato) Bunun içindir ki kelâm olarak Allah, elle tutulabilen bir kutsalın içinde bulunamaz. İhtiras dolu aşırılıkları ve ona karışan müsamahasızlıklar ne olursa olsun; Reformun, ikon düşmanlığının bir téolojik anlamı vardır... Buna göre Hıristiyan, resimlere, heykellere, cesetlere değil; kelâma karşı dikkatli olmaya onu kalbinde ve zihninde yaşatmaya davet ediliyordu.

KİLİSE KELÂMLA TOPLANMIŞTIR :

Üstelik Kilise, Havariyyun'a özgü miras silsilesi ile, Kutsal bir iktidarın intikali ile temayüz etmiş, Kutsal bir cevher de değildir. **Gerçekte Kilise, bağışlanmış günahkâr insanların, ilâhî kelâmla icra edilmiş bir toplanmasıdır.** Reforma inanan insanlar, Kilisenin olduğu her yerde, kelâmın haber verildiğini ve Kilise sırlarının İncil'e göre dağıtıldığını söylemişlerdir. O halde Kilise bir olaydır. Çünkü söz, bir olay meydana getirme özelliğine sahiptir. İşte

bütün bunlardan dolayı, Protestan papazları, kelâmın hizmetçileridir. Zaten onların, **kelâmı bilmelerinden başka da bir imtiyazları yoktur.** Kendileri ile lâikler arasında bir tabiat farkı kuracak hiçbir silinmez değeri de ellerinde bulundurmadıklarından onlar, bir din adamı da değillerdir. Bunun için Protestanlık, bütün mü'minlerin evrensel dinî imtiyazı ile; din adamlarının görev - imtiyazı arasındaki ayırımı, şuurlu olarak reddetmiştir. Bir Protestan papazı tarafından ifa edilmiş hiçbir Kilise faaliyeti yoktur ki o, bir lâik tarafından da yapılmış olmasın. Eğer, Protestan Kilise tarihi içinde icra olunan oldukça sert işlerin bir taksimi yapılmışsa; bu taksim, sadece disiplin açısındandır, imanî açıdan değildir.

Bu duruma göre, kelâm vasıtasiyle bir toplanma olayından başka bir şey olmayan Kilise; insanın kurtuluşunu elinde tutan veya onu bölüştüren bir yer değil; sadece onu ilân eden bir yerdir. Bu yüzden Kilise, günahlara bir bağışlama vermiyor, sadece bağışlanmayı ilân ediyor ve onu doğruluyor. Gerçekten sosyolojik olarak Protestanlık, Kiliseyi ilâhî inayet vasıtaları dağıtıcısı haline getirme temayülü ile mücadelede bir hayli zorluk çekmiştir. Hıristiyan ilâhiyat tarihi içinde, bu temayülün üstün gelme tehlikesi anında şiddetli reaksiyonlar müşahade edilmiştir. Bu konuda, Kierkegaard (23) tarafından ifşa edilen Kilisenin durumunu düşünmek yeter.

İMAN VE TENKİTLİ YORUM :

Allah, kelâm olduğuna göre, insanın imanı da güvenden başka birşey değildir. Kelâm ya kabul edilir veya reddedilir. İnsan da onu ya hayatiyle ilgili olarak kabul eder ya da onu yabancı bularak kabul etmez. İnsanın iman sahibi olması, onun aptal olmadığı anlamına gelir. Bu haliyle iman, tabiat üstü tezahürlerin bekleyişi ile gıdalanmıştır. Yine onun konusu, görünen bir kutsallıktır. Bu şartlar içinde, vasıflandırdığımız gibi, kutsal kitabın özel rolünü tasavvur edebiliriz. O, sadece kelâma girdirme va-

sıtasıdır. Yine o, Allah'ın konuştuğu yegâne şehadettir.

Buna göre, kelâm teolojisi yerine «Kutsal Kitap ideolojisini» (24) koyarak, Protestanlığın bir Kutsal Kitap dinî haline geldiği devirleri gerileme devirleri olarak telâkki etmek gerekir. Bütün bunlara rağmen, Kutsal şeylerin, ihtiyatlı kullanılması anlamında bir din olmamak için; Kutsalı reddetme gayreti içinde Protestanlık, daima aynı kalamamış, ona, İncil'i «Kâğıttan Papa» yapan bir durum ârız olmuştur.

Hatta bazan onun Kutsal Kitab'ın lâfzını bile Tanrısal bir ilham olarak tasavvur eden Théopneustique ve lâfızcı (25) birtakım temayülleri bile, beslediği olmuştur. Böylece, çok önemli bir hadise olarak kelâmın asıl anlamı dışarıda bırakılmıştır. Ancak burada, Protestanlığın zihniyetine uygun olarak, tarihî eleştiri metodlarını Kitab-ı Mukaddes etüdüne uygulamayı yasaklamadığını da belirtmek gerekir. Böylece Protestanlık, tarihî dökümanların bir derlenişi olarak, Kitab-ı Mukaddes'in de; diğer metinler gibi aynı metodla incelenebileceğini belirtmek ister. Şüphesiz, Kutsal Kitap karşısındaki bu hürriyet, özellikle XIX. yüzyılın sonunda Allah'ın babalığı ve insanların kardeşliği gibi genel fikirler konusunda Kutsal Kitab'ın muhtevasında, sanıldığından daha fazla abartmalı kritiklerin yapılmasına neden olmuştur.

Aslında Protestan liberalizmi, çağdaş Katolik modernizmi, Hıristiyan iman ve hayatını tesis etmek için; yegâne otorite olan çekirdeği ortaya çıkarabilecek olan şeyin, tarihî eleştiri metodları olduğunu düşünmekle, haksızlık etmişlerdir. Lâfızcılık hareketi de farklı metodlarla da olsa, aynen bunun gibidir. O da Kitab-ı Mukaddes metinlerinde göze batan kelâm olayının peşindedir. Aslında bu olay, insanın ve tarihin İsa'sı olan İsa ile bir karşılaşmadır. Çağdaş dünya da, kelâm olayının bu karakterini, en iyi şekilde ortaya koyan şüphesiz Karl Barth olmuştur.

PROTESTANLIK RUHUNUN İLERLEYİŞİ :

Şüphesiz bu Protestanlık ruhu, Reformdan doğmuş

olan kiliseler için bir dayanıksızlık ihtiva ediyordu. Şimdilik kelâm hadisesi, Kilise toplanmasının yegâne garantisi olmuştu. Ancak bu şartlar içinde Kilisenin tarih boyunca devamlılığı, nasıl temin edilecekti? Çünkü Protestan kiliseleri, birtakım kurumlara ve sosyolojik yapılara da sahip bulunuyordu. Bunlar, zaruri, kesin fakat yine de izâfî birtakım ifade vasıtaları olarak kabul edilmişlerdir. Gerçekte Protestanlık bu düşünceyle tutarlı olabilmek için, Kilisede Allah'ın vaadi ve sadakatinden başka bir garanti bulamamıştır. Diğer taraftan, eğer kelâm, Kutsal Kitap'dan yeniden dinlenmiş olsaydı; sağlam bir doktrinel bünye oluşturmak oldukça zor olacaktı. Hiç şüphe yoktur ki, Protestanlık, iman ikrarları içinde açıklanmış, bir takım doğmalara sahipti. Fakat bu doğmalar, nekadar dikkate değer nekadar saygıya lâyık olursa olsunlar, onların otoriteleri kelâm karşısında daima ikinci plânda kalacak, sadece, doğmaların da yeniden ele alınmaları ve formüle edilmeleri imkânsız olmayacaktı. Zaten Protestan imanının, tarih boyunca formüle edilmiş birtakım doğmaların, tenkitli bir incelemesi olduğu söylenebilir. Kutsal Kitabın şehadet ettiği Allah'ın kelâmı, yine bu noktada sürekli bir tenkit görevi icra eder. Değişmez bir doktrinel öğretme fikri yani yegâne Doktrinel gerçek görüşü, Protestanlık ruhu ile uzlaşmaz. Yine biri tarafından söylenen söze iman, doktrinel önermelere konu teşkil etmez. Şüphesiz bu önermeler, öğretim, mesajın ulaşımı, Hıristiyan imanı ile diğer doktrinler veya dünyanın gözlemi arasındaki uyuşmazlıkların farkına varmak için, zaruridirler. Ancak bu zaruret ikinci plândadır. Daha makul bir ifadeyle o, yaşadığı ümidin hesabını vermek için imanî bir çabayı temsil eder. Burada kesin olan husus, ilk anda imana katılmanın, doktrinel önermelere dayanmadığıdır. Bu açıdan doğmalar, sadece bir yol göstericidirler (26).

PROTESTANLIĞIN YAYILIMI :

Protestanlık bugün nekadar nüfusu temsil ediyor? Bu soruya ilmî bir sarahatle cevap vermek oldukça güçtür.

Çünkü elimizdeki resmî ve Kilise istatistikleri, biribirini tutmamaktadır. Çünkü her iki istatistk de aynı kriterlere dayanmamaktadır. Ayrıca, bazı kiliseler, sadece Kiliseye bağlılıklarını açıkça ifade eden yetişkinleri, mensupları olarak dikkate alırlarken; diğer bazıları ise, tüm vaftiz olanları, kendi mensupları olarak kabul etmektedirler. Bununla birlikte dünyada 300 milyon civarında Protestan'ın olduğu kabul edilmektedir. Bu nüfusun dağılımı ise şöyledir :

Avrupa'da : 110 milyon; Kuzey Amerika'da : 130 milyon; Afrika'da : 22 milyon; Asya'da : 12 milyon; Avustralya ve Okyanuslarda : 9 milyon; Güney Amerika'da : 10 milyon.

Belli başlı Protestan mezhepleri arasındaki nüfus taksimatı ise şöyledir :

Luthériènler : 75 milyon; Presbytériènler (Reformés) : 50 - 55 milyon; Anglikanlar : 38 - 40 milyon; Methodistler : 41 - 42 milyon; Baptistler : 50 - 60 milyon Congrégationalistler : 6 milyon; Pentékotistler. Bunlar istatistiklere girmek istemezler.

Bugün Protestanlığın durumu nedir? Bu soruya yuvarlak bir cevap vermek mümkün değildir. Genel nüfus artışı gözönünde tutulursa, Avrupa ve Kuzey Amerika'da Protestanların sayısı değişmemektedir. Ayrıca, Protestanlıktan Katolikliğe, Katoliklikten Protestanlığa geçenlerin sayısı da aynı sayılır.

Bütün bunlarla beraber, rakamla zor belirtilebilen genel bir Hıristiyanlıktan uzaklaşma sözkonusudur. Fakat bu uzaklaşma çok yavaş olmaktadır. Bu konuda çok çabuk şehirleşmiş ve endüstrileşmiş bazı ülkeler, daha hızlı bir uzaklalşmaya şahit olmuşlardır. Meselâ, Batı Almanya'da, Kilise vergisinden kurtulmak için kiliseden ayrılmayı yazılı olarak belirtmek gerekir. Bunun için son yıllarda Kiliseden çıkış beyan edenlerin sayısında bir artış olduğunu söyleyebiliriz (1967 yılında 42.000 kişi; 1968 yılında 54.000 kişi Kiliseden ayrılmıştır). Buna karşılık, Avusturya'da

Protestanlık, önemli ölçüde artış göstermiştir. (Yani 1945'-den beri % 20 artmıştır). Fakat bu artışın sebebi, kısmen eski Avusturya - Macaristan topraklarından gelen mülteci akınlarıdır. Güney İtalya'da ise yirmi yıl boyunca, Protestanlık lehine bir hareket oluşmuştur. Ancak bu olayın istikrarlığını belirtmek için vakit erkendir. İçinde bulunduğu yarı hürriyete rağmen, İspanyol Protestanlığı, yavaş ilerlemektedir. Sakınca teşkil eden bölgelerin tenhalaştırılmasının kurbanı olarak Fransız Protestanlığı, Birinci Dünya Savaşının sonundan itibaren muayyen bir gerilemeye şahit olmuştur. Avrupa'da zikre değer önemli bir olayda; Sovyet Rusya'daki vaftizlilerin çoğalmasıdır.

Ayrıca, asrın başından beri Kuzey Amerika, bütün dinî ekollerin dikkate değer bir artışına şahit olmuştur. Böylece din, Sosyal hüviyetin tesbitinde önemli bir vasıta olmuşa benziyor. Fakat bizzat medeniyetin yapısından ileri gelen sebeplerden dolayı, bu dinî hareket şimdi durmuşa benziyor.

Güney Amerika ise, Protestanlığın hızlı artışının parlak bir örneğini takdim eder. 1916 yılında sadece 122000 Protestana sahip olan bu kıt'a, 1957 sayımında 5 - 6 milyon Protestana ve nihayet bugün 10 milyondan fazla Protestana sahiptir. 1962'de günde 1000 civarında Katoliğin Protestanlığa geçtiği tahmin ediliyor. Daha sonraki yıllarda bu hareket biraz yavaşlamıştır. Formasyon yönünden kifayetsiz olan çok az bir Katolik papazı, Protestanlığın bu çekiciliğini, gerçek cemaat olan **Paroisse**'ın olmayışı ile açıklamaktadırlar. **Aslında buna, bir Protestan mezhebi olan Pentecôtiste misyonerlerinin olağan üstü dinamizmlerini de ilâve etmek yerinde olacaktır.**

Özellikle İslâm'ın yayılışı ile mukayese edildiğinde; Afrika'nın hıristiyanlaştırılması, nisbeten ağır olmuştur. Yine de yılda 200.000 Afrikalının vaftiz olarak kiliseye katıldıkları tahminen söylenebilir. Misyonerlik neticesinde doğmuş olan bu kiliselerin çoğu, özellikle İkinci Dünya Harbinden, sonra, çok önemli bölünmelere muhatap olmuştur. Netice-

de, Kiliseyi kuran şahsa endişe verici dinî bir anlam tevdi eden ve Mesihî bir karaktere sahip olan Batı hıristiyanlığını reddeden; bir takım bağımsız hıristiyan kiliseleri, meydana gelmiştir.

Hıristiyanlığın Asya'daki yerleşimi, Afrika'dan çok daha eskidir. Ancak geleneksel Monoteist dinlerin gösterdikleri mukavemet nedeniyle, Hıristiyanlık oraya da çok yavaş nüfuz etmiştir. Meselâ, Hindistan'da 12,5 milyona yakın Hıristiyan vardır. Bunun da 4 - 5 milyona yakını Protestandır. Protestanlığın en hızlı yayıldığı memleketler Endonezya (1966 - 1969 arası Vaftiz olanların sayısı % 50 artmıştır), 1,5 milyon Presbytérien ve Méthodist ile Kore, 800.000 Protestan ile Birmanie'yadır. Protestanlık, Çin Komünist ihtilâlinden önce Çin'de 1 milyon müntesibe sahipti. Hatta kurdukları Üniversiteleri vasıtasiyle orada çok kuvvetli bir tesir icra ediyordu. Bugün bu cemaatın varlığının devam edip etmediğini bilmiyoruz. 700.000 müntesibiyle Japonya'da zayıf olmasına rağmen Protestanlık, ellerindeki okul ve üniversite teşekkülleri ile muayyen bir parlaklığa sahip bulunmaktadır.

Burada bir defa daha belirtelim ki, Hıristiyanlığın geleceği gibi, Protestanlığın istikbali de yeni teknolojik medeniyetin meydan okumalarına ve onun getirdiği proplemlere, cevap vermesine bağlıdır.

PROTESTANLIK KİLİSESİ :

Protestanlık, kilise yapısına ve teşkilâtına birinci derecede önem vermez. Protestanlık, amentüsünde Allah'ın kelâmının ve kilise sırlarının öğretilmesi için sadece bir öğreticiye gerek duyduğunu açıklar. Hatta Luther'den daha çok kilise teşkilâtçısı olan Calvin bile kilise disiplinine fazla önem vermemiştir. Yine de o, İngiltere kilisesi içinde gerçekten İncil'in vaaz edilmesi şartıyla varlığı devam eden piskoposluk hiyerarşisinin kabulünde, pek zorluk çıkarmamıştır. Reformun belirlediği kilise tarifi, mahallî cemaata öncelik atfediyor. Çünkü onlara göre İsa'nın bedeninin şe-

killendiği yer cemaattır. Bu müşahhas cemaat endişesi, Protestan kilisesi için daimîlik arzeder. Fakat bununla beraber Protestan Kilisesi için, kilisenin evrenselliği de gözden uzak tutulmamıştır. Ancak mahallî cemaat, evrensel kilisenin imtiyazlı bir ifadesidir. Buna göre Protestanlık da evrensel kiliseyi kabul etmektedir.

Yine reformdan doğmuş olan kiliselerin, bu iki zorlayıcılığa kendilerini kaptırdıkları da görülecektir. Fakat bu kuruluşların tek şekilli olmadığını belirtmek gerekir. Çağdaş Avrupa'yı karakterize eden millî bölünme, farklı kiliselerle hiçbir zaman uzlaşmamıştır. Diğer taraftan, toptan reforma geçmiş olan milletlerde kurulan kiliseler, söz konusu edildiğinde (İskandinav Kiliseleri) veya Katolik kiliseleri ile birlikte veya ona muhalif olan kiliseler gözönünde tutulduğunda; kilise organizasyonunun oldukça farklı olduğu dikkat çeker. Çünkü Temel ilhamla, tarihin değişkenliği arasındaki kombinezon, belirli kilise tiplerini ortaya çıkarmıştır.

Piskoposlukla ilgili hiyerarşik kilise tipi, Roma ile yumuşak kopuşun cereyan ettiği bölgelerde daha da belirgindir. Bunların en canlı örneğini İngiltere Kilisesi ile İskandinav kiliseleri teşkil eder. Din kurulu ile ilgili olan presbyterien kilise tipi ise, daha çok Konsey ve kurul hiyerarşisine bağlıdır. Bunlar da, cemaat kurulu ve mahalli düzeyde presbyterial konsey; Bölgesel kurul ve bölgesel konsey; millî kurul ve millî konsey'den oluşur. İşte, Fransa, İskoçya, İsviçre, İtalya, Reform kiliselerinde geçerli olan kilise rejimi, bu tip bir sistemdir.

Net olarak ayrılmış olan bu iki kilise tipi arasında, Sinodları ve piskoposlardan oluşan konseyleri düzenleyen bir takım karma kilise tipleri daha vardır. Almanya'nın Lutherci Kiliseleri ile Lutherci ve Reformist Macar kiliseleri böyledir. Piskopos, **ya kayd-ı hayat şartı ile ya da belirli bir zaman için seçilir**. Bu haliyle Piskopos, sadece Sinodun vekili değildir. Onun özel otoritesi de vardır. Piskoposluk, papazlara has görevin özel bir şeklidir. Burada

ayrıca presbytérien kurul tipinin, piskoposluk tipine yakın olduğuna işaret edilebilir. Hatta bu anlâmda, değişik konseylerin başkanları piskoposların yetkilerine sahip görünüyorlar. Piskoposlarla ilgili kilise tipleri de, bir takım kurullara sahiptir. Bu açıdan İngiltere Kilisesi bünyesinde yapılan devrim, müntesiplerin tamamının, delegelerle killise yönetimine katılabilmesine matuftur.

Kongregasyonalist kilise tipi ise, mahallî topluluğun muhtariyeti ile temayüz etmiştir. Çoğu defa bu muhtariyet çok ileriye gider. Öyle ki, ayinsel proplemlere ve doktrinel proplemlere kadar uzanır. Amerika Kongregasyonalizmi, Baptizm, Librizm bu kilise tipinin örneklerini teşkil eder. Ancak burada da bir evrim kendini göstermektedir. Şöylel ki, mahallî topluluklar, kendi aralarında kuvvetlenmeye yönelen birleşik (Fédèral) bir tabiat bağı ile birleşmişlerdir. Kiliselerin, dünyaya yönelik proplemlerle karşılaştığı, misyoner stratejisi hazırladıkları bir devirde, bu eski kongregasyonalizmin kifayetsizliği, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Protestan kiliselerinde görülen bir başka tip de, kısmen geçmiş kilise tiplerinden biçim kazanmış olan tiptir. Protestanlığın oldukça kalabalık olduğu bölgelerde ve Protestan kilisesinin tam bir resmiyete sahip olduğu yerlerde Multitudinist denen bir kilise tipi, üstünlük kazanmıştır. Bu tip kilisenin üyeleri, Protestan neslindendir. Öyleki, onlar, bu kiliseden ayrılmazlar. Bu kilise tipi, her insanın bir kiliseye bağlı olmasının doğal olduğu bir hıristiyanlık sisteminin delilini teşkil etmektedir.

Bir başka kilise tipi de XVIII. ve XIX. asırların uyanış hareketlerinden doğmuş olan ikrarcı (professant) kilise tipidir. Böyle adlandırılmasının sebebi, kiliseye girişte kişisel bir iman ikrarının şart koşulmuş olmasıdır. Bu kilise tipi, **Vaftizi; sadece yetişkinlere tatbik etmektedir.** Bu kilise tipi, hıristiyanlığın çözülme devresiyle çağdaştır) İkrarcı kilise tipi, mensuplarının militanlığı ile temayüz etmiştir.

KİŞİSEL TAAHHÜDE YENİ BİR MÂNÂ VERMEK :

Şüphesiz bu iki tip arasında zarurî olarak karşılıklı bir tesir meydana gelmiştir. İmanın, kendiliğinden oluşmadığı, değişik ideolojilerin onunla mücadele ettiği bir dünyada; hıristiyan taahhüdünü, daha ciddi bir karakter haline getirmekte zaruret vardır. Yine Multitudinist kiliseler, Konfirmasyon ayinine kişisel bir taahhüd karakteri vermeye çalışıyorlar. (Böylece Konfirmasyon âyini 16 veya 18 yaşına kadar geciktirilerek dinî eğitim uzatılıyor ve Konfirmasyonun otomatik karakterine çare bulmak için çalışılıyor). Ayrıca onların bir çoğu, küçüklerin vaftizi konusunu, yeniden gözden geçirmektedirler. Teolojik olarak Allah'ın gönül rahatlatıcı lutfunun bir alâmeti olarak doğrulanmış olan pedabaptism (çocukların vaftizi) kiliseden az veya çok kopmuş olan ebeveynlerin, onu sadece sosyal bir ayin olarak görmeleriyle anlamını gerçekten kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Fakat buna paralel, ikrarcı kiliseler şöyle bir gelişme geçirmişlerdir : Önce ikrarcı kilise tipi, onlara göre geleneksel bir model haline gelmiştir. (Yani aile geleneği ile, Babanın oğulda olduğu ikrar edilmiştir.) Diğer yandan onlar, fertlerin imanının ikrarının duygusal ve heyecan verici karakteri üzerinde, oldukça ihtiyatlı davranmışlardır.

Kilise tipleri arasındaki bu etkileşim, müşterek projeler üzerinde daha merkezî ve aynı zamanda daha dışa açık bir cemaat hayatının yeni şekiller aramasının bir ifadesidir. Katoliklikte olduğu gibi Protestanlıkta da bir takım Gizli itirazcı grupların oluşu (Bunlar temel cemaat veya yeraltı kilisesi olarak isimlendirilmişlerdir) bu araştırmanın ve endişenin bir başka belirtisidir.

BİRLİK PEŞİNDEKİ PROTESTANLIK :

Bölünmelerin skandalını, Protestan kiliselerine en iyi şekilde hissettirenler misyonerler olmuştur. Bu skandal, eski hıristiyan memleketlerinde çok dramatik olarak tadılmıştır. Gerçekte yerli halk, aynı İncil'in, niçin farklı ve

hatta rekabet halinde kiliselerin kuruluşuna neden olduğunu sormaktan kendini alamamıştır. İşte sadece bunun için ,1910'dan beri ilk defa Edinburg'da toplanan I. Dünya Misyonerleri Toplantısı; Kiliselerden, bıkmadan birlik yollarını aramalarını talep etmiştir. Aslında Protestanlığın bölünmeleri, geçmişte dramatik bir karaktere sahip değildi. Aynı şekilde bölünmeler, Protestanlar ile Anglikanlar arasında ve çoğu defa Lutherciler, Reformistler arasında tuhaf bir evharistik cemaat meydana getirmişti. Ancak politik şartlar, bazı ülkelerdeki zulümler, haberleşme zorlukları XVII. asırda Protestanların tüm yakınlaşma gayretlerini imkânsız hale getirmişti. Yine, Reformun farklı cereyanları sert bir Ortodoksluk halinde kristalleşmişti. İşte bundan dolayı, 1631'de bir uzlaşma sağlama niyetiyle toplanan Dordrecht kurulu başarı sağlayamadı. Neticede XVIII. asırda ve XIX. asrın büyük bir kısmında Protestanlık, Rasyonalizm, Pietizm, Ortodoksluk, Liberalizm gibi her kilisede canlı bir gerilimin meydana getirilmesine sebep olan ve hiçbir zaman birleşmeye imkân vermeyen çok sayıdaki doktrinel çatışmalarla iyice sarsılmıştı. Oysa, XIX. asırda bir takım uzlaştırıcı teşebbüsler de eksik olmamıştı. Fakat bu teşebbüsler, bir yandan millî plân üzerinde vuku bulmuş; diğer yandan da her kilisenin içinde farklı zihniyetlerle karşılaşmıştı. Meselâ, 1841'den beri Reformistlerle, Luthercilerin birleşmesi için Fransa'da çok sayıda toplantı yapılmıştı. Fakat bu toplantılar hiçbir netice vermemiştir. **Çünkü Reformistlerin büyük bir kısmı, zahidâne bir uyanışın tesiri altında iken; Lutherciler daha çok liberalist bir tavrın içindedirler.**

GENÇLİK VE MİSYONER DERNEKLERİ :

Protestanlığın birleşmiş olması için oldukça dar olan Millî çerçeveyi aşmış olmak gerekiyordu. İşte bu beklenilen durum, mezhepler arası ve milletlelr arası gençlik hareketlerinin ortaya çıkmasiyle tahakkuk etmiştir. Bu gençlik hareketlerini «Genç hıristiyanların Evrensel İttifakı (1855'de Paris'te kurulmuştur.), 1894'de kurulan «Genç Kızların Hıristiyan Birliği Evrensel İttifakı»; 1895'de kurulan «Hıristiyan Üniversite Öğrencileri» derneklerinin genel federasyonu» olarak görüyoruz. İşte bütün bu hareketler, reform kiliseleri kadrosunu aşan bir hıristiyanlaştırma endişesiyle kendini göstermiştir. Bütün bu hareketler, genç kuşaklara evrenselliğin anlamını ve mezhepler ötesi bir birlik tecrübesiyle yaşama izni vermektedir.

Bu konuda U.C.J.G. (Les Unions Chrétiennes de Jeunes gens) yasası tüm derneklere hizmet edebilir. Bu birlik şu görüşleri yansıtır : «**Genç hıristiyanların evrensel ittifakının hedefi, İncil'e uygun olarak İsa - Mesih'i tanrıları ve kurtarıcıları olarak tanıyan tüm gençleri birleştirmektir. Bu gençler, ünvanlarıyla ve hayatlarıyla İsa - Mesih'in talebeleridirler ve onlar gençler arasında Rabblarının krallığını yaymak isterler.**» İşte bu hareketin, kilise bölünmelerinin ötesinde bir birleştirme hedefi vardır. Ayrıca bu hareket bir lâikler hareketidir. Onun için hiçbir kilise otoritesinin kontrolüne de, boyun eğmemektedir.

Misyonerler de aynı proplemi ortaya koymakta gecikmediler : «Hıristiyanlaştırma hareketi, mezhep hudutlarının aşılmasını gerektirmiyor muydu?»

İşte böylece gençliğin ve misyonerlerin müşterek faaliyeti, birliğin aranmasının mümkün olduğu yeni bir ortam oluşturmaya muvaffak olmuştur. Ayrıca I. Dünya Savaşını haber veren tehditler, Batı dünyasında etkili şekilde hıristiyanlıktan ayrılmaların farkına varma, kiliselerin daha geçerli bir şekilde kendilerine şu soruyu sormalarına neden olmuştu : «Eğer görevimizde başarısız olmuşsak bunun başlıca nedeni birliğimizin olmayışı değil midir?»

KİLİSELER BİRLİĞİ :

İşte bu tecrübeler ve proplemler XX. yüzyılın kiliseler birliğinin doğmasına neden olacaktır. Protestanlık bu birliğin «Tek Biçim»cilik anlamına gelmediği görüşündedir. O, dinî geleneklerin dindarlık tiplerinin, âyin şekillerinin

büyük bir farklılıkla devamında fayda görmektedir. Yine Protestanlığa göre; Kilise, idarî merkezileşmeyi redde örnek teşkil etmelidir. Çünkü Protestanlığa göre, mü'minlerin evharistiya âyininde aynı masa etrafında toplanmasına mani teşkil eden tüm engeller kalktığı zaman, birlik tam olarak gerçekleşmiştir. Aksiyon, misyon, şehadet, insanlara hizmet anlamlarındaki birliğe gelince (Güneydoğu Asya veya bütün Afrika Kiliseleri Konseyi gibi) ya genel konsey seviyesinde ya da mahallî konsey düzeyinde veya millî konsey düzeyinde gerçekleşebilir. (Amerika'daki Mesih'in kiliseleri millî konseyi, Fransa Protestan federasyonu, Almanya L'Evangelische Kirche kiliseleri) gibi.

Aslında, Protestan birliğinin doktrinel ve manevî temeli, reformdan çıkmış olan büyük kiliselerle ilgili olarak açık şekilde ortaya konmuştur. Böylece, iki asırdan daha çok gerçekleşmiş görünen Bossuet'nin kehaneti, şimdi tıkanmış durumdadır. Bununla beraber, Katoliklik için olduğu kadar, Protestanlık için de onun geleceği ile ilgili olarak kiliselerin bünyesinde yeni bir takım çatlaklıkların göründüğü hipotezini de göz önünde tutmak gerekir. Artık bu kiliseler, XVI. asır kırılmalarının esasında olan veya bizzat Protestanlığın iç bölünmelerinin temelinde olan klasik tartışmaların üzerinde durmuyorlar. Onların aktüel proplemleri, kâh teolojik denen, kâh sosyal ahlâk ve politik denen tartışmalardır. Hakikaten Bultmann'ın ve talebelerinin Kutsal Kitap teolojisiyle ilgili olarak tanınan tezlerinin büyük başarısı (Yani Kutsal Kitabı mitolojilerden temizleme ve içinde Kérygme'in ifade edildiği ilim öncesi dünyanın imajlarından Kutsal Kitabı kurtarma tezleri) bir yandan bütün kiliselerde, Kutsal Kitabın yorumu konusunda hareketli tartışmalar doğururken ve tabiatıyla yeni vaaz ve öğretim şekillerinin doğmasına yol açarken; diğer yandan da Protestanlardan olduğu kadar Katoliklerden de birçok hıristiyan; müessese olarak kilise ile çeşitli ekonomik ve politik iktidarlar arasında olacağına inandıkları tesanüt konusunda kendi kendilerine bir takım sorular sormaktadırlar. Onlar, daha devrimci ve muteriz bir hıristiyanlığın yollarını belirlemeyi istiyorlardı. Onlara göre, Kilisenin geleceği, kilisenin ezilmişlerin ve haksızlığa uğramışların yanında yer almasına bağlıdır. Çünkü onlar, Ortodoksluğun, Orthopraxie üzerinde üstünlük sağlamayacağı düşüncesindedirler. Çünkü XVI. asırdaki kesin proplem, ilâhî inayetle kurtuluş proplemi iken, XX. asrın proplemi, sosyal ve ekonomik yapılar içinde yapılacak bir devrim vasıtasiyle insana hizmettir. Dün «Romalılara Mektubu» doğru şekilde yorumlama söz konusu iken; bugün Matta XXV'in «Son yargı gününü ciddiye almak» söz konusudur. İşte bütün bunlardan dolayı bir devrim teolojisinden bahsedilmekte tereddüd edilmiyor. Acaba, tüm hıristiyanlık dünyasında görünen bu yeni çatlaklıklar, yarın, bugün tahmin edilemeyen yeni kırılmalarla mı sonuçlanacaktır? Aslında bu soru, sorulmaya değer bir sorudur.

PROTESTAN SOSYAL AHLÂKI :

Protestanlığın, devirlere ve bölgelere göre cemiyet ve devletle çok farklı ilişkiler içine girdiği bir gerçektir. Protestanlığın muhtelif memleketlerdeki azlık veya çokluğu göz önüne alınırsa, bu farklılık hâlâ ortada durmaktadır. Meselâ, İskandinav ülkelerinde Protestanlık, genel nüfusun % 95'ini teşkil etmektedir. Ayrıca kral, teorik olarak da kilisenin başıdır ve genellikle yönetimle ilgili bazı kilise kararları parlamentoda oylama konusu olmaktadır. Fransa'da ise, 50 milyon genel nüfusa göre 850.000 Protestan azınlık teşkil eder. Çünkü Fransa'da Protestanlığın tarihi, zorluklarla doludur. 1560 yılına doğru krallığın yarısına yakını, Protestanlık lehine fethedilmişken; (Nante Fermanının yürürlükten kalkmasıyla) 1685'den itibaren Protestanlık ihtilâl arefesine kadar devam edecek olan gizli bir hayata zorlanmıştır. Kendini devletin himayesi altına sokan resmî bir statüyü ilk konsil'den alan Protestanlık, ekseriya sıkıcı idarelerin altında XIX. yüzyıl boyunca çe-

şitli durumlara şahit olacaktır. İşte bunun için de o, 1905 ayrılma kanununu, sevinçle kabul edecektir. Yine bu iki misalin mukayesesi bile, oldukça değişik bir toplum içerisinde Protestanlığın, nasıl bütünleştiğini anlatmaya kâfi gelecektir.

VİCDANLARA VE HÜRRİYETLERE SAYGI :

Son on yılın ışığında, sosyal ve politik faaliyet alanında Protestan kiliseleri tarafından uygulanan muayyen hareket kaidelerini ortaya koymamız mümkündür. Bu hareketler, herhangi bir politik ideolojilerin ne lehindedirler, ne de aleyhinde... Bizzat Marksizm bile, Protestan otoriteleri tarafından prensip itibarı ile hiçbir resmî kınamanın konusu olmamıştır. Doğunun komünist ülkelerinde kurulan kiliselerin kanaatı şudur : Hıristiyan şehadeti, kapitalist rejimlerde olduğu gibi, komünist rejimlerde de ifade edilmiştir. Her iki rejimde de karşılaşılan engeller aynı tabiatta olmasa da, her ikisinde de engellerin varlığı gerçektir. Aynı şekilde, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, Çekoslovakya'da, Macaristan'da Protestan kiliselerinin, hıristiyan inançlarını inkâr etmeksizin, yani Marksizmi kabul etmeksizin müntesiplerini dürüst bir şekilde sosyalist devlet kurmaya davet ettiklerini görüyoruz. Bu, belki gerçekleşmesi zor bir bahis olarak düşünülebilir. Fakat gerçekten buna teşebbüs edilmiştir.

Öyle görülüyor ki, ideolojilerle ilişkisi olmaksızın Protestan kilisesi, sadece müşahhas proplemlerle meşgul olmuştur. Böylece onun ilgilendiği proplemleri, hayat, ölümsüzlük, hürriyet, insan haysiyeti, insanın kendini tam olarak ifadesi hakkı şeklinde belirtebiliriz. Kiliseler, inanılan nokta-i nazarından bu proplemlerin topyekün cemiyete müdahalesini açıklayabilmektedir.

Genel bir kaide olarak Protestan kiliseleri, genel müdahaleleri, gizli baskı vasıtalarına tercih etmiş görünüyorlar. Böylece onlar, efkâr-ı umumiyeyi uyarmaya ve onlara bilgi vermeye gayret gösteriyorlar. Ne var ki onlar da

bir takım baskılara başvurmuşlardır. Ancak bunu gizli değil, açıkça yapmışlardır. **Meselâ, oldukça zengin olan birçok Amerikan kilisesi, Güney Afrika'nın ırkçı devletlerine para veren bankaralara kapitallerini çektiklerini bildirmişler ve bu kararlarını basınla duyurmuşlardır.**

Çoğu zaman Protestan kiliseleri, çok önemli çağdaş proplemlere yetkileri olmayan teknik bir takım çözümleri, teklif etme hakkını kendilerinde görmezler. Onların tutumları Eski Ahid'in, Peygamberlerinin tutumlarını hatırlatır. Onlar da, tehlikeyi haber verir ona karşı halkı uyarır ve hatta benimsenmez bir takım icraatları ifşa ederler.

Yine, Protestan kiliselerinin haber kampanyalarını yönetmek için başka hareketlere de katıldıkları olmuştur. Ancak bunu sadece belli bir müddet ve belli bir hedef için yapmışlardır. Bugün ise, Protestan kiliseleri, özellikle Roma Katolik kilisesi gibi diger hıristiyan kiliseleri ile işbirliği yaparak hareket etmeye, gayret gösteriyorlar.

Protestan kiliseleri, politik vazifelerinin, bölgesel cemaatlerin veya özel hareketlerin sînesinde, mü'minlerin sosyal ve medenî mesuliyetlerinin anlamını harekete geçirdiğini düşünmekteler. Böylece mü'minleri, serbest bir şekilde partilere veya sendikalara yahutta tercih ettikleri aile ve kültür teşkilâtlarına (Kültür evleri, ebeveyn ve talebe dernekleri v.s.) girmeye davet etmişlerdir. Protestanlık daima kilisenin mü'minlerin hareket hürriyetini sınırlandırmamasını; bilakis işin içyüzünü tamamen bilerek onların etkisinde onlara yardımcı olmasını düşünmüştür. Bunlardan ayrı, Kilisenin kollektif taahhüdünü gerektiren bir takım ivedi proplemler de eksik değildir, (Irkçılığa karşı ve gelişme için savaş gibi), Kişisel kanaatlerin farklılığını da hesaba katarak Kilise onlara uygun gelecek şartlara göre sadece üyelerinin ferdî taahhüdünü hareket geçirebilir. Çok nadir istisnalar hariç (Hollanda'da ve İsviçre'de olduğu gibi) genel olarak Protestan kiliseleri, laikliğe gösterilen saygıdan dolayı çoğunlukta oldukları za-

man bile; hıristiyan adı verilen birtakım partileri veya sendikaları kurmaktan men edilmişlerdir.

Çağdaş protestan kiliselerinin sosyal ahlâkı üzerinde verdiğimiz bir kaç bilgi, dünya ile İncil arasında böyle bir mesafenin olduğunu ve ruh ile beden arasındaki mutlak ayrılığın devamının uygun olacağını, bundan dolayı kilisenin sadece ruhlara itinaya kendini adaması gerektiğini düşünen bir çok zâhidâne cereyanların varlığını unutturmamalıdır. Aslında bu cereyanlar, önemini kaybetmişlerse de bazı yerlerde kilise insiyatifini felce uğratabilmektedirler.

İşte çok az sayıda da olsa bu cereyanların mevcudiyeti Protestan toplumlarının şimdiye kadar genel konsile katılmamasını açıklamaktadır.

PROTESTANLIKTA TATBİKAT VE DİNDARLIK :

Bu nazik proplemlerle ilgili ilmî araştırmalar, henüz yeterince yapılmamıştır. Bundan dolayı burada genel bir bilgi vermekle iktifa edeceğiz :

KURTULUŞ VE İMAN :

Dinî partiklerin, Protestanlıkta sınırlandırılması Katoliklikten zordur. Çünkü pratik onda, hiçbir kilise yasasının konusu olmamıştır. Bunun için Protestanlıkta, nafile ile farz arasındaki sınır çizilmiş değildir. Bu da doktrinel olarak «bir sevap» dini meydana getirmekten sakınmak için böyle olmuştur. Protestanlıkta dinî tatbikat, sadece imana bir yardım anlamı taşır. Gabriel le Bras'ın Katoliklik için belirttiği tatbikatçılar (pratiquants) zümresini sosyolojik açıdan, Protestanlığa da uygulayabiliriz. Bu tatbikatçıllar (pratiquants) zümresi şunlardan meydana gelmiştir : Kopuklar, İlgisizler, Mevsimlik uygulayıcılar, düzenli uygulayıcılar (pratiquants), sofular. Yine belirtmek gerekir ki Protestanlığın içindeki sınırlandırmalar oldukça net değildir. Çünkü orada yapılacak ameller oldukça az sayıdadır ve kesin olarak belirtilmiş değildir. Meselâ **Protestanlık, dil ile ikrar vecibesini ve son yağlamayı** (extrême - onction) **benimsemez.** Yine **evlenme,** Protestanlıkta bir kilise sırrı sayılmaz. Böylece Reform, sadece **İncil tarafından tasdik edilen vaftiz ve Kutsal ekmek - şarap sırrını muhafaza etmiştir.** Aslında Protestanlığın azınlıkta olduğu bölgeler hariç, genel olarak Reform kiliselerinde, âyinlere iştirak nisbeti, Katolik Kiliselerinden daha azdır.

Katolik kilisesi ile Protestanlık kilisesi arasındaki bir başka fark da şudur : Katolik, bir rahibin ve mabedin bulunduğu yerde Kilisenin varlığını kabul ederken; Protestan cemaatin varlığında kilisenin var olduğunu kabul etmektedir.

Netice olarak Kilise işlerine sadık ve angajeli olan Katolik, bağlı olduğu bölgesel cemaatın (la communauté-paroissiale) dışında da bir takım icraatlara girişebilmektedir. Buna karşılık Protestan ise, kendi bölgesel cemaatine daha çok bağlıdır. İşte bunun içindir ki Katolisizm, bölgesel cemaat merkezlerinin dışında çok sayıda kiliseye sahiptir. Protestanlık ise bölgesel cemaatın dışındaki kiliseyle ilgilenmez.

Protestanlıkta Bölgesel Cemaat (Communauté paroissiale) üzerindeki israr, Evharistik tatbikatın önemli evrimi içinde özel olarak mânâlandırılmıştır. Böylece, Reformistlerin isteğinin aksine, evharistiyanın sadece büyük hıristiyan bayramlarında kutlanması geleneği Reform kiliselerince de kabul edilmiştir. (Bu kutlama yılda dört defa yapılmaktadır). Bu gelenek halk dindarlığının daima kayırdığı Magisme Sacramentel (Bir törenin devamlı yapılışı kurtuluşu sağlar kanaatı)'dan kaynaklanmaktadır. Bugün ise bu gelenek zayıflamış durumdadır. Çünkü Karl Barth tarafından belirtilen yeni teolojinin tesiri altında ilkel kilisedeki tapınma üzerinde yapılan bir takım incelemelerle de âyinsel yenilik, yarım asırdan beri oldukça önem kazanmıştır. Fakat yine de cemaat hayatının daha belirginleştirmek için, Evharistiya daha sık kutlanmıştır. Bütün mü'minleri birleştiren gerçek bir yemeğin şahsında onu

bütünleştirmek Evharistiya'ya tüm cemaat anlamını vermek için çok deneme yapılmıştır.

DİNÎ MERASİM VE MİSTİK HAYAT :

Dinî merasim hayatına gelince, o, yarım asırdan beri belli başlı iki akımla temayüz etmiştir. En eski olan akım, (bu akım, Berneuchen denilen Alman harekâtı, İsviçre kilise ve âyin harekâtı veya Taize'nin Enternasyonal cemaatı) içinde oldukça gelişen ve oldukça fakir olan Protestan âyinini, eski kilisenin tüm âyin hazinesi ile özellikle Reform kiliselerinin içinde zenginleştirmeyi ve âyine daha belirgin tapınma vakitleri dahil etmeyi hedef alıyordu.

Daha yeni olan İkinci akım ise, lâik bir devirde kültün yeni şekilleri üzerinde genel konseyin araştırmaları ile beslenmiş olarak, birincinin aksine külte, doğallık, diyalog, en modern müzik şekilleri ve şimdiye kadar kutsallığı olmayan müzik âletlerini dahil etmeyi hedef alıyordu.

Ekseriya, Protestan sofuluğunun az mistik karakterine işaret edilir. Mistik (mystique) terimi, son derece değişik birtakım anlâmlara sahip olmasına rağmen, genel olarak yukarıdaki hüküm kabul edilmektedir.

Orada mistik'in dışarda bırakılması, kaynağını, Protestan téolojik seçimlerden almaktadır. Şöyle ki : Bir yandan, Allah'la insan arasında İncillerin İsasından başka aracının olmadığını tasdik (Allah'a sadece İsa ile varış), Allah'ı yüz yüze seyretme, teşebbüslerini ve onda fani olmayı dışarda bırakmaktadır. Şayet Protestanlıkta mistik olmuş olsaydı; İsa ile bu, çağdaşlık (Kierkegaard) çabasından başka da şekil olmazdı. Şüphesiz İsa dirilmiş, göğe yükselmiştir. Fakat o, âhir zamana kadar «Golgota Çarmıha gerilmişi» olarak kalacaktır. Diğer taraftan Protestan uknumculuğu (Teslis'in unsurlarından herbiri), Allah'la her türlü ilişkiden uzak durumdadır. Çünkü ona göre Allah, uknumlar arası bir münasebet olmayacaktır. Orada uknumlardan herbiri, en derin anlamdaki birleşmede bile

kendi hüviyetini muhafaza etmektedir.

İşte Kilise babalarının ve Doğu teolojisinin tersine Protestanlık, insanın geleceğini bir tanrılaşmadan çok gerçek bir insanlığa giriş olarak görmektedir. Ondan ilk doğan da İsa olmuştur. İşte gerçek insanlığın bu doğuş ümidi, Protestanlığı, Hıristiyan sorumluluğuna ve hürriyetine güvenmeye sevketmiştir. Bunun için Protestan, idare edilen bir insan değildir en azından böyle olmamalıdır. O, olgun bir hıristiyan olmalıdır. Protestan papazının görevi, ruhu tedavidir, vicdanı idare değildir. Pratikte bile fark önemlidir. İki fonksiyon arasında sınır, daima bir proplem olarak kalmaktadır. Burada belirtmek istediğimiz husus, Protestanlığın daimi hedefinin, yeterince bilglii her vaftizciyi (Pazar okulu ve din bilgisi açısından) bir vicdan idarecisine boyun eğmeden tam olarak iradesine sahip ve Protestan papazlarıyla eşit bir şekilde, Kilise yönetimine iştirak eden bir duruma getirmek olduğudur. Fakat yine böyle bir hedefin, ancak; Protestan'ın imanının muhtevasına ve onun sonuçlarına yeterince, canlı bir şuurla sahip olduğu ölçüde, gerçekleşme şansı vardır. Ne var ki laikleşmiş bir medeniyet içinde bu şuur kendiliğinden gelişmez. İmanın büyümesi, zihnî gelişmeyle atbaşı gitmemekte ve iman zayıf olarak kalma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki laiklerin yükselmesi, Protestanlığın daimî hedeflerinden biridir. Bunun için İkinci Dünya Savaşı'ndan beri bu durum, sistemli şekilde geliştirilmiştir. Lâik bölümleriyle genel konsey, buna; kiliseleri heveslendirmiştir. Böylece, yetişkinler için Birleşik Amerika'da oldukça yaygın olan Pazar Okulları gibi eski kuruluşlara, Almanya ve İsviçre'de «İncil Akademileri»; Fransa'da «Yetişme ve Araştırma Merkezleri» gibi yeni kuruluşlar ilâve edilmiştir. Bu kuruluşlar, bu sayede, uzun müddet laikleri, bir arada bulundurmaktadır. Bu toplantılarda meslek ve yaşlarına göre gruplanmış insanların; meslekî, medenî veya teknik hayatlarında karşılaştıkları imanî proplemleri incelenmektedir.

...IN İLMÎ ŞEKİLDE OKUNMASI :

Laikler örgütünün bu teşkilâtlanması, ferdî dindarlığın ve münzevî tefekkürün bir sonuca bağlayamadığı herkesin hayatında karşılaştığı kompleks proplemler zamanına rastlar. Protestanlığın, geçmişte oldukça kuvvetli olan aile ve ferdî dini pratiklerin ve şekillerin, bugün sonunun gelmiş olduğunu görmesi neye bağlanabilir? İncil'in günlük okunması, baba veya anne tarafından icra edilen aile kültü (bu konuda hiçbir genel araştırma yapılmamış olmasına rağmen) ailenin patriarkal yapısına bağlı, geçmişin bir takım kültleri olarak görünüyor. Yine itiraf etmek gerekir ki, Cévenne köylülerinin asırlarca yaptıkları gibi, İncil'in ihlasla okunması, çağdaş kültürümüzün içinde derin bir imanı beslemek için artık kâfi değildir. Belki de bunun içindir ki, Protestanlığın içinde, hatta Katolik gruplarla işbirliği yaparak, Kitab-ı Mukaddes'in okunması ve yorumu için bir takım ilmî şerhleri ve aktüel yorumları (27) yapmayı hedef alan; Genel bir gayretin olduğu görülmektedir.

Ötedenberi Protestan dindarlığı, sadelik, Hz. İsa'nın aracılığından başka aracılık kabul etmeyiş, sofulukları israrlı red ve bazan ifrad şekilde de olsa tüm kuralcılıktan uzaklaşma ile temayüz etmiştir. Muhtelif uyanış formlarının tesiri altında Protestan dindarlığı, XIX. asırda Romantik bir duygusallık akımına mâruz kalmıştır. İşte bu devirde Protestan ilâhilerinin bolluğu bu akımın damgasını taşımaktadır. Bu uyanış hareketi XIX. asrın Misyonerlik faaliyetlerinden doğmuş olan bir çok genç kiliselerde ve Amerika'daki Pentekötiste (Pentecôtiste) hareketlerde hâlâ yaşamasına rağmen; artık bugün sona ermek üzeredir. Bugün Protestan dindarlığı, ifadesini, oldukça sert bir dinî merasim içinde veya sade bir modernizm içinde bulmuşa benziyor.

PROTESTAN DÜŞÜNCE STİLİ :

Özellikle çağımızda bir tek Protestan düşünce stilinin

olmadığı ortadadır. Çünkü XVI. asır Reformu, bünyesinde bir akımlar farklılığı taşıyordu. Bu farklılık günümüzde daha da artmıştır. Ancak, Ortodokslar, liberaller, zâhitler arasında olduğunu kabul ettiğimiz klasik farklar, artık laikleşmiş bir dünyada faaliyet gösteren yeni Luthercilerin, yeni Kalvincilerin, Barthistlerin, Bulmannistlerin, Allah'ın ölümü teolojisinin, politik teolojilerin, ümit teolojisinin farklılıklarını ihtiva etmiyor. Yine Katoliklik'te de bu ayrılıklar, doktrinel öğretme yetkisine rağmen mevcud olduğuna göre, Protestanlığın, içinde bu ayrılıkların olması normal olacaktır. Bütün bunlara rağmen, bir takım muhtevaları hesaba katmayarak ve düşünce stilini göz önünde bulundurarak Protestan düşüncesindeki daimî unsurları tesbit etmek mümkün görünmektedir.

PROESTANLIK VE ZİHİNSEL FAALİYET :

Hiç şüphe yoktur ki Protestanlık muayyen bir zihniyetle damgalanmıştır. Ancak ne var ki, Protestanlık bir kelâm dini, kavranabilen bir kelâm dini olarak bir kutsal kitap dini değildir. Çünkü o, insanın tüm zihinsel yeteneklerine baş vurmakta ve insandan sürekli bir kültürel çaba istemektedir. İşte bunun içindir ki Reform, başarılı olduğu her yerde bir takım kiliseler kurmakla yetinmemiş, o, bir takım akademiler, üniversiteler kurmuştur.

Michelet, Protestanlık için şu itirafta bulunur : «Reformun en büyük kelimesi okul'dur. Protestan memleketleri demek, okuma bilinen, dinin tamamen okumaya dayandığı memleketler demektir.»

Aslında Reform, mütehassısların giriştikleri bir devrimdir. Bunun içindir ki, o, her Protestan papazının bir mütehassıs olmasını istemiştir. İşte bunun için Üniversiteye has formasyon yeniliğini Reforma borçluyuz. Şüphesiz, Protestan zihniyeti, duygusallığın yerine zihinselliği koyan, modern düşüncenin büyük hareketi içinde yer almıştır. Şüphesiz çok bilimsel vaazla Protestan kültünün içinde bulunan merkezî mevki, hızlılık ve nisbî kolaylığı

açıklayan bu zihinselliğin, en manidar sembolüdür. İşte bunlarla Protestanlık, ilmî ve tarihî yorumlara açık bulunmaktadır.

Protestanlıkta bu zihinselliğin belli başlı vechelerinden biri, herşeyin tarihe bağlı oluşudur. Bu anlam iki şekilde görünüm kazanmıştır. Önce, Protestan düşüncesi vahyin tarihî olaylarını geleneklerin örtmesini reddeder. Sonra, Protestan düşüncesi, spekülatif ilâhiyata çok önem vermez. (Ayrıca Protestan düşüncesi, Allah'ın cevheri üzerinde pek muhakeme yapmayarak Allah göründüğü gibidir diyen Aziz Augustin'in yanında yer alır. Oysa bu anlam, insanın yer aldığı ve kendini anladığı bir tarih içinde belirmektedir.) Eğer tarih felsefesinin birkaç büyük ismi, Protestan ise ve hatta zihinsel formasyonlarıyla Protestan ilahiyatçıları ise (Kant, Hegel, Dilthey, Max Weber gibi) (28) bu, bir tesadüf değildir. Yine tarihin ve zamanın açıkça bir ihlâli olan mistik hayata, Protestanlığın az temayül ettiğini de belirtmiştik.

DOĞAL ŞEYLERİN KUTSAL ANLAMI YOKTUR :

Protestan düşüncesi, daha çok Katolik düşünce stilini karakterize eden bütünleşme diyalektiği yerine, tasfiye diyalektiğini ikame ediyor. Bunun için Katoliklik, bir takım sentezler dini olarak görünür. **Tomasçılığın (Thomism) büyük çabası, Vaftiz yaparak tüm putperest felsefeyi yok etmekten ibaret değil midir?** Oysa Protestanlık, bir kopma dini olarak görülüyor. İşte bundan dolayı, tabiat ile inayetin arasını ayırmak ve tabiattan inayete geçişi aramaktan vazgeçmek gerekir. İşte bu temel fark, Katolik savunması tarafından bir takım ek bağlarla ve onların Protestanlık tarafından reddi ile üne kavuşacaktır. **Katoliklik, Kutsal Kitap ve gelenek; iman ve ameller, İsa ve Meryem, İsa ve Azizler, Rahip ve Laik dediğinde; Protestanlık hemen, «Sola Scriptura» (Sadece Kitap), «Sola Fides» (Sadece iman), «Sola Christus» (Sadece İsa ve tüm vaftizlilerin genel kutsallığı diye cevap verir.** Burada belirtmek

gerekir ki, bu spirituel durum, sadece Reform devrinin karakteristik özelliği değildir. Kilise birliğinin etkin yaklaşımına rağmen bu durum bugün de vardır. Meselâ, II. Vatikan Konsili, Katolik olmayan (Ortodoksluk dışında) hıristiyan cemaatlerinden bahsettiğinde o, onların ne hıristiyan özelliklerine ne de kilise cevherlerine itiraz etmemiş; **sadece onları noksanlıkla ve eksiklikle değerlendirmiştir.** Buna karşılık olarak Protestanlık ise, Katolik bütünlüğün, arızî unsurların katılmasıyla bozulduğunu söylemektedir.

Protestan teriminin orijinal olarak müsbet bir mânâsı olmasına rağmen, yine de onun bizzat dinî mefhuma dayanan bir muhalefetle engellendiği inkâr edilemez. Bir çok Katolik düşünürü için, en gelişmiş şekilleri içinde din, bir nevi imanın beklenişi ve öne alınışını teşkil eder. Yine, her dindar ruh da bilkuvve hıristiyandır. Birçok Protestan düşünür ise Luther ve Kalvin'in doktrinine tabi olarak ve onu biraz sertleştirerek zannederler ki din, daima iman için bir bahanedir. Hatta bir nevi imansızlık, insanın Allah'la değil, Kutsalla olan münasebetlerini düzenleme iddiasını ortaya kor.

Bugün bu düşüncenin, Karl Bartha, Bonhoeffer (29), Harvey, Cox (30) gibi oldukça farklı ilâhiyatçılarda olması oldukça manidardır. Yine Paul Tillich (31) gibi bir Protestan ilâhiyatçısı hıristiyanlığı, daha çok münferit dini temsil eden genel bir anlayışın içine dahil etmekte, tereddüt göstermiyor.

PROTESTANLIK VE KİLİSE FAALİYETİ :

Kilise ne kadar güçlü olursa olsun, Protestan düşüncesi, Kilise realitesini artırma yollarını aramaz. Çünkü ona göre Allahın bir ihsanı olan Kilise, tanrısal bir realite değildir. Ahir zamanda olacak olan şeylere tanık olarak (yani Tanrısal Krallığa) Kilise, **sondan bir önceki realitedir.** İsa'nın bedeni olarak kilisenin ancak şimdiki düzen içinde bir anlamı vardır. O, haber verdiği «Allah'ın Kral-

lığı» önünde yok olup gidecektir. Kilise zamanı ile Krallık zamanı arasında veya ebedilik arasında çok derin bir kopukluk vardır. Bu mesele şöylece de ortaya konabilir : Kilise, daima savaşan kilisedir, muzaffer kilise değildir. O, Haç altında bir kilisedir, hiçbir zaman ünlü bir kilise değildir. Ortodoksların veya Katoliklerin aksine Protestanlar, «Kilise günahından» bahsetmekde tereddüd etmemişlerdir. Aslında Protestanlığın téolojik seyri, bir kristolojik şeyirdir. Böylece bu seyir, Kiliseden İsa'ya değil; Kiliseyi keşfetmek için İsa'dan Kiliseye doğru yönelmektedir. Her ne kadar o, çok gelişmiş bir Kilise ilmi formüle etmemiş, Kilise kuruluşlarını artırmamış, aksine onları izafilendirmeye yönelmişse; bunları, sadece Bedenleşmiş Kelâm olan İsa'nın, ulvî rolünü azaltmamak için yapmıştır. Çünkü bu yapılar ne olursa olsun bu sözün haber verildiği her yerde ve bu sözün sırlarının tatbik edildiği her yerde Kilise, bir realite olarak vardır. Netice olarak denebilir ki, bu olaylar meydana gelmediği sürece de Kilise var olmaya devam edecektir.

PROTESTANLIK VE KURALCILIK :

Protestanlık, Protestan olmayanlara bazan sert bir ahlâkçılık olarak görünür, Fransız edebiyatının Protestanlık'tan verdiği konular içinde bu imaj, sık sık işlenmiştir. Belki de, Düşüncenin sertliği, kişisel varlığın ciddî anlamı bu imajın oluşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, Protestanlığın kuralcılık içinde, inkâr edilemez ahlâkçılık safhalarına şahit olduğu da ilâve edilebilir. Bu safhalar, Protestanlığın orijinal hedefinin zayıflamasına rastgelmiştir. Gerçekte, Allah'ın Yüce inayetini temelde kabul eden bir doktrinin, emin ve sakin bir hayat tarzı doğurması normaldir. Oysa ilâhî gerginlik bir nevi düşüşü temsil eder. Zaten Protestanlık'ta ilhamının devamlı bir şekilde zirvesinde bulunduğunu iddia edemez. Ayrıca tarih onu, teşkilâtlanmaya her çeşit işlere uzanmaya ve sağlam bir Kilise haline gelmeye de zorlamıştır. Oysa Protestanlık, Batı Kili

sesinin mağlubiyeti ve Reformun beklenişi içinde geçici bir görünüm olarak doğmuştur. Neticede XVII. asrın sert polemikleri, onun bilinçlenmesine yardımcı olmuş, neticede Protestanlık, akıbetini düşünmek zorunda kalmıştır. Yine de kendine has Kilise ilmiyle bu eğilimi, kısmen muhafaza edebilmiştir. Bu kilise ilmi, Protestanlığa bir müessese ile «Kilise Sırrını» karıştırmayı ve başka bir deyimle Kilisenin sınırlarını tesbit etmeyi yasak ediyordu. Türü içinde tek olan Kilise, İsa gibi bir merkeze sahipti ve insanlardan oluşan belli bir sınıra da mâlik değildi. İşte o, bundan dolayı, sınırlarıyle, üyelerinin sayısıyle Protestan Kilisesi tam anlamıyla izâfî görülmektedir. Böylece Protestanlığın, Dünya üzerinde daha büyük ve daha açık bir birlik arayışı olan Kiliseler Birliği hareketinde bizzat gizli bekleyişinin ifadesini bulmuş olmasının derin nedeni ortaya çıkmış oluyor.

BU ASIR LÂİKLEŞME ZAMANI MIDIR?

Yine bir başka aktüel alâmet de aynı hedefi gösterir. Aslında Reformun bütün kiliselerini harekete sevkeden ana proplem şudur : Bir lâikleşme çağında Kilise, ikinci derecede önemi olan kiliseleri nasıl kapatabilir, Kilise, içe dönklükten nasıl kurtulabilir, Kilise nasıl, başkaları için bir tek Kilise, dünya için bir tek kilise olabilir? Hıristiyanlaştırma nasıl basit bir din değiştirmeden başka bir şey olabilir? Kilise, ezilmişlere ve fakirlere verilmesi gereken karşılıksız hizmet içinde İncil'i, nasıl vaaz edebilir?

İşte bu sorular, Protestanlığın gelecek hayatında daima sorulacaktır...

N O T L A R

1. KATOLİK MEZHEBİ

1 — Bu yazı, Les Religions, Verviers (Belgique), 1974 adlı kitaptan alınmıştır.

2 — 1926 da doğmuş olan yazar, Ecole Polytechnique'in eski öğrencisidir. 1949 da Dominiken tarikatına girmiş olan Albert - M - Besnard, bugün «La Vie Spirituelle» dergisinin müdürüdür. Hıristiyanlık inancı ve ruhaniliği konularında bir çok kitap yazmıştır. Aynı zamanda O.R.T.F.' in dinî yayınlarında görevlidir.

3 — Bu rakamlar 1970 istatistiklerine göredir.

4 — Vaftiz, Suya batırma merasimi olan Vaftiz, daha önce Esseniler (Esseniens) gibi, bazı Yahudi mezhepleri tarafından icra edilmiştir. Bu, giriş törenlerine benzeyen bir merasimdir. Vaftiz, bazı inançsızlık, saygısızlık, günahkârlık hallerinde temizlenme veya ölüm; bir mü'minler cemaatının yeni bir üyesi olma durumunda, bereketlenme veya doğum gibi sembolik olarak bizzat suya bağlı çift bir manâ ifade eder.

Hıristiyanlıkta suya dalma yavaş yavaş su serpme veya su dökünme şekline dönüştürülmüştür. Fakat kutsallaşan bu merasim, yine de çift görünümünü muhafaza etmiştir : Bunlardan biri, cemaatle ilgilidir. Bu yönden Vaftiz, İsa - Mesih'in kilisesine kabul edilme, Allah'ın cemaatına iştirak, Mesih'in mistik bedenine aidiyet anlamı taşır. Diğeri kişiseldir. Buna göre vaftiz imanla İsa - Mesih'in risaletine katılma, inayetle bizzat Allah'ın hayatına iştiraktir. Yine Vaftiz, dinamık ve aydınlatılmış ruhun, yeni bir kuvvetidir. İman, vaftizin temelidir.

Katolik Kilisesi, çocukları vaftiz etmek için, Hıristiyan ebeveynlerden vaftiz ana ve babalarından bir iman ikrarı istemektedir. Böylece çocuk doğumundan itibaren vaftizin inayetinden yararlanır. O buluğ çağında, daha önce az veya çok kutlanmış olan vaftizini şahsî bir iman ikrarı ile ya kabul eder veya etmez.

Ebeveynlerin arzusuna göre yapılan çocukların vaftizi, onların dinî hürriyetlerine, Fransa veya Belçika Belediye kütüklerine kayıtlarına böyle bir sosyal kadro içinde eğitimlerine zarar vermez.

Fakat inançsız ebeveynlerin ve Vaftiz babalarının bir takım yolsuzlukları, vicdan hürriyetine gösterilen hassasiyet (çocuğu seçimde

serbest bırakma) bugün birçok hıristiyanları, papazları, laikleri, buluğ yaşında hatta olgunluk yaşında, gerçek vaftizi redde sevketmiştir.

5 — Kilise (Eglise = church) (Kilise kelimesi, yunanca toplantı anlamına gelen **Eklesia** kelimesinden alınmıştır. Fakat bu alelâde bir toplanma değil, davet ile bir araya gelinmiş bir toplantıdır.) Eski yunanda **Ekklesia**, Site şefinin çağrısı üzerine, halkın toplanmasıdır. Bu kelime, İbraniceye, dini bir toplantıya çağırmayı belirten gahal kelimesiyle tercüme edilmiştir. Hz. İsa, bu anlamda Aramice «Edta», «kenista», «Kehala» kelimelerini kullanmıştır. Hıristiyan kilisesinin kuruluşu, Ahit, seçilmiş halk, Yahve'nin mabedî, Mesihî Krallık mefhumlariyle Tevrat tarafından hazırlanmıştır. Ömrü boyunca havarilerini topladığında, kalabalıklara va'z ettiğinde, ekmeği kırdığında, Petrus'a anahtarların iktidarını verdiğinde, muhtelif milletlere İncil'i vaaz etmek için talebelerini gönderdiğinde, hiç değilse ilk safhada Hıristiyan Kilisesi, Hz. İsa tarafından gerçekleştirilmişti... Kilisenin ikinci safhası, ahir zamana aittir. Böylece o, zamanların sonu ve Allah'ın krallığının kesin olarak tahta gelişi ile ilgilidir. Genellikle Katoliklikte anlaşıldığı gibi, Kilisenin kurumsal ve teolojik yapısı, temel itibariyle İncillere, Resullerin işlerine, Mektuplara, bütünlüğünü kazanmış olan tüm Yeni Ahit'e dayanmaktadır.

Kilisenin genel tezahürü ve on ikilerin (Havarilerin) şahitliği için (Resullerin İşleri, 1,8) ilâhî lutfun büyük bir şekilde döküldüğü zaman (Res. İş. II, 4) Pentekôte (Paskalya'dan sonra yedinci gün) da kilisenin resmen kuruluşu tahakkuk etmiştir. Artık orada açıkça İsa, mevcut değildir, üstelik Kutsal - Ruhun yardımı da görülmez. Bizzat havariler, açıkça doğan kilisenin mesuliyetini üstlenmişlerdir. Kilise hızla yayılıyor ve tâ baştan beri i'tizal temayüllerini müşahede ediyor. Böylece geleceğin büyük i'tizâllerinden bazıları, köklerini bu sapmalarda bulacağına inanacaktır. Neticede Kilise, Yahudilikten ayrılıyor, şehitleriyle övünüyor, imparatorlukla savaşa giriyor, onun ideolojik temellerini yıkıyor, fakat yapılarına varis oluyor. Milâdî 33 yılının Pentakot'unda, Katoliklik, Ortodoksluk, Protestanlık konularının özetlediği, yirmi asırlık bir tarih başlıyor.

Mü'min, Vaftizle, Kilisenin bir uzvu haline geliyor. Artık o, Sakramentlerle, Kültlerle, sözle ve İncil'in misâllerine ve kurallarına göre şekillenmesi gereken hareketlerinin şehadeti ile, Kilisenin hayatına iştirak ediyor. Hiyerarşik bir kurum olarak Katolik Kilisesi ise, Papa, Patrikler, Kardinaller, piskoposlar, laik ve dinî papazlar ve papaz adayları ve laiklerden oluşan tüm vaftizlilerin teşkil ettiği «Allah Cemaati» tarafından temsil edilmiştir. Bu kadar geniş topluluğun merkezî yönetimi, papa ve idarî Kardinaller Meclisi (Curie) ile Vatikan'a tevdi edilmiştir. Böylece bütün ibadet yerlerine kilisenin adı verilmiştir.

Kilise terimi, manevî anlamda, İsa'nın mistik bedeni, mü'minler de onun uzuvlarıdır.

Kilise üç kısma ayrılır :

1 — Faal Kilisesi (Dünya Kilisesi),
2 — Izdırap Kilisesi (A'raf Kilisesi),
3 — Zafer Kilisesi (Cennet Kilisesi).

6 — Papa (Pape = pope) Papa, Katolik Kilisesi'nin başıdır. Papa, Saint-père, souverain pontife, Roma piskoposu, Petrus'un halefi, İsa'nın vekili olarak da isimlendirilmiştir. Ortodoks kiliselerinde Papa (Pape) ismi, rahiplere verilen bir isimdir. Papalık, kurumsal karakterine ve yüce fonksiyonuna işaret ederek Kilise hiyerarşisinin zirvesini belirtir. Papolatrie (Papaya tapıcılık), Papaya borçlu olunan saygıda bir mübalağadır. (Yeryüzünde Allah'ın temsilcisi olma, yanılmazlık, kutsallık, İsa'nın vekili gibi vasıflardan dolayı bazı hıristiyanlar, Papa'ya karşı bir gerçek tapınma yöneltmişlerdir. Bugün «Sedia Gestatorie» (Bazı ayinlerde papanın üzerine oturduğu sandalye) gibi Papa için yapılan aşırı saygı ve tezahüratlar kaldırılmıştır.)

7 — (Vatikan, muhtemelen vaktiyle kâhinler **Vaticinia** adı verilen mucizelerini Roma tepesinde gösterdikleri için oraya Vatikan adı verilmiştir.) Şehit edildikten sonra Aziz Petrus'un (Pierre) cesedi oraya gömülmüş ve Konstantin devrinde (325 - 340) ilk kilise orada inşa edilmiştir. İlkel kilisenin çevresine birçok defa yeni inşaatlar yapılmış ve genişletilmiştir. Asırlar boyunca, küçük kiliseler, Apostolik saraylar, müzeler, kütüphaneler, galeriler, kolejlerle papalık binaları çoğalmıştır.

Vatikan sitesi, eskinin en geniş pontifikal (Roma İmparatorlarına verilen dinî bir ünvan. Bu ünvan V. asırdan sonra piskoposlara verilmeye başlamıştır. Onların şefi olan Papaya da yüce Pontif denmiştir) devletlerinin kalıntısı olan, dünyanın en küçük yüce bir devletidir. 11 Şubat 1929'da, XI. Pie idaresinde olan Papalıkla Mussolini'nin yönetiminde olan İtalya krallığı arasında Latran antlaşmaları ile «Roma sorununa» son vermek için, onun sınırları tesbit edilmiştir. Böylece ona, bütün devletler tarafından milletlerarası hukukta bir yer verilmiştir.

Vatikan'da iki genel Konsil yapılmıştır : Birincisi, 8 Aralık 1869'dan 20 Ekim 1870'e kadar devam etmiştir. Bu Konsil, özellikle Papa'nın yanılmazlığı üzerinde durmuştur. İkinci Konsil, 11 Ekim 1962'den 8 Aralık 1965'e kadar devam etmiştir. Bu konsil ise, dogmatik değil pastoral bir zihniyet içinde modern dünyanın evrimi karşısında Hıristiyan doktrinini yeniden gözden geçiren on altı belgeyi yürürlüğe koymuştur. Bu II. Vatikan Konsili, çağımızın ahlâk, sosyal, politik proplemleri ve evrensellik üzerinde Katolikliğe geniş bir açılma sağla-

mıştır .(Bu konuda geniş bilgi için bkz. : J. Chevalier, la Politique du Vatican, Paris, 1969; R. Roquette, Vatican II. fin d'une chrétienté, une nouvelle chrétienté, 4. Vol., Paris, 1968).

8 — **Konsil** (Council) : (Konsil kelimesi, toplama veya toplanma anlamına gelen lâtince Concilium kelimesinden alınmıştır. Katolik Kilisesinde Konsil, genel olarak davet edilmiş piskoposlar toplantısıdır.) Başlıca, Bölge konsilleri, Millî konsiller, Kıt'alararası konsiller, Genel konsiller olmak üzere dört çeşit konsil vardır. Genel konsiller (Ocuméniques), tüm dünya piskoposları ve büyük dinî tarikatlerin liderlerinin katılmasiyle yapılır.

Milâdî 325 de İZNİK'te yapılan ilk Genel Konsilden 1962 - 1965 tarihlerinde yapılan II. Vatikan Genel Konsili'ne kadar **yirmi** genel konsil yapılmıştır. Bunlardan en uzun süreni, Reform hareketlerinden sonra toplanan 1545 - 1563 tarihleri arasında yapılan Trente (Kuzey İtalya'da bir şehir) Konsilidir. Bu Konsil, bütün tartışma konuları üzerinde iman ilkelerinin tarifini yapmış ve kilise disiplinini Papa'nın otoritesi altına sokmuş olan bir karşı - Reform konsilidir. Genel Konsil, Papa'ya bağlı kalmak şartıyla en yüksek kilise otoritesidir. İmanın tarifi, Sakramentalite, disiplin ve hayat konularında doktrinel yönden konsil, yanılmazlık içindedir. Bu anlamda konsil, II. Vatikan Konsilinde olduğu gibi (tartışma yetkisi olmayan müşahitleri) Ortodoksları ve Protestanları ihtiva etmez. (Sadece 1438 - 1439 da Florence'da olan Konsil müstesnadır. Orada Yunan Ortodoksları, Konsil babaları olarak iştirak etmişlerdir).

Bununla beraber, Ocumenisme'in (Bütün dünya kiliselerini birleştirme akımı) baskısı altında, bütün hıristiyanların eşit olarak davet edileceği bir genel konsil fikri ortaya çıkıyor. Böylece o genel konsil, gelişmiş gerçekleşmiş sakramentel ve doktrinel bir cemaatı peşinen kabul etmeyecek, fakat manevi alanın arayışı ve bekleyişi içinde o, kutsal ruhun ihsanı olarak çağrılmış olan ve teolojik tartışmadan ziyade, müşterek duânın meyvesi olacak olan bir projeyi gerçekleştirmeye çalışacaktır. Bu öyle bir Oecumenisme'dir ki geçmiş bir tarihin, fakat ümid edilmiş bir geleceğin üzerine kurulmuştur.

9 — Herode le Grand (M.Ö. 20), tarafından inşa edilen mabed, Roma hakimiyetine karşı ayaklanan Yahudilerin cezalandırılması için Titus tarafından yakılmıştır. (M. 70)

10 — Bir isyân neticesin de, Hadrien, Yahudilere Kudüs de oturmayı yasak etmiş, onlar da Akdeniz havzası etrafına dağılmışlardı. (Diaspora, M. 135)

11 — E. Hamman, la vie quatidienne des premiers chrétiens, Paris 1971

12 — Pierre (Petrus) : Galileli balıkçı simon bar lona (Yuhanna oğlu simun) Génesaret gölü sahilinde Beytsayda'da doğmuştur. Hz. İsâ tarafından vaftiz edilen simun'a, İsâ ona, Cephas (kifas) (Yunanca taş veya kaya anlamına gelen petros olarak tercüme edilmiştir) lâkâbını vermiştir, (Yuhanna 1,42) Petrus (pierre), İncildeki Havariler listesinde daima birinci sırada yer alır, Filippe Césarında İsânın mesihliğini ilk olarak Petrus tanıdığından Hz. İsâ (meşhur kelime oyununa göre) kilisesini petrus'un yani bu kayanın üzerine kurmuştur. (Matta XVI - 18). O, Hz. İsânın Havarileri arasına girmeden, vaftizci Yahya'ya intisap etmişe benziyor. O, İsâyı tüm risaleti müddetince takip etmiş, üstadının işkence günlerinde onu üç defa inkâr etmiş fakat bundan az sonra acı acı nedamet duymuştur.

İsâ'nın yeniden dirilişinden sonra kendini incilin vaazına vermiş ve ilk putperestleri vaftiz etmiştir. Petrus, genç hıristiyan cemaatlerinde yahudi uygulamalarının devamına riayet edilip edilmemesi hakkında iki havariye karşı sürdürülen mücadeleyi Paulus lehinde çözümleyen Kudüs toplantısının (M. 52 senesinde yapılmıştır) kararlarını tasvip etmiştir. (Bu toplantıda putlara yapılan kurbanların, kanların, boğulmuş hayvanların, zina'nın dışındaki Yahudi yasaklarının yerine getirilmesine lüzum görülmemiştir) (Resullerin İşleri XV - 29). Petrus'a, bizzat kendisi tarafından yada sekreteri Sylvain (Silas) tarafından kaleme alınan iki risale atfedilir. Petrus, M. 64 yılında Roma-ya gelmiş ve orada tutuklanıp ayaklarından asılarak çarmıh'a gerilmiştir. Roma saint - pierre kilisesinin altında yapılacak olan bir takım kazılar, onun kemiklerini gün ışığına çıkarmış olacaktır. Romanın ilk piskoposu, kilisenin köşe taşı, havarilerin ilki, göklerin melâkutunu elinde tutan Petrus, aynı zamanda ilk papadır.

13 — Paul : Tarsuslu Paul, Hıristiyanlığı yayma görevini bilhassa yahudi muhitlerinin dışında ifa ettiği için «yabancıların havarisi» olarak lâkaplanan Paul, Milattan sonra 10. sene civarında klikyan'ın tarsusunda doğmuştur. O, ferisiler içinde yetiştirilmiş, devrinin hellenistik teorileri ve sır dinleri hakkında derin bilgiye sahip olmuştur. Yeni doğan hıristiyanlığa karşı savaş'a girmiştir. Bu durum şöyle ifade edilmiştir : «Fakat saul (Paul) evden eve girerek kiliseyi perişan ediyordu, erkekleri, kadınları sürükleyip zindana atıyordu (Bkz res. iş. VIII - 3). Şam yolunda rabbin talebelerine karşı tehdit ve cinayet soluyarak giderken ansızın (Res. İş. IX, 1-9) o, bir vizyonun dehşeti ile yere düştü ve hidayete ulaştı. Derhal, İsa - Mesih'i, havralarda, Yahudi hahamları tarafından kınandığı «Allah'ın oğlu» ünvanı ile ilân etmeye başladı.

İşte o zamandan itibaren Yahudiler onun aleyhine dönmüşler ve onu öldürmek için komplolar kurmaya başlamışlardır. Fakat o, bütün bunlardan kurtulmayı bilmiştir. Paul, Küçük Asya, Arabistan, Yunanistan sahillerini vaaz ederek ve risale yazarak dolaşmıştır. Paul, putperestlikten Hıristiyanlığa dönen muhtediler için zaruri görmediği

«Sünnet olma» ve «Yahudi şeriatını tatbik» konusundaki ihtilâfı Petrus (Pierre) ile bir sonuca bağlamak için birçok defalar gelmiş olduğu Kudüs'e, özellikle Milâdî 52. senesi yazına doğru tekrar gelmiştir. Milâdî 58 senesinin pentecôte (Paskalyadan sonraki yedinci gün, bu günü hıristiyanlar, kutsal ruhun havarilere inişini yâdetmek için kutlarlar)'unda mabedde tutuklanan Paul, Ferisîlerin hâkimiyeti altında olan en yüksek Yahudi Konseyi, Sannedrin'in önüne çıkarılmıştır. Roma mahkemelerinin önüne de çıkartılan Paul, hapse atılmış, fakat Roma vatandaşı olduğundan kendinin Roma tarafından yargılanma hakkı olduğunu iddia etmiştir. Milâdî 60 kışında bindirildiği gemi batırılarak 60 - 61 kışını Malta adasında geçirmiştir. Yeniden Roma'ya hareket etmiş ve Roma'da M. 63 de serbest bırakılmıştır. Milâdî 67 yılında Roma'da yeniden hapse atılan Paul, mahkum edilir ve boynu vurulur.

Paul'ün havarilik, öğreticilik ve doktrinel rolü, Kilise içinde emsalsizdir. İsa - Mesih'in şahsiyeti ve risaleti konusundaki dikkat çekici zengin formülleriyle, ateşli ve dahi bir insan olan Paul, risaleleri ile, İncillerle ve «Resullerin İşleri» ile incelenmeye ve Petrus ile eşsiz havari olarak telâkki edilmeye lâyıktır. (Krş. Jean Colson, Paul, Apotre Martyr, Paris, 1971).

14 — Hérèsie (Heresy) : Yunanca seçim veya seçme anlamına gelen hairesis kelimesinden alınan **Hérèsie** (İ'tizal), Kilise tarafından öğretilen iman hakikatından farklı bir kanaat veya bu hakikatı inkâr ve red anlamına gelir. Hérètique (sapkın) ise, bu kanaatı veya davranışı benimseyen kimsedir. Hérésiarque ise, bu kanaatı yayan ve tahrik edendir. Ancak her ikisi de bununla beraber, hıristiyan ismini muhafaza etmek ister. Bunlar, kredoda kendilerine göre bir seçim yaparlar. Çok önceleri Aziz Paul (Korintoslulara I. mek. XI, 19 ve Romalılara, XVI, 17), Eucharistique (ekmek - şarap âyini) yemek vesilesiyle bazı özel fikirler etrafında oluşan bir kısım antisosyal grupları ifşa etmişti. II. yüzyılda, Aziz Irénée «İ'tizallere karşı» adı ile bir eser yazmağa mecbur kalmıştı. Ahlâk psikolojisi açısından hérétique (sapkın kişi) kendi yargısını toplum yargısına tercih eden kişidir. Fakat bazan toplum yargısı, temiz olmayan bir sosyo - kültürel çerçeve ile bulandırılır. Burdan ayrılan hérétique (sapkın kişi), iyi bir imanın bilincini ve bir kısım hakikatlerin dinamizmini ve mevsukiyetini muhafaza edebilir. İ'tizaller, bir takım ilerlemelere de vesile olmuştur ki, «oportet haereses esse « = Bir takım i'tizallerin olması uygundur» sözü darb-ı mesel haline gelmiştir.

İşte bunun içindir ki, II. yüzyılda Gnosticisme'in karşısında, İsa'nın ve kilisenin rolü iyi bir şekilde ortaya konmuştur. III. asırda Manicheisme karşısında, kötülük prensibi birliği hariç, yaratıcı prensip birliği yeniden belirtilmiş; IV. yüzyılda İsa - Mesih'in tanrısallığını inkâr eden Arius doktrinine bağlı olan Arianisme karşısında, İsa'nın tanrısallığı, insanlığı, **Milâdî 325 tarihinde İznik Konsili'nde muhteşem bir şekilde ilân edilmiştir.**

Kutsal Ruhun tanrısallığını inkâr eden Macedonius'un doktrini olan Macedonianisme karşısında, Teslis'in Üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh'un tanrısallığı 381'de İstanbul Konsili tarafından ilân edilmiştir. V. yüzyıldaki Pélagionisme karşısında, ilâhî inayetin zarureti açıklığa kavuşmuştur.

Aslında bir kanaat, Katolik iman gerçeğine aykırı olduğu zaman i'tizal olur. Yoksa çok sayıda mü'minler tarafından paylaşılan basit bir teolojik kanaattan ayrılındığı zaman i'tizal olmaz. Bir dinin öğretileri daima aynı değerde olmazlar. Herkesin ona iman etmesi de gerekmez.

Hindular ve Budistlerde olduğu kadar Hıristiyanlar ve müslümanların da içinde farklı bir takım ekolleri, gelenek ve Kutsal kitapların çizdiği ayırdedici hudutlar içinde, entellektüel araştırma hürriyetini kabul edenler bulunmaktadır.

15 — Trinité (Trinity) : Sayısız felsefî ve dinî teslis sistemlerinin karşısında Hıristiyan teslisi, tek, canlı, müşahhas olan cesur bir Tanrı anlayışına sahiptir. O öyle bir hayat anlayışına sahiptir ki varlık ve cevher birliğine zarar vermeksizin batınî temaslarla, Baba - Oğul - Kutsal Ruh üçlü uknumuyla temayüz etmektedir. Bu uknumlardan ikincisi, birinciden; üçüncüsü ise ilk ikisinden kaynaklandığı halde, üçü de bir tek tabiatı içinde eşittir ve bölünme kabul etmezler. Uknumlar, yaratma ve tabiat üstü düzeye yükselmelerinde birlik içinde hareket ettikleri halde; özellikle kudretle ilgili işler Baba'ya, bilgi ile ilgili hususlar oğula veya kelimeye, aşkla ilgili konularda Kutsal Ruh'a atfedilmişlerdir.

Teslis (trinité) kelimesi, hıristiyan edebiyatında ancak II. yüzyıldan itibaren görünmeğe başlamıştır. Fakat «Teslis» Yeni Ahit'te iyice belirginleşinceye kadar Tevrat'ta tedrici şekilde kendini göstermiştir. Gerçekten Yeni Ahit'te, Baba - Oğul - Kutsal Ruh ilişkilerinden oldukça sık bahsedilmiştir. (Krş. : Vocabulaire de theologie biblique, Paris, 1970). Onların varlığı, teorik ve bilimsel olarak değil; tartışmasız kabul edilmiş bir hakikat gibi, müşahhas tarzda tasdik edilmiştir.

Akıl, burdaki esrarı başka bir yere nakletmekte ve onu üç ilâh (trithéisme) olarak veya sadece bir tek uknum (Unitarisme, modalisme, subordinationisme v.s.) olarak tasavvur etmekte gecikmedi Kilise, esrarı tüm akılcı ve kavramcı temayüllere karşı savunmaya devam etmiştir. Milâdî 325 İznik ve 381 İstanbul Genel Konsilleri, vahyedilmiş esrarı, sapkınların zararlarına karşı korumak üzere tanrısal uknumların cevher de mutlak olarak eşitlikte aynı olduklarını, sadece menşe' münasebetlerinde ayrıldıklarını resmî bir şekilde belirtmiştir.

Aslında bu ifadeler, esrarı ortadan kaldırma hedefine değil, bilakis esrara tahammülü olmayan bir aklın vahye getirmek istediği sapık açıklamaları, redde yöneliktir.

Yunan teolojisi birliğe ulaşmak için tercihan üç uknumun ayrılmasına dikkat etmiştir. Lâtin teolojisi ise önce, Allah'ın birliğini, sonra kişisel münasebetlerin çıktığı yer olan onun hayatını hesaba katar, farklı yaklaşımlara rağmen aşağı yukarı temelde bütün iman formüllerinde anlaşmış olan Ortodoks kiliseleri ve Roma Kilisesi Filioque (Kutsal Ruhun babadan ve oğuldan çıkması meselesi) proplemi konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Önemli sonuçlar doğuracak olan bu tartışma, muhtemelen şarkın batıya boyun eğmeme gibi içgüdüsel bir arzusunu ihtiva eder, çünkü İsa tarafından havarilerin prensi olarak belirlenen Petrus (Pierre) tarafından kurulan Roma Kilisesi adeta kendini Allah'ın oğlu ile bir tutuyordu. Şark Kilisesinin sıkıca bağlı olduğu kutsal ruh, oğuldan da çıktığı için (Filioque); onun yeryüzündeki işleri, oğulun kilisesi olan Roma Kilisesi ile olan münasebetlerinden de çıkmış oluyordu. Şark kiliselerinin muhtariyeti ise bundan mutazarrırdı. Az veya çok formüle edilmemiş, bilinçsiz ve başka proplemlerin tesiriyle karışık olan bu hassas teolojik - politik konu, bir uzlaşmaya varmaya engel teşkil etmiştir.

Teslis dogmasının Filioque vechesi Orta Çağ'ın başlangıcında Hıristiyanlığı bölmüştür.

İlâhiyatçılar devamlı, teslisi, kıyasla açıklamak için felsefî tahlile başvurmuşlardır. Onların en meşhurları olan Saint Augustin (354-430) ilâhî uknumların münasebetlerini insan psikolojisi içindeki aşk ve bilgi fenomenleri ile mukayese etmiştir. Aziz Thomas d'Aquin (1225 - 1274) ise Ruhun mündemiç (immanent) meyvesi olan Logos (verbe) ve insânî irade de mündemiç olan aşk hadisesi üzerinde, Aristotelci teorilerin de yardımı ile bu kıyaslamaları derinleştirmiştir. Existansiyalist ve fenomenolojik olan modern felsefeler ise irade ve kişiler arası ilişki teorileri üzerine kurulan yeni kıyaslamalara doğru araştırmaları yönlendiriyorlar. (Krş. : La Philosophie (Dictionnaire Marabout Université), Paris 1972

16 — Vahiy (Révélation) : Dünyanın başlangıcı, hayatın anlamı, insan kaderi tabiatı ve Allah'ın iradesi ile ilgili insanî şüpheler üzerine, Allah'tan gelmiş kabul edilen cevaplara vahiy denir. Vahyin değeri, mesajın yüceliğinden ve tanığın veya elçinin vasfından ileri gelmektedir. Vahiy, toplulukların gözünde kabul görmesi için ekseriya alâmet, hatta mucize ile beraber bulunur.

Katolik kilisesi doktrinine göre vahiy, belli bir tarihte muayyen olaylarla zaman ve tarih içinde yer alıyor. Bizim için vahiy, havarilerin ölümü ile tamamlanmış ve bitmiş olarak telakki edilmelidir. Vahiy, bir vakıa ve aynı zamanda da bir sırdır. O, insan zihninin

mahsulü değil, bizzat Allah'ın insiyatifinden gelmiştir. Vahiy, en yüksek noktasına İsa - Mesih'te ulaşan, Eski Ahit gibi uzun bir tarihin içinde gelişen çok sayıda tedricî tezahürlere sahiptir. Bu konuda 19 Ocak 1962'de II. Vatikan Konsili'nde VI. Paul'un «Die Verbum» hakkındaki sözlerine bakınız : Vahyin tamamlanması, onun bir yorum konusu olmasına engel teşkil etmez. Çünkü o, bütün kültür insanlarına yönelirken ve mü'minlerin elde edebildikleri bir anlayış içinde bir evrimin konusu olarak o, tarihî bir kültür muhitine bağlı, insanî ifade ile açıklanıyor. İlk çekirdeğe ve vahye olan bağlılık; Papanın yanılmazlığı ve yüce yetkisiyle değerlendirilmiştir. Hıristiyanlık akidesini öğreten Kilise, Papa VI. Paul'un deyimiyle doktrinini yeniden ihdas etmez. O, sadece şahit, muhafız, ve aracıdır. Hıristiyan mesajının gerçekleri ile ilgili her hususta kilise, kendisini muhafazakâr ve müsamahasız olarak görebilir. Kiliseye imanın daha kolay ve zamanın değişen ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesi için baskı yapıldığında; kilise, havarilere tabi olarak bunun mümkün olamıyacağını (Non possumus) söyler. (Resullerin İşleri, IV, 20). Bununla beraber vahiy tabiatüstü anlamı içinde Allah'ın ışığı ve sözü olarak anlaşılmamalı ve kabul edilmemelidir. Bilakis vahiy, vicdanın hür iradesiyle şahsen ilâhî kelâmı kabul etmesi ve tanrısının aşk jestine imanın eveti ile cevap vermesi işidir. O halde ilâhî mesajı işitmek için muayyen bir subjektif yeteneğe sahip olmak lâzımdır. Böyle bir ilâhî mesaj, zihinleri iğfal etmez. İnsan arzusuna karşı çıkar, onun ışığı ümid vericidir.

17 — Cesâro — Papisme : Teokrasinin aksi olan (Tanrının temsilcileri tarafından icra edilen hükümet). Césaro — papisme, sivil iktidarın keyfince yönettiği bir rejimdir. Bu, mutlak egemenlikler altında gerçekleşen ve tanrısal hukuk otorite teorisiyle doğrulanan bir akımdır. Kilise tarihi içinde Kor antin'in, Charleman'ın, Charle Ouint'in, VIII. Hanri'nin, XIV. Lui'nin, Avusturyalı François Joseph'in, Rus Çarlarının v.s. nin saltanatlarını bu konuda farklı derecelerle zikredebiliriz. Modern cemiyetlerde dinî ve medenî iktidarların ayrılmasına rağmen; her iki iktidar, evlenme, eğitim, adaletle ilgili hudutsuz saha içinde biribirine tesir etme çabasını sürdürmüşlerdir.

18 — İncil (Evangile) : İncil kelimesi, yunanca iyi anlamına gelen EU ve haber, mesaj anlamına gelen ANGELİON kelimelerinden meydana gelmiştir. İncil genel olarak evrensel bir aşk kanununda, kurtuluş vadinde ve Allah'ın saltanatının ümidinde özetlenen İsa - Mesih'in öğretilerine dayanmaktadır. Aslında bu öğretim, Eski Ahid'in öğretileriyle hazırlanmıştır. Tekvin III, 15 «O, senin başına saldıracak» cümlesinden başlayarak kadının oğlununu, yılan şeytanın üzerindeki zaferi «Protévangile» diye adlandırılan kısa bir pasajda haber verilmiştir. İşte bu pasajda, Kilise babaları Mesihî inancın köklerini görüyor-

lar. (İlk müjde, günahtan sonra ilk kurtuluş ışığı), O Peygamberler, şiir ve hikmet kitabı yazarlarınca açıklanmıştır. (Krş. : R. Marlé; Bultmann et l'interpretation du Nouveau Testament, Paris 1956). O, Yeni Ahit'in diğer kitapları ve ikibin yıldan beri yürürlükte olan bir gelenek tarafından açıklanacak olan dört İncil'de esas olarak ifade edilmiştir.

Bu İncillerden üçü «Synoptique'ler» (Mukayeseli İnciller) olarak adlandırılmıştır. Çünkü onların metinleri aynı paraleldedir. Benzer metinlerin her biri aynı bakışı ihtiva eder. Benzerlikleri ve benzemezlikleri ihtiva eden bu parçalar arasındaki yakınlık, İncil yorumlarının en büyük proplemlerinden birini teşkil eder.

Yorum ve Matematik : Bugün, İncil metni tarihçileri tarafından LUKA ve MATTA'nın kendi üsluplarıyla, kendi muhitleri için açıklamış oldukları 107 pasajın müşterek kaynağının, Petrus'un (Pierre) talebesi MARKOS'un İncili olduğu, artık isbat edilmişe benziyor. Matta ve Luka'da paralel olan diğer metinlerin büyük bir kısmı ise, kaynak olarak adlandırılan ve başlangıçtan beri şifahî olarak nakledilen, özellikle Hz. İsa'nın sözlerini ihtiva eden, izi bulunamayan bir başka gelenekten gelmektedir. Bu sözler, Hz. İsa zamanındaki Filistin halkının dili olan Aramice'den yunancaya çevrilmiş olan Havarî Matta'nın ilk İncilini teşkil edebilir. Nihayet direkt şahitlerin yanında (Luka'nın kendisi için dediği gibi) yapılmış olan anketler veya PETRUS'un, Markos'un, Matta'nın kişisel hatıralarından meydana gelen İncil yazarlarının her birine has metinler de vardır. İlk şehadetlere ve bilhassa Aziz Irénée'nin şehadetlerine göre; Matta'ya göre olan İlk İncil'in sözler (logia) kısmı, M. 64'den önce (Petrus'un Roma'da Çarmıha gerildiği sene) muhtemeleln M. 40 - 50 yıllarının tarihini taşıyabilir. Markos'a göre olan İncil ise M. 64 den biraz sonradır. Paul'un seyahat arkadaşı Luka'ya göre olan İncil ise M. 80 tarihini taşımaktadır. Matta'ya göre olan İncil'in son şekli de aynı tarihlerde oluşmuştur. Yuhanna'ya göre olan YUHANNA İNCİLİ ise I. asrın sonunda 95 - 98'e doğru teşekkül etmektedir. Fakat bu İncil de havariye ait pasajlarla, onun etrafından etkilenmiş bir çevreden gelen pasajları ayırmak mümkündür.

Bir İmanın Temelleri : İncillerin mevsukiyeti ve tarihleri kabul edilmekle beraber; onların tarihî değerleri proplemine pek dokunulmamıştır. Şurası bir gerçektir ki, İncil yazılmadan önce, konuşulmuştur. Havarilerin vaaz konusu, İsa - Mesih'in sözleri ve hayatının olayları; misyonerlerinin mizacı ilk muhtedilerin reakseyonları, şahsiyetin bazı çizgilerini çoğaltma temayülü ve bazı olayları abartma ile, tesir altına alınmadı mı? Aslında İncil sorumlularını, Hıristiyan vaazını yazılı veya İsa'nın ölümünden 30 - 40 - 50 sene sonra toplanan metinler içinde sınırlandırmayı teşvik eden tavsiye, açık bir riskdeğil mi? Çünkü böyle olduğu takdirde şuursuz bir mitoloji meydana gelecektir. Öyle ise mitolojiden uzak olan tarihî hakikatleri ortaya çıkarmak için; İncilleri, mitolojilerden temizlemek gerekecektir. İşte özellikle Bultmann'dan beri yapılan modern yorum çalışmaları bu amaca matuftur. Hıristiyan imanının özünü muhafazaya oldukça dikkatli olan bir takım Katolik yorumcular, «Hikmetlerin ve olayların küçük derlemelerinin, çok erkenden din öğretmenlerine ve vaazlara yardımcı olmak üzere teşkil edildiğini, onların tercihlerine ve dinleyicilerin ihtiyaçlarına göre onlara başvurduklarını itiraf ederler. Onların bir kısmı mucizeler ,hikmetler, genelhayatın bir olayı, İsa'nın çarmıha gerilmesinin rivayeti gibi şeylerdi.» İşte böylece az veya çok yaygın bir takım kolleksiyonlar meydana gelmiştir. Daha sonra İncil yazarları, onları, kendi yazıları içinde toplamışlardır. (Krş. X. L. Dufour, Les Evangiles et l'Histoire de Jésus (Paris, 1963; yine aynı yazarın, Resurrection de Jesus et message Pascal, Paris 1971). Böylece İnciller de tabiat üstü bir karakter gösteren her şeyi mitolojilerin olympe'ine atfetmek gerekir. İşte bu noktada yorumcuların çoğunun atlamayı kabul etmedikleri bir uçurum vardır. Hakikatte İncil metinlerinin detayı Milâdî 30 yılındaki Filistin'in durumuna uyğun düşmekle beraber, Milâdî 70 yılında Titus tarafından Kudüs Mabedinin tahribini takib eden durumlara hiç de uygun düşmüyor. Çünkü İnciller tarafından tasvir edilen ortam Paul'un Mektuplarındaki tasvirinden çok farklıdır. Yani, aynı vaaz, yeni ifadeler içinde verilmiştir. Mucizeleri anlatan İncil rivayetleri ise, diğer metinlerle beraber devam etmiş ve onlarla aynı dokuyu oluşturmuştur. Onların tartışmaları bir tarihten ziyade bir felsefeyi göstermektedir. Çünkü, metinlerin bir kısmını kabule, diğer bir kısmını ise redde tarihi bir sebep yoktur.

Diğer taraftan İncil yazarları eğer yeni muhtedilerin imanını tebcil etmek istemiş olsalardı, bilhassa dirildikten sonra kahramanlarının, muhteşem bir portresini çizmeğe muvaffak olacaklardı. Fakat onlar, bunu yapmadılar.

Bu ve başka birçok deliller eleştiri fikrine göre farklı şekilde değerlendirilmişlerdir. Fakat yine de bu deliller her ne kadar ilmî bir gerçeğin yerine kaim olmasa da; insanların imanına makul bir temeli sağlayabiliyorlar. (NOT : Toulouse Katolik Enstitüsü eski Rektörlerinden Bruno de Solage, Synoptique İncillerin etüdüne matematiği tatbik etmiştir. Bu konuda bak. : Synopse Grecque des Evangiles : Méthode Nouvelle pour Résoudre le Propléme Synoptique (Leyden ve Toulouse). Üç Synoptique'de (Mukayeseli İnciller de bulunan 107 müşterek pasaj üzerinde yapılan incelemede, bunlardan 68'i herbirinde vardır. Ayrıca 15'i Luka ve Markos'ta vardır. 22'si de Markos ve Matta'da aynen mevcuttur. Geri kalan ikisi de Luka ve Matta'da yoktur. Bütün bu müşterek pasajlar için başka delillerle desteklenmiş olarak çıkan matematiksel sonuç, Markos'un müşterek kaynak olduğudur.)

19 — Keşişlik (Monachisme) : Keşişlik müessesesi, bir yaşama tarzını ve

dinî kuruluşları ifade eder. Bu kuruluşlara göre bazı erkekler, kadınlar, taatın, fakirliğin, iffetin çetin kurallarını kabul ederek, kendilerini Allah'a vakfederler. Neticede ya tarik-i dünya olarak; ya da tam teşkilâtlı manastır cemaatı içinde kendilerini, murakabeye ve duaya verirler. Keşişlik, Şarkta Ortodoks kilisesi içinde çok büyük rol oynamış ve halâ da oynamaktadır. Ayrıca o, Roma İmparatorluğunun gerileme ve çöküşünden sonra Batı medeniyetinin temellerini atmaya katkıda bulunmuştur. Hatta köyler ve şehirler samimiyetle büyük aziz Benoit manastırları çevresinde kurulmuşlardır. Ayrıca, Keşişler, Antik edebiyat hazinelerini, yaptıkları istinsahlarla kurtarmışlar ve ilk mektepleri kurmuşlardır. Charlemağne, aziz Benoit disiplinini bütün batı din adamlarına empoze etmiştir. Az veya çok ikmal edilmiş, değiştirilmiş, reforme edilmiş olan bu disiplin, Benediktinlerden başka, Cistercien'lerden Troppistes'lerden de ilham almıştır. XI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar bütün Batı Avrupa'da Fransa'nın Cluny merkezine bağlı kalan manastırların önemi ve sayısı karşısında bir Clunysienne Avrupasından söz edebiliriz.

Bütün insanî kurumlarda olduğu gibi, Keşişler müessesesinin de bir gerileme ve ıslahat dönemine varis olduğunu, tarih kabul eder. Bugün ise dünyada, 12000 kadar erkek Bénédict'in ve farklı tarikatlere bağlı bir o kadar da kadın Bénédictine vardır. Yine 30.000 kadar Keşiş ve 20.000 de muhtelif tarikatlerin manastırlarına bağlı Rahibe'nin olduğu tahmin edilmektedir. Fakat bu rakamlara, sayıları oldukça fazla olan ve keşişin murakabe hayatının onlar için önemi olmayan dinî cemaatlerin üyeleri, dahil değildir.

20 — Ortaçağda, ilâhiyat, hukuk, tıp, yedi san'atları öğreten öğretmen loncaları aynı zamanda birçok muafiyetten de yararlanıyorlardı. İlk Üniversite Bologne'de 1110'da, Paris Üniversiteleri 1150'de, Montpellier Üniversiteleri 1181, Toluouse Üniversiteleri ise 1230 da kurulmuşlardı. 1789 İhtilâli ile kaldırılan Üniversiteler 1808 de Napoleon tarafından yeniden kurulmuştur.

21 — Aziz Thomas d'Aquin; Aziz Thomas, 1225 yılında Güney İtalya'da doğmuş, 1274 de ölmüştür. Frères prêcheurs tarikatına girmiş Cologne'de büyük Albert'in öğrencisi olmuştur. Aziz Thomas, hayatının büyük bir kısmını Paris Üniversitesinde eğitim ve öğretimle geçirmiştir. Çok sayıda felsefi ve teolojik eserlerinin yanında «Sommes théologique» adlı eseri, teolojinin âbidesi olarak kalmaktadır. Aristo felsefesini benimseyen Thomas d'Aquin, aklın isteklerini, imanın hizmetine sunmuştur. Kilise tedrisatı, Kilisenin «Müşterek Doktor» veya «Melek Doktor» diye isimlendirdiği Thomas d'Aquin'e, yüzyıllarca müracaat etmiştir.

22 — Engizisyon (Inguisition) : Engizisyon, sapıkları afaroz etmekle, onları takible, araştırmakla görevli bir kilise mahkemesidir. Bir kimse hakkında önceden herhangi bir itham veya ihbar yapmaksızın soruşturmayı sürdürmek, delilleri araştırmak ve zaruri tedbirleri kendi başına almak Engizisyon mahkemesine ait bir işti. Véron Konsili'nin bir kararı ile 1184 de Engizisyonun ilk yargılarından istifade edilmiştir. III. Innocent, 1198 de Albigeois'lara karşı savaşmak üzere Citeaux'lu iki keşişi ilk engizisyon yargıcı olarak tayin etmiştir. Bu kilise mahkemesi Latran (1215) ve Toulouse (1229) konsilleri tarafından resmen kurulmuştur. Engizisyon hakimleri bilhassa dilenci keşişleri, Dominikenler, Fransiskenler arasından seçilmişlerdir.

İspanya Kralları da bizzat bir Engizisyon kurmuşlardı. Bu Engizisyon, XV. asırdan XIX. asıra kadar i'tizallere olduğu kadar, feodalite imtiyazlarına ve belediye muhtariyetlerine karşı iktidarlarını icra etmiş ve krallığa hizmet etmiştir. Engizisyon hakimlerinin en korkuncu Ségouie dominikenlerinin manastır başkanı olan Thomas de Torquemada idi. Papalar, engizisyon mahkemelerinin yolsuzluklarına karşı bir çok defa protestoda bulunmuşlardır.

Yüce Engizisyon topluluğu 1542 de III. Paul tarafından teşkilâtlandırılmış ve teferruatta olan bir takım değişikliklerle 1967 ye kadar Engizisyon Kurulu (Saint - Office) na dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren onun yerine «İman Kurulu» geçmiştir.

Aslında, Engizisyon tarihi, bir takım kara sahifeleri; bazı hallerde ve bazı devrelerde de daha farklı şeyleri ihtiva ediyor. Ayrıca da din ve politika hedefleri arasındaki anlaşmazlığın, üzücü bir örneğini veriyor. Eğer Kilise, laikliğe baş vursaydı : Devlet, Kilise'den daha çok yararlanacaktı. Netice olarak, diyebiliriz ki, papalar her nekadar bir takım sapmaları ve aşırılıkları ifşa etmiş de olsa; iman ve tabiat üstü aşk adına yine de herkes için ve her zaman için vahyedilmiş gerçekle belli bir kültüre ve belli bir devre has olan inançlar arasını ayırmaksızın medenî yargılama usullerinden ileri olmak üzere dayanılmaz bir şiddet ve uzlaşmaz bir doktrin ihtiva eden bir takım yargılama usullerini kabul etmişlerdir.

23 — Induljans (Indulgence) : Indulgens kelimesi, lâtince hayra eğilmek anlamına gelen Indulgere'den gelmektedir. Bu maksatla indulgens, affetmeye, bağışlamaya, tolerans göstermeye, himaye etmeye bir temayül anlamı taşır.) Teolojik anlamda induljans, günah dolayısiyle alınan cezanın, kısmen veya tamamen bağışlanmasıdır. Çünkü günah, bir suçluluk ve bir cezayı ihtiva eder. Induljans, tevbe sakramenti veya bir hayır işiyle affedilebilen suçluluğu gidermez. O, sadece kefaretin cezasını hafifletir ve kaldırır.

Diğer taraftan indulgens, kişinin liyakatlerine değil, Hac, dua, haç işareti, sadaka v.s. gibi bağışlanma ile ilgili olarak ifa edilmiş özel icraatlarla Allah'ın husûsî inayetine bağlıdır. Aziz Petrus'a (Pierre) lutfedilmiş olan yetkiler (Göklerin melekutu) le, onun halefi olan

Papa, indulgens vakti olarak muayyen gün, sene veya senenin bütün günlerini belirtebilir. Genellikle bu günler, vaktiyle tevbekârlara; Sakramentlere ve **kültlere** iştirak etmeden önce; empoze edilen zamanlara uygundur. Aynı zamanda o, A'rafa maruz kalanların cezalarının azaltılması anlamına da gelir. İşte bundan dolayı, günlerin sayısı, Anolojik bir anlamdan başka bir şey ifade etmez.

Bu papalara ait yetkiler, bazı suiistimallere de neden olmuştur. Bu yolsuzluklar II. Joule (1503 - 1513) zamanında zirveye ulaşmıştır. Roma Yeni Sen Pierre Kilisesi için Papa, ihsanlara mukabil ındulgensını çoğaltmıştı. Yine bunun için bazı vaizler Hıristiyan ülkelerini dolaşıyorlar. İndulgenslar takdim edip, bağışlar topluyorlar ve onları Roma'ya gönderiyorlardı... Bu ındulgens alış - verişi Skandal boyutlara ulaşarak çok sayıda hıristiyanın isyan ve protestosuna neden olmuştur... İşte LUTHER onlardan biriydi. Ayrıca, Reform'un ilk büyük bölünmesi, indulgens kavgalarından kaynaklandı. 1965'de toplanan II. Vatikan Konsili'nin sonunda ve VI. Paul tarafından neşredilen (9 Haziran 1968) «İndulgens Derlemeleri»nden (Recueil des Indulgences) itibaren; Endulgens'ların tatbiki ciddi şekilde düzenlendi ve bundan böyle indulgens'ın geçerliliği gerçek iman ve takva fiillerine bağlandı.

24 — Bk. : Daniel Olivier, le Procès Luther, Paris 1971.

25 — Ekmek - Şarap (Eucharistie) Âyini : Eucharistie, bağışlama anlamına gelen yunanca eucharistie kelimesinden alınmıştır. Eucharistie, Allah'ın nimetleri karşısında Allah'a sunulan saygı ve şükran duasıdır. Daha açık manada eucharistiya çift veche arzeden bir kilise sırrıdır. O, İsa - Mesihin havarileriyle yediği son yemeği yeniden canlandırma merasimidir. İsa'nın tutuklanma ve ölümünden önceki son yemek günü, yahudiler, Paskalya kuzusunu istihlâk ediyorlardı. Âyin esnasında bu vesile ile söylenmiş olan İsa'nın sözleri tekrarlanırken, Katolik ve Ortodoks doktrinine göre rahip, ekmek ve şarap görünümü altında Allah ve insan, ruh ve beden olan İsa'nın, sır ve gerçek varlığını temin etmiş oluyordu. İsa'nın kendini gösterdiği eucharistiya yemeğinde İsa, yeni paskalya kuzusu olarak; gücünü ve aşkını mü'minlere ulaştırmaktadır. Yine bu yemeğin bir kurban görünümü vardır : Aynı türler altında ekmek ve şarap takdis edilir edilmez, bütün insanların kurtuluşu için ortaya çıkmış olan İsa'nın bedeni ve kanı takdimesi, icra edilmiş olur.

Hıristiyanlığın en karakteristik, en manidar ve en önemli anı olan bu âyin boyunca, evharistiya sırrı veya bir kısım ilâhiyatçıların dediği gibi kurban sakramenti tamamlanmaktadır. Bu âyinde, insanın takdimesi, Allah'a doğru yükselirken; Allah'ın ihsanı da insana doğru iner. **Âyinle icra edilen bu çift hareket, Protestanlara göre sadece sembol olarak, Katolik ve Ortodokslara göre ise gerçek olarak tahakkuk etmiştir.** Bu manayı daha açık hale getirmek için âyinle ilgili modern reform, takdimeden, takdisden, komünyondan önce gelen kutsal kitabı okuma, konusunda icrar eder.

Evharistiya sadece geçmiş olayların basit tasvirinden ibaret değildir, son yemeğin ve Haç'ın, ilâhî inâyetin olacağı, Allah'ın krallığının, yeni dünyanın, yeni Ahit'in başlayacağı dünyanın sonu ile ilgili de, bir anlamı vardır. Çünkü Evharistiya, dünyaya, her inayetin kaynağı olan bedenleşmiş kelimeyi (Verbe) sunuyor. Böylece gelecek, şimdiden tezahür ediyor, onunla.

II. yüzyıldan itibaren Antakyalı Ignace, Evharistiyayı ölümsüzlüğün bir ilâcı (pharmaçon Athanasiae) olarak adlandırır. Bultmann'a göre böyle bir formül mitolojik düşünceyi karakterize eder. Hıristiyanlığın kendini ondan temizlemesi gerekir. (Krş. Bultmann'ın tenkidi ve açıklaması için bk. : René Marlé, la Singularite Chretienne, Paris 1971).

Yine Evharistiya, İsa'nın ekmek ve şarap konusundaki şu nutkunu da özetler :

«Benim etimi yiyip kanımı içenin, ebedî hayatı vardır. Ben de onu son günde kıyâm ettireceğim.» (Yuhanna, VI, 54).

Aslında mitolojik de olsa bu ifade cümlenin gerçek anlamını yok etmez. Çünkü İncil'in çok kuvvetli kelimeleri olan yemek ve içmek Katolik mü'mininin gözünde, takdis edilmiş şarabı ve ekmeği yemekle ölmüş ve dirilmiş olan İsa'nın hayatını gerçekten doya doya içine sindirmeyi ifade eder.

26 — Mukaddes Yürek (Sacré — Coeur) : Sacré — Coeur, İsa'nın kefareti sayesinde Allah ile insan arasında var olan aşk birliğinin sembolü olarak İsa'nın kalbine özel bir bağlılık gösteren bir dinî cereyandır. Azizie Marguerite — Marie Alacoque (1647 - 1690)'un aldığı vahiylerden sonra bu cereyan, daha da kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır.

27 — **Yanılmazlık** (İnfaillibilité) : Katoliklikte, **hataya düşmeden, belirli şartlar altında bir takım akidevî tarifleri belirtmek genel konsillere ve papaya özgübir husustur.** Ahlâkî ve doktrinel öğretilere papa ile birlikte karar veren piskoposlara da bu sıfat şamil olur. Bu imtiyaza lâyık olabilmek için, Allah'ın sözünün muhtevası içinde bir imanî hakikatı açıklamak kasdıyla, Konsilin ve papanın karar vermeleri gerekir. Bu açıklama sadece papa tarafından yapılırsa buna «Ex Cathedra» denir. Yani, geleneğin doğrudan doğruya İsa - Mesih'ten alınan mesajı naklettiği havarilerin halefi olarak, Petrus'un (Pierre) kürsüsünün üstünden o (Papa) bize onu bildirmiştir. Hakikatte papanın bu liyakati, dünyanın sonuna kadar havarilerle beraber olduğunu açıklayan İsa'nın vadine dayanır. (Bk. Matta, XXVIII, 20).

I. Vatikan Konsili (28 Temmuz 1870) ve II. Vatikan Konsili (1964) Papaya ait olan bu masumiyeti, Allah tarafından vahyedilmiş dogma

olarak ilân etmiştir. (Constitution Lumen Gentium). **Protestanlık bu dogmaya itiraz etmiş; Ortodoksluk ise bunu farklı olarak kabul etmiştir.**

28 — Tridentin Katoliklik, Trente Konsili kararlarına uygun olan Katoliklik demektir.

29 — Kredo (Creed) : Kredo, liturjide ondan önce okunan İncil metinlerine karşılık olarak âyinde törenle söylenen veya okunan hıristiyan imanından özetlenmiş bir sözler dizisidir. Kredo, hıristiyanlığı başka dinlerden ayıran bir hıristiyanlık sembolüdür. Açıklanmış olan hakikatler, havarilerin öğretilerine dayandığı için Kredo, «Havarilerin sembolü» veya onun hakikatlerinin formüle edilmesi, iki genel Konsile dayandığından, «İznik - İstanbul Sembolü» olarak da adlandırılmıştır. Kredo, zengin anlamı içinde bir iman, ümit ve aşk ifade eder.

Genel âyinlerde bile onun teşkil olarak söylenmiş olması, imanın kişisel ve cemaat karakterine işaret eder. Yani, ferdî vicdanlar biribirine karışmaksızın; bütün mü'minler, büyük bir kollektif şahıs olarak sadece biricik birlik meydana getirirler. Kredo kelimesi, bir dinin veya bir ideolojinin mensuplarının bağlandıkları temel hakikatlerin bütün kısa özetlerine şamil olmaktadır. İşte bundan dolayı bir İslâm kredosundan veya bir Marksist kredodan bahsedilmiştir.

30 — Gelenek (Tradition) : Lâtince traditio kelimesi, bir ihsanı nakletmek anlamına gelir. Dinî gelenek (tradition), çağlar boyunca bir kurtuluş mesajı olarak telâkki edilmiştir. Geleneği, ne kesin ve hareketsiz bir emanet olarak ne de asırlardan asırlara gizlice intikal eden şifâhî bir anlatım olarak düşünmemek gerekir. Gelenek, son derece kompleks bir realitedir. O, vahyedilmiş olan ilâhî kelâmın, yazı, vaaz, âyin, hayatta tatbik yollariyle muayyen bir cemaata ulaştırılmasıdır. İşte bunun için bir yahudi geleneği (Tevrattan üstün), bir İslâm geleneği (Allah tarafından direkt vahyedilen Kur'ân'dan aşağı derecede), bir Hıristiyan geleneği var olmuştur. Roma Katolik **mezhebi için geleneği kontrol** eden, kabul eden, yorumlayan sadece kesin ve yanılmaz otoritesiyle **Kilisedir.** Yine de Kilise farklı şekiller ve anlatımlar içinde bellî bir ölçüde teolojik kanaatlerin farklılığını yasak etmemiştir. Yani teolojik farklılık, İsa tarafından havarilere ve onların haleflerine emanet edilen sır ve iman çerçevesi içinde bulunduğu müddetçe meşrudur. (Krş. VI. Paul, 19 Ocak 1972 tarihli oturum). Canlı bir gelenek, zamanın üç boyutu olan geçmişi, hâli, geleceği kapsar. O halde o, geçmişin şuuru, hâlin yaşamında ise geleceğin tohumudur. Bir kısım düşünürler, bir sadakat garantisi olarak, geçmişin âlâmetlerini halde ararlarken; bazı düşünürler, ebedî gençliğin bir ümidi olarak geçmişte geleceğin tohumlarını sezmeye meyyaldirler. Muhafazakâr, bir takım eski şeyleri muhafaza eden geçmişi yaşatmak ister. Gelenek, her ikisini de aynı birliğin hüviyeti içinde ele alır.

Reform, Kutsal Kitaba bir öncelik verirken; Katolik kilisesi mükemmel ve mevsuk bir yorum meydana getirebilmek için, kutsal kitabı geleneğin karşısına çıkarmaz. Ona göre, sözün yorumunu yapmayan bir ortamda yazı, yazının olmadığı bir ortamda da söz yoktur. II. Vatikan Konsili bu konuda şöyle bir açıklamada bulunmuştur :» «Nakledilmiş kanunu öğretmek, uygulamak, muhafaza etmek için, piskoposlarla mü'minler, dikkat çekici bir uyum içindedirler. Fakat, yazılmış veya nakledilmiş olan Allah'ın sözünün mevsuk bir şekilde yorumlanması görevi, sadece İsa - Mesih adına yetkisini kullanan yaşayan kiliseye emanet edilmiştir. Şurası bir gerçektir ki, Kutsal gelenek, kutsal kitap, kilise yetkisi Allah'ın çok hâkimâne gayesine göre öylesine biribirine bağlanmış ve ortak hale gelmiştir ki onlardan hiçbiri, diğeri olmaksızın istikrar içinde olamaz ve onların hepsi sadece kutsal ruhun tesiri ile aynı zamanda kendine göre, insanların kurtuluşuna etkili bir tarzda katkıda bulunur. (Bk. Die Verbum (la parole de Dieu - 18 Kasım 1965).

Bu konuda hıristiyan mezheplerini şöylece değerlendirebiliriz : Hareket noktalarına göre **Katolik Kilisesi, Kilise yetkisi (Magistère) üzerinde; Ortodoks kilisesi, gelenek (Tradition) üzerinde, Protestanlık ise daha çok Kutsal yazı (Ecriture) üzerinde durmaktadır.**

31 — Din dersi (Cathéchisme), öğretilen şey anlamına gelen yunanca katêkhismos kelimesinden gelmektedir. Çoğu defa Catéchisme, soru ve cevap şeklinde iman ve ahlâk gerçeklerinin sistematik ve plânlı öğretimidir. İlk hıristiyan din kitapları, vaftiz adaylarını eğitmek için; 350 yılında Kudüs piskoposu Aziz Cyrille tarafından sorulu - cevaplı kısa dersler halinde, «Catéchèses» adı altında kaleme alınmıştır. Trente Konsili'nde kendi ismini taşıyan bir hıristiyan din kitabında Hıristiyan doktrininin özetlenmesine izin vermiş ve 1566'da neşredilmiştir. Bu eser, Aziz Charles Boromme'nin (1538 - 1584) başkanlık ettiği ve Aziz Pierre Canisius'un (1521 - 1597) bilfiil iştirak ettiği bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra, Hıristiyan din kitapları çoğalmıştır. Hemen hemen her piskoposluk için, bir din dersi kitabı vardı. Çağdaş insana, Katolik imanını öğretmek için 9 Ekim 1966'da neşredilmiş olan : «Hollandalılara Din Dersi» kitabı. (Bk. Le Catéchisme Hollandas, Paris 1968; Le Dossier du Catéchisme Hollandais, Paris, 1969) büyük yankılar uyandırmış ve çok sert tartışmalara neden olmuştur.

32 — **Murakabe** (Contemplation) : Contemplation yani murakabe, bir mabed hayatı yaşamaktır. Orada ruh, Kutsal Ruh'un (Saint - Esprit) bir mabedi haline gelmiştir. Bu hâle, insanın kalbiyle Allah'ı aşikâre bir tarzda düşünmesiyle ulaşılır. Metodik olarak bu, merkeze doğru tedrici ilerleme ve eleme ile meydana gelen düşünceden ayrıdır. Bunun

için murakabe, bu merkezin sezgisel bir yakalanışı olarak görülür. Yani bir kutsallaşma ve başkalaşmanın elde edilmesidir, murakabe. Bizzat Allah'ın varlığında aşk bakışı ile düşünülen şeyi elde etmek için onun gücü ile kendi benliğinden çıkarak vecd haline yükselinebilir. Fakat itiraf edilmelidir ki murakabe yolu, kolay bir yol değildir. Allah'ın özel lutfu bir yana, o yol; Mistiklerin, bir takım karanlıklarla veya hiç olmakla mukayese ettikleri akıl ve duyguların arındırılmasını gerektirir.

33 — **Dirilme** (Resurrection) :(Bu kelime lâtince tekrar görünmek veya yeniden kalkmak anlamına gelen Resurgere kelimesinden gelmektedir.)

Resurrection, cismânî ölümden sonra hayata bir dönüş işidir. Bütün dinler, sürekli bedeni değişiklikler içinde, ruhun ölümsüzlüğüne, öldükten sonraki hayata veya tenasüh akidesine inanmaktadırlar. Sadece Yahudilik, hıristiyanlık, İslâmiyet, ölümle kaybolan bedenden sonra, aynı bedenin sahibi ile yeniden dirilme şeklinde ölülerin dirileceği doktrinini kabul etmektedir. Yine de bu konudaki vahiy, Eski Ahit'te noksan ve tedricî olarak verilmiştir. Aslında işlenen fikir şudur: Yaratan Allah, Diriltmeye de kaadirdir. İsa zamanında sadece Sadukiler (Caducéen'ler) bu inancı kabul etmiyorlardı. İsanın hayatında gösterdiği «Dirilme Mucizeleri» (Jaire'nin kızının dirilmesi, Mark. V, 21, 42; dul kadın Naim'in oğlunun dirilmesi; Luka, VII, 11 - 17; dostu Lozar'ın dirilmesi, Yuhanna, XI); onların bildiği bir hayata bir dönüştü ve onları, bu dirilmeler yeni bir ölüme karşı da korumuyordu. Gerçekte bu mucizeler, bütün diğerleri gibi, imanı meydana getirmeye matuf Allah'ın âyetleri olarak yorumlanmaları gerekir. Fakat Milâdî 30 yılının Paskalya sabahında İsa'nın dirilmesi ve ölülerin ahir zamanında dirilmesi ayrı bir proplemdir. Çünkü bu cismânî olarak ölen kimselerin ruh ve bedenle yeni bir hayata başlamalarını göstermektedir. Burada ifade etmek gerekir ki, «İsa'nın dirilmesine» iman, hıristiyanlığın esasını teşkil eder. Bunun için Paul şöyle der : «Eğer İsa dirilmemiş olslaydı; bizim vaazımız ve imanımız boş şeyler olacaktı... (Korintos. I. Mek. XV, 14). Bu dirilme, Çarmıh şaşkınlığından sonra, havarilerin aksiyonunu başlatan tarihî bir olaydır. Yoksa, girişilen teşebbüsü doğrulamak için, iş işten geçtikten sonra icad edilen bir delil değildir. Bu olay, havarilerin vaazlarından önce olmuştur. Bu dirilmenin tarihî mevsukiyeti, doğruduan doğruya İncillerde, Resullerin İşlerinde, risalelerde nakledilen boş mezarın bulunması ve muhtelif durumlarda veya müşterek yemekte birçok defa görünmesi şehadetlerine dayanmaktadır. (Krş. X. Léon - Dufour, Resurrection de Jésus et message Pascal, Paris, 1972). İşte İsa'nın bu dirilmesi, ölülerin dirilmesinin bir teminatıdır. İnsan, âhir zamanda ruh ve bedenle, yeniden dünya hayatından başka bir hayat yaşamak üzere meydana getirilecektir. Seçkinlerin vücudu, Allah'ın görülmesiyle bir nevi manevîleşecek ve ölümsüzleşecektir. Evren, tanrısal bir Kudüs haline gelecektir. (Vahiy, XX, 11 - 25). Cehennemlikler, ilâhî ışıktan mahrum olan zekâların karanlık ölümü olan bir «ikinci ölümle» yok olacaklardır.

34 — **Allah'ın Cemaatı** (Peuple de Dieu) : Allah'ın cemaatı tâbiri, Allah'ın ittifakını vadettiği bütün insanlara şamildir. Eski Ahid'e göre bu toplum **İsrail** milletidir. Yeni Ahid'e göre ise, İsa - Mesih'in tebliğinin evrenselliği nedeniyle tüm insanlığın meyli ve gücü ile oluşan **kilisedir.** İsraille, etnik ve bölgesel bir toplum bahis konusudur. Bunun içindir ki bu toplumda İbrahim'in şeceresine ve arz-ı Mev'ut'a bağlılık oldukça kuvvetli şekilde devam etmiştir. Yine orada Eski Ahid'in terimlerine samimiyetle bağlanılmıştır.

Kilisenin bünyesinde Allah'ın cemaatı, manevî bir sınıftır. Bu manada o, bölgeyle ne de ırkla sınırlanamaz. Oraya sadece Yahudi, Rum (Galaltyalılara Mek. 111, 28), Romalı, yabancı, hatta erkek ve kadın değil; aynı vaaddan yararlanan, aynı bedenin azaları olarak putperestlerde İncil vasıtasiyle İsa Mesih'teki mirasa kabul edilmişlerdir. (Efessoslular, III, 5-6) Fakat, yeryüzü hayatı boyunca bu Allah'ın cemaatı, fonksiyonları, hizmetleri, yetkisi, ibadeti ve hiyerarşisi ile aynı zamanda cismânî bir cemaattir.

Eski Ahid'in cemaati gibi, Allah'ın yeni cemaatı da, asırların sonuna kadar Rabbine hem sadık, hem de sadakatsiz, muti ve hem de âsî, kutsal hem de günahkâr olarak varlığını devam ettirecektir. Sadece iyilerle kötülerin ayrıldığı Kıyâmet nokta-i nazarından, Allah'ın cemaatı, tamamiyle bir azizler cemaatı olacaktır. Bugün o, sadece bir hedef olarak gösterilmiştir. II. Vatikan Konsili, Kilise konusundaki dogmatik Anayasasında, Allah'ın cemaatı mefhumunu değerlendirmiş ve ona tüm bir bölüm tahsis etmiştir. (Bk. Lumen Gentium Chapitre II, 21 Kasım 1964).

35 — **Su** (Water = Eau) : Her dinde kutsal sözlerle takdis edilmiş veya kutsallaştırılmış bir takım şeylerle temasta olan temizleyici sular mevcuttur. Bu sular, temizler, takdis eder, İblisleri kovar ve yeni bir hayat bahşederler. İşte dinlerdeki abdest, su serpme, banyo gibi çok sayıdaki pratiklerin anlamı budur.

Kutsal Kitap'da su, aynı şekilde hayat gücü ve hayat kaynağı olarak tasarlanmıştır. Çölü verimleştiren, insanları ve sürüleri sulayan, yıkayan ve temizleyen, sudur... Yine su, tufanlarla, sağanaklarla, baskınlarla ilâhi bir ceza olarak tahrip edici de olabilir.

Allah, gök kubbeden dökülen ve kaynaklardan fışkıran suların Rabbidir. Allah, isterse sularla, insanların liyakatleri ve dualarına göre kuraklık veya verimlilik yapar isterse deniz ve göllerin sularını sakin veya dalgalı yapar. Yine su, hayatın ve ahlâkî maceranın üç vechesi olarak mükafat, korkunç ceza ve temizleme vasıtasıdır.

Hıristiyanlıkta su, inayetin ,Kutsal Ruhun, İncil doktrininin, mânen

canlandırıcı olan herşeyin sembolüdür. Vaftizde su, temizleyici rolünü yeniden kazanır. Hinduizm kavramı içindeki kâinatın temel yapısının beş unsurundan birisini, Su teşkil eder. Başlangıçta Eriyikler, Démiurge (Bu Platon tarafından kâinatın düzenleyicisine verilen bir isimdir, ona göre bu, Allah'tan ayrıdır) haline dönüşen bir embriyon meydana getirmişlerdir. İşte bu doğar doğmaz, yukarıdaki suları; aşağıdakilerden ayırıyor ve yaşadığımız bu dünyayı meydana getiriyor. O halde Küre, Okyanuslar üstünde iğreti bir şekilde yüzen bir sala benzemektedir. Bazı hallerde, yukardaki sular, yeri su altında bırakabilir. Fakat, yukardaki sular aynı zamanda yararlıdırlar da : Yağmurlar, ırmakların taşması gibi...

İşte, canlandırıcı, mesrur edici, bereketlendirici tanrıçalara yapılan kültler buradan kaynaklanmaktadır. Nihayet sular, temizleyicidir de : Hiçbir âyin yoktur ki temizleyici sularla başlanmamış ve bitirilmemiş olsun.

36 — **İnâyet** (Grâce) : İnayet, mutlak olarak karşılıksız bir lutuf ve bağıştır. İnâyet, süje olarak düşünüldüğü gibi (Allah gibi) obje olarak da (şu veya bu bağış, afv gibi) düşünülebilir.

Fakat inayet teriminin hıristiyanlıktaki manâsını başka bir şeyle karıştırmamak gerekir. Bu, Hıristiyanlıkta, Allah'ın özel bir lutfuna atfedilebilen ve Kurtuluş amacıyla bir takım iyi işler yapmayı müsait hale getiren sujenin, iç istidadıdır. İlâhiyatçılar, günahın kaybettiği ve tövbenin iade ettiği insanı kutlulaştıran inayeti, tanrısal bağışta bulduğu şu veya bu hareket ve görev açısından geçici tanrısal itişler olan aktüel inayetten ayırmışlardır.

Katolik ilâhiyatına göre, inayetin gerçek neticesi, insanın tabiat üstü bir hale veya tabiat üstü ahlâkî bir aksiyona yükseltilmesidir. Basit yaratıkların ulaşamadıkları ve keşif halinde seçkin kişilerde mükemmelleşen tabiat üstülükle; Katolik ilâhiyatı, bizzat Allah'ın tabiatına sırlı bir şekilde iştirakı kasdetmiştir. Böyle bir ilâhî inayet, Allah'ın bağışlayıcı aşkından ve insanları günahtan kurtaran, onların üzerine ilâhî ihsanları cezbeden İsa - Mesih'in kendini Çarmıh'ta feda etmesiyle kazanılan birtakım liyakatlerden kaynaklanmaktadır. İnayet hayatı, verenle alan arasındaki bir aşk mübadelesinden ibarettir. Bu karşılıklı aşk, insan adına; evrensel bağışlayıcılığı içinde İsa'nın gidişatına benzer bir gidişatı ihtiva eder.

İnsan hürriyeti, ilâhî inâyet ve kaderin lutfu konularında yapılan teolojik tartışmalar, kurtuluşu, sadece çok az bir seçkinler zümresine tahsis etmiş görünüyor.

Bu tartışmalarla biribirine zıd iki sonuca varabiliriz : Yani, inâyet, hürriyeti ihlâl etmez. Bil'akis onu gerekli kılar. Yahut onu, her gerçek aşkta olduğu gibi yaratır. Allah kişiyi, hatası olmadan veya aşkını reddedtmedikçe azaba düçâr etmez.

Bu terimler üzerindeki ince düşünceleri veya itirazları çoğaltmak mümkündür. Mü'minlerin uzlaşmalarının meydana getirdiği güçlükler ne olursa olsun; mü'minler bu iki hakikata iştirak ediyorlar.

37 — **Dua** (Prière) : Dua (priére) kelimesi yalvarmak manasına gelen lâtince prex precis kelimesinden alınmıştır. Dua, lutuf elde etmek için, güçlüklere veya ilâhlara bir başvurudur. Daha genel bir tarzda dua; ferdin kendi iradesini ilâhî iradeyle aynılaştırma çabasıdır. Bu ise, ya ilâhî iradeyi kendi iradesine doğru çekmekle, ya da kendi iradesini ilâhî iradeye teslim etmekle elde edilir. İşte, istirham, hamd, inâyet veya şükür gibi farklı dua çeşitleri, buradan neş'et etmektedir. Kısaca, bir nevi aşka müracaat ve bir güvenin ifadesi olan dua'da, çok defa bu farklı duygular ve davranışlar bir araya gelir. Eğer dua, aşkla dolar taşarsa, kısaca Allah, aşk haline gelirse, dua gerçekten tesirli olur.

İlâhiyatçılar, duanın samimiyetle yapıldığı yani bu anlayışa cevap verdiği zaman daima kabul edildiğini söylerler. Kişisel duygularını modelleştiren ve kanalize eden tüm cemaatlerin iradesini ifade eden resmî âyinler ve tapınmalarda olduğu gibi; murakabede gelişen ve vecdde doruk noktasına ulaşan, zahirî ve batınî birtakım resmî dualar da vardır.

İslâm, salât'ı (namaz = dua) İslâm'ın beş direğinden biri olarak görür ve günde beş vakit namazı, günün belirli saatlerinde emreder.

Yine, Vedalar Avesta, Mezopotamya dökümanları, Mısırlı ölülerin kitabı Kutsal yazılar ve Kutsal şifahî gelelnekler, ilâhîlerle, dualarla, rituel öğütlerle doludur.

Duayı en çok sistemleştiren din, Yahudilik'tir. Yahudilikte, birçok dualar vardır : Hayır dualar - Hamdler - Mezamirler - Yakarışlar - İstirhamlar - Kutlamalar - bazı günlerde İtiraflar. Yahudi duasının kalbini, **Sion**'a dönüş ümidi teşkil eder. Dua, hareketle ve bir noktaya temerküzle okunmalıdır. Çünkü dua, insanın, Allah'la birleşmesidir.

Hangi dinden olursa olsun çağdaş dünya, duaya pek meyyâl görünmüyor. Çünkü, akılcı eleştiri, ilim ve ahlâkî pozitivizm, lâikleşme hareketi, sistemler, yeni izlenimlerle varlığın sürekli harekete getirilmesi gibi tüm şeyler; duaya az elverişli bir kültür rejimi meydana getirmişlerdir. (Krş. : J. A. Jungmann, Histoire de la prière chrétienne, Avec une remarquable Introduction de E. Rideau, Paris, 1972).

Bununla beraber Dua, Allah duygusunun sürekliliği, çoğu defa korkunç patlamalarla sonuçlanan din duygusu, Reformist tedbirlerin canlılığı, Kilise törenlerindeki dans ve oyunda görülen serbestlik, Kilise sorumluluklarına iştirak eden lâik temayül, bunalımın hemen hemen eskatolojik anlamdaki gelişimi ile; kendini, daima göstermeye devam etmektedir.

Dua, tüm insanî duygularla beraber bulunur ve onun ifadeleri zamanla değişir. Yine dua, tarihte; insanların arzularını ve kaderlerini bizzat ilâhların veya Allah'ın iradesiyle birleştirmelerini göstermektedir.

38 — **Aşk** (Amour) : En evrensel insânî gerçeklerden biri olan aşk, az çok bencil olan basit fizikî aşktan tutun da, kendinden feragat yeteneğine kadar, çok değişik şekiller altında var olabilir. Aşk konularının çokluğu, aşkın çeşitlerini artırıyor. Bizi burada ilgilendiren, insanın gelişmesi ile aşk arasındaki ilişki içinde kökleşen dinî aşkın anlamıdır.

İnsan şahsiyeti esas olarak, ilişkileri olan bir varlıktır. (Onun sözüde jestleri gibi bir anlam ifade eder). Yani insanın kendini ortaya koyabilmesi için çok sayıda nimetlere, her türlü mübadelede özellikle temayül, başkalarıyle bir araya gelip onlardan aynı zamanda hem şefkat, hem de anlayış bulmak ve kendisini de diğer insanlara iyilik ve sevinç sunmaya adamaktır. Başka şahıslarla buluşmada ve yeni arkadaşlarla karşılaşmada sevinci, mutluluğu, refahı arama şeklindeki bu köklü itiş, en geniş anlamıyla, aşktır. Böyle bir aşk, bazan maddî bir hüviyete bürünebilir. Böylece bu, seksî ve evliliğe has bir aşktır. Yahutta bu aşk, dostluk seviyesinde kalır.

Nihayet aşkı, derinliği az da olsa; kişiler arası münasebetlerin menşeinde ve özellikle tüm cemaat gerçeğini oluşturan existansiyalist payın kaynağında, bir çimento özelliğinde görmekteyiz.

Şahsiyetin gelişmesinde aşkın önemi, onun dinî saha ile bütünleşmesini izah eder. Gerçekte tüm dinlerde aşk, imtiyazlı bir yer tutar. Hatta ilkel dinlerde bile, Tanrısal münasebetler içinde ona çoğu defa korku ile karışık bir halde rastlanır. Aşk, her toplumun temelinde bulunduğundan dolayı, özellikle dinî cemaatlerde Allah'la olsun, grupların üyeleri arasında olsun bir hayat payı olarak onun varlığı zarurîdir.

Hıristiyanlıkta aşk; çok önemli bir yer tutar. O halde aşk, Tanrı sevgisi anlamına gelen charité'nin sinonimidir. Her insanı değiştirmeyi hedef alan böyle bir aşk, hem insana teslisin uknumlarının arasında aşk hayatı olan ilâhî hayatı ulaştırır (Bunun zirvesini İsa Mesih'in Çarmıh'ta ölümü teşkil eder) ve hem de insanın bu ihsana ve Allah aşkına mukabil bir aşkla cevabını teşkil eder. Her insanın davet edildiği ilâhî aşk kommunication'u, Allah için olan aşka benzer aynı aşkla, hemcinsleri tarafından sevilmesi gereken her insan varlığından, bir Allah'ın oğlu meydana getirir. O halde Hıristiyan aşkı, insanî duygu olarak insanlara bağlanır. Hakikatte bu kardeş aşkı tesirli olması için, şartların bize yakınlaştırdığı insanlara dayanması gerekir.

O halde bu kardeş aşkı, Allah için olan Aşk gerçeğinin bir alâmetidir. Biri Eros ki, Yüce bir birlik içinde bir takım varlıkların karşılıklı birleşmeye can atmalarıdır. Orada farklı şahıslar, silikleşmeye,

mükemmelleşmeye, mezc olmaya yönelmişlerdir. Diğeri Agapé'dir ki o, sadece karakter, mizaç, davranış uzaklığı noktasından değil, aynı zamanda şahsiyetteki derin ayrılıklarda da birleşme yerine farklılığa saygı gösterir ve onu geliştirir.

Agapé aşkına verilmiş mutlak bir öncelik içinde Hıristiyanlık, İsa tarafından yayılmış ve bildirilmiş olan Allah aşkı içinde, tüm insanlığın yeniden toplanmasına yardımı, kendine vazife bilir. Şüphesiz bu aşk, insan ilişkilerinde çok çeşitli şekiller alabilir. Meselâ, evlenmede cinsiyeti hizmete sokan evlilik, bu şekillerin en önemlisidir. Böylece o, kendiliğinden tüm sınırları aşmaya yöneliyor ve tanrı aşkı ile değişmiş, uzlaşmış yeni bir insanlıkta, tüm insanların toplanması için en büyük faktör oluyor.

39 — **Allah'ın Krallığı** (Royaume de Dieu) : Efsaneye göre ilâhlar, Krallığın tüm imtiyazlarından yararlanırlar ve Yüce bir Tanrı'ya bağımlı aşağı tanrılar hariç, bu tanrıların hepsi, iktidârlarını kendi sahalarında icra ederler.

Sadece Tevrat'ın Allah'ı, insanların karşısında önce İsrail milleti ile bir misakla ilişki kurmuştur. Sonra yeni bir misakla tüm insanlık, İsa - Mesih'in kilisesine, yani O'nun yeni krallığına girmeye davet edilmiştir. Fakat bu krallık, insanların hür iradelerine tabi olarak dünyada yayılmaya bırakılan günahın tüm güçleri tarafından reddedilmiştir. Bu bakımdan İsa - Mesih'in mânevî mahiyeti taşıyan krallığı, bu dünyaya ait bir krallık değildir. Âhir zamanda Allah'ın krallığı kesin olacak ve onun şeriatı kesin olarak üstün olacaktır. Burada sözü edilen krallık her şeyin hakimi ve yaratıcısı olan Allah'ın kendi krallığı değil; insanlar tarafından istenen ve kabul edilen Allah'ın krallığıdır. Çünkü Allah'ın kendi krallığı olan birinci tür krallık kaçınılmaz ve evrenseldir. İnsanlar tarafındadn istenen ve kabul edilen ikinci tür Allah'ın krallığı ise, sınırlı ve seçime bağlıdır.

O halde manevî ve ruhânî bir mahiyet arzeden krallık inayet ve hürriyet yönünden insanla Allah'ın diyaloğu üzerine dayanır. İlk asırlarda hıristiyanlar, krallığın yakın olduğuna, Mesih'in kuracağı Allah'ın kesin saltanatının gelmekte olduğuna inanıyorlardı. Ancak zamanla onlar, daha doğru bir mesihlik, krallık; âhiret anlayışı elde etmişlerdir. Aslında gerçek krallık, insanlığı kurtarmak için Çarmıh'ta can veren Alllah'ın oğlundan kaynaklanan sonsuz bir inâyetle başlamıştır. Fakat o, krallık kesin olarak, ne zaman olacağı bilinmeyen âhir zamanda son yargılama olduğu zaman gerçekleşmiş olacaktır.

40 — **Kelime** (Verbe = Logos) : Logos, söz, makul bilgi anlamına gelen yunanca bir kelimedir. Logos, bedenleşmiş Allah'ın oğluna yani İsa - Mesih'e, dördüncü İncil'in mukaddimesinde Yuhanna tarafından verilmiş olan bir isimdir. (Yuhanna : I, 1 - 10). Bu logos terimi daha önce Yunan filozofları, Yeni Eflatuncular ve Stoicienler tarafından mün-

demiç akıl, kâinatın düzeni, fikirlerin kaynağı, düşünce anlamında kullanılmıştı. Helenistik Yahudi edebiyatı, önce loğosu, vahyedilmiş tanrısal söz anlamında kullanmış, sonra, Oğulun babası ile olduğu gibi Allah'ın aklı ile temasta olan uknumlaşmış söz anlamında kullanmıştır. Lâtinler, bu fikri; Allah'ın sözü, Hayat sözü, ebedî söz anlamına gelen ibranice **dabar** kelimesine de uygun düşen **Verbe** kelimesiyle ifade etmişlerdir.

III. ve IV. asırların Kilise babaları, gerek Teslis'in ikinci uknumu olarak Logos (verbe) ve Kutsal - Ruhun baba ile birlikte ilham kaynağı olan Baba'nın oğlu konularındaki faraziyeleriyle; gerekse insanî bir tabiata bürünen Allah'ın oğlu; Teslis'in ikinci uknumu Verbe ve logos olan İsa - Mesih üzerindeki düşüncelerle «Bedenleşmiş Kelâm» ilâhiyatını önemli ölçüde zenginleştirmişlerdir.

Mistik anlamda bir logos anlayışı ise Ortodokslukta Origéne'de batıda üstad Eckhart'da, İsa'da mü'minlerin birliği konusu ve insan kalbinde logosun varlığı konusu şeklinde bir gelişme göstermiştir.

41 — Yuhanna, XIII, 34.

42 — Luka, VI, 27.

43 — Paul, Romalılara Mektup : V, 5.

44 — Saint Augustin : 354 yılında Kuzey Afrika'da doğmuştur. Kendisini Manichéisme'den Hıristiyanlığa götüren uzun bir mânevî ilerlemeden sonra 387 senesinde Aziz Ambroise tarafındadn Milân'da vaftiz olmuştur. Daha sonra ölümüne kadar (430) Hippone (Bône) piskoposu olarak görev yapmıştır. Talebeleri ile birlikte yaşamış ve müşterek bir hayat kuralını resmen açıklamıştır. «İtiraflar = Confession» (401) adlı eserinde hidayetinin unutulmaz hatırasını bırakmıştır. İ'tizâle karşı, imanın savunucusu olan Augustin, düşüncesi ve eserleriyle Kilise içinde çok önemli bir mevkie sahip olmuş ve Kilise onu **doktor** olarak ilân etmiştir.

45 — **Stoicisme** : Bu kelime Yunanca **stoa** kelimesinden alınmıştır. Stoicisme, Kıbrıslı Zenon (Zénon de Citium) (362 - 264) tarafından kurulan bir felsefî ekoldür. Ona göre, dünyayı bir akıl idare etmektedir.

46 — **Yeni Eflâtunculuk** (Neo - Platonisme) : Yeni Eflatunculuk cereyanı, Platonisme (Eflatunculuk)'in yeni şeklidir. III. asırda İskenderiyye'de geleneksel Plotonisme'in doğu düşüncesiyle (Yahudi - İran - Mısır) karşılaşmasından doğmuştur. Bu cereyan, birden çokluğa, çokluktan birliğe olan bir sudûr doktrini ile kendini göstermiştir. Bu birlik, aynı zamanda derin bir manevî gerekliliktir. Bu birlik, Allah'tır. Her Ruh, O'na doğru yönelmektedir.

47 — **Aristotelisme** : M. Ö. 384 - 322 arasında yaşamış olan Aristo doktrinine, Aristotelisme denir. Yüce mutluluk, hareket halindeki kâinatın hareketsiz motoru olan düşüncenin düşüncesi tefekküründe yatmaktadır. Bundan dolayı tüm faziletler, bu murakabeyi sağlamaya yönelmişlerdir.

48 — Tövbe (Pénitence) : Lâtince Paenitentia kelimesi, sıkıntı içinde olmak, nâdim olmak anlamına gelir. Tövbe, hatadan dolayı vicdanen hissedilmiş bir acıdır ve bir bağışlama irâdesini içine alır. Yani kısaca tövbe, hidâyet olayıdır. Böylece tövbe, bütün Kitab-ı Mukaddeste ilâhi bir bağış hali ve ilâhî inâyetin refâkat ettiği bir hal olarak tasarlanmıştır.

Yahudilikte, bir rahibin önünde günâh itirafı ve indulgens (bağışlanma belgesi) yoktur. Hıristiyanların anladıkları anlamda bir inâyeti de Yahudilik kabul etmez. Bir hata işleyen yahudi, ancak duâ, sadaka ve tövbe ile bağışlanabilir.

Tövbe, özelliklerinden biri nedeniyle çoğu defa Confession diye isimlendirilen bir sakramente verilen bir isimdir. Tövbe sakramenti, biri tövbe eden, diğeri de tövbeyi idâre eden râhip yönünden iki özellik ihtiva etmektedir. İşte bu iki şeyin birleşmesi, uzlâşma ve inâyet halini sağlar. Onun etkili karakterini göstermek için bu sırra modern insan, uzlaşma (Réconciliation) adını vermeyi tercih ediyor. Bu sakremente, imân aziz Petrusun şahsında havarilere verilen **«Göklerin Melekutü Anahtarlarına.» dayanır : «Göklerin melekûtu anahtarlarını sana vereceğim; Yer yüzünde bağlayacağın her şey, göklerde bağlanmış olur ve yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde çözülmüş olur.»** (Matta, XVI, 19).

49 — Jansénisme : Jansénius'un doktrininin adıdır. 1585'de Acqua'da doğan Hollandaldı ilâhiyatçı 1614'de Papaz olmuş, 1635 de Ypres Piskoposu olmuş ve 1638'de de ölmüştür. Aziz Augustin'in tesirinde o, tüm faaliyetlerini 1618'den 1635'e kadar Louvain'de ders vermeye, vaaz yapmaya, kalem münakaşasına, Jansénizmi alevlendirecek olan 1640 da neşredilen «Augustinus» adlı eserini hazırlamaya teksif etmiştir. Esas olarak onun doktrini, ilâhiyat ekollerinin birbirlerini yedikleri hür irade ve kader proplemlerine dayanmaktadır. Ona göre kaderine boyun eğen kişi, nihaî iradenin inayetini reddedemiyeceği için ne de onu elde edemeyeceği için hür iradeden mahrumdur. Yine ona göre, kader varsa, kurtuluş evrensel olmamış ve İsa ile olan keffaret de tüm insanların yararına icra edilmemiştir. Allah'ın iradesine göre, sadece seçkinler ve cehennemlikler vardır. Bu seçimde hiç bir insânî fiilin müdahalesi de yoktur. Fransa'da Port - Royal manastırına «Augustinus»u aziz Cyran dahil etmiştir. Doktrin hızlı bir şekilde Arnould'lar, Nicole'ler, de Sacy'ler gibi ünlü muktesipler kazanmıştır. Fakat 1653 de X innocent müdahale ederek Jansénuis'un kitabından çıkartılan beş öneriyi sapıklık olarak reddetmiştir. Aslında bu bir kazan kaldırma olmuştur : Çünkü neticede, Jésuites'ler, dominicainler, bütün üniversite hocaları, Port - Royal -des-Champs münzevileri, hü-

cumlarını ve savunmalarını artırmışlardır. Pascal'ın provinciales'ları savaşa katkıda bulunmuşlar ve yakılmışlardır. IX Clement'ın sulh devresi olan 1669 sakinliğinden sonra mesele, daha şiddetli şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. XIV. Louis'in emri üzerine 1711 de Paris'in -Port Royal'i yerle bir edilmiştir. Papalık, Unigenitus'u (1713) bir defa daha Jansénizmi ve diğer hataları afaroz etmiştir.

Neticede ruhban sınıfı bölünmüş, parlamento alevlenmiş ve Jansénistler 1764 de Fransa'dan sürülmüşlerdir. Bütün bunlara rağmen merkezi Hollanda'da olan bir Jansenite Kilisesi ayakta kalabilmiştir. Bugün bu kilisenin bir baş papazı, iki piskoposu, binlerce müntesibi vardır. Fakat Jansénizm bazı mutaassıp hıristiyanların vicdanında derin bir şekilde yaşayabilmiştir.

50 — **Âyin** (Messe) : Messe, lâtince gönderilmiş anlamına gelen **missa** kelimesinden gelmektedir. Messe, Eucharistie'nin toplu olarak kutlanmasıdır. Onun bir kurban ve hatırlama (Bk. M. Rohmer, Dictionnaire de théologide Catholique, Paris, 1969), vechesi vardır. Böylece o ekmek ve şarabın takdisi ile, hac üzerinde ölen İsa - Mesih'in kurban oluşuna bağlanır. Hem Allah'a hamd, hem de insanın ruhî gıdası olan Eucharistie âyininin bir sır vechesi vardır. İsa'nın bir takım insanların ve onların mallarının kurban olmalarına karşılık, Allah ona (İsa'ya), Kutlu inayeti ihsan ederek onun ilâhî mutluluğa iştirakini temin eder.

Messe (Âyin), İsa'nın, havarilerle yediği son yemek olan müşterek yemek esnasında bizzat İsa tarafından ortaya konmuştur. Bu Pavlos ve İncil yazarları tarafından nakledilmiştir. (Bk. Matta, XXVI, 26 - 29; Markos, XIV, 22 - 25; Luka, XXII, 15 - 20; Yuhanna, XIII, 21 - 30; Korintoslulara I. XI, 23 - 26.)

Katolik doktrini, II. Vatikan Konsili ile 4 Aralık 1963 de neşredilen Kutsal Âyin konusundaki kuralların, özellikle II. Bölümünde Eucharisti'nin cemaat olarak icrasını yeniden kabul etmiştir. Dar anlamda, o zamandan beri geleneksel âyin önemli ölçüde değişmiş, neticede ilâhî kelâm âyinine önemli bir yer vermek ve mü'minlerin daha canlı bir şekilde âyine iştirakini sağlamak için uğraşılmıştır. Tabiî bu da bir kısım mü'minleri rahatsız etmiştir.

Caz müzikleri, modern ritmler, şarkılar, danslar elele tutuşmalar gibi yeni bir takım şenliklerin âyine dahil edilmesi, mü'minleri tabiîlikten kurtarmaya ve gerçekten Hıristiyan kültürünün en manidar olan bu âyinine bir bayram karakteri kazandırmaya matuf bir hareket olarak görülüyor. Ayrıca çok düzenli olan bir âyinin içindeki bu ifade hürriyeti, çoktandır formalite içinde donmuş olan bir âyine değişken ve farklı zihniyetlere uymaya ve böylece farklı zihniyet sahiplerinin bu âyine iştirakine imkân veriyor. Fakat bu hürriyet, az çok ifrata kaçmadan mümkün olmuyor, çoğu defa alışılmış geleneklere ters düşüyor.

51 — **Havariler** (Apôtres) : Hıristiyanlıkta, İsa tarafından tebliğinin başlangıcında seçilmiş olan on iki arkadaşına dolaylı olarak tahsis edilmiş bir ünvandır. Havariler, **İncil'i vazederek İsa'nın risâletini devam ettirenler ve Kilisenin ilk çekirdeğini oluşturanlardır.** Yine hıristiyan itikadına göre bu çekirdeğin bir üyesi İsa'ya ihanet edecektir.

Kesin olarak İsa tarafından kullanılan Arâmice sâliha kelimesi, Yahudiler nezdinde, bir görevi veya dini yahut din dışı bir buyruğu çok geniş bir takım yetkilerle kabul eden her insana işaret eder. Matta İncilindeki sıralanışa göre ilk on iki havari şunlardır : Pierre (veya Simon Pierre), André (Pierre'nin kardeşi), Jaques (büyük), Jean, Philippe, Barthélemy, Thomas (veya Didyme), Jaques (küçük), Thaddée (veya Jude), Simon, Judas Iscariote, Matthieu... Judas'ın ihanetinden sonra onun yerine **Mathias** geçecektir... Nihayet on iki'lere yabancıların havarisi olan Paul ve Barnaba katılacaktır. Dört İncil'de ve «Resullerin İşleri»nde verilen havariler listesinde isimlerin sırası değişmesine rağmen daima Simon Pierre başta, Judas ise sonda gelmektedir. Havari ünvanı, kutsal ruh ile harekete geçmiş, ilâhî kelâmın tüm misyonerlerine varıncaya kadar, yavaş yavaş teşmil edilmiştir. **Fakat dar manada o, İsa'nın dirilmesine şahit olanlara, İsa tarafından temsilci olarak seçilenlere ve onun görevini takip için özel bir otorite ile mücehhez olanlara tahsis edilmiştir.** Bunlar kurucular olarak, İsa tarafından yetkili kılınan bütün mesuliyetleri yüklenmişlerdir.

İşte bunun içindir ki «Havarilerin halefleri olan» **«Papa ve piskoposların otoriteleri, bu direkt bağlılıktan kaynaklanmaktadır.** Bu kesintisiz devamlılığa göre ilk piskoposu havarilerin reisi Petrus olan Roma'dan itibaren, bu ünvanı Petrus, sadece yabancıların (Yahudi dışı milletlerin) havarisi olan Paul'le paylaşmıştır.

Modern manada havarilik, havarilerin bu ilk görevlerinden kaynaklanmaktadır. İsa'nın sözüne ve hayatına şahadetle; bizzat İsa'ya götüren havarilerin geleneğinde birleşen ve dünyayı hıristiyanlaştırma faaliyetine iştirak eden her hıristiyana havari denebilir.

İşte Kilise'nin bu havarilik özelliğidir ki, yirmi asırdan beri hiç kopmadan kiliseyi geleneğine ve havarilerin geleneğine bağlanmakla temayüz ettirmiştir.

52 — **Yeni Ahit** (Nouveau Testament) : Testament, bir mesajın ve bir iradenin açık ve kesin ifadesidir. Kitab-ı Mukaddes'e göre o, önce Yahve ile İsrail arasında yapılmış bir ittifakı sonra da İsa - Mesih ile Kilise arasındaki ittifakı belirtir. Kitab-ı Mukaddes bizzat iki kısma ayrılmıştır : Bunlardan biri İsa - Mesih'in doğumundan önceki kitapları ihtiva eden Eski Ahit'tir. Diğeri ise Mesih'in doğumu ile başlayan Yeni Ahit'tir. Bu Ahit, Allah'ın krallığındaki ebedilik mirasından bir payı, İsa - Mesih'te birleşen herkese intikal ettirir.

53 — **Öğretme Yetkisi** (Magistére) : Bu kelime, Kilise içinde ahlâk ve iman hakikatlerini yanlışsız bir şekilde öğretme yetkisi anlamına gelir. En yüksek seviyede İsa - Mesih'e ait olan öğretme yetkisi, havarilere ve onların halefleri olan Papalara ve piskoposlara da veraseten intikal etmiştir. Öğretme yetkisinin **(Magistére'nin)** tarihi, kültürel ve pedagojik olmak üzere üçlü bir görevi vardır : **Tarihî görevi; İsa'nın tebliğini asırlar boyunca tertemiz devam ettirmektir. Kültürel görevi;** bu tebliği tüm kültürlere ve medeniyetlere onlardan hiç birine katılmaksızın bir maya olarak sokmaktır. **Pedagojik görevi;** bu tebliği her yaştakilere, her sınıftakilere, her çevredekilere ve tüm insanlığa eşit bir kurtuluş şansı vermek için intibak ettirmektir.

Genel olan magistére (Öğretme yetkisi) kilisenin günlük hayatında âyinle, din bilgisi ile, ilâhiyatla, vaazla, kilise sırları ile, insanla Allah arasındaki aracılıklarla, hıristiyanın tüm hayatının şehadetiyle icra edilir. Bunlar Pierre'nin halefi olan Roma Piskoposu Papa ile birlikte ifa edildikleri zaman (ki bu şart daima aranır) aynı zamanda imânî hakikatleri ihtiva eden birer faaliyeti teşkil ederler.

Olaganüstü magistére ise, âdetler ve imanla ilgili hakikatlerin genel konsillerle veya papa tarafından resmen açıklanmasıdır.

Modern düşünce, Allah'ın cemaatı içinde ifa edilen böyle bir imanın uygulanmasında zımmen de olsa gerçek bir magistére'in varlığı görüşünde ısrar eder. Böylece o, an'anenin bir vechesini teşkil eder. Bu manada bütün mü'minler tarafından yaşanmış olan iman hiyerarşisi, magistére'in bir ilham kaynağıdır ve onu doğru bir yola yöneltebilir. Eğer iyi taneyi deliceden ayırmak için magistére inayeti çoğunluğa tahsis edilirse; hıristiyan geleneğinin emaneti de bütün cemaat içinde yatabilir.

54 — Allah'ın kelâmı (La Parole de Dieu) : Katolikliğe göre «Allah'ın Kelâmı» kutsal - Ruh ve imanla İsa'da birleşen cemaat içinde, yani onun mistik bedeni olan kilisede yaşayan tarihi İSA, Allah'ın hulûl etmiş (bedenleşmiş) kelimesi olarak kabul edilir.

Gerçek olarak muhafaza edilmiş olan «Allah'ın Kelâmı» verimli ve canlıdır. O, sadece passif bir şekilde kabul edilmeye değil; fakat, her ruhda, cemaatta, her kilisede orijinal bir tarzda bedenleşmiş, daima yenilenmiş olarak yaşanmaya matuftur. Fakat bu hulûl işi, Allah'ın yaşayan ve nüfuz eden sözüne inanan kimsenin sahip olduğu insanî istidat ve Ruhu'l - Kudüs'ten gelen muhabbete uygun olarak her cemaatta ve kilisede bir değişiklik arz etmektedir. (VI. Paul, 19 Ocak 1972 celsesi- Vatikan).

Burada bir taraftan teolojik lisanda oldukça çok rastlanan kelâm-kelime-tarihi İsa - ile diğer taraftan Kelâm - Kilise - Kutsal Ruh arasındaki manâ karışımını belirtmekten kendimizi alamayacağız. Bu karışım birçok farklı ve benzer pilânlarda, kelimenin (Verbe), Kutsal Ruhun, İsa'nın Kilisenin, inayetin ve sâlikin içten ve mistik olarak birleşmesiyle açıklanabilir. İşte bu birleştirici aşk sırrı, bütün hıristiyan bilgi teorisini kökten etkilemiştir.

55 — Savunma (Apologétique) : Hasımlarının itirazlarına ve hücumlarına karşı bir din vakıası içinde bir düşünceyi, bir dogmayı, savunmaya (Bu Apologetiğin negatif yönüdür), veya dogmanın inandırıcılığını ortaya koymaya (bu da Apologetiğin müsbet yönüdür) Apologetik adı verilir.

Apolojetik isbat, doğrudan doğruya bir dogmanın muhtevasına dayanmaz. Bu konuda derinleşme işi teolojiye aittir. Apolojetik, bu dogmayı doğrulayan şehadetleri ve nekadar esrarengiz olursa olsun bu ifade edilen gerçeklerin aklın kanunları ile çatışmamasını dikkate alır. Hatta çok defa daha da uzaklara giderek böyle bir dini hakikatin, insan ruhunun derinliklerindeki isteklere uygun geldiğini gösterir veya bununla da iktifa etmeyerek bazı sezgileri ortaya koyar. Apolojetik, imanın, hiçbir zaman seçmalığa sahip olmadığını bil'akis onun sağlam nedenlere dayandığını göstererek aklı, imana açılmaya hazırlar. Fakat o, iman veremez. İman, sadece Allah'ın bir lutfudur.

Kilisenin ilk asırlarında pağan dünyaya karşı savaşa girişen bazı kilise babaları veya hıristiyan yazarlar, Apolojist (Apologiste = savunucu) ismini almışlardır. Bunlar, II. ve III. asırda yaşamış olan Justin, Tatien, Athénogore, Minucius Felix, Tertullien'dir.

56 — Yüksek Papaz (Pontif) : Pontife kelimesi, lâtince köprü kuran, geçişi bekleyen kişi anlamına gelen pontifex kelimesinden gelmektedir. Pontife, Roma İmparatoruna verilmiş olan yüksek dinî bir ünvandı. V. asırdan itibaren bu ünvan piskoposlara da verilmiştir. Onların şefi olan papa ise en yüce pontif olarak isimlendirilmiştir. Bir papanın saltanat süresine pontificat adı verilir. VI. Paul, Aziz Petrus'dan (Pierre) beri kesintisiz bir seyir içinde **262 nci Roma pontifidir.** Pontif terimi sembolik bir şekilde temel dini bir görevi ifade eder. Yeni Hıristiyanlıktaki inayet ve İsa - Mesih'in faziletleri köprüsü gibi Komünikasyon yolu ile insanı ve ilâhî iki dünyayı birleştirir.

57 — Bk. Actes du Concile, Constitution sur l'Eglise, No : 22 (Paris, le Centurion).

58 — Synode, Lâtincede birlikte yol almak anlamına gelen **sunodos** kelimesinden gelmektedir. Synode, cemaat işlerini tartışmak üzere çağrılmış olan dinî liderlerin, teşkil ettiği bir kuruldur. Protestan papazları synode'da bir araya gelmektedirler.

Bizans karakterli ortodoks kilisesi, patrik veya millî kilisenin metropolitine yardım eden ve bazan da tüm yetkileri elinde tutan yüce bir konseye yani Kutsal bir synoda sahiptirler.

Katolik kilisesinde ise, en azından on yılda bir, papazları, piskoposlarının etrafında toplayan piskoposluğa has, synode'lar vardır. Bunlar, synodlarla ilgili statüleri veya piskoposluğa has yönetmelikleri yayınlarlar. Bir de mahallî, Millî ve Kıt'alararası piskoposluk kurulları vardır. Bu kurullar da, cemaatle ilgili proplemleri incelemek için piskoposlar ve onların danışmanlarından (Belirli bir resmî kurumsal karakteri olmaksızın) teşekkül eder. 15 Eylül 1965'de Papa VI. Paul tarafından, her iki yılda bir toplanan Evrensel Piskoposluğun temsilcisi sıfatiyle Kilise merkez teşkilâtı olarak bir piskoposluk kurulu teşekkül ettirilmiş ve bunun için Roma'da devamlı bir sekreterlik kurulmuştur.

Bu kurul, papanın nezdinde istişarî veya Papa tarafından belirlenen hudutlar içinde Papa karar verdiği takdirde müzakereci bir yol icra eder. İkisi arasındaki oran gözönünde tutulursa «Genel Konsillerin» toplanamadığı uzun zaman dilimi içinde «Piskoposlar Kurulu» daima papalıkta danışmanlık fonksiyonu icra etmiştir.

59 — Lâik (Laic = Layman) : Bu terim papazlar ve rahipler sınıfına ait olmayan fakat bununla birlikte «Allah'ın Cemaatını» teşkil eden dinî bir cemaatı belirtir. Katolik Kilisesine göre bu ünvanın içine, **Sacerdoce'un, kehânetin, İsa - Mesih'in krallığının adına her vaftiz olan girer.** Gerek yunanca İncil tercümelerinde, gerekse lâdinî edebiyatta **laos**, şefleri olan rahipler ve Levililerden aşağı bir toplumu, yani vasıfsız bir kitleyi ifade eder. Bunlar, basit mü'minler sınıfıdır. **Laikos** terimi, ilk defa M. 96 yılında Clément (90 - 100 yıllarında papalık etmiştir)ın mektubunda basit bir mü'mini, bir Diyakos veya bir rahipten ayırmak için kullanıldığı görülür. (Bk. Yves Congar, Encyclopédie de la foi, Paris, 1967). İşte bu ayırımı, Kilise hukuku şöyle diyerek daha da sertleştirmiştir : **Laik, yargılama yetkisine ve özellikle Ordre sırrına iştirak etmeyen kişidir.**

Uzun bir duraklamadan sonra, laikliğin önemi bugün Kilisede yeniden kendini göstermeye başlamıştır. Bu konuda eşit güçte olmayan iki cereyan birbirine karşı yönelmiş durumdadır : Bir taraftan ruhbanlıktan uzaklaşan bir kısım papaz, kilise ve dünya içinde ayrılmış imtiyazlı durumlarını reddederken; diğer taraftan «Allah'ın Cemaatı» olarak laikler, en keskin şekilde haklarının, ödevlerinin ve yetkilerinin bilincindedirler.

Bugün, İncil'in ve misyonerliğin sembolü altında yeni bir kilise laikliği teşekkül etmiştir. O, vicdanında ve ihtiyaçlarında ne manastır spiritualitesinin bir kopyesine ve ne de bayağı bir hıristyan hayatının bir formülüne değil; fakat, insanlık dünyasında yine insanlığın hizmetinde aşk ve imanla dolu bir hayatın ifadesi olan spiritualist bir uyuma kavuşmayı arzu eder. (Bk. Encyclopédide de la foi). Bununla beraber yine onlar, bütün kilisenin görevlerini ifa etmek zorundadırlar. Böylece onlar, İsa'nın krallığına, sözüne, sakerdosuna gerçek iştirakçiler olarak İsa'nın sırrını yaşamak; dünyanın hıristiyanlaşmasına şehadetleriyle ve nüfuzlariyle katkıda bulunmak, Allah'ın kanununu daha insanî, daha âdil kılmak için maddî dünyayı değiştirmek gibi faaliyetlerle onlar, yine kilisenin tüm görevlerini ifaya yönelmişlerdir.

Hiyerarşik organizasyon içinde ve bizzat kilisenin iktidar ekzersizi içinde; laikler tarafından bu görevlerin ifasına sebep olan pratik sonuçlar, henüz tam aydınlığa kavuşmamıştır. Ayrıca kuvvetli mukavemetlerle de karşılaşacağa benzemektedir.

60 — **Ordre,** (Order) : Bu kelime, ferdî özelliklerini kaybetmeksizin bir birlik teşkil eden birçok varlıkların, durumunu belirtir. Bu çokluğun birliğe irca'ı, karmaşık olmaz ahenkli olursa; gözönünde tutulan birleştirmenin ana prensibini seferber etmeye kabiliyetli, bir iradeye tanıklık eder. Tesadüf hipotezi, sadece ilâhî sebebi kabul etmeyip de genel evrim veya evrensel düzeni kabul edenler için söz konusudur. Bu tesadüf hipotezi, bir yana bırakılacak olursa; kozmik düzen, düzenleyici bir akıl olan Allah'a veya bir Démiurge'a; evin düzeni evin sahibine veya aile başkanına; Citê'nin veya bir devletin düzeni ise kurulmuş olan iktidarlara tevdi edilmiştir. Bu açıdan dinî tarikatlar, onlara ilk disiplini veya düşünceyi, düzenleyiciliği ve ayırdediciliği vermiş olan kurucularına kadar uzanır. Bu tarikatler, bir disiplinle, bir nizamname ile veya bir takım talimatlarla ve direktoirlerle tespit edilmiş belirli şartlar içinde ve bir takım amaçlarla erkek veya kadınların birleşerek teşkil ettikleri topluluktur. Bu tarikatler, gelişirken birliklerini korumak için hiyerarşileşmişlerdir. Manastır tarikatleri, hastahane ile veya misyonerlerle ilgili tarikater, askerî tarikatler veya Şövalye tarikatlerinin hepsi bir göreve ve var olmasını gerektiren bir sebebe cevap vermektedirler... Bu kaybolursa, tarikat de ölür. Eğer bu, sadece zayıflarsa; tarikat da zayıflar vey sadece güçsüz bir fikrin tanığı olmuş olur.

Katolik mezhebindeki Ordre'da tanımak gerekir. İşte bu fonksiyon açısından bu Ordre sırrı ki kilisenin İncilli yayması amacıyla ve İsa-Mesihin otoritesinden kaynaklanan otorite ile, Papanın otoritesi altında; bazı kilise üyelerini kendilerine has görevlere sevkeder. İşte bu görevler Mesih'in ve Allah'ın sırlarını dağıtıcıların, özellikle İlâhî kelâmın, evharistiyanın, Reconciliation'un, öğretimin, kutlamanın ve idarenin görevleridir.

Ordre Sakramentine iştirak, kademelerle gerçekleşir. Hiyerarşinin en alt derecesinden en üst derecesine gitmek için o, bugün dört küçük meratip ihtiva eder : Acolytat, Exercistat, Lectorat, Portier.

Piskoposluğa ulaşabilmek için orta meratip dereceleri ise şunlardır : Sous-diaconat, diaconat, prêtrise. Bu meratip, yüzyıllar boyunca değişmiştir.

Organizasyon gayesiyle, İncillerde ve Resûllerin İşlerinde formüle edilen yegâne hiyerarşi prensibi ise şunlardır : Diocèse, prêtre, Evêques Sonraki organizasyon insanî kararlarla ilgili olup onların koyduğu şeyi değiştirebilecek güce sahiptir. Fakat tayinler ise, sadece piskoposa aittir. Çünkü yalnız o, tam olarak sakrament sırrına sahiptir.

61 — **Paroisse** (Parish) (Paroisse, kilise teşkilâtı içinde yönetimi bir Katolik veya Protestan papazına tevdi edilmiş olan bölgesel bir taksimattır. Paroisse'lerin bütünü aşağı yukarı, kasabaya eşit olan bir manastır başkanlığını meydana getirir) Bir grup manastır başkanlığı da piskoposluğu oluştururlar. Ayrıca Paroisse terimi, kilise bölgesine ve bu merkezin çevresinde cereyan eden işlerin tümüne teşmil edilmiştir. Üniversiteye has Paroisse ise (Talebe cemaatı), Hıristiyan hayatının ve imanının müştereken derinleşmesine matuf olarak Péguy'un bir dostu Joseph Lotte tarafından kurulan özel, kamusal, Katolik öğretim üyelerinin bir araya gelmeleridir.

Nüfusu 100.000 den fazla bazı şehirleri ihtiva eden bölgesel taksimat olarak Paroisse, biribirini tanıyan ve müştereken yaşanılan bir müminler topluluğu da değildir. Bugün Katolik Kilisesi içinde Paroisse'lar yerine fikirlerde, mesleklerde daha yakın komşuluklarda birbirine benzeme esasına dayanan bir takım cemaatler kurma temayülü, kendini gösteriyor. Pek tabiî ki böylece de, gitgide «Kainatta kurulmuş olan kiliseyi» Paroisse'in tek başına temsil etmesi fikri zayıflıyor. (II. Vatikan, la Sainte Luturgie, No : 42)

62 — «Bir takım lisanlarla konuşmak gibi. «Bk. Resullerin İşleri II, 4-9 ve Aziz Pavlus, Korintoslulara Mektup, XII, 10.

63 — **Şehit** (Marthyre) : Eski ve Ortodoks gelenek içinde şehitlik, sadece bu dünyanın güçleri ve hakimlerin karşısında kanı ile mühürlenmiş bir tanıklık değil; o, ızdırabın sevinç haline geldiği, dirilmenin bilincinde olunduğu bir aşk cezbesi ve en yüksek mistik haldir.

Şehit bizzat güçsüzlüğüne ve sefaletine rağmen felâketleri güvenle ve alçak gönüllülükle karşılamasını bilirse, bu takdirde kutsal ruhla ölümsüzlüğe ulaşır. Bizans kilisesine ait bir duada «İsa ile ızdırap çekerek, ruhun kömürleriyle yok oluyorsunuz» der. «İşte kanını ver, ruhu al» şeklindeki ata sözü buradan neş'et etmektedir.

XX. asırda özellikle Rusya'da şehitliğin hiçbir zaman yok olmayacak bir başka vechesi ağırlık kazanmıştır. O da, cellâtının kurtuluşu için, mazlumun dua etmesidir.

Vahyin 7 ve 18. cümlelerinde dendiği gibi, şehitlerin kültü, azizlerin kültünün ilk şekli olmuş ve onların ruhları göksel mihrabın altına konmuştur. Bunun içindir ki, onların cesetlerinin kalıntıları yerin mihrabının altına konmuştur. Zira gerçek mihrab, onların cesetlerinin kalıntılarıdır.

64 — **İgva** (Tentation) : Bir işin yapılması veya yapılmaması için muayyen saiklerin cazibesi altında içten veya dıştan yapılan tahrike igva denir. İgva'nın dindeki kabulüne göre bu saikler, genel olarak bir hataya sürükler. Ancak onlar sadece bir denemeden ibarettir. Havva olayında olduğu gibi, İgva'yı icra eden şeytandır. Hz. İbrahim'in, Eyyûb'un, çöldeki İsa - Mesih'in olaylarında olduğu gibi. Şeytan'a bu imkânı veren Allah'tır. (Bk. Matta, IV, Markos I). Yine kutsal kitapta insanın, ilâhî rızaya uygun olmasa bile, Allah'tan bir takım alâmetleri veya ihsanları yalvararak istemesi de Allahın bir nevi denemesi olarak zikredilmiştir. Zevke, zenginliğe, iktidara doymayan insan istekleri, igvanın kaynağını teşkil eder. Dünya istekleri (şehvet), geçici bir nimetin cazibesine kapılır, fakat uzak olan daha yüce nimeti terkeder. Ona karşı konulabilirse, iğva bizatihî kötü bir şey değildir. Çünkü o, faziletle beraber buluunabilir. Zühd ve dua, ona karşı savaşta, insanın en iyi yardımcısıdır.

65 — Aziz Antoine, Mısır'da Hıristiyan zühd hareketinin kurucularından biridir. M.S. 251'e doğru Mısır'da doğmuş ve 356'da ölmüştür. Çoğu zaman Hıristiyan sanatında ve edebiyatında tasvir edilmiştir. (Gustave Flaubert, La testation de Saint Antoine).

66 — **İskenderiyeli Athanase)** (Athanase d'Alexandrie) : İskenderiyye piskoposudur. Arianizmi mahkûm ettirdiği İznik Konsili'nin (M.S. 325) öncülerindendir. İlâhiyatçı, hatip, kilise babası olan Athanase, i'tizal olarak mücadele ettiği Arien'ler tatarafından birçok defa sürgün edilmiştir.

67 — **Cassien** (360-435) : Seyyah bir zahit gazetecidir.

68 — Saint Benoit : 480 de doğmuş olan Saint Benoit 547'de ölmüştür. Barbarların istilâsından sonra, kurduğu manastırlarıyla, yerleşme merkezleri ve kültür ocakları ile yeni Avrupa'nın kurucularından biridir. Kurduğu manastırların en meşhuru 529'da kurduğu Mont Cassin manastırıdır. Bénédict'in tarikatı ve birçok dinî tarikatler, ittifakla insanlığın, ahlâkın, hukukun şaheseri olarak kabul edilen Aziz Benoit'in disiplinine bağlıdırlar.

69 — François d'Assise (1182-1226) ombrie'li zengin bir tüccarın oğludur. İncil'in tavsiye ettiği fakirlik idealine göre yaşamak için tüm servetlerini terk etmiştir. «Cantique du Soleil» de yaratıcının bir yankısı olan tüm yaratıklara bir ilâhî terennüm etmiştir. İncil'den başka kural koy-

mak isemeyen müntesipleri, başlangıçta fréres mineurs diye isimlendirilmişlerdir. Daha sonra bunlar, franciscainler, Capucinler, Cordeliers'ler olmak üzere muhtelif franksiyonlara ayrılmışlardır.

70 — Albert le Grand : Alman Dominicain'lerinden olan Albert, 1206 yılında doğmuş, 1280 tarihinde ölmüştür. Ansiklopedik bir zekâya sahip olan ve kilise doktoru olan Albert, aynı zamanda tabiat ilimleri, felsefe, ilâhiyat konusunda da şöhrete ulaşmış ve «evrensel doktor» diye adlandırılmıştır. Kilise felsefesine, özellikle Aristo düşüncesinin dahil edilmesini kendine borçlu olduğumuz Albert, böylece talebesi Thomas d'Aquin'e rehber olmuştur.

71 — **Tesbih** (Rosaire) : Bu, Meryem'e karşı yapılan bir iltica şeklidir. Bunun kaynağı, ümmî hıristiyanların Meryem'e yaptıkları yakarışları **adet** olarak saydıkları zamana varır. Kilisede çoçk önemli bir yeri olan bu murakabe ekolü (tesbihle zikir), Meryem'in sırlarından herbirini gösteren onbeş onluk halinde «Ave Maria» yani, «Sizi selâmlıyorum Meryem» şeklinde, tesbihle çekilen 150 zikri ihtiva eder. Bir tesbih «Sizi selâmlıyorum Meryem» şeklindeki zikrin beş onluğundan teşekkül etmektedir. Bu ise, Rosaire'in sadece üçte birini meydana getirir.

72 — **Meryem** (Marie) : Meryem ismi, İsa - Mesih devrinde kullanılan bir isim olup, daha önce Hz. Musa'nın kızkardeşine de verilmiştir. (Çıkış XV, 20). Aramice'de Meryem (Myriam), muhtemelen prenses, yüksek seviyede bayan anlamını ifade eder. Meryem, Cebrail'in haberi üzerine bakire olarak hamile kalan İsa - Mesih'in annesinin ismidir. (Bk. Luka, I, 26-37). Yusuf'a nişanlı olan genç bakireye Melek şöyle demişti : «Kutsal - Ruh senin üzerine gelecek ve Allah'ın gücü seni himayesine alacak. Bunun için çocuk kutsal olacak ve Allah'ın oğlu diye çağrılacak». Daha sonra, Bakire Meryem, İncillerde ancak nadir hallerde zikredilmiştir... Elisabet'i ziyarette İsa'yı mabede götürmede; Kudüs mabedinde, yeni yetişen İsa'yı tekrar aramada, Cana'nın düğünlerinde Haç'ın dibinde dikkat çekici Meryem téolojisi, analık vahyi ve mü'minlerin ateşli sevgileri üzerine kurulmuştur.

21 Kasım 1964 de yayınlanan «Lumen Gentium» inanç ilkeleri içinde II. Vatikan Konsili, Meryem téolojisine uzun bir bölüm ayırmış ve bu teoloji özetlenmiştir. Böylece Meryem téolojisi, Kilise babaları ve ilâhiyatçılar tarafından Meryem'e atfedilmiş belli başlı ünvanlara yeniden kavuşmuş ve kilise sırrı, kurtuluşun tarihi içindeki rolünü iyice aydınlatmıştır. Hamile müjdesinden göğe yükselmesine kadar, Meryem'e yapılaln tüm âyinlerle kilise içinde «Allah Annesi» ne yapılan özel âyini, yanlış tebcilden sakınmak şartı ile, Meryem téolojisi izah eder.

Luther ve Calvin, İsa'nın doğumundan önce de, sonra da Bâkire doğmasını kabul etmişlerdir. **Ancak belirtmek gerekir ki Protestanlık, azizlere tapınmayı kınadığı için kilise içinde Meryem téolojisinin gelişmesinde oldukça ihtiyatlı davranmıştır.**

Arapçada Meryem şeklinde söylenen bu kelime, Kur'ân'da da saygı ile anılmıştır.

73 — **Passion** : Passion, insanlığın kurtuluşu için, aşkla katlanılan ızdırapları ve İsa - Mesih'in ölümünü hatırlatan bir kelimedir. Aslında bu olaylar, heyecan verici rivayetlerin konusunu teşkil ederler. Bu rivayetlerde, dört İncil'de uydurmaların bulunduğu tezine meydan okuyan tarihî detaylar vardır. (Matta XXVI; Markos XIV; Luka XXII; Yuhanna XVII).

Hıristiyan ilâhiyatına göre İsa'nın ölümü ve çektikleri, ilk günahı ve sonraki tüm günahları affettirdiği için; insanla - Tanrı arasını uzlaştırmıştır. İşte vaftiz olan kişi, inayet elde ediyorsa; bu, İsa'nın çektikleri ile birleşmesi ve onun sevaplarından dolayıdır.

Ahlâkî açıdan, ihtiraslar, şiddetli duyguların tesiri altında harekete geçen bir takım egilimlerden ibarettir. **Bilgelik**, hiçbir zaman, bizatihî kötü olmayan ihtiraslarına sahip olarak onları iyiye doğru yöneltmek veya ihtiraslar aklı karıştırdıkları ve irade üzerinde egemen olma tehlikesi olduğu zaman onları yatıştırmaktan ibarettir.

İhtirasları tehlikeli zaaflar olarak kökünden yok etmeye yönelen Stoacılık ve idealizmin aksine hıristiyanlık; ihtirasları, aksiyonun güçlü yardımcıları olarak disiplin altına almayı hedef seçmiştir.

74 — Français de Sales : Cenevre ve Annecy piskoposu olan Français de Sales, Jeanne de Chantal ile birlikte Visitation tarikatını kurmuştur. François de Sales'in «Traité de l'Amour de Dieu» ve «Introduction á la Vie dévate» adlı eserleri vardır. François de Sales (1567 - 1622), Laikler seviyesinde en mevsuk manevî hayatı ortaya koymuştur. 1877 de François de Sales «Kilise doktoru» olarak ilân edilmiştir.

75 — **Ignace de Loyola : B**ask asıllı kibar bir insan olan Ignace de Loyola (1491 - 1556), Pampelune kuşatması esnasında yaralandıktan sonra, hidayete ermiş, askerlik mesleğini bırakarak kilisenin ve papanın hizmetinde Allah'ın yüce şânı için gayret göstermiştir. 1539 da birkaç arkadadşıyla birlikte kurduğu «İsa'nın arkadaşları» (La Compagnie de Jèsus = Jésuites) tarikatından söz etmiştir. Ignace de Layola'nın, murakabe ve çile metodu olarak «Ruhî Ekzersizleri» hatırı sayılır bir öneme haizdir.

76 — Thérése d'Avila : Karmel ve Karme (Carmel - Carmes) tarikatının reformlaştırıcısı ve İspanya'da yirmi kadar manastırın kurucusu olan Saint thérése d'Avila (1515 - 1582), Hıristiyan mistik hayatının en yük-

sek simalarından biridir .O, Le Livre des Fondations adlı eserlerinde dua ve Allah'la birleşmenin safhalarını açıklar. Kilise onun doktrininin mânevî derinliğini kabul ederek 1970 ekiminde onu kilise doktoru olarak ilân etmiştir.

77 — Saint Jean de la Croix : Thérése d'Avilla'nın tesiriyle Karmes (Carmes) tarikatını, ilk devirlerdeki disiplinine yeniden kavuşturan reformist'tir. «Montée du Carmel», «Nuit obscure», «Vive Flamme d'Amour», «Cantique spirituel» şiirleriyle mistik bir şair olan Jean de la Croix (1542 - 1591) aynı zamanda murakabe hayatının da ozanıdır. Bu murakabe'de ruh, temizleyici gecelerden geçerek Allah'la birleşinceye kadar yükselmiştir. Hayatında, reformatörlüğünden dolayı acı ve ızdıraba maruz kalmıştır.

II. ORTODOKS MEZHEBİ

1 — Hıristiyan olmayan bir muhitte doğmuş olan, Olivier Clément, uzun bir araştırmadan sonra Ortodoks Kilisesinde vaftiz olmuştur. Üniversite doçenti olarak Paris'te Saint - Serge Ortodoks İlâhiyat Enstitüsünde ve Yüksek Etüdler Enstitüsünde öğretim üyeliği yapmıştır. «Contacts» dergisini çıkaranlar arasında olan Olivier Clement, Hıristiyan Doğunun tarihi ve ruhiyatı üzerinde birçok eser vermiştir.

2 — P. Evdokimov, L'Ortodoxie, Paris, 1965; J. Meyendorff, L'Eglise Orthodoxe, hier et Aujourd'hui, Paris, 1966; O. Clement, L'Eglise Ortodoxe, Paris 1965.

3 — Katolikos, vaktiyle Bizans İmparatorluğunun Doğu sınırları dışında bulunan Kilise şeflerine verilen bir ünvandır.

4 — Saint André Roublev; Roublev'in hayatı ve eseri, Saint Serge de Radonège'in çevresindeki manastıra özgü bir tahrikin tesiriyle XIV ve XV. asırlarda Rus kültür ilerlemesi ve Millî kalkınmasiyle aynı zamana rastlamaktadır. 1360 - 1370 arası doğmuş olan Roublev, Bizans'ın büyük ressamlarının izini taşımakla beraber, yeni usluplar'da ortaya kaymakta gecikmemiştir. Moskova'da, Annonciation Katedralini (1405'e doğru ve Vladimir'de Dormition Katedralini süsleyecek olan (1408'e doğru) Roublev'in belli başlı ikonları bugün, Moskova Trétiatov galerisinde ve Leningrad müzesindedir. Doublev, 1427 ve 1430 arası ölmüştür. Gömülü olduğu Andronikoc Manastırı, şimdi adına tahsis edilmiş bir müzedir.

Sanatının mânevî değeri ona, çok erkenden ermiş olmayı sağlamıştır. Şüphesiz, Aziz André Roublev eski Rusya'nın en büyük ressamıdır ve Ortodoksluğun kutsal sanatının en büyük yaratıcılarından biridir. O, şekil değiştiren bir Hıristiyanlığın hizmetine, onları sokabilmek için, Bizans ikonlarının arasında Antik sanatın ahengini ve akıcılığını yeniden keşfetmiştir. Son derece saydam renkler, ekseriya yuvarlak bir şekilde düzenlenmiş olan çizgiler, neşeli ve ciddî bir takım siluetler ve vecheler Roublev'i, mistik bir ilâhiyatın imtiyazlı tanığı haline getirmişlerdir. Onun şaheseri olan «Trinité» bugün, Trétiakov galerisindedir. (Bkz. V. Lazarev, Andreri Roublelv, Moskcou, 1960).

5 — Berdiaeff : 1874'de Kiev'de doğan ve 1948'de ölen Nicolas Berdiaeff, kendini Batıya kabul ettiren yegâne Rus din filozofudur. Hıristiyanları daha mistik, daha sosyal ve hatta devrimci birtakım yollara iten onun düşüncesi, Doğu ve Batının, iman ve isyanın kavşak noktasında kendini gösterir. Asil bir aileden doğmuş olan Berdiaeff, gazeteci olmak için çabucak çevresinden uzaklaşmış; tüm politika ve kültür mücadelelerine katılmıştır. Önce sosyalisttir; (Bunun için iki defa tutuklanmıştır), azda olsa konformisttir. O, Marx'ın düşüncesi ile Kant'ın düşüncesini birleştirmeye teşebbüs etmiştir. 1901'den itibaren, özellikle Nietzsche sayesinde yaratıcı dehâ'nın keşfi onu, Marxizmden uzaklaştırmıştır. Yine de o, Marksizmin sosyal adalet fikrini daima muhafaza etmiştir.

1909'a doğru o, Ortodoks Kilisesine katılmış ve onun teolojisinin yenileştirilmesine iştirak etmiştir. Bununla beraber onun yok edilemez uyumsuzluğu, 1913'de «Le sens de l'acte Créateur» adlı eseriyle beraber onu, kiliseden uzaklaştırıyor. O, kendini bir hıristiyan antropolojisinin hazırlığına adayan bir peygamber olarak gösteriyor. 1914 ve 1917 ihtilâlleri tarihin temizleyici şokunu temsil ederler. Sosyalist tecrübeyi kabul, hicreti reddederek, birtakım riskler altında (Yeni rejim onu iki defa hapsetmiştir) hazırlanan cemiyet içinde, ruh hürriyetini ve yenileşmiş bir hıristiyanlığı yükseltmeye girişiyor. Yazarlar Cemiyeti'nin ikinci başkanı olarak o, 1919'da «Hür Mânevî Kültür Akademisi»ni kurar ve 1920'de Moskova Üniversitesine Profesör olur. Daha sonra, Batı dünyasında neşredilmiş olan bu Üniversite notları tarihin anlamına ve Dostoievski'nin düşüncesine tahsis edilmiştir. Berdiaeff, 1922'de «Komünizmin İdeolojik Düşmanı» ithamiyle, Rusya'dan çıkartılmıştır.

1922 - 1924'de Berlin'de, Avrupa'da ilgi görmesini sağlayacak olan «Un Nouveau Moyen Age»[1] adlı eserini neşretmiştir. 1924'de de Fransa'da Clamart'a kesin olarak yerleşmiştir. Bir muhacir olmayı kabul etmeyen Berdiaeff, Fransa düşünce hayatına girer. Böylece, Doğu Hıristiyanlarıyla, Batı Hıristiyanları arasında kesin bir karşılaşmayı harekete geçirir ve personalist hareketin ilham edicilerinden biri haline gelir.[2] İkinci Dünya Savaşı sırasında onun ilham ettiği «Ortodoks Hareket» çok sayıda yahudiyi kurtarmış, bizzat Rusya'da hissettiği millî uzlaşma gelişmelerini kayırmaya teşebbüs etmiş ve bu konuda «L'Idée Russe»[3] adlı eserini kaleme almıştır. Stalinizm'in son evrimi ile hayal kırıklığına uğrayan Berdiaeff, savaştan sonra yine de bir dünya zaferi üzerinde yargı yürütmüştür. O, çağdaş dünyanın bir peygamberi olarak telâkki edilmiştir. 28 Mart 1948'de en verimli zamanında ölmüştür.

GELECEĞİN HIRİSTİYANLIĞI : Berdiaeff, Modern isyanla bir hıristiyânî bütünleşmeyi, özellikle Marks'la Nietzsche'yi birleştirmeye

teşebbüs etmiştir. Aslında onun düşüncesi, tüm varlığı aydınlatmak ve değiştirmek için mânevî tecrübeden hareket eden «Mistik bir realizm» dir.

Bölünmenin ve köleliğin saltanat sürdüğü amprik dünyada daha gerçeği tüketmemiştir.

Hayatın hakikatı kendini, azizlerin, mistiklerin, peygamberlerin, adalet yaratıcılarının, sevincin ve güzelliğin tecrübesi içinde izhar ediyor. Bu gerçek varlık, hürriyetin trajedisi ile deli divane olmuştur. Hürriyet, irrasyoneldir, ve esastır. Allah ise onun önünde güçsüzdür. Hürriyetin, insanla münasebeti insanı trajik bir kadere, yani Çarmıh'a gerilmiş bir aşka dahil eder. Günah, orijinal ve sürekli olarak manevî ve kozmik bir hadisedir. O, insaniyeti paramparça etmiş ve zamanın, mekânın, maddenin müşahhaslanmış bir tarzını meydana getirmiştir. Yine de insan, sadece Alllah'da insan olmuştur. Yani, sadece İsa, insana Tanrı - insaniyetin kapısını açmıştır. Gerçekte İsa'da, Kutsal - Ruhla aydınlanmış hürriyet, yaratıcı hale gelmiştir. Bunun için Allah, insandan, yaratıcı aşkın hür cevabını bekliyor. İşte en yüksek derecede dinî faaliyet, kâinatın şeklini değiştirmeye gelen İsa'dan nuru fışkırtmak için bir an olsun müşahhaslığı kıran yaratıcı bir faaliyettir. Böylece gelecek, müşahhas seviyede çarmıha gerilmiş, fakat herşeyi aydınlatmaya yetenekli[4] bir Kutsal - Ruh hıristiyanlığına ait görünüyor.

(Berdiaeff için Bkz. : 1 - N. Berdiaeff, Un Nouveau Moyen Age, Paris, 1927; 2 - Esprit et Liberté, Paris, 1943; De la Destination de l'Homme, essai d'éthique paradoxale, Paris, 1935; Cinp Meditations sur l'existence, Paris, 1966; Les sources et le sens du communisme Russe, Paris, 1963; De l'Esclavage et de la liberteé de l'homme, Paris, 1946; Essai de Métaphisique Eschatologique, Paris, 1946; 3 - N. Berdiaeff, L'Ideé Russe, Paris, 1969; 4 - N. Berdiaeff, Le Sens de la Création, Paris, 1955; Essai d'Autobiographie Spiritiuelle, Paris, 1958.

6 — Dostoievsky : Moskovalı askerî bir doktorun oğlu olan Dostoievsky, 1821'de doğmuş ve 1881'de ölmüştür. Gördüğü dinî eğitimin tesiri altındadır. (Kutsal hafta esnasında Kilisede, Eyub'un kitabını okumak isteyerek ağlardı). Saint - Pétersburg'da mühendislik eğitimi görürken, Romantizmin tesirinde kalarak gazeteci ve yazar olmak için tahsilini terk etmiştir. İsa'ya olan hayranlığından vazgeçmeden birtakım sosyalist kulüplere girmiş, tutuklanarak ölüme mahkum edilmiş, idam sehpasında bağışlanmış ve dört yıl müddetle zindanda kalmıştır. Daha sonra 1859'da yeniden Saint Pétersbourg'a dönmüştür. Acı ihtiraslarla ve oyunun büyüleyiciliği ile cehennemlere bu iniş; onu, yavaş yavaş Allah - İnsan tapınmasına götürmüştür.[1] Bizim bu yazı muhtevasında psikolog olan yazarın incelemesi uygun olmaz. Biz burada onun sa-

dece bir pneumatologue olduğunu hatırlatmakla yetineceğiz. Pneumatologue, Ruhun ve hürriyetin trajedisinin cereyan ettiği nihaî derinliğe kadar insanı inceleyen kişidir.

Dostoievsky'nin dinî düşüncesinin temel konusu, hürriyet konusudur. «Yer altındaki adamın» acıklı, irrasyonel hürriyeti, teknik ve ilim dünyasının kendisine doğru yöneldiği «Kristal sarayı» ve «Mahşerî Kalabalık» ortamı, kabul etmiyor Kesin bir şekilde hürriyet, sadece iman ve aşk içinde tamamlanabilir. Büyük Engizisyoncu efsanesi içinde İsa, sevgi doludur ve sakindir. Çünkü o, iktidarın ve perestijin desiselerini reddetmiş, Haçtan inmemiş; sadece «insanın hür aşkı ile» tanınmıştır. İşte sıkıntının güvene dönüştüğü an, Dirilmenin mutlu haberi katiller ve fahişelerce kabul edilmiştir.

İşte Dostoievsky bu aşkla, Kurtuluş ışığında modern hassasiyetin iki temel konusunu ele almıştır. Babaya karşı isyan ve yeryüzünün tebcili. İşte «fréres Karamazov» adlı son romanın teması «Babanın Günahı»dır. Patron - Köle münasebetinin karşısına Dostoievsky, yenileyici ve canlandırıcı ruhun mekânı olan Teslis babalığının içinde kökleşen hakim Zossima'nın manevî babalığını çıkarıyor. Diğer taraftan hakimin bu dünyaya gönderdiği Aliocha yeri öpüyor ve Nietzsche gibi, vechesi değişmiş bir evrenin içinde bu dünyada herkesin dirileceğine iman içinde yeryüzünde bağlılığını ilân ediyor. Ayrıca, Allah'ın varlığının iki existensiel delili bu eserde yanyana gelmiştir : Kalbin gerekliliği ile oluşan delil. (Buna göre insan arzu dolu bir varlıktır. Onu, sadece Hayy olan Allah'ın güzelliği ve yaratılışının güzelliği doyurabilir). Zâhiren faydasız olan tam bir sessizlik içinde bulunan, fakat herşeyin onun ışığında manâ kazandığı azizin vechesiyle meydana gelen delil.

Babalar Kilisesi olarak hıristiyanlığın yegâne mezhebi olan Ortodoks Kilisesi, Modern dünyaya Nietzsche veya Freud[2] kadar büyük babalarından biri olan Dostoievsky'yi vermiştir.

1 — Le Souterain (1864), Crime et Châtiment (1866), L'İdiot (1868); Les Démons (1872), L'Adolescent (1875), Les Freres Karamazov (1880). Bu eserlerde Dostoievsky imanla canlanmış bir dünya görüşünü açıklar.

2 — N. Berdiaeff, L'Esprit de Dostoievsky, Paris, 1929; L. Zander, Dostoievski et et le Propleme du bien, Paris, 1946; P. Evdakimov, Gogol et Dostoievski ou la Descente aux enfers, Paris, 1961.

7 — Transfiguration : Bu kelime latince model anlamına gelen (figure) kelimesinden ve «arasından geçme» anlamına gelen «trans» kelimesinden teşekkül etmiştir. Bu durumda transfiguration, yüzün daha parlak bir görünüşe ınkılâb etmesidir. İsa - Mesih, Mesih olarak tanındığı anda üç havarisi olan Pierre, Jaques, Jean'ın önünde transfigure olmuştur. O zaman o, Tanrısal risaletini teyid için tanık olarak Musa ve İlya ile çevrilmiş vaziyette Nur'dan parlaklık içinde görünmüş ve

Allah'ın sesi, kendini şöyle diyerek işittirmişti : «Sevgili oğlum budur. Ondan razıyım. Onu dinleyin (Matta; XVII, 1-8)». Bir rivayete göre bu mucize, Thabor dağında cereyan etmiştir. (Bu bayram 6 Ağustos'ta kutlanmaktadır).

8 — Kilise Babaları (Pères de l'Eglise) : Kutsal Kitabı, yazılı veya sözlü geleneği esas alarak, Kilise tarafından öğretilen doktrinler bütününü hazırlayan ilk Hıristiyan yazarlarına verilen bir addır. Bu isim altında piskoposlar, papalar veya bütün hıristiyan yazarları toplanmaz. Bu ismi, sadece, «Doktrinlerinin değeri, hayatlarının kutsallığı, Kilisenin tasvibi ile temayüz eden kişiler alırlar» Kilise babaları çağı, birinci asrın sonundan itibaren Romalı Clément, Antakyalı Ignace, lyonlu Polycarpe gibi hemen havarilere halef olan Apostolik babalarla başlamış ve IV. ve V. asırlarda, Aziz Athanase ve Aziz Cyrille, Basile, Nazianzeli Grégoire, Nysseli Gregoire, Jerome, Aziz Augustinlerle doruk noktasına ulaşmış ve nihayet VII. ve VIII. asırlarda Batıda büyük Grégoire'la, Doğuda Jean Damacène'le sona ermiştir. İcma' hali hariç, yanılmazlığı olmayan Kilise babalarının öğretisi, geleneğin en değerli vesikalarıdır. Kilise babalarının öğretisi, yine, hıristiyan mesajının bir takım filozofik kavramları nasıl üstlendiğini, onların sayesinde teolojinin hiçbir insânî sisteme katılmaksızın nasıl geliştiğini göstermektedir.

9 — Parousie (Parousia) : Parousia, yunanca, hazır oluş, geliş anlamına gelir. Parausie, dünyanın sonunda İsa'nın muhteşem gelişini başlatacak olan yeni krallığın başlangıcını gösteren kıyâmete ait (Eshatologique) bir terimdir. Bizzat, cesetlerin dirildiği anda, Mesih'in ikinci defa ve kesin olarak görünmesidir. Katolik inancına göre Parousie, Mesihî bir bekleyiş içinde imanda ve inayette daha şimdiden yaşanabilir, fakat onun tam şekli, parlak bir ışık içinde son yargı günü gerçekleşecektir.

10 — Bu konuda bilgi için «Katolik Mezhebi»ne bakınız.

11 — Romanons le Mélode, Les Hymnes, Paris, 1964 - 1965.

12 — İkon (Icône) : Dar manâda ikon, tahta panonun üzerine yapılmış bir resmi belirtir. Bu ikon bir bayram vesilesiyle Kilisede teşhir edilir veya kilisenin duvarları üzerinde ve bilhassa kilisenin ikonostose bölümünde sürekli olarak bulundurulur. Bir evde de «Yüksek bir köşeye» konmuş olan ikonlar, ailenin mihrabını teşkil eder. Fakat bir kilise, tüm mimarisiyle, fayanslariyle, freskleriyle dev gibi bir ikonu meydana getirir. VII. Genel Konsil (787) «Kutsal resimlere» veya «İkonlara» saygıyı kesin olarak kabul etmiştir. Bu saygı, bir tapınma değildir, o, sadece tapınmaya bir vasıtadır. Zira ikon, daima aslını yansıtır. Yani o, direkt veya indirekt» ikonlar ikonu» İsâ'yı temsil eder.

VII. Genel Konsil ve 1667 Moskova Konsilli, tanrısal derinliğin kaynağı olarak babanın tasvirini yasak etmiştir. Ancak İsa tasvir edilebilir, ve edilmelidir de. Çünkü İsa, sadece tanrısal kelâm değil, o, aynı zamanda babanın aynı cevherinin bir suretidir. Onda görünmez olan baba, maddeyi kutsallaştırarak görünür hale gelmiştir. Allah'ın şeklinde yaratılmış olan insan, İsa'da ve kutsal ruhta tam bir benzerlik, yani gerçek çehresini bulur. Tanrılaşma konusunda Ortodoxe mistik geleneğini açıklayan ikonun, telkin ettiği ebedilik çehresi işte budur. (Orada kulaklar ve ağız incelmiş ve içe kıvrılmış, alın genişlemiş ve parlamış; yüz, büsbütün göz haline gelmiş, yani tamamen şeffaflaşmıştır. Tasvir, daima cepheden yapılmıştır. İşte bütün bunlar, saf dua ve saf kabul haline gelmiş bir varlığı göstermektedir).

Böylece ikon, tanrısal güzelliğin sırrı haline gelmiş, kutlu bir şahsiyetin varlığını ortaya çıkarmıştır. Ortodoksluğa göre ikon, âyinin tamamlayıcı bir kısmını teşkil eder. İkonun ressamı ise, gerçek bir görev icra eder. Sert kurallar, bayramların anlamını ve tasvir edilmiş yüzlerin hüviyetini korurlar. Fakat ressamın hürriyeti onları kullanmak için hudutsuzdur.

Son asırlardaki büyük bir gerilemeden sonra ikon sanatı bugün, bir Rönesans dönemini yaşamaktadır. (Bu konuda ayrıca Bkz. : L. Ouspensky, La Théologie de l'Icône, Paris, 1960; P. Evdokimov, L'Art de l'Icône, théologide la Beauté, Paris, 1970).

13 — Athanase d'Alexandrie; İskenderiyye piskoposu olan Athanase, 325'de yapılan İznik (Nicée) Konsilinin öncülerindendir. O Konsilde Arianizmi aforoz ettirmiştir. Aynı zamanda Athanase, ilâhiyatçı, yazar, Kilise babasıdır. İtizal olarak mücadele ettiği Arienler tarafından birçok defa sürgün edilmiştir. (298 - 373).

14 — Bunun için Bkz. : J. Christ dans la théologie byzantine, Paris, 1968.

15 — Tanrılaşma (Déification) : Ortodoks Kilisesi geleneği, «insanın Tanrı olabilmesi için, Allah'ın insan olmasını» kabul etmiştir. İnsan tüm varlığı ile - bedeni dahil - Tanrısal hayata iştirak etmek ve onu kâinata ulaştırmak için yaratılmıştır. Aslında günah, bir kendini tanrılaştırma teşebbüsüdür. İsa'da gerçekleşen kefaret ise; kâinat ve insaniyetin potansiyel olarak tanrılaşmasıdır. Bu İsa'ya has olan realite - canlandırıcı ruhun krallığı -; Kilisede, kendini insanlara dirilme sırrı olarak takdim etmiştir. Kilise babaları, Aziz Paul'un ve Aziz Yuhanna'nın; Allah - insan birleşmemiz ve oğulda kabul edilmemiz konularındaki büyük itiraflarını, en realist bir tarzda yorumlamışlardır. İnsanın rolü, «Gerçek dirilme kuvveti» olan Evharistik ve Vaftizle ilgili inayetin bilincine serbest bir şekilde varmadadır. O, onu Paskalya'nın sırrında

aynîleşen dirilmiş ölünün gelişimi ile; kendi yokluğunda ölerek yapmıştır..

O halde Tanrılaşma (Deification), kişiler arası bir karşılaşmada Tanrısallığa ontolojik ve gerçek bir iştiraktir. Bu durumda «Tanrılaşan» insan, Teslisî birleşimin benzerinde büyük insanî birleşmeyi gerçekleştiriyor. Yine böylece o, ölüm ve kâinatın şekil değiştirmesinde kat'î zaferi hazırlıyor. Daha şimdiden o, evrensel hayatın yükünü azaltıyor, onu teskin ediyor, o konuda birtakım kehânetlerde bulunuyor, tedaviler yapıyor, ruhları ayırıyor, neticede kurtarıcı bir Babalık icra ediyor. (Geniş bilgi için Bkz. : M. Lot-Borodine, La Déification de l'Homme, Paris, 1970).

16 — Bizans devrinin toplu bir yorumu için Bkz. : O. Clément, L'Essor du Christianisme Oriental et Byzance et le Christianisme, 2 vol. Paris, 1964.

17 — ATHOS (AYNAROZ) : Yunanistan'ın kuzeyinde Ege denizine doğru uzanan üç boyutlu bir ada vardır. 60 km. uzunluğunda, 10 km. genişliğinde olan doğu uzantısı ucunda, ismini taşıdığı Athos (2034 m.) dağı ile sona ermektedir. Oldukça yüksek manastırlar, kuzeyin ağaçlıklı tepelerinde tesbih tanesi gibi dizilmişlerdir. Güneyde yüksek tepelerin eteğinde zahitlerin sığındığı çakıllı çöl vardır.

Athos kutsal dağı, doğu hıristiyanlığının manastır gruplarının sonuncusudur. Şimdi burası, Yunanistan'ın himayesi altında hür bir zahitler cumhuriyetidir. Sadece erkeklerden oluşan, daha doğrusu «Meryem Bahçesi» olan Cumhuriyet, başka kadının orada varlığını yasaklamıştır.

Genelde Ortodoks zahitlik olarak Athonite keşişliği, serapa murakabeye dayanır. Fakat orada, el işinde birleşmiş olan murakabe, en yüksek aksiyon olarak tasarlanmıştır. O, dünyayı koruyor ve onun şekil değiştirmesini hazırlıyor.

Athos'daki manastır hayatı, birinden diğerine yükselmenin mümkün olduğu üç kısma ayrılmıştır : 1 — **İdioritmik Manastırları** (Les Manastéres İdiorytmiques) : Bu manastırlarda her keşiş «kendi özel hayatını» yaşayabilir. Sadece belli başlı âyinler, cemaat halinde kutlanır.

2 — **Cénobitler Manastırı** (Les Monastères Cenobitique) : Bu manastırlarda daha çok itaata ve çok uzun âyinlere önem verilmiştir.

3 — **Hésychaste hayatı** (La Vie hesychaste) : Bu hayat, hür bir şekilde seçilmiş mânevî bir babanın etrafındaki müritler, küçük gruplar ve çoğu zaman keşişlerden oluşan cemaatlerin içinde yaşanır.

X. asırdan beri Athonite zahitliği, Ortodoks dünyanın bütün milletlerinden talebeler alarak, hıristiyan doğuda bir dini hizmet birliği

ve evrenselliği teşekkül ettirmiştir. Biri 1300, diğeri 1800 yıllarında Ortodoks Kilisesini kurtaran iki yenilik hareketi de, Athoscular'dan çıkmıştır. Onun çağdaş krizi ise herşeyden önce biyolojiktir. XX. yüzyıl ihtilâlleri, Slav ve Rumen mensubiyetini kurutmuş ve bu sayısal güçsüzlük (1912'de 7000 keşiş, 1970 de 1300 keşiş) sert olaylarla ve bazan da ahlâk bozucu olaylarla kendini göstermiştir. Fakat yine de kriz, tarımsal ve geleneksel bir cemiyete bağlı olan zahitliğin artan uyumsuzluğu ile, psiko - sosyal bir görünümdedir.

Tehdit altında olan Athos, dünyanın karşısında çoğu defa kaygı ile ve inkâr ile tepki göstermiştir. Yine de yenileşmeyi ve hésychaste (iffet) geleneği kabul eden birkaç Yunan manastırı, «Çölde» devam etmektedir.

XX. yüzyıl ortodoksluğunun en büyük ruhanilerinden biri olan Hakim Sylvain (öl. 1938) bir Athonit'dir. (Bu konuda Bkz. : L'Athos et le Monachisme Ortodoks in «Contacts», Paris, 1960. J. Bies, Mont Athos, Paris, 1963; Le Milénaire du Mont Athos (963 - 1963), in Etudes et Mélanges (Heversin, Chevetogne, 1964, Archimandrite Sofrany, the Undistorted image, Staretz silouan, (1866 - 1958), London, 1958).

18 — Filioque proplemi üzerindeki tartışma için Bkz. : V. Lorssky, La Procession du Saint - Esprit dans la doctrine trinitaire Orthodoxe, in A l'Image et à la ressemblance de Dieu, Paris, 1967).

19 — Bkz. : P. Kovalevsky, Saint Serge et la Spiritualité Russe, Paris, 1959.

20 — Tabor (Thabor) : Thabor, Nasıra'nın Güney doğusunda Galile kutsal dağıdır İbranilerin apokrif İnciline göre, İsa, bu dağ üzerinde şekil değişikliğine (Transfigure) maruz kallmıştır (Matta XVII, 1 - 9) ve Mezardan dirildikten sonra orada havarilerine görünmüştür (Matta, XXVIII, 16). Şark mânevî hayatı Tabor dağına has olan bu ışığı, Tanrısal Nurun tezahürü ve onun mistik ruha girişi olarak isimlendirmiştir.

21 — Syméon'un eserlerinin tamamına J. Paramelle tarafından fransızcaya çevrilen Mgr. B. Krivochéine'in eleştirisiyle birlikte «Sources Chrétiennes» koleksiyonu içinde rastlanabilir. No : 51, 96, 104, 113, 122, 156, Paris.

22 — Saint Grégoire Palamas (1296 - 1359) Ortodoks geleneğin çok önemli bir simasıdır. Onun Ortodoksluk için yaptığı sentez, Saint Thomas d'Aquin'in Katolisizme için yaptığı kadar önemlidir. Hatta, Palamas'ın sentezinin daha aktüel olduğu söyienebilir. Çünkü onun sentezi kavramsal değil, mânevî bir tecrübedir.

İstanbul'da asil bir aileden doğan Palamas, 1316'da, politik bir meslekten, keşiş olmak için ayrılmıştır. Athos'ta yirmi beş sene «yeni hésychaste» zahitliğini öğrenmiş ve neticede bu mânevî tecrübe metodunun üstadı olmuştur.

Humanist rasyonalistler «Hésychasmi» (Ortodoks zahitlerinin Zâhidâne ve mistik metodlarıdır), tartışma konusu yaparlarken ve onların psikosomatik metodlariyle alay ederlerken, «Thabor ışığının» yaratılmamış karakterini ve ona gerçekten iştirakin imkânını inkâr ederlerken Palamas 1340'da Athonitlerin isteği üzerine «Mânevî tecrübesinin esaslarını» açıklamaya girişmiştir. 1341'den 1347'ye kadar ortalığı yakıp yıkan savaş, krizin çözümünü geciktirmiş Palamas da tutuklanmıştır. 1347'de serbest bırakıldıktan sonra, İstanbul'da toplanmış olan birçok Konsil, Palamas'ın doktrinini benimsemiş, bilhassa 1351'de Tome Synodale tarafından takdis edilmiştir. (Palamas, Défense des Saints Hésychastes (Louvin, Spicilegium Sacrum Lovaniens, 1959). Ayrıca Bkz. : J. Meyendorff, Introduction à l'Etude de Grégoire Palamas, Paris, 1959).

23 — Pauperisme : İsteyerek, sadece ruhen değil, gerçekten bu yaratılmış dünyanın bütün nimetlerinden yüz çevirme hareketidir. Dinî Pauperismin, her çeşit sosyal kategorideki ekonomik yoksullukla hiçbir ortak tarafı yoktur.

24 — Bkz. : S. Runciman, The Great Church in Captivity (Cambridge, 1968)

24 — Bkz. : I. Kologrivof, Essai sur la sainteté en Russie (Bruges, Beyaert, 1953).

26 — Karşı - Reform : Karşı Reform (Contre - Réforme) tabiri, XVI. yüzyılda Protestan Reformu karşısında Katolik Kilisesinin tavrını belirtmek için, Protestan tarihçileri tarafından kullanılmış polemik bir ifadedir. Çünkü, itizaller, bölünmeler, papaz sınıfının cehalet ve disiplinsizliği; Katolik kurumlarda acele bir reformu gerektirmişti. İşte bunun için Papa III. Paul (1534 - 1549) tarafından bu reforma teşebbüs edilmiş; IV. Paul (1555 - 1559) ve Aziz V. Pie (1566 - 1572) tarafından yeniden başlatılmış; III. Jules (1550 - 1555), II. Marcel (15555) ve IV. Pie (1559 - 1566) devirlerinde de az veya çok bu reforma devam edilmiştir. III. Paul tarafından toplanan Trente Konsili (1545 - 1563), Kilise kuruluşlarını ve öğretisini yeniden teşkilâtlandırmış, yeni itizalleri ifşa etmiş, fakat Kilise birliğini yeniden kurmayı başaramamıştır.

1539'da Aziz Ignace de Loyale tarafından kurulan «İsa'nın arkadaşları» (La Compagnie de Jésus) teşkilâtı, Protestanlara karşı yapılan bu savaşta, papalığın en aktif yardımcılarından birini teşkil ediyordu. Trente Konsilinden dört asır sonra bugün, Karşı - Reform (Contre - Réforme) tavrının evrensel kilise ruhunu tatmin etmediği ve devamlı bir reform, kilisenin kanunu haline gelmesi gerektiği fikri, artık kendisini iyice kabul ettirmiştir.

27 — G. Flonovksy, The Ortodoks churches and the Oecumenical Movement prior to 1910 A History of the Oecumenical Movement (1517 - 1948) Londres, R. Rouse and S.C. Veill, s.p.c.k, 1954.

28 — Philocalie (Philokalia) : Philocalie «Güzellik aşkı» anlamına gelir. Bu güzellik, Allah'ın güzelliğidir ve Tanrısal nurla yıkanmış yaratılış güzelliğidir. Çok geniş anlamda kelime, mânevî metinler antolojisini belirtir. Buna göre duaya sülûk etmiş her insan, güzelliğe doğru özel seyrini kolaylaştırmak için virdlerini yazmaya çağrılmıştır Philocali'nin en mükemmeli 1872'de Venedik'te görülendir. İki sütun halinde 1200 sahifeden fazla olan abidevî esere haklı olarak «Philocalie des Saint Neptiques» ismi verilmiştir. Orada, aktif ve tefekkürlü hayat felsefesiyle, ruhun nasıl temizlendiği, aydınlandığı, mükemmelleştiği görülür. Bu, Piskopos Corintheli Macaire (1731 - 1805) ile Athonite (Athos dağı zahidi) olan Nicodème L'Hagiorite (1749 - 1809)'un müşterek bir eseridir. Modern insanın saltanatı, meydan okuyuşu, buhranı karşısında her ikisi de, «İsa'nın duası» ve sakramentel hayata önem veren manevî kalkınma için, büyük bir çabaya girişmişlerdir. O halde 1872 «Philocalie», hésychaste (Mânevî bir zahidlik tecrübesi) geleneğinin, çok geniş seçme şiirler örneğidir. Murakabe metodu ile, tapınmayla düzenlenmiş yüksek teoloji ile, mânevî babanın rehberliği ile, havarilere has ilâhî inayet yollarında yol arkadaşlığı ile, Philocalie; aklın ışıkları ansiklopedisi ve bir Novalis'in büyülü gece ansiklopedisi karşısında, yaratılmamış nur ansiklopedisi ve «parlak karanlık» ansiklopedisi olarak belirir.

Bu eser, Romanya'da ve Rusya'da güçlü bir yeniliğin canlandırıcısı olan büyük hakim Paissié Vélitchosky (1722 - 1794) sayesinde fevkâlâde bir başarı kazanacaktır. 1970'den beri Tropistes tarikat mensupları çok sayıda Ortodox'un iştirakiyle1782» Philocalie'nin» değişik, fakat tam bir baskısını fransızca yapma hazırlığı içindedirler. (Bu konuda Bkz. : La Petite Philocalie de la Prière du Coeur, texte traduite en français. Par Jean Goullard» Le livre de Vie», Paris, 1968; Writing from the Philokalie on prayer of the Heart, traduit en Anglais par E. Kadloubovsky et G.E.H. Palmemr, Early Fathers from the Phillokalia, Londres.

29 — Bkz. : La Philosophie, Paris, 1969

30 — Bkz. : Contacts, Revue Française de L'Orthodoxie, t.XVII. No. 49, Paris, 1965.

31 — Bu konuda Bkz. : V. Lossky, Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient, Paris, 1968; P. Evdokimov, La Connaissance de Dieu dans la Tradition Orientale, Lyon, 1966.

32 — Pneuma : Canlandırıcı nefes demektir.

33 — P. Evdokimov, L'Ortodoxie, Paris, 1965.

34 — Bkz. : V. Lossky, «La Notion théologique de personne humaine» in à l'image et à la ressemblance de Dieu, Paris, 1967.

35 — Kıyâmet (Apocalypse) : Apocalypse, Milâdî birinci asırda sembolik mükaşefeler olarak âhir zaman hakkında birtakım vahiyleri ihtiva eden, Yahudi ve Hıristiyan muhitlerde oldukça yaygın olan bir edebiyat türüdür. Bu mükaşefelerden bazıları Hezekiel, Zekerya, Yoel ve Daniel peygamlerde gördüğümüz gibi bir takım dehşet sahnelerini tasvir eder.

Bu ismi taşıyan Yeni Ahid'in son kitabı (Vahiy), sevgili Havari Aziz Yuhanna'ya atfedilmiş veya kısmen onun yakın talebelerinden birine isnad edilmiştir. Yuhanna onu, milâdî 94 - 95 senelerinde Domitie'nin saltlanatının sonuna doğru yazmış olabilir. Neron'a telmihlerde bulunan bazı kısımları bu tarihten önce yazılmış olmalıdır. Roma İmparatorluğunun bir devresinin zulümleri üzerinde merkezîleşmiş olan her kitapta bu zulümler, zamanın sonunun müjdeci alâmetlerine ve İsa - Mesih'in saltanatının kesin tesisine bağlanmıştır. Böylece biri tarihî, diğeri peygamberî ve eskatolojik olmak üzere iki seviyede yorum yapılmıştır. Her iki halde de yorum, özellikle rakamların sembolik anlatımına ve tasvirlerin baş döndürücü ifadesine dayanmaktadır.

36 — F.M. Dostoievsky, Dans les possédés, 1870.

37 — Ruhun Sırrı hakkında Bkz. : P. Evdokimov, L'Esprit Saint dans la tradition Orthodoxe, Paris, 1970.

38 — Bkz. : A. Scrima, «L'Apophase et ses Connotations selon la Tradition Spirituelle de l'Orient Chrétien» in le Vide, experience spirituelle en en occident et en Orient, Hermès, No : 6 (Paris), 1969.

39 — Bkz. : Homélies sur le «Cantiques», dans Grégoire de Nysse : La Colombe et la Tenebre, Paris, 1967.

40 — Saint Maxime le Confesseur, Mystagogie, 2. une traduction française de la mystagogie a été publiee par A. Hamman dans l'Initiation Chrétienne, Paris 1963.

41 — İsa'nın «Bedeni Kilisesi» «Evharistik Ecclésiologie» hakkında Bkz. : G. Florovsky, Le Corps du Christ Vivant» in la Sainte Eglise Universelle, Paris, 1953; N. Afanassieff et autres : La Primaute de Pierre dans l'Eglise Orthodoxe, Paris, 1960.

42 — Ortodoks Ecclésiologie içinde Kutsal ruhun oynadığı rol için Bkz. : N.A. Nissiotis, «Pneumatologie Orthodoxe» in Le Saint - Esprit, Genève, 1963.

43 — Bu tesbitin gerçeklerle ilgisi yoktur. İstanbul'daki Ortodoks azınlıklar din hürriyeti içinde rahat yaşamaktadırlar. (Tercüme eden).

44 — G. Matzneff, l'Ardinmandrite, Paris, 1966; Comme le feu mélé d'Aromates, Paris, 1969; Le Camet Arabe, Paris, 1971.

45 — V. Rozanov, La face Sombre du Christ, Paris, 1964.

46 — S. Boulgakov, Du Verbe İncarne, Paris, 1943, Le Pareclet, Paris, 1946.

47 — Chestov'un eserleri için Bkz. : La Philosophie de la Tragèdie sur les confings de la Vie; Le pouvoir des Clefs - Athénes et Jerusalem sur la balance de Job.

48 — Ayrıca Bkz. : Un Maitre de la Spirituallite Byzantine du XIV'e. siècle, Nicolas Cabassillas, Paris, 1958.

49 — Bkz. : Y. N. Lelouvier, Perspectives Russes sur l'Eglise, Un théologien Contemporain, Georges Florovsky, Paris, 1968.

50 — Lossky'nin düşüncesi hakkında toplu bilgi için Bkz. : O. Clément, Vladimir Lossky, Un théologien de la personne et du Saint - Esprit in Mémorial Lossky, Numéro Special du Messager de l'Exarchat Russe, Paris, 1959.

51 — Archimandrite Sofrony, The Undistorted image, Starets Silouan, Londres, 1958.

52 — A. Bloom, Living prayer, Londres, 1966

53 — L. Gillet, Sur l'Usage de la Priere de Jèsus, Bruxelles, 1952, présence du christ, Bruxelles, 1962.

54 — E. Behr - Sigel, La priére de Jésus, in Dieu Vivant No : 8, Paris, 1948; Pièrre et Sainteté dans l'Eglise Russe, Paris, 1950.

55 — J. Meyendorff, Introduction à l'Etude de Grégoire Palamas, Paris, 1959; Saint Grégoire Palamas et la Mystique Orthodoxe, Paris, 1959; Orthodoxie et Catholicité, Paris, 1965; Le Christ dans la théologie Byzantine, Paris, 1969.

56 — P. Schmemann, Pour la Vie du Monde, Paris, 1969.

57 — Toplu bir değerlendirme için Bkz. : O. Clément «La Vie et l'Oeuvre de Paul Evdakimov, Quelques Approches» in Paul Evdakimov, Temoin de la Beauté de Dieu, Paris, 1971; La Femme et le Salut du Mond, Paris, 1958; Gogol et Dostoivsky ou la descente aux enfers, Paris, 1961; Le Sacrement de l'Amour, Le Mystére Conjugal à la Lumière de la Tradition Orthodoxe, Paris, 1962; Les ages de la Vie Spirituelle, Paris, 1964; Le Christ dans la Pensé Russ, Paris, 1969; L'Art de l'İcône, Thèologie de la beauté, Paris, 1970.

58 — C. Yannaras'ın Fransızca'ya çevrilen tek eseri şudur : De l'Absence et de l'Inconnaissance de Dieu, Paris, 1971.

59 — Bununla beraber o Contacts dergisindeki Paul Evdokimov derlemesine iştirak etmiştir.

60 — I. Hazim, L'Homme d'Ajourd'hui et la Résurrection, Beyrut, 1971.

61 — Aslında Rus Ortodoks Kilisesinin politika ille ilgilenmesi kendiliğinden olmamıştır. Katolik dünyanın dinî lideri olan Papa'nın siyasî faaliyetlerinin karşısına, Rus Komünist rejimi, Rus Ortodoks Kilisesinin başını çıkarmaktadır. Dolayısiyle Moskova Patriğinin verdiği beyanatlar,

sadece Komünist şeflerin istediği istikâmettedir. İstanbul Fener Patrikliği Türk kanunlarının gölgesinde sonsuz bir din hürriyetine sahiptir. Türkiye'deki Ortodokslar da, Rusya'daki Ortodoks cemaatten daha da rahattır. Bu bakımdan Fener Patrikhanesinin tarihini yıprattığı şeklindeki kanaat, Türkiye gerçeklerine ters düşmektedir. (Tercüme eden)

62 — Bkz. : O. Clément, Dialoques Avec le Patriarche Athénagoras, Paris, 1969 (Fayard)

63 — Yine papa II. Jean - Paul 29 Kasım 1979 da Fener patriği I. Dimitrios'u ziyaret etmiş ve İstanbul Saint George katedralinde müşterek duaya iştirak etmiştir. Bk. La Documentation Catholique 16 Aralık 1979.

64 — UNİATES : Roma K'lisesi cemaatına bağlı olan Şark mezheplerine ve onların geleneksel kiliselerine verilmiş olan bir ünvandır. Bugün bu cemaatler, Mısır'da, Habeşiştan'da, Lübnan'da, Suriye'de, Türkiye'de ve Doğu Avrupa memleketlerinin birçoğunda mevcuttur.

65 — Krş. : Syndesmos genel birliği kararı, Boston, (12 - 25 Temmuz 1971)

III. PROTESTANLIK MEZHEBİ

1 — 1912'de doğmuş olan Roger Mehl, İlâhiyat doktoru ve felsefe doçentidir. Ayrıca Glasgow ve Bâle Üniversitelerinin fahrî doktorudur. Halen Strasbourg Üniversitesi Protestan İlâhiyat Fakültesi üyesidir.
Roger Mehl, bu Fakültenin uzun zaman dekanlığını yapmıştır. «Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuse» adlı derginin müdürüdür. Çok sayıda eser yazmıştır. Aynı zamanda o, Fransa Protestan Federasyon Konseyi ve Kiliseler Genel Konsey Merkez Komite üyesidir. «Le Monde» gazetesinde Protestanlıkla ilgili fıkra yazarıdır.

2 — Bu yazı, Les Religions, Verviers (Belgique), 1974 adlı kitaptan alınmıştır.

3 — E.G. Léonard, Histoire Génerale du Protestantisme, Paris, 1961.

4 — Anglicanisme : İngiltere Kilisesinden doğmuş olan Kilise doktrinini veya Anglikan cemaatını, 1534'de VIII. Henri, üstünlük faaliyetiyle kurmuştur. Böylece (VIII. Henri, Roma Katolik Kilisesi ile olan ihtilâfının sonunu getiriyor ve «İngiliz Kilisesini» yegâne söz sahibi olarak ilân ediyor. Bütün Britanya ülkelerine yayılan Anglikanizm, Luthercilikten daha gelenekçi olan XVI. yüzyıl reformunun orijinal bir şeklini belirtir. Tahminen 40 milyon müntesibi vardır. Anglikanizm, Roma Katolik Kilisesinin başı olan papa hariç, Kilise hiyerarşisini devam ettirir. 1896'da, Anglikan Kilisesinde, piskoposlukla veya papazların tecrübeleriyle ilgili uygulamaları kabul etmeyen KATOLİK KİLİSESİ, yeni tarihî araştırmalar ve evrensel düşüncenin ışığında durumunu yeniden gözden geçirmesi gerekir. Roger Mehl'in dediğine göre Anglikanizm; Roma Katolikliği ile Protestanlık arasında bir köprü kilise olarak, kendini göstermektedir.)

5 — Bk. G. Léonard, Histoire Génerale du Protestanisme, 3. vol., Paris, 1961 - 1965; H. Hauser, La Naissance du Protestantisme, 1940; P. Imbart de la Tour, Les Origines de la Réforme, 4. vol., 1905 à 1935; J. Delumeau, Naissance et Affirmation de la Réforme, Paris, 1965.

6 — Konkordato, bir din önderi ile devlet başkanı arasında yapılan anlaşmadır. I. François ile Papa arasındaki anlaşma böyle bir Konkordatodur.

7 — Bk. A. Renaudet, Préréforme et Humanisme à Paris pendant Les Prémières guerres d' Italie (1495 - 1517), Paris, 1916.

8 — Bk. H. Strohl, Luther jusqu'en 1520, Paris, 1962.

9 — Mektuplar (Epitres) : Mektuplar, Havariler tarafından, iman, hıristiyanhayatı ve hıristiyanlığın yayılmasında karşılaşılan güçlükler konusunda birtakım şahıslara veya cemaatlere gönderilmiş olan mektuplardan oluşan İncil'in bir kısmıdır.

(Hıristiyan inancına göre bu mektupların da Kutsal - Ruh tarafından ilham edilmiş olduğuna iman edilmiştir. Böylece onlarda tanrısal vahiyle alâkalıdır) Aziz Paul'a (Pavlos) atfedilen **ondört** Mektup, onun ihtida senesi olan miladî 49 yılı ile muhtemelen Roma'da şehit olduğu sene olan milâdî 67 yılı arasında yazılmıştır. Bu mektupların yazılma sırası şöyledir :

1 — Selâniklilere (Thessaloniciens) I. ve II. Mektup,
2 — Korintoslulara (Corinthiens) I ve II. Mektup,
3 — Galatyalılara (Galates) Mektup,
4 — Romalılara (Romains) Mektup,
5 — Filipililere (Philipiens) Mektup,
6 — Efesoslulara (Ephésiens) Mektup,
7 — Koloselilere (Colossiens) Mektup,
8 — Filimona (Philémon) Mektup,
9 — Timoteosa (Timothée) I ve II. Mektup,
10 — Titusa (Tite) Mektup,

Paul'un «İbranilere (Hébreux)» Mektubu'nun ise, yukarıdaki mektuplarla uslûp yönünden farkı bulunduğundan, eskiden beri bu mektubun Paul'a aidiyetine itiraz edilmiştir İncil yorumcuları bu mektubu bugün, Luka tarafından zikredilen İskenderiyyeli bir Yahudi olan Apollos'a atfetmek temayülündedirler... Onlara göre, Aziz Paul'un tesirinde kalan Apollos bu mektubu, 67 yılına doğru veya 70 yılında Kudüs mabedinin tahribinden önce İtalya'da kaleme almış olabilir.

Sayıları yediye ulaşan diğer mektuplar, ilk çağlardan beri «Katolik» genel olarak adlandırılmıştır. Çünkü bu mektuplar, birtakım şahıslara veya birtakım özel cemaatlere hitap etmezler. Bu mektuplar tüm hıristiyanları ilgilendiren genel proplemleri işlemektedirler.

Bu mektuplardan birincisi «Rab (İsa'nın»'ın kardeşi» (geniş anlamda ne baba tarafından hısımdır ne de havaridir) olan Kudüs'de Judeo chrétienne cemaatın şefi bulunan Aziz Jaques'a (Yakub'a) atfedilmiştir. Bu mektup, 49 ve 60 yılları arasındaki bir devrin tarihini taşımaktadır. «Rab (İsa'nın)'ın diğer kardeşi» Aziz Jude'a (Yahuda) ya atfedilen mektup ise, 70 - 80 yılları arasında yazılmışa benziyor. Aziz Petrus'a atfedilen iki mektuptan birincisi, onun sekreteri olan Silvain tarafından Aziz Petrus'un şehit edildiği tarih olan 64 veya 67 yıllarında kaleme alınmıştır. İkinci mektubun yazarı ve yazıldığı tarih ise birtakım proplemler ortaya koyuyor. Ancak bu mektubun işlediği dokt-

rin, Apostolik çağın düşüncesini yansıtıyor ve İncil'in genel kuralı içinde onu devam ettiriyor.

Bir kısım yorumcular, «Tefekkürî bir takım davetler» olan diğer üç mektubun, dördüncü İncil'le (Yuhanna) dikkat çekici doktrinel ve uslup yakınlığı olmasına rağmen, İncil yazarı Aziz Yuhanna'ya atfedilmesinde tereddüd göstermişlerdir. (1)

Bu mektupların önemi, sadece onların doktrinlerinden ve Mesih'in tebliğinin direkt yorumundan değil; onların ilk hıristiyan cemaatlerinin hayatı ve imanı konusunda çok canlı şehadet olmalarından ileri gelmektedir. Çünkü bu mektuplar, Hıristiyan tebliğinin, I. yüzyılın nüve kuruluşları ve vicdanları içinde aldığı yolu, göstermektedir.

(1) Bütün bunlara rağmen bu mektupların mevsukiyeti ihtimalli görünüyor. Onların I. milâdî yüzyılın sonunda yazılmaları mümkündür. Bu konuda Bk. : La Bible, Edition Oecumenique (traduction de la Bible de Jerusalem, Evec ıntroduction Catholique, Orthodoxe, Protestante et Juive), Paris, Editions planète, tome III., 1966.

10 — Bk. R.J. Lovy, Les Origines de la Réforme Française, Paris, 1959.

11 — Bk. W.G. Moore, La Réforme Allemande et la litterature Française, Strasbourg, 1930.

12 — Jean Calvin : Protestan Reformatörü olan Calvin, 10 Temmuz 1509'da Noyan'da doğmuştur. Hukukçu ve Humanist formasyonu ile 1533 - 1534' e doğru Katoliklikten Lutherci fikirlere geçmiştir. Zulümden kaçarak sırayla, Poitiers'e, Nérac'a, Strasbourg'a, daha sonra da Bâle yerleşmiştir. 1536 martında ortaya çıkan ve I. François'ya takdim ettiği «Hıristiyan Din Eğitimi»ni ilk defa orada kaleme almıştır. Bağımsız Cumhuriyet olarak yenice kurulmuş olan Cenevre'ye onu bir başka Reformatör olan Şarel davet etmiş, Calvin de orada 1537'den 1538'e kadar kalmıştır. Ancak Calvin'in vaazlarına sokuşturduğu düzensiz reformist fikirleri onu Cenevre'yi terke mecbur etmiştir. Neticede Strasbourg'a gelen Calvin, orada «Din Eğitimi» kitabının ikinci bir varyantını kaleme almıştır. 1540'da evlenen Calvin 1541'de Cenevre'ye çağrılmış, orada 1564'de ölünceyedek hem politik hem de dinî bir şef rolü icra etmiştir. Onu, Luthercilikten açık bir şekilde uzaklaştıran fikirlerinin evrimi, eserinin baskılarına sürekli getirdiği rotüşlar içinde kendini göstermiştir. Calvin'e, sertliğinden dolayı sitem edilmiştir. (1553'de Michel Servet'in ölüm cezasını infaz ettirmiştir). O, Cehennemliklerin katı kaderini öğretmiştir. Onun sertlikleri ateşli, dar ve uzlaşmaz bir imana dayanır. Orada tanrısal felâketler, İncil aşkını gölgelemişe benzer. Onun düşüncesi aynı şekilde «Le Cathêchisme de Genève» (1542), «La Confession de foi de la Rochelle» (1559), «Le Gatéchisme de

Heidelberg» (1562 - 1563) gibi eserlerde ifade edilmiştir. Calvin'in yazılı eseri «Corpus Refomatorum»un 57 cildini kaplamaktadır. O, Luther'den sadece doktrininin bir kısmı ile değil; Reform Kilisesinin organize endişesiyle de ayrılmaktadır...

13 — Bk. F. Wendel, Calvin : Sources et évolution de sa pensée religieuse, Paris, 1950.

14 — A. Bieler, La pensée Economique et sociale de Calvin, Gèneve, 1959.

15 — M. Simon, L'Anglicanisme, Paris, 1969.

16 — Millenaristes : I. yüzyıldan beri daima yenilenmiş olan Millenariste mezhepler; bıkmadan, usanmadan dünyanın sonunun yakın olduğunu, kötülerin toptan mahvını ve Mesih'in saltanatı altında küçük bir azınlığın kurtuluşunu haber verirler. İlk Millénaristler, Justin, Irénee, Papias, Tertullien, Hippolyte Lactance idi. Onlar, Vahiy (XX, 1-6) daki pasajların ışığında Mesih'in dönüşünün (parousie) ve onun bin yıllık (Millenium) saltanatının yakın olduğunu haber veriyorlardı. Yine o pasajlarda şeytanın bin yıl cehennemde bağlı kalacağı haber verilmiştir. Ancak vahiy (Apocalypse) bu olayın tarihini vermez. Sapık (Hérétique) olarak ilân edilen bu ilk Millénarizm V. yüzyıla doğru ortadan kaybolmuştur. Fakat bu cereyan XVI. yüzyılda bir başka şekil altında Anabaptistle; XVII. yüzyılda Fransız Protestan ilâhiyatçısı kâhin Jureu ve Camisard ile yeniden doğmuştur. Çağdaş Millénaristler arasında, **Adventistleri, Yehova Şahitlerini, İnsan Dostlarını** zikredebiliriz. Hıristiyanlığa atıf yapmadan, dünyanın sonunun yakın olduğunu haber veren birkaç mezhep daha vardır...

17 — Congregationalisme : Protestan Kilise prensibine göre mahallî cemaat (Congregation), dünyevî bir kuruluş olan kiliseden daha önemlidir. Bu prensip muhtelif kiliselerce ve özellikle Baptiste kiliselerince titizlikle uygulanmıştır. Fakat, bilhassa Amerika'da çok sayıda kilise «Congregationalist Kilise» adını almıştır. Yeni bir cereyan «Congregationalist» kiliseleri Protestan kiliseleriyle birleşmeye yöneltmiş ve böylece de Dünya Protestan Birliği ile Congrégationalist kongreleri toplanmıştır.

18 — Vulgate : Vulgate kelimesi, Latince «Halk arasında yayılmış» anlamına gelen Vulgatus kelimesinden alınmıştır. Vulgate, IV. Asrın sonunda ve V. asrın başında Aziz Jérome (350 - 420) tarafından yunanca ve ibranice metne dayanılarak yapılmış olan Kitab-ı Mukaddes tercümesidir. Az veya çok doğru olarak ellerde dolaşan birçok Kitab-ı Mukaddes tercümeleri, ihtilâfların ve tartışmaların kaynağını teşkil ediyordu. Resmen olmasa da en azından büyük bir salahiyetle güvenilen ve Papa tarafından tasvib edilen bir tercüme ihtiyacı, kendini hissettiriyordu. İşte bu tercüme, keşiş, zahit, bilgin, kültürlü, son derece zinde ve çalışkan olan bu Jérome'un eseri oldu...

O'nun bu eserini, ölümünden sonra birkaç talebesi tamamlamıştır. Bu tercüme daha sonra Papa Damase'a sunulmuş ve bütün Lâtin Kiliselerince benimsenmiştir. Trente Konsili de bu tercümenin mevsukiyetini resmen kabul etmiştir. Ayrıca bu tercüme, gelişmelerin ışığında devamlı gözden geçirilmiştir.

19 — Pelagianisme : Bu, büyük Britanyalı Pélage'ın doktrinidir.

Pélage (360 - 440?) V. asrın başında Roma'ya, Afrika'ya, Filistin'e seyahatlar yapmış ve Aziz Augustin'le şiddetli mücadeleye girişmiştir. Milâdî 412 ve 416'da Kartaja'da (Carthage) yapılan Konsillerle sapık olarak afaroz edilmiştir. Pélage doktrinine göre, aslî günah (Péché Originel) inkâr edilmiş, kurtuluş; mü'minin yalnız sevaplarıyla ulaşılabilen bir husus olduğu, bu konuda ilâhî inayetin sadece yardımcı bir rol oynadığı ilân edilmiştir.

İnsânî iradeyi tebcil eden; ilâhî nayete olan ihtiyacı önemsemeyen bu zahit, büyük bir tesir icra etmiştir. Zamanla zayıflamış olan Pélage'in itizali V. ve VI. asırlarda Lérins ve Cassien ekollerinin birçok ilâhiyatçılarının öğretilerinde sous - jacente adı altında yaşamaya devam etmiştir.

20 — A. Dumas; «La Parole Dans la Tradition Protestante» In Lumière et Vie, No : 88, Lyon.

21 — Karl Barth, 10 Mayıs 1886'da Bâle'da doğmuş ve aynı şehirde 10 Aralık 1968'de ölmüştür. Karl Barth, bu asrın ortalarına doğru en meşhur Protestan ilâhiyatçısı olmuştur. 1925'den 1934'e kadar Munsler'de ve Bonne'da Protestan ilâhiyatını okutmuştur. Nazizme muhalefetinden dolayı, üniversitedeki kürsüsünden alınmış, akademik rütbeleri elinden alınmıştır. Sığındığı Bâle'de 1935'den 1962'ye kadar Profesör olarak şöhreti devam etmiştir. Almanca yazdığı eseri oldukça önemlidir : (1918'den 1965'e kadar yirmi ciltten fazla eser ve sayısız makale yazmıştır.)

İmana Giriş (1927), İlâhiyat ve Kilise (1928) adlı eserlerinden başlayarak 1932'den 1959'a kadar onun Doğmatik (Akide) hakkındaki görüşleri Protestanlar üzerinde gittikçe artmıştır. Bultmann ve Tillich'in görüşleri yayılınca; onun tesiri biraz zayıflamıştır. Dialektik denilen Barth téolojisi önce, özellikle Schliermacher'le Hégel'in idealist akımı ve protestanlığın geleneksel tezleri arasını uzlaştırmaya çalışan «Aracı ilâhiyata» karşı bir reaksiyon olarak görülmüştür. Bilhassa, Kierkegaard'la başlayan existentialist hareket, bu teşebbüsün çelişkili ve yapmacık karakterini ortaya koymuştu.

İlk neşriyatlarında, Kierkegaardcı eleştirileri üslendikten sonra İsviçreli ilâhiyatçı, Danimarkalı filozoftan ayrılmış ve «Dogmatique» adlı gelenekçi protestanlığa dönmüştür.

22 — Rudolf Karl Bultmann : 20 Ağustos 1884'de Oldenburg yakınlarında doğmuş olan tefsircisi Bultmann, bir Protestan papazının oğludur. Tubingue, Berlin, Barbourg üniversitelerinde felsefe, ilâhiyat, yorumculuk tahsili yapmış olan Bultmann 1921'den 1951'e kadar Marbourg üniversitesinde «Yeni Ahit» yorumu okutmuştur. Bultmann'ın birçok eseri vardır. Bunların en meşhuru» Histoire de la Tradition Synoptique» adlı eseidir.

Geliştirdiği Formangeschicte (Ebedî Şekillerin Tarihi) teorisi, İncil'in yorumuna canlılık kazandırmıştır. Bu teori, bugünün teolojik tartışmalarının merkezini teşkil eder. Buna göre, sözlü ve yazılı formlar halinde ilk tanıkların geleneklerini belirten İncillerin, bir tarih öncesi mevcuttur. Bunlar sonradan düzenli yazmalarla «İnciller» halinde toplanmışlardır. Bu yeni İncil (şekil), imanın, propagandanın, muhitin teşiri altında «İlk Parçaların» tekâmülü ile oluşmuştur. Böylece, tabiî sembolik düşüncenin kollektifleşme temayülüne uygun olarak birçok efsaneleşme icra edilmiştir. İşte bundan dolayı İncillerdeki temel esasları ortaya çıkarabilmek için, İncilleri efsanelerden temizlemek söz konusudur. Bu efsanevî uydurmacılığa, sonradan oluştuğuna inanılan bir takım rivayetlerde dahildir. Bu efsaneler arasında, İsa'nın çocukluğu ile ilgili rivayetleri, Ürdün nehrindeki vaftizi, İsa'nın çehre değiştirmesi, bir takım mucizeler vs. ile ilgili rivayetler bunlar arasındadır.

İşte bu teoriye göre, böylece her türlü tabiat üstü unsurdan tecrid edilmiş ve olumlu bir hayata kavuşturulmuş İsa'nın tarihi ve onun gerçek tebliği ortaya çıkmış olacaktır. Bultmann'ı bir septik (şüpheci) olarak göstermek isteyen bazı yorumcular, haksızlık içindedirler. Çünkü Bultmann, İncil'deki ilâhî kelâma inanıyor. Fakat onun, Heidegger'in existansialist satırları içinde, şimdilik her insanın katılabildiği «Kilisenin, devam eden İsa'dan başka bir şey olmadığı» şeklindeki bir proje olarak yorumlanması gerektiğine de inanıyor. (Protestan görüşü için bkz. : A.Malet, La Pensée de Rudolf Bultmann, Géneve, 1962; Katolik görüşü için bkz. : R. Marlé, Bultmann et L'Interprétation du Nouveau Testament, Paris, 1956; Bultmann et la foi chrétienne, Paris, 167; R. Bulltmann'ın belli başlı eserlerinin bibliyografyası için bkz. : Bilan de la théologie du XX'e Siècle, t. II, Paris, 1971).

23 — Sören Kierkegaard : Berlin'de (1841 - 1842) Schelling'in okul arkadaşı olan Danimarkalı ilâhiyatçı ve filozof Kierkegaard 1813'de Copenhague'da doğmuştur. İstihza kavramı (Le consept d'ironie) üzerinde bir tez savunması yapmış olan Kierkegaard, 11 Kasım 1855'de ölmüştür. Existansiyalist hareketin kaynağında Kierkegaard bulunmaktadır. 1837'de karşılaştığı nişanlısı Régine Olsen'le olan münasebetlerinin acı tecrübesi, onun düşüncesine çok etki yapmıştır. Hegelci idealizme ve dini kuralcılığa karşı düşüncesinin merkezine, fer-

din altedilmez değerini koymuştur. Ona göre, ebeveynine, nişanlısına, dostlarına, kendine ve Allah'a âşık olan herkes bedbahttır. O, duyguları analiz eder; bundan oldukça ümitsiz bir tutum çıkarır. Kendi içine ları analiz eder; bundan oldukça ümitsz bir tutum çıkarır. Kendi içine kapanmış insanın durumundan da, bu dünyanın şartlarına ters düşen hıristiyan ahlâkının ancak ebedîlik içinde (Âhiret'te) tatbik edilebileceği sonucunu çıkarır. Bu ahlâk «âhiretin, zamanın tüm yaralarını iyileştirecektir» sözüyle ifade edilmiştir.

(Kierkegaard hayatı, üç menzilli uzun bir yürüyüş olarak tasavvur eder. Bu menziller, Duyarlılığın parodox'lariyle kuşatılmış olan **Estetik dönem;** Aklın çıkmazları üzerinde düşünceler devresi olan, **Ahlâkî dönem;** Bu dünyanın geçici şartlarının dışında olan, **Dinî Dönem'dir**).

İhtiraslı araştırmaları, sadece onun «Dinî Şair» olduğunu ortaya koymuştur.

Kierkegaard, hıristiyanlığın ebediliğini ve tarihîliğini şu cins formüllerle uzlaştırıyor : «Eğer bir olay, sonsuzluğa dek gerçek bir olaysa; o aynı şekilde bütün devirlerde de gerçek demektir».

Kierkegaard'ın önemli ve orijinal eseri Fansa'da ancak ölümünden 80 sene sonra yayılmaya başladı. Onun tesirini bilhassa, Heidegger, Jaspers, Max Scheller, Karl Barth, Jean Wahl, Gabriel Marçel, Jean - Paul Sartre üzerinde görmekteyiz.

Başlıca eserleri :

S. Kierkegaard : 1 — Le Traité du désespoir, Paris, 1932.
2 — Le Concept de l'Angoisse, Paris, 1935.
3 — Crainte et tremblement, Paris, 1935.
4 — Riens philosophiques, Paris, 1937.
5 — Post - Scriptum aux mietles, philosophiques, Paris, 1941.
6 — Ou bien... ou bien, Paris, 1943.
7 — Etape sur le chemin de la Vie, Paris, 1948.
8 — Journal, Paris, 1941'den 1961'e kadar.

Ayrıca Kierkegaard hakkında bkz. : Jean Wahl, Etudes Kierkegaardiennes, Paris, 1949.

24 — A. Dumas, La parole dans la tradition Protestante «in Lumiére et vie No : 88.

25 — Mevcut kelimeleriyle Kutsal Kitabı Allah'ın yazdırdığını kabul edenler için bkz. : L .Gaussen, Théopnestie ou pleine inspration des saintes Ecritures, Paris, 1840.

26 — M.A. Chevallier, La prédication de la Croix, Paris, 1971.

27 — S. de Dietrich'in eserleri gibi. Le Dessein de Dieu - Paris, 1945; Le Renouveau biblique - Paris, 1945. R. Voeltzel, Selon les Ecritures, (Taizé), 1965 Bu listeyi çoğaltmak mümkündür. İşte bu kitaplar böyle

bir okumayı kolaylaştımaya yönelik vasıtalardır. Fransa'da Kitab-ı Mukaddes araştırıcıları gibi çok toplantı yapan grupların elde ettiği başarı, İncil'le beslenmiş bir dindarlığın, Protestanlık'ta kaybolmadığını gösterir. Ancak ne varki bugün o, bir kültürel değişmeye maruz kalmıştır.

28 — Bu konuda bkz. : La philosophie (Marabout).

29 — Dietrich Bonhoffer : Alman ilâhiyatçısı ve papazı olan Bonhoffer, 4 Şubat 1906'da Breslau'da doğmuştur. Psikiyatrist olan babası, ailesiyle birlikte 1912 yılında Berlin'e yerleşmiştir. Bonhoeffer, 21 yaşında «La Communion des Saints» adlı başarılı bir doktora tezi hazırlamıştır. O, Liberal Protestan ilâhiyatına ve Karl Barth'ın diyalektik ilâhiyatına, insanlığın geleceğini temsil eden kollektif bir şahıs olacak olan İsa - Mesih anlayışıyla muhalefet etmiştir. 1928'de Barcelone Kilisesi'nin papaz vekili olan Bonhoeffer 1929'da Berlin Üniversitesine asistan olmuştur. Heidegger felsefesinin de tesirinde kalan Bonhoeffer, Amerika'da bir yıl kaldıktan sonra 1931'de Pastör olmuştur.

1938'de Hitlerin iktidara gelmesinden sonra Nazizme karşı mücadeleye girişmiştir (1). Böylece Anti - Hitler mukavemete katılmış olan Bonhoeffer bütün haklarından mahrum edilmiş ve 5 Nisan 1943'de hapsedilmiştir. Buchenwald temerküz kampında S.S.'lerin askerî mahkemesince ölüme mahkum edilmiş, Hitlerin intiharından üç hafta önce 9 Nisan 1945'de idam edilmiştir.

Hapishaneden sansasyon yaratan birkaç mektup yazmıştır. Yine o, «dinsiz bir hıristiyanlık» ve «Allahsız Allah'da olan bir hayat» proplemlerini ortaya atmıştır. Ona göre Allah, herşeyin ötesinde hayatımızın merkezindedir (2). 39 yaşında tüm proplemlerini çözemeden ölmüşse de onun tesiri durmadan büyümüştür. Onun proplemleri, mânevî olgunluğa ulaşmış modern insanın vicdanî proplemlerine uygun düşmektedir.

(1) Bu konuda çok önemli bir araştırma için bkz. : A. Dumas, Dietrich Bonhoeffer, Bilan de la Théologie du XX'e Siècle, t. II, Paris, 1971. R. Marle, Dietrich Bonhoeffer, Thémoin de Jésus - christ parmi ses fréres, Paris, 1967; G. Hourdin, Bonhoeffer, Une Eglise pour De - Main, Paris, 1971.

2 — D. Bonhoeffer, Resistance et soumission, Geneve, 1963).

30 — Harvey Cox : Çağdaş Amerikan ilâhiyatçısı ve Harvard Üniversitesi profesörlerindendir. O, Karl Barth'ın talebesidir. Bugün o, ihtilâlci politik bir aksiyonun içinde, hıristiyan itaatının modern şeklini gören sosyalist bir Barthien'dir. En meşhur eseri olan «La Cité Séculière» (1) Laikleşme ve Şehirleşme olayının Hıristiyan imanı için temsil et-

tiği şansı belirtmeye çalışır. «La Féte des Fous» adlı yeni eseri (2) Politika (3) ve dini merasim içindeki tabiîliği güçlendirmektedir.

(1) H. Cox : La Cité Séculaire, Paris, 1965.

(2) H. Cox : La Féte des Fous, Paris, 1972.

(3) H. Cox : Responsables de la Révoluton de Dieu, Paris, 1969; Ne la laissez pas au sergent, Paris, 1969.

31 — Paul Tillich : Alman asıllı bir Protestan ilâhiyatçısıdır. (1886 - 1965). Önce Belin Üniversitesinde privat - Docent'di (Alman ve İsviçre Üniverstelerinde bağımsız profesörlere verilen bir ünvan). Daha sonra 1929'da Frankfurt felsefe kürsüsünde Max Scheller'n halefi oldu. 1933'de Nazizm iktidara gelince Amerika'ya göç etmiş, öğretmenlik mesleğine New - York'ta sonra da Chicago'da devam etmiştir. Zamanımızın en önemli iki Protestan ilâhiyatçısı olan Rudolf Bultmann ve Karl Barth'ın ekollerinin etkisiyle yetişmiş ve burjuva ideolojisinin sonunun geldiğine inanmış olan Tillich, Almanya'da dinî sosyalizmin ortaya çıkmasına yadımcı olmuştur. Yine Tillich, devrinin yorum, tarih, ilâhiyat, sosyal ilimler, psikoloji sahasındaki araştırmalarını, anlatımı ve derinliği oldukça zor bir girişle kişisel bir sentez içinde birleştirmiştir. Schellingi»nin tesiri altında romantik bir devreden sonra ümitsizlik ve sıkıntıyı konu edinen birtakım existansiyalist filozofların yorumuna girişmiştir. O, ateizme varmadan «cesaretli olmaya» çağırdığı hayata bir anlam vermektedir. Ona göre artık mitolojik hıristiyanlık ölmüştür. Fakat modern insan, hıristiyanlığın yeni bir şeklini icad etme kabiliyet ve ihtirasına sahiptir. Aslında bu çağdaş bekleyişe cevap vermek isteyen bir teolojinin, meydan okumasıdır. Onun eserlerinin bir kısmı J.P. Gabus tarafından fransızcaya çevrilmiştir. J.P. Gabus : Amour pouvoir et justice; Réligion biblique et anthologie; Theologide de la Culture.

İ Ç İ N D E K İ L E R